ੴ ਸਤਿਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ॥

ਸ੍ਰੀ ਅਸ਼ਟ ਗੁਰ ਚਮਤਕਾਰ

(ਭਾਗ - ੧ ਤੇ ੨)

ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ

ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਤ ਸਦਨ
ਨਵੀਂ ਦਿੱਲੀ

੧ੴ ਸ੍ਰੀ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕੀ ਫਤਹਿ॥

ਸ੍ਰੀ
ਅਸ਼ਟ ਗੁਰ ਚਮਤਕਾਰ

(ਭਾਗ ੨)

- ਅਰਥਾਤ -

ਜੀਵਨ ਪ੍ਰਸੰਗ

ਸਾਹਿਬ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ

ਗਿਆਨੀ ਸਰੂਪ ਸਿੰਘ ਚੜ੍ਹਿਆਣਾ * ਪਿੰਡ ਚੜ੍ਹਿਆਣਾ ਤਹਿ: ਫਿਲੌਰ (ਜਲੰਧਰ)
98150-03075

ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ

ੴ ਸਤਿਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ॥

ਸ੍ਰੀ ਅਸ਼ਟ ਗੁਰ ਚਮਤਕਾਰ ਭਾਗ ੨. ਦੀ ਲੇਖ ਸੂਚੀ

		ਪੰਨਾ
੧.	ਗੁਰੂ ਦਰਸ਼ਨ	੧
੨.	ਦਸਤਾਰ ਬੰਦੀ	੨
੩.	ਅਸ਼ਾਂਤੀ ਦੀ ਲਹਿਰ ਪਛਾੜ	੫
੪.	ਸੰਤੋਖ ਸਰ	੮
੫.	ਨਿੱਤ ਕ੍ਰਿਆ	੧੦
੬.	ਬੀਰਬਲ	੧੦
੭.	ਭਾਈ ਕਲਜਾਣਾ	੧੨
੮.	ਹਰਿਮੰਦਰ-ਰਾਜਾ ਮੰਡੀ ਤੇ ਕਰਮ ਰੇਖ	੧੪
੯.	ਸੁਧਾਸਰ ਸੇਵਾ ਆਰੰਭ	੧੭
੧੦.	ਭਾਈ ਮੰਝ	੧੮
੧੧.	ਭਾਈ ਬਹੋੜਾ	੨੧
੧੨.	ਭਾਈ ਬਹਿਲੋ	੨੨
੧੩.	ਭਾਈ ਬੁੱਧੂ	੨੩
੧੪.	ਗੰਗਾ ਰਾਮ ਬ੍ਰਾਹਮਨ	੨੪
੧੫.	ਭਾਈ ਅਜਬ ਅਜਾਇਬ	੨੬
੧੬.	ਹਰਿਮੰਦਰ ਤੇ ਸਰ ਸੇਵਾ	੨੬
੧੭.	ਇਕ ਉਦਾਸੀਨ ਗਲ	੩੦
੧੮.	ਗੁਰ ਸਿਖੀ ਦਾ ਕੇਂਦ੍ਰ	੩੧
੧੯.	ਦੂਸਰਾ ਵਿਆਹ	੩੫
੨੦.	ਮਾਝੇ ਦੀ ਫੇਰੀ	੩੫
੨੧.	ਭਾਈ ਹੇਮਾ	੩੬
੨੨.	ਤਰਨ ਤਾਰਨ	੩੭
੨੩.	ਗ੍ਰੈਹ ਨਿਵਾਰਣ	੩੯
੨੪.	ਆਗਰੇ ਦੀ ਸੰਗਤ	੪੦
੨੫.	ਕਰਤਾਰ ਪੁਰ ਦੁਆਬੇ ਵਾਲਾ	੪੧
੨੬.	ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੇ ਦਾ ਅਵਤਾਰ	੪੨
੨੭.	ਲਾਹੌਰ ਬਾਵਲੀ ਸਾਹਿਬ	੪੬
੨੮.	ਵਜ਼ੀਰ ਖਾਂ	੪੬
੨੯.	ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਰਚਨਾ ਆਰੰਭ	੪੮
੩੦.	ਸ੍ਰੀ ਦਾਤੂ ਜੀ ਮਿਲਾਪ	੫੨
੩੧.	ਪਾਵਨ ਬੀੜ ਦੀ ਤਿਆਰੀ	੫੨
੩੨.	ਭਗਤ ਬਾਣੀ ਕਿਉਂ ਚੜ੍ਹੀ?	੫੪
੩੩.	ਪਾਵਨ ਬੀੜ ਬਾਰੇ ਹੋਰ ਗਲਾ:-	
	ਬਾਵਨ ਅਖਰੀ	੫੫
	ਸੁਖਮਨੀ ਸਾਹਿਬ	੫੬
	ਟਿੱਕੇ ਦੀ ਵਾਰ	੫੭
	ਸਵਈਏ ਭਟਾਂ ਦੇ	੫੭
	ਰਾਗ ਮਾਲਾ	੫੯
	ਮੁੰਦਾਵਣੀ	੬੪
੩੪.	ਭਾਈ ਬੰਨੋਂ ਜੀ ਦੀ ਬੀੜ	੬੬
੩੫.	ਪਾਵਨ ਬੀੜ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ	੬੭
੩੬.	ਭਾਈ ਕਟਾਰੂ	੭੦
੩੭.	ਕੁੜਮਾਈ, ਸੰਗਤ ਤੇ ਚੰਦੂ	੭੧
੩੮.	ਸੁਲਬੀ ਖਾਂ	੭੩
੩੯.	ਸੁਲਹੀ ਖਾਂ	੭੩
੪੦.	ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਨਿਸ਼ਕਾਮ ਜਗਤ ਪ੍ਰੇਮ	੭੫
੪੧.	ਸੰਬੰਧੀਆਂ ਦੇ ਸਚਖੰਡ ਪਿਆਨੇ	੭੬
੪੨.	ਹਰਿਵੰਸ਼ ਤਪਾ	੭੬
੪੩.	ਕੱਲ੍ਹਾ ਭੁੱਲਾ	੭੭
੪੪.	ਸਮੁੰਦਾ	੭੮
੪੫.	ਸ਼ਾਹਜ਼ਾਦਾ ਖੁਸਰੋ	੭੮
੪੬.	ਜਾਮੇ ਸ਼ਹਾਦਤ	੮੦
੪੭.	ਅੰਤਮ ਸੰਸਕਾਰ	੮੪
੪੮.	ਇਸ ਕੁਰਬਾਨੀ ਦੇ ਕ੍ਰਿਸ਼ਮੇ	੮੪
੪੯.	ਇਤਿਹਾਸਿਕ ਖੋਜ	੮੬

-੦-

-੦-

੧ੴ ਸ੍ਰੀ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕੀ ਫਤਹਿ॥

ਭੂਮਿਕਾ

(ਲਿਖਤ-ਡਾਕਟਰ ਬਲਬੀਰ ਸਿੰਘ, Ph.D. London)

ਹੋਰਨਾਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਸ੍ਰੀਮਾਨ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਲਿਖੇ ਦੋ ਗ੍ਰੰਥ 'ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਚਮਤਕਾਰ' ਤੇ 'ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਕਲਗੀਧਰ ਚਮਤਕਾਰ' ਪੰਥ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਵਿਚ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਤੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਜੀਵਨ ਕਾਰਨਾਮੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਪਿਛੋਂ ਓਹ ਇਹ ਲੋੜ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦੇ ਰਹੇ ਕਿ ਬਾਕੀ ਅੱਠ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਚਰਿਤ੍ਰ ਵੀ ਰਚੇ ਜਾਣ। ਏਸ ਉੱਦਮ ਵਿਚ ਜਿਤਨੀ ਕੁ ਸਫਲਤਾ ਹੋਈ ਉਸ ਦੇ ਫਲ ਸਰੂਪ ਇਕ ਸੈਂਚੀ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਕੀਤੀ ਗਈ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਤਿੰਨ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀਆਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਬ੍ਰਿਤਾਂਤ ਸਨ, ਦੂਜੀ, ਤੀਜੀ ਤੇ ਚੌਥੀ ਦੇ। ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨਾ ਦਾ ਨਾਮ ਰਖਿਆ ਗਿਆ, 'ਅਸ਼ਟ ਗੁਰ ਚਮਤਕਾਰ, ਭਾਗ-੧', ਜੋ ਸੰਨ ੧੯੫੨ ਵਿਚ ਛਾਪੀ ਗਈ, ਤੇ ਜੋ ਹੁਣ ਤਕ ਅਨੇਕ ਸੰਸਕਰਣਾਂ ਵਿਚ ਛਪ ਚੁਕੀ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਉਪ੍ਰੰਤ ਆਸ਼ਾ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਪੰਜਵੀਂ ਤੋਂ ਲੈਕੇ ਨੌਵੀਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀ ਤਕ ਏਸ ਸਿਲਸਿਲ਼ੇ ਦੀ ਲੜੀ ਨੂੰ ਪਹੁੰਚਾਇਆ ਜਾਵੇ। ਸੰਨ ੧੯੫੭ ਈ; ਜੂਨ ੧੦ ਨੂੰ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਸਚਖੰਡ ਪਿਆਨਾ ਕਰ ਗਏ। ਉਸ ਵੇਲੇ ਤਕ ਓਹ ਜੋ ਕੁਝ ਏਸ ਸੰਬੰਧ ਵਿਚ ਲਿਖ ਚੁਕੇ ਸਨ, ਉਹ ਸੰਪੂਰਨ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਪੰਜਵੀਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀ ਦੇ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਤਾਂ ਉਹ ਕਿਸੇ ਮੁਕੰਮਲਤਾ ਦੇ ਧੁਰੇ ਤਕ ਲਿਜਾ ਸਕੇ ਸਨ ਪਰ ਛੇਵੀਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀ ਦੇ ਪ੍ਰਸੰਗ ਨੂੰ ਅਜੇ ਇਕ ਆਰੰਭਕ ਪ੍ਰਯਤਨ ਤਕ ਹੀ ਛੋਹਿਆ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਉਥੇ ਤਕ ਹੀ ਰਹਿ ਗਿਆ ਤੇ ਫੇਰ ਦੈਵੀ ਸੱਦਾ ਆ ਗਿਆ।

ਇਹ ਪੁਸਤਕ ਜੋ ਪਾਠਕਾਂ ਦੇ ਹਸਤ ਕਮਲਾਂ ਵਿਚ ਹੈ ਕੇਵਲ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਜੀਵਨ ਸੰਬੰਧ ਵਿਚ ਹੈ। ਇਹ ਆਪਣੇ ਆਪ ਵਿਚ ਇਕ ਸੰਪੂਰਣ ਸ਼ੈ ਹੈ।

ਇਨ੍ਹਾਂ ਪੁਸਤਕਾਂ ਦੇ ਰਚਣ ਵਿਚ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦਾ ਕੀ ਆਸ਼ਾ ਸੀ? ਕੀ ਉਹ ਨਿਰੀ ਇਤਿਹਾਸਿਕ ਰੁਚੀ ਤੋਂ ਪ੍ਰੇਰਣਾ ਲੈ ਕੇ ਕਿਸੇ ਤ੍ਵਾਰੀਖੀ ਘਾਟੇ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਸਨ? ਜਾਂ, ਕੀ ਉਹ ਕੇਵਲ ਪੰਜਾਬੀ ਦੀ ਉੱਨਤੀ ਦੇ ਸੇਵਾ ਦੇ ਚਾਉ ਵਿਚ ਰੁੱਝ ਰਹੇ ਸਨ? ਜਾ ਕੀ ਸਿਰਫ ਇਤਨੀ ਹੀ ਗਲ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਆਪਣੇ ਇਸ਼ਟ ਦੀ ਵਡਿਆਈ ਲੋਚਦੇ ਸਨ?

ਏਹ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਪਹਿਲੂਆਂ ਉਪਰ ਕਈ ਲਿਖਾਰੀਆਂ ਨੇ ਆਪੋ ਆਪਣੇ ਖਿਆਲ ਮੁਤਾਬਿਕ ਵਿਚਾਰ ਪ੍ਰਗਟ ਕੀਤੇ ਹਨ। ਬਹੁਤਿਆਂ ਨੇ ਤਾਂ ਪ੍ਰਸੰਸਾ ਹੀ ਕੀਤੀ ਹੈ, ਪਰ ਐਸੇ ਵੀ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਸੰਦੇਹ ਦਰਸਾਉਣ ਵਿਚ ਕੋਈ ਝਿਜਕ ਨਹੀਂ ਮਹਿਸੂਸ ਕੀਤੀ। ਪਰ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਲਿਖਤ ਵਿਚ ਇਕ ਨਿਰਾਲਾਪਨ ਹੈ ਜੋ ਸਹਜੇ ਹੀ ਅੱਖੋਂ ਉਹਲੇ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਅਨੋਖੇਪਨ ਦੀ ਜੜ੍ਹ ਨਾ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿਚ ਹੈ, ਨਾ ਸਾਹਿਤ ਵਿਚ ਤੇ ਨਾ ਕਿਸੇ ਇਸ਼ਟ ਉਪਾਸਨਾ ਦੀ ਵਡਿਆਈ ਮਾਤ੍ਰ ਵਿਚ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਲੇਖਣੀ ਦਾ ਮੂਲ ਕਿਸੇ ਐਸੀ ਨਿਰਮਲਤਾ ਵਿਚ ਹੈ ਜੋ ਅਨੁਭਵ ਦੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਨੂੰ ਗ੍ਰਹਣ ਕਰਣ ਵਿਚ ਪ੍ਰਯਤਨਸ਼ੀਲ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਕਲਮ ਆਦਰਸ਼ ਦਾ ਅਕਸ਼ ਲੈਂਦੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਨੂੰ ਉਹ ਲਫਜ਼ਾਂ ਦੀ ਤਾਸੀਰ ਵਿਚ ਜਗਮਗਾ ਦੇਂਦੀ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਰਚਨਾ ਵਿਚ ਨਿਜੀ ਅਨੁਭਵ ਦਾ ਪ੍ਰਤੱਖ ਗੁਣ ਹੈ ਜੋ ਪਾਠਕ ਦੇ ਮਨ ਉਪਰ ਡੂੰਘੀ ਛਾਪ ਪੈਦਾ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਅਜ ਐਸੇ ਬੇਸ਼ੁਮਾਰ ਮਨੁੱਖ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਏਸ ਅਸਰ ਨੂੰ ਕਬੂਲਿਆ ਹੈ; ਤੇ ਫੇਰ ਉਹ ਕਿਤਨੇ ਲੋਕ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਏਸ ਪ੍ਰਭਾਵ ਹੇਠ ਐਸਾ ਪਲਟਾ ਦਿਤਾ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਉਨ੍ਹਾਂ

ਦੀ ਆਪਣੀ ਬਾਕੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦਾ ਸਥਾਈ ਭਾਵ ਹੀ ਬਦਲ ਗਿਆ।

ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਆਪਣਾ ਜੀਵਨ ਇਕ ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਟਕਸਾਲ ਵਿਚ ਨਿਰਮਲ ਹੁੰਦਾ ਰਿਹਾ, ਤੇ ਏਸ ਨਿਰਮਲਤਾ ਵਿਚੋਂ ਹੀ ਉਹ ਜੜ੍ਹ ਫੁਟਦੀ ਹੈ ਜੋ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਲੇਖਣੀ ਦਾ ਆਧਾਰ ਹੈ, ਜਿਸ ਦੇ ਘੇਰੇ ਵਿਚ ਉਹ ਸਾਰੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਆ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਅਸੀਂ ਵੱਖ ਵੱਖ ਨਾਮ ਦੇ ਦਿੰਦੇ ਹਾਂ, ਯਥਾ:- ਇਤਿਹਾਸ, ਸਾਹਿਤ, ਧਰਮ ਆਦਿਕ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਇਹ ਚੀਜ਼ਾਂ ਅੱਡਰੀਆਂ ਨਹੀਂ ਸਨ। ਸਾਰੀਆਂ ਦੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਇਕ ਸਾਂਝੀ ਕਲਾ ਦਾ ਪ੍ਰਯਾਸ ਸਨ, ਜੋ ਆਪਣੇ ਮਿਲਵੇਂ ਸਰੂਪ ਵਿਚੋਂ ਉਮਲ ਕੇ ਵਿਗਾਸ ਵਿਚ ਆਉਂਦੀਆਂ ਸਨ। ਏਸ ਵਿਕਸਤ ਰੂਪ ਨੂੰ ਹੀ ਉਹ 'ਖੇੜੇ' ਦਾ ਨਾਉ ਦਿੰਦੇ ਸਨ। ਇਹ 'ਖੇੜਾ' ਮਨ ਦੀ ਚੀਜ਼ ਹੈ। ਇਹ ਪੈਸੇ ਧੇਲੇ ਦੀ ਖੁਸ਼ੀ ਨਹੀਂ, ਜਿਸ ਦੇ ਲਹਾ-ਚੜ੍ਹਾ ਵਿਚ ਇਕ ਸੰਸਾਰੀ ਜੀਵ ਗ੍ਰਸਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਖੇੜੇ ਦੀ ਕਸਵੱਟੀ ਹੋਰ ਹੈ। ਇਸ ਕਸਵੱਟੀ ਦੀ ਪਰਖ ਹੋਰ ਹੈ। ਇਹੋ ਗਲ ਸਫੁਟ ਹੋ ਕੇ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਰਚਨਾ ਵਿਚੋਂ ਪ੍ਰਗਟ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਦਾ ਜੀਵਨ ਏਸ ਗਲ ਦਾ ਪ੍ਰਮਾਣ ਹੈ। ਇਤਿਹਾਸ ਸਾਖੀ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਕੀ ਕੀ ਕਸ਼ਟ ਸਹਾਰਨੇ ਪਏ। ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਏਸ ਗਲ ਦੀ ਗਵਾਹੀ ਭਰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਤਸੀਹਿਆਂ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਅੰਤਮ ਅਵਸਥਾ ਅਡੋਲ ਰਸ ਵਿਚ ਨਿਮਗਨ ਰਹੀ।

ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਸਾਰੀ ਕਾਵਿ ਸਾਧਨਾ ਏਸੇ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਦੀ ਯਾਚਕ ਹੈ। ਉਹ ਇਹ ਮੰਗ ਆਪਣੇ ਲਈ ਕਰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸੇ ਹੀ ਅਸਰ ਦੀ ਛਾਯਾ ਪਾਠਕਾਂ ਦੇ ਮਨ-ਸਥਲ ਉਪਰ ਪਾਉਂਦੀ ਹੈ।

ਪਾਠਕ ਜਿਉਂ ਜਿਉਂ ਏਸ ਪੁਸਤਕ ਨੂੰ ਵਾਚਣਗੇ ਏਸ ਪ੍ਰਭਾਵ ਨੂੰ ਨਾਲ ਹੀ ਨਾਲ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਨਗੇ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਉਸ ਅਸਲੀਅਤ ਦਾ ਝਲਕਾ ਵੱਜਣ ਲੱਗੇਗਾ ਜੋ ਰੂਹ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਹੈ, ਤੇ ਜੋ ਹੱਡ ਚੰਮ ਦੇ ਸੁਖਾਂ ਤੋਂ ਉਪਰ ਉਠ ਸਕਦੀ ਹੈ; ਜੋ ਅਸੂਲ ਨੂੰ ਹਥੋਂ ਗਵਾਉਣ ਲਈ ਤਿਆਰ ਨਹੀ ਹੁੰਦੀ ਅਤੇ ਜਿਸ ਵਿਚ ਇਹ ਸ਼ਕਤੀ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਸੰਕਟ ਵੇਲੇ ਵੀ ਕਿਸੇ ਅੰਦਰਲੇ ਆਧਾਰ ਉੱਤੇ ਨਿਰਭਉ ਟਿਕ ਸਕੇ।

ਆਤਮਾ ਦਾ ਆਪਣਾ ਸੁਭਾਉ ਕੀ ਹੈ? ਕੀ ਇਹ ਸੁਖ ਰੂਪ ਹੈ? ਕੀ ਇਹ ਉਦਾਸੀਨ ਹੈ? ਕੀ ਇਹ ਵੈਰਾਗੀ ਹੈ? ਹਿੰਦੂ ਫਿਲਸਫੇ ਵਿਚ ਇਸ ਗਲ ਉਪਰ ਜ਼ਿਆਦਾ ਜ਼ੋਰ ਹੈ ਕਿ ਦੁਖ ਦੀ ਨਵਿਰਤੀ ਹੀ ਉਦੇਸ਼ ਹੈ। ਦੁਖ ਦਾ ਹਟ ਜਾਣਾ ਹੀ ਪਰਮ ਵਾਂਛਤ ਵਸਤੂ ਹੈ। ਸੁਖ ਆਪਣੇ ਆਪ ਵਿਚ ਕੋਈ ਸੱਤਾਸ਼ਾਲੀ (Positive) ਚੀਜ਼ ਨਹੀਂ। ਦੁਖ ਦਾ ਹਟਣਾ ਮਾਤ੍ਰ ਹੀ ਸੁਖ ਦੀ ਅਵਸਥਾ ਹੈ। ਏਸ ਸੁਖ ਵਿਚ ਆਤਮਾ ਇਕ ਉਪੇਕਸ਼ਾ (indifference) ਵਾਲੀ ਅਵਸਥਾ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੂੰ 'ਉਦਾਸੀਨ' ਸ਼ਬਦ ਨਾਲ ਬਿਆਨ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਲਾਗਲੇ ਵਕਤਾਂ ਵਿਚ ਜੋ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਸਾਹਿਤ ਰਚਿਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ ਉਸ ਉਪਰ ਬਾਹਲਾ ਕਰਕੇ ਰੰਗਣ ਵੈਰਾਗ ਦੀ ਹੀ ਸੀ। ਉਹ ਆਤਮਾ ਦੇ ਏਸ ਉਦਾਸੀਨ ਸਰੂਪ ਨੂੰ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਦੇ ਕੇ ਉਘਾੜ ਰਹੀ ਸੀ। ਕਵਿਤਾ ਵਿਚ ਜੋ ਉਪਦੇਸ਼-ਧਾਰਾ ਸੀ ਉਹ ਕੇਵਲ ਤਿਆਗ, ਵੈਰਾਗ ਅਤੇ ਉਦਾਸ ਦੇ ਤੱਤਾ ਤੋਂ ਹੀ ਬਣੀ ਹੋਈ ਸੀ, ਜਿਸ ਦਾ ਨਮੂਨਾ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਹੈ:

(੧) ਹਾੜ ਹੋਸ਼ ਕਰ ਦਿਲ ਵਿਚ ਪਿਆਰੇ ਕਾਲ ਨਗਾਰਾ ਵਜਦਾ ਈ।
ਇਹ ਦੁਨੀਆਂ ਭਾਂਡੇ ਦੀ ਨਿਆਈ ਜੋ ਘੜਿਆ ਸੋ ਭਜਦਾ ਈ।
ਮਾਯਾ ਜੇੜੀ ਲਾਖ ਕਰੋੜੀ ਅਜੇ ਨ ਮੂਰਖ ਰਜਦਾ ਈ।
ਮੋਤੀ ਰਾਮ ਤੂੰ ਸਮਝ ਪਿਆਰੇ ਕਾਲ ਨਗਾਰਾ ਵਜਦਾ ਈ।।੪।।

(੨) ਸੁਪਨੇ ਦੇ ਵਿਚ ਲੱਡੂ ਪੇੜੇ ਅੰਤ ਨਹੀਂ ਮਠਿਆਈ ਦਾ।
ਜਾਣ ਬੁੱਝ ਕੇ ਬਣ ਗਿਆ ਮੂਰਖ ਮਾਲਕ ਚੀਜ਼ ਪਰਾਈ ਦਾ।
ਪੰਜ ਤੱਤ ਵਿਚ ਹੈ ਨਹੀਂ ਤੇਰਾ ਹਿੱਸਾ ਦਸਵਾਂ ਰਾਈ ਦਾ।
ਏਸ ਕੋਟ ਵਿਚ ਵਸਿਆ ਕਰਕੇ ਫਸਿਆ ਦੁੱਖ ਵਧਾਈ ਦਾ।
ਬੁਰਾ ਅਜਾਰਾ ਏਸ ਕੋਟ ਦਾ ਕਰੜਾ ਹੁਕਮ ਚਲਾਈ ਦਾ।
ਸਤਿਗੁਰ ਬਾਝੋਂ ਵੈਦ ਨ ਕੋਈ ਸਿਰ ਪਰ ਜ਼ਹਿਮਤ ਆਈ ਦਾ।
ਈਸਰ ਦਾਸਾ ਵਿਸਾਹ ਨਹੀਂ ਕੁਝ ਜ਼ਾਲਮ ਕਾਲੀ ਕਸਾਈ ਦਾ।।੭੨।।

'ਤਿਆਗ', 'ਵੈਰਾਗ', ਤੇ 'ਉਦਾਸ', ਇਹ ਤਿੰਨ ਸ਼ਬਦ ਹਨ ਜੋ ਇਕ ਕੁੰਜੀ ਵਾਕੁਣ ਹਨ ਜੋ ਉਸ ਸਮੇਂ ਦੇ ਅਧਿਆਤਮਵਾਦ ਦੇ ਰਹੱਸ ਨੂੰ ਖੋਲ੍ਹ ਕੇ ਸਪਸ਼ਟ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਤਿੰਨ੍ਹਾਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ ਵੀ ਪਰਸਪਰ ਅਰਥਭੇਦ ਹੈ। ਤਿਆਗ ਤੋਂ ਮਤਲਬ ਉਹ ਕਰਮ ਹੈ ਜਿਸ ਦੁਆਰਾ ਤੁਸੀਂ ਸਥੂਲ ਸੰਪਤਿ ਨੂੰ ਤਰਕ ਕਰ ਦਿੰਦੇ ਹੋ। ਪਰ ਵੈਰਾਗ ਕੇਵਲ ਮਾਨਸਿਕ ਅਵਸਥਾ ਹੈ। ਵੈਰਾਗ ਵਿਚ ਕਿਸੇ ਸ਼ੈ ਦੇ ਛੱਡਣ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ, ਕੇਲ ਮਨ ਦਾ ਲਗਾਉ ਹੈ ਨਾ ਕਿ ਵਸਤਾਂ ਨੂੰ। 'ਤਿਆਗ' ਅਤੇ 'ਵੈਰਾਗ' ਦੇ ਏਹ ਫਰਕ ਤਾਂ ਮੋਟੇ ਹਨ ਜੋ ਸਮਝ ਵਿਚ ਆ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਪਰ ਸ਼ਬਦ 'ਉਦਾਸ' ਉਹ ਅਵਸਥਾ ਹੈ ਜਿਸ ਉਪਰ ਤਿਆਗ ਅਤੇ ਵੈਰਾਗ ਦੁਆਰਾ ਪਹੁੰਚਣਾ ਹੈ। 'ਉਦਾਸ' ਮੰਜ਼ਿਲ ਹੈ, ਰਸਤਾ ਨਹੀਂ, 'ਉਦਾਸ' ਸਿੱਧ ਅਵਸਥਾ ਹੈ ਸਾਧਨ ਨਹੀਂ। ਹਿੰਦੂ ਫਿਲਾਸਫੀ ਸਾਨੂੰ ਕਿਸੇ ਐਸੇ ਸਿੱਧਾਂਤ ਵਲ ਵੀ ਖੜਦੀ ਹੈ।

ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸਾਂਖ ਦਰਸ਼ਨ, ਜੋ ਛੇ ਸ਼ਾਸਤ੍ਰਾਂ ਵਿਚ ਮੁੱਢਲਾ ਹੈ, ਦਾ ਪਾਠ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪਤਾ ਹੈ ਕਿ ਏਸ ਫਿਲਸਫੇ ਦੇ ਮੁਤਾਬਿਕ ਪੁਰਸ਼ (ਆਤਮਾ) ਦਾ ਸੁਭਾਵ 'ਉਦਾਸੀਨ' ਹੈ। ਉਹ ਆਤਮਾ, ਜੋ ਵਿਵੇਕ ਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ ਤੋਂ ਅਲੱਗ ਹੋ ਗਿਆ, ਉਹ ਆਪਣੀ ਮੋਕਸ਼ ਅਵਸਥਾ ਵਿਚ 'ਉਦਾਸੀਨ' ਹੈ। ਯੋਗ ਦਰਸ਼ਨ ਦੀ 'ਕੈਵਲਜ' ਮੁਕਤੀ ਦੀ ਅੰਦਰੋਂਵਾਰ ਕਿਸੇ ਐਸੀ ਹੀ ਹਾਲਤ ਦੀ ਆਖਰੀ ਮੰਜ਼ਿਲ ਹੈ। ਸਾਂਖ ਅਤੇ ਯੋਗ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਦੋ ਹੋਰ ਸ਼ਾਸਤ੍ਰ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਨਾਮ ਨਜਾਯ ਅਤੇ ਵੈਸ਼ੇਸ਼ਿਕ ਹੈ, ਵੀ ਇਸ ਤੋਂ ਵੱਧ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਉੱਚੀ ਅਵਸਥਾ ਦਾ ਪ੍ਰਤਿਪਾਦਨ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮੁਤਾਬਿਕ ਤਾਂ 'ਆਤਮਾ' ਚੇਤੰਨ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਕੇਵਲ ਸਰੀਰ ਦੇ ਸੰਜੋਗ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਹੀ ਚੇਤਨਤਾ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਪੰਜਵਾਂ ਸ਼ਾਸਤ੍ਰ ਜੋ 'ਮੀਮਾਂਸਾ' ਦੇ ਨਾਮ ਹੇਠ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਕੇਵਲ ਯੱਗ ਹੋਮ ਦੀ ਵਿਧਿ ਵਿਚ ਹੀ ਰਹਿ ਜਾਂਦਾ ਹੈ; ਉਸ ਵਿਚ 'ਵਿਧਿ' (ritual) ਹੀ ਮੁੱਖ ਚੀਜ਼ ਹੈ, ਦੇਵਤੇ ਗੌਣ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਈਸ਼੍ਵਰ ਦੀ ਵੀ ਕੋਈ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦੀ। ਈਸ਼੍ਵਰ ਜੇ ਹੈ ਵੀ, ਤਾਂ ਵੀ ਉਹ ਇਕ ਬੇ ਲੋੜੀ ਜੇਹੀ ਚੀਜ਼ ਹੈ। ਛੇਵਾਂ ਸ਼ਾਸਤ੍ਰ ਵੇਦਾਂਤ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਜ਼ਿਆਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ 'ਅਦ੍ਵੈਤ ਵੇਦਾਂਤ' ਦੇ ਨਾਮ ਹੇਠ ਹੋਇਆ ਹੈ।

'ਅਦ੍ਵੈਤ' ਦਾ ਪੂਰਾ ਜ਼ੋਰ ਇਸ ਗਲ ਉਪਰ ਲਗਾ ਹੈ ਕਿ 'ਜਗਤ ਮਿਥਜਾ' ਹੈ। ਏਸ ਸਿੱਧਾਂਤ ਨੂੰ ਦ੍ਰਿੜਾਉਣ ਵਿਚ ਹੀ ਸਾਰੀ ਤਾਕਤ ਖਰਚ ਹੋ ਗਈ। ਜਗਤ ਮਿਥਜਾ ਹੈ ਇਸ ਗਲ ਨੂੰ 'ਗੁਰ ਮੰਤ੍ਰ' ਬਣਾ ਕੇ, ਏਸੇ ਦੇ ਪਾਠ ਦਾ ਰਟਣ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਸਾਰਥਕ ਗਲ ਪੱਲੇ ਕੁਝ ਨਾ ਪੈ ਸਕੀ।

ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਦਾ ਵਾਕ ਹੈ:

ਸਲਕੋ।। ਬਹੁ ਸਾਸਤ੍ਰ ਬਹੁ ਸਿਮ੍ਰਿਤੀ ਪੇਖੇ ਸਰਬ ਢਢੋਲਿ।।
ਪੂਜਸਿ ਨਾਹੀ ਹਰਿ ਹਰੇ ਨਾਨਕ ਨਾਮ ਅਮੋਲ।।੧।।

(ਗਉੜੀ (ਸੁਖਮਨੀ) ਮ: ੫; ਪੰਨਾ, ੨੬੫)

ਸਪਸ਼ਟ ਹੈ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰੇ ਸ਼ਾਸਤ੍ਰ ਯਥਾ ਗਿਆਨ-ਸ਼ਾਸਤ੍ਰ (Epistimology), ਸੱਤਾ ਸ਼ਾਸਤ੍ਰ (ontology), ਹੇਤੂ ਸ਼ਾਸਤ੍ਰ (ਤਰਕ, ਮੰਤਕ ਆਦਿਕ) ਪੜ੍ਹੇ ਤੇ ਵਿਚਾਰੇ ਸਨ; ਨਹੀਂ ਤਾਂ

ਓਹ ਐਸੇ ਜ਼ੋਰਦਾਰ ਵਾਕ ਇੰਵ ਨਾ ਆਖਦੇ ਜੈਸੇ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਕਹੇ :-

'ਬਹੁ ਸਾਸਤ੍ਰ ਬਹੁ ਸਿਮ੍ਰਿਤੀ ਪੇਖੇ ਸਰਬ ਢਢੋਲਿ'। ਇਹ ਸਾਰਾ ਕੁਝ 'ਪਖਕੇ ਤੇ ਢੰਡੋਲ ਕੇ' ਫੇਰ ਉਹ ਆਪ ਕਿਸੇ ਨਤੀਜੇ ਉਪਰ ਪਹੁੰਚੇ ਸਨ? ਜਿਥੋਂ ਤਕ ਤਿਆਗ, ਵੈਰਾਗ ਅਤੇ ਉਦਾਸ ਦਾ ਤਅੱਲਕ ਹੈ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਖਿਆਲ ਵਚਿੱਤ੍ਰ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਵਿਚਾਰ ਸੀ ਕਿ ਮੁਕਤ ਪੁਰਸ਼ ਜੋ ਹੈ, ਉਹ ਉਦਾਸੀਨ ਨਹੀਂ, ਪਰੰਤੂ ਇਸ ਦੇ ਉਲਟ 'ਰਸ ਸਰੂਪ' ਹੈ। ਐਸੇ ਰਸ ਰੂਪ ਆਤਮ ਨੂੰ ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਬੰਧਨ ਨਹੀਂ ਪੈਂਦੇ। ਸੰਸਾਰਕ ਚੀਜ਼ਾਂ ਦੀ ਉਸ ਨੂੰ ਕੋਈ ਪਕੜ ਨਹੀਂ। ਉਸ ਦਾ ਲਗਾਉ ਦੁਨਿਆਵੀ ਪਦਾਰਥਾਂ ਤੇ ਵਡਿਆਈਆਂ ਨਾਲ ਨਹੀਂ। ਉਸ ਦਾ ਕਿਸੇ ਵੀ ਮਾਇਕ ਪਦਾਰਥ ਨਾਲ ਰਾਗ ਨਹੀਂ। ਐਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਹ ਵੈਰਾਗੀ ਹੁੰਦਾ ਹੋਇਆ ਉਦਾਸੀਨ ਨਹੀਂ ਪਰੰਤੂ ਰਸ ਰੂਪ ਹੈ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇਸ ਆਸ਼ੇ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਣ ਲਈ ਸ਼ਬਦ 'ਰਕਿਸ ਬੈਰਾਗੀ' ਵਰਤਿਆ ਹੈ; ਯਥਾ:

ਪੂਰਬ ਕਰਮ ਅੰਕੁਰ ਜਬ ਪ੍ਰਗਟੇ ਭੇਟਿਓ ਪੁਰਖੁ ਰਸਿਕ ਬੈਰਾਗੀ।
ਮਿਟਿਓ ਅੰਧੇਰੁ ਮਿਲਤ ਹਰਿ ਨਾਨਕ ਜਨਮ ਜਨਮ ਕੀ ਸੋਈ ਜਾਗੀ।।੨।।

(ਗਉੜੀ ਮਹਲਾ ੫, ਸਫ਼ਾ ੨੦੪)

ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਆਪ ਇਕ ਪਰਮ ਸੁੱਚਾ ਨਮੂਨਾ ਸਨ 'ਰਸਿਕ ਬੈਰਾਗੀ' ਦਾ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਅਮਲੀ ਜੀਵਨ ਇਸ ਗਲ ਦੀ ਸਾਖ ਹੈ। ਇਹ ਪੁਸਤਕ ਜੋ ਆਪ ਦੇ ਹੱਥਾਂ ਵਿਚ ਹੈ, ਪੜਨ ਨਾਲ ਪਾਠਕ ਨੂੰ ਪਤਾ ਲਗ ਜਾਵੇਗਾ ਕਿ ਇਹ ਨਵੀਨ ਆਦਰਸ਼, ਵਿਵਹਾਰਕ ਦੁਨੀਆਂ ਵਿਚ ਕੀ ਅਰਥ ਰੱਖਦਾ ਹੈ? ਇਹ ਰਸਰੂਪ ਖੇੜਾ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਤੇ ਕਿਸ ਹਦ ਤਕ ਮਾਇਕ ਸੁਖਾਂ ਤੋਂ ਸੁਤੰਤ੍ਰ ਹੈ, ਤੇ ਏਸ ਨੂੰ ਕਾਇਮ ਰੱਖਣ ਵਿਚ ਕੀ ਕੀਮਤ ਚੁਕਾਉਣੀ ਪੈਂਦੀ ਹੈ?

ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੇ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਜੀਵਨ ਚਰਿਤ੍ਰ ਲਿਖਣ ਵਿਚ ਪੂਰੀ ਪ੍ਰਬੀਨਤਾ ਦਿਖਾਈ ਹੈ। ਇਤਿਹਾਸਕ ਖੋਜ ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਵਿਚ ਊਣੀ ਨਹੀਂ। ਸਾਹਿਤਜਕ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕਲਾ ਕੁਸ਼ਲ ਹੈ। ਸ਼ਰਧਾ ਅਤੇ ਸਿਦਕ ਸੰਜਮ ਦੇ ਵੇਗ ਵਿਚ ਚਲਦੇ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਚਾਲ ਉਪਰ ਅੰਦਰੋਂਵਾਰ ਬਾਗ ਡੋਰ ਹੈ ਇਤਿਹਾਸਕ ਸਚਾਈ ਦੀ, ਤੇ ਬਾਹਰਲੀ ਲਗਾਮ ਹੈ ਸਾਹਿਤ ਕਲਾ ਦੀ। ਐਸੇ ਪੱਧਰੇ ਵੇਗ ਵਿਚ ਚਲ ਰਹੀ ਇਹ ਸਰਲ ਰਚਨਾ ਯਕੀਨੀ ਤੌਰ ਤੇ ਬੰਜਰ ਹਿਰਦਿਆਂ ਵਿਚ ਚਾਉ ਅਤੇ ਵੈਰਾਗ ਦੀ ਉਚਿਤ ਸਿੰਚਾਈ ਕਰਕੇ ਇਕ ਉਪਜਾਊ ਲਾਲਸਾ ਪੈਦਾ ਕਰ ਦੇਵੇਗੀ।

ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਆਪਣਾ ਜੀਵਨ ਉੱਚਾ ਤੇ ਸੁੱਚਾ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰ ਵੀ ਪ੍ਰੇਰਣਾ ਰਸਿਕ ਵੈਰਾਗ ਦੀ ਹੀ ਜਾਗੀ ਹੋਈ ਸੀ। ਜਿਸ ਵੇਲੇ ਉਹ ਪੰਜਵੀਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀ ਦਾ ਜੀਵਨ ਲਿਖ ਰਹੇ ਹਨ ਤਾਂ ਉਸ ਵੇਲੇ ਦੋਨੋਂ ਪ੍ਰਯੋਜਨ ਸਿਧ ਹੋ ਰਹੇ ਹਨ-

ਪਹਿਲਾ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਆਪਣੇ ਰਸਿਕ ਵੈਰਾਗ ਦਾ ਵਿਕਾਸ਼; ਦੂਜਾ ਪਾਠਕ ਤਕ ਏਸ 'ਅਮੂਰਤ ਰਸਿਕ ਵੈਰਾਗ ਦੇ ਚਿੰਤਨ' ਦੀ ਇਕ ਮੂਰਤੀਮਾਨ ਝਲਕ।

ਪੰਚਬਟੀ; ਡੇਹਰਾਦੂਨ
ਫਰਵਰੀ ੧੯੬੮ ਸੰਪਾਦਿਕ

ੴਸ੍ਰੀ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕੀ ਫਤਹਿ॥

❋ ❋ ❋

ਸ੍ਰੀ ਅਸ਼ਟ ਗੁਰ ਚਮਤਕਾਰ

(ਭਾਗ ੨)

ਸਾਹਿਬ

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਮਹਾਰਾਜ

ਪਾਤਸ਼ਾਹੀ ਪੰਜਵੀਂ

੧. ਗੁਰੂ ਦਰਸ਼ਨ।

ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਦਰਿਯਾ ਵੀਰਾਂ ਦੀ ਨਿੱਕੀ ਭੈਣ ਵਗ ਰਹੀ ਹੈ ਬਿਆਸਾ। ਪਰ ਅੱਜ ਉਛਾਲਿਆਂ ਵਿਚ ਹੈ। ਇਸਦੇ ਪਾਣੀਆਂ ਦਾ ਰੰਗ ਬੀ ਬਰਸਾਤੀ ਹੈ, ਜੋ ਬੜ੍ਹ ਚੜ੍ਹ ਕੇ ਵਗ ਰਹੇ ਹਨ ਤੇ ਕਰਾਰੇ ਕੱਪਰ ਬੀ ਪੈ ਰਹੇ ਹਨ। ਇਸਦੇ ਕਾਂਗੀ ਵੇਗ ਵਿਚ ਕੱਖ, ਕੂੜਾ, ਕਰਕਟ ਰੁੜ੍ਹੇ ਚਲੇ ਆ ਰਹੇ ਹਨ ਤੇ ਉਲਟਬਾਜ਼ੀਆਂ ਲੈਂਦੇ ਤ੍ਰਿਖੇ ਵੇਗੀ ਭੱਜੇ ਚਲੇ ਆ ਰਹੇ ਹਨ। ਹਾਂ, ਅਸ਼ਾਂਤ ਹੈਨ ਅਜ ਬਿਆਸਾ ਦੇ ਪਾਣੀ ਮਾਨੋਂ 'ਲਉ ਲਈ ਅੱਤ੍ਰਿਪਤ ਮਾਇਆ' ਦੇ ਮਨੋਵੇਗ ਵਿਚ, ਹੋਰ ਹੋਰ ਲੈਣ ਦੀ ਲਾਲਸਾ ਵਿਚ, ਹੋਰ ਹੋਰ ਅਸ਼ਾਂਤਿ ਹੋ ਹੋ ਕੰਢੇ ਕਿਨਾਰੇ ਭੰਨਦੇ ਤੁਰੇ ਜਾ ਰਹੇ ਹੈਨ। ਦੇਖੋ, ਗੋਇੰਦਵਾਲ ਲਾਗੇ ਇਸ ਦੇ ਕਿਨਾਰੇ ਪਾਸ ਇਕ ਨਿੱਕੇ ਜਿਹੇ ਟਿੱਲੇ ਉੱਤੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਵਾਲੀ ਛੰਨ ਅਜੇ ਛਾਈ ਖਲੋਤੀ ਹੈ। ਇਸਦੇ ਅਗੇ ਵਧਵੇਂ ਛੱਪਰ ਹੇਠ ਖੜੇ ਹਨ ਬਾਣੀ ਦੇ ਬੋਹਿਥ ਦੋਹਿਤਾ ਜੀ-ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ-। ਹਾਂ, ਖੜੇ ਹੋਏ ਅਸ਼ਾਂਤਿ ਪਾਣੀਆਂ ਦੇ ਵੇਗ ਨੂੰ ਵੇਖ ਰਹੇ ਹਨ। ਚਾਹੇ ਵਹਿ ਰਹੇ ਪਾਣੀ ਅਸ਼ਾਂਤਿ ਵਗ ਰਹੇ ਹਨ, ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਵੇਖ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਸ਼ਾਂਤਿ ਸਰੋਵਰ ਹ੍ਰਿਦਾ-ਨਿਰਮਲ, ਅਡੋਲ ਤੇ ਗੰਭੀਰ। ਇਸ ਅਡੋਲ ਹ੍ਰਿਦੇ ਸਰੋਵਰ ਵਿਚ ਨਿੱਕੀ ਨਿੱਕੀ 'ਵੀਚਾਰ ਤਰੰਗ' ਕੰਮ ਕਰ ਰਹੀ ਹੈ :-

"ਇਹ ਹੈ ਬਿਆਸ, 'ਬੇ+ਆਸ' = 'ਬਿਨ ਆਸਾ' ਨਾਮ ਵਾਲੀ ਜੋ 'ਬਿਯ+ਆਸਾ' = ਹੋਰ ਹੋਰ ਦੀ ਆਸਾ ਵਿਚ ਅੱਜ ਅਸ਼ਾਂਤਿ ਹੋ ਵਹਿ ਰਹੀ ਹੈ। ਅਸ਼ਾਂਤੀ ਹੈਸੁ ਅਜ ਲਉ ਲਈ ਅਤ੍ਰਿਪਤੀ ਦੀ, ਜਿਉਂ ਜਿਉਂ ਹੋਰ ਮਿਲੇ ਹੋਰ ਵਧੇ।...... ......ਕਿਧਰੋਂ ਸੰਤੋਖ ਦਾ ਟਿਕਾਉ ਆਵੇ, ਟਿਕੇ, ਨਿੱਤਰੇ ਤੇ ਰਸਮਈ ਹੋ ਜਾਏ। ... ... ਆਤਮਾ ਦਾਤਾ ਹੈ, ਮਾਯਾ ਗ੍ਰਹਣੀ ਹੈ, ਲੈਂਦੀ ਪਕੜਦੀ ਤੇ ਅਰੱਜ ਹੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ।... ... ... ਸ਼ਾਂਤਿ ਰਸ, ਹਾਂ, ਸ਼ਾਂਤਿ ਰਸ ਹੈ ਪ੍ਰਭੂ

ਦੀ ਪ੍ਰੀਤਿ ਦਾ ਮਾਰਗ। ਸ਼ਾਂਤਿ ਰਸ ਦਾ ਸਥਾਈ ਭਾਵ ਹੈ ਨਿਰਵੇਦ = ਮਨੋ ਤਜਾਗ ਦਾ ਭਾਵ, ਇਸ ਨੂੰ ਫਲ ਲਗਦਾ ਹੈ ਸ਼ਾਂਤਿ ਰਸ, ਜੋ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਪ੍ਰਭੂ ਦਾ ਪ੍ਰੇਮ। ਆਤਮਾਂ ਦਾ ਪਰਮਾਤਮਾਂ ਨਾਲ ਪ੍ਰੇਮ। ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰੇਮੀ ਦੀ ਮੁਸ਼ਕਲ ਦਾ ਹੱਲ ਅਨਿਕ ਵੇਰ 'ਤਜਾਗ' ਵਿਚ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਪਿਤਾਮਾ ਜੀ ਫੁਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ :-

ਤ੍ਰੈ ਗੁਣ ਮਾਇਆ ਮੋਹੁ ਪਸਾਰਾ ਸਭ ਵਰਤੈ ਆਕਾਰੀ॥
ਤੁਰੀਆ ਗੁਣ ਸਤਿਸੰਗਤਿ ਪਾਈਐ ਨਦਰੀ ਪਾਰਿ ਉਤਾਰੀ॥"

(ਮਲਾਰ ਮਹਲਾ ੩)

੨. ਦਸਤਾਰ ਬੰਦੀ।

ਧੰਨ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀਓ ਜੀ, ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਸਰੋਵਰ ਦਾ ਪੂਰਣ ਤਾਲ ਖੁਣਵਾਕੇ ਵਿਚਾਲੇ ਦੇ ਥੜੇ ਤੇ ਜੋਤਾਂ ਜਗਾਕੇ, ਸੂਹਦੇ ਰੰਗ ਲਾਕੇ, ਜਗਤ ਜਲੰਦੇ ਦੇ ਤਾਰਨ ਲਈ ਹਰੀਮੰਦਰ ਦੀ ਥਾਂ ਮਿਥ ਕੇ, ਉੱਤੇ ਬੈਠ ਕੇ ਸ਼ਬਦ ਸੋਹਿਲੇ ਦਾ ਚਕ੍ਰ ਚਲਾਕੇ ਸਦੈਵੀ ਰਸ ਭਰ ਗਏ ਏਸ਼ ਟਿਕਾਣੇ। ਏਥੇ ਕੁਛ ਸਮਾਂ ਸੁਹਣੇ ਦੀਵਾਨ ਸਜਦੇ ਰਹੇ। ਆਪਣੀ ਆਯੂ ਦੇ ਅੰਤ ਸਮੇਂ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਸਰੋਵਰ ਤੋਂ ਆਪ ਜੀ ਅਚਾਨਕ ਗੋਇੰਦਵਾਲ ਆ ਗਏ ਤੇ ਏਥੋਂ ਸੱਚੇ ਘਰਾਂ ਨੂੰ ਚਾਲੇ ਪਾ ਗਏ। ਗੁਰਿਆਈ ਦਾ ਛਤਰ 'ਅਰਜਨ' ਨੂੰ ਦੇਕੇ 'ਗੁਰ ਅਰਜਨ' ਥਾਪ ਗਏ*। ਸਾਡੀ ਸਮਝ ਗੋਚਰਾ ਕਰਨੇ ਲਈ ਉਹ ਕਉਤਕ ਜੋ ਤਦੋਂ ਆਤਮ ਮੰਡਲਾਂ ਵਿਚ ਤੇ ਆਤਮ ਰੰਗਾਂ ਵਿਚ ਵਰਤਿਆ ਸੀ, ਭੱਟ ਜੀ ਨੇ ਐਉਂ ਇਕ ਸਵੱਯੇ ਵਿਚ ਅੰਕਤ ਕੀਤਾ ਹੈ :-

ਦੇਵਪੁਰੀ ਮਹਿ ਗਯਉ ਆਪਿ ਪਰਮੇਸ੍ਵਰ ਭਾਯਉ॥
ਹਰਿ ਸਿੰਘਾਸਣੁ ਦੀਅਉ ਸਿਰੀ ਗੁਰੁ ਤਹ ਬੈਠਾਯਉ॥
ਰਹਸੁ ਕੀਅਉ ਸੁਰ ਦੇਵ ਤੋਹਿ ਜਸੁ ਜਯ ਜਯ ਜੰਪਹਿ॥
ਅਸੁਰ ਗਏ ਤੇ ਭਾਗਿ ਪਾਪ ਤਿਨ੍ ਭੀਤਰਿ ਕੰਪਹਿ॥
ਕਾਟੇ ਸੁ ਪਾਪ ਤਿਨ ਨਰਹੁ ਕੇ ਗੁਰੁ ਰਾਮਦਾਸੁ ਜਿਨ ਪਾਇਯਉ॥
ਛਤ੍ਰੁ ਸਿੰਘਾਸਨੁ ਪਿਰਥਮੀ ਗੁਰ ਅਰਜੁਨ ਕਉ ਦੇ ਆਇਅਉ॥੨॥੨੧॥

(ਸਵਈਏ ਮਹਲੇ ਪੰਜਵੇਂ ਕੇ)

ਜਿਸ ਆਪਣੇ ਤੁੱਲ ਕੀਤੇ ਨੂੰ ਛਤਰ ਸਿੰਘਾਸਣ ਗੁਰਿਆਈ ਦਾ ਦੇ ਗਏ ਹਨ, ਉਹ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਗੋਇੰਦਵਾਲ ਬੈਠੇ ਹਨ। ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਸਚਖੰਡ ਪਿਆਨੇ ਸੁਣਕੇ ਦੂਰੋਂ ਨੇੜੇ ਤੋਂ ਪ੍ਰੇਮੀ ਭੱਜੇ ਆ ਰਹੇ ਹਨ। ਲਾਹੌਰ ਆਦਿ ਥਾਵਾਂ ਤੋਂ ਸਾਕ ਸਨਬੰਧੀ ਬੀ ਆ ਰਹੇ ਹਨ। ਹਾਂ ਸਭ ਤੋਂ ਉਤਾਵਲੇ ਪ੍ਰਿਥੀ ਚੰਦ ਜੀ ਆਏ ਹਨ। ਗੱਦੀ ਨਾ ਮਿਲਣ ਕਰਕੇ ਸੁਖੀ ਨਹੀਂ ਹਨ। ਗੋਇੰਦਵਾਲ ਦੇ ਸਨਬੰਧੀਆਂ ਤੇ ਬਾਬਾ ਬੁੱਢਾ ਆਦਿਕਾਂ ਨੂੰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕੁਵਾਕ ਕਹਿ ਰਹੇ ਹਨ। ਕਿਤੇ ਮਿਹਣਿਆਂ ਨਾਲ ਕਿਤੇ ਮਿੰਨਤਾਂ ਨਾਲ ਜਤਨ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ ਕਿ ਕਿਵੇਂ ਬਿਰਾਦਰੀ ਦੇ ਇਕੱਠ

---

*ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਅਵਤਾਰ ਕਥਾ, ਲਾਹੌਰ ਜਾਣਾ, ਪ੍ਰੀਖਜਾ, ਪਿਤਾ ਗੁਰੂ ਤੋਂ ਵਿਛੋੜੇ ਬਿਰਹ ਪੱਤ੍ਰ, ਵਾਪਸੀ ਤੇ ਫਿਰ ਗੁਰੁਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਦੇ ਸਮਾਚਾਰ ਇਸਤੋਂ ਪਹਿਲੇ ਭਾਗ ਵਿਚ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਰਾਮ ਦਾਸ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਜੀਵਨ ਸਮਾਚਾਰਾਂ ਵਿਚ ਆ ਚੁਕੇ ਸਨ।

ਵਾਲੇ ਦਿਨ ਪੱਗ ਮੈਨੂੰ ਮਿਲੇ। ਪਰੰਤੂ ਭਾਈਚਾਰਾ ਪੱਗ ਉਸੇ ਨੂੰ ਦੇਣੀ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਨੂੰ ਰੂਹਾਨੀਅਤ ਦਾ ਛਤਰ ਸਿੰਘਾਸਣ ਮਿਲਿਆ ਹੈ। ਹਾਂ, ਬਿਰਾਦਰੀ ਤੇ ਸਿਖੀ ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਦੀ ਕੀਤੀ ਨੂੰ ਫੁੱਲ ਚਾੜਨਾ ਚਾਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਅੱਜ ਪੱਗ ਬਨ੍ਹਾਈ ਦਾ ਦਿਨ ਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਸਾਕ ਸੰਬੰਧੀ ਸਿੱਖ ਸੇਵਕ ਜੁੜੇ ਬੈਠੇ ਹਨ। ਪ੍ਰਿਥੀ ਚੰਦ ਤੇ ਮਹਾਂਦੇਵ ਜੀ ਤੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਬੈਠੇ ਹਨ। ਏਥੇ ਨਿਰਾ ਬਰਾਦਰੀ ਵਾਲਾ ਸਮਾਗਮ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਏਥੇ ਗੁਰਮਤਿ ਦਾ ਦੀਵਾਨ ਹੈ। ਵਿੱਚੇ ਸਨਬੰਧੀ ਭਾਈਚਾਰੇ ਵਾਲੇ ਸਾਰੇ ਪੱਗ ਦੇਣ ਲਈ ਬੈਠੇ ਹਨ।

ਪ੍ਰਿਥੀ ਚੰਦ ਜੀ ਬੀ ਵਿਚੇ ਬੈਠੇ ਹਨ। ਪਹਿਲਾਂ ਤਾਂ ਗੋਇੰਦਵਾਲੋਂ ਉਠ ਚਲੇ ਸਨ ਕਿ ਸਾਰੀ ਸੰਗਤ, ਸਾਰੇ ਸ਼ਰੀਕ ਦੇ ਲਾਹੌਰ ਵਾਲੇ ਸਾਕ, ਗੋਇੰਦਵਾਲ ਵਾਲੇ ਨਾਨਕੇ ਸਭ ਦੇ ਸਭ ਮੇਰੇ ਵਿਰੁੱਧ ਹਨ, ਮੈਂ ਪੱਗ ਵਾਲੇ ਦਿਨ ਹੱਤਕ ਕਰਾਕੇ ਕੀਹ ਲੈਣਾ ਹੈ : ਪਰ ਫੇਰ ਕੁਛ ਹੋਰ ਸੋਚ ਸੋਚੀ ਤੇ ਕੋਈ ਉਸ ਵੇਲੇ ਲਈ ਹੋਰ ਵਿਚਾਰ ਵਿਚਾਰਕੇ ਬੈਠੇ ਰਹੇ। ਉਸ ਦੇ ਸਾਥੀ ਮਿਤ੍ਰ ਬੀ ਇਸੇ ਵਿਉਂਤ ਵਿਚ ਨਾਲ ਬੈਠੇ ਰਹੇ।

ਪਰ ਦੇਖੋ ਨਿਰਵੈਰਾਂ ਦੇ ਵਰਤਾਉ, ਭੋਗ ਪਿਆ ਕੀਰਤਨ ਦਾ ਤੇ ਪੱਗ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਕਰ ਕਮਲਾਂ ਤੇ ਮੋਹਰੀ ਜੀ ਹੱਥੀਂ ਧਰੀ ਗਈ। ਤਦ ਆਪ ਉਠੇ, ਪੱਗ ਸੰਭਾਲੀ ਤੇ ਪ੍ਰਿਥੀ ਚੰਦ ਜੀ ਪਾਸ ਜਾ ਖੜੋਤੇ, ਸੁਹਣੇ ਸੁਰੀਲੇ ਗਲੇ ਨੇ, ਜਿਸਦੇ ਅੰਦਰ ਪਿਆਰ ਹੀ ਪਿਆਰ ਵਾਲਾ ਮਨ ਤੇ ਸਰਬੱਤ ਦੇ ਭਲੇ ਦੀ ਸਿਖਜਾ ਦੇਣ ਵਾਲਾ ਹ੍ਰਿਦਾ ਵੱਸਦਾ ਸੀ, ਆਵਾਜ਼ ਦਿੱਤੀ : 'ਵੀਰਨਾਂ! ਆਹ ਲਓ ਪੱਗ, ਇਹ ਸਜਾਓ, ਆਪਣੇ ਸੀਸ ਤੇ। ਵੀਰਨ ਵੀਰਨ ਹੋ ਜਾਓ, ਲਓ ਮੈਂ ਸਜਾਵਾਂ ਸੁਹਣੀ ਦਸਤਾਰ ਵੀਰਨ ਦੇ ਸੀਸ ਤੇ।' ਇਹ ਕਹਿਕੇ ਪੱਗ ਖੋਲ੍ਹੀ ਤੇ ਪ੍ਰਿਥੀ ਚੰਦ ਜੀ ਦੇ ਸੀਸ ਤੇ ਬੰਨ੍ਹਣੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤੀ। ਧਰਮ ਮੇਘਾਂ ਵਾਲੇ ਦੇ ਸੀਤਲ ਬਦਲਾਂ ਵਾਲੇ ਹੱਥਾਂ ਤੋਂ ਠੰਢਾਂ ਦੇ ਮੀਂਹ ਵੱਸ ਰਹੇ ਸਨ। ਸੰਗਤ ਅਸਚਰਜ ਹੋ ਕੇ ਠਰ ਗਈ ਹੈ : "ਠੀਕ ਇਹੋ ਹੀ ਹੈ ਸੱਚਾ ਗੁਰੂ, ਜੋ ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਸਾਡੇ ਸਿਰਾਂ ਤੇ ਕਾਇਮ ਕਰ ਗਏ ਹਨ; ਹਾਂ, ਇਹੋ ਹੈ ਗੁਰੂ ਦੀ ਗੁਰਿਆਈ।" ਸੁਹਣੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਪਿਆਰੇ ਪਿਤਾ ਦੇ ਅੰਤਮ ਸੰਸਕਾਰ ਵੇਲੇ ਵਾਯੂ ਮੰਡਲ ਨੂੰ ਸ਼ਾਂਤਿ-ਮਯਤਾ ਤੋਂ ਵਿਗੜਨ ਨਾ ਦਿੱਤਾ। ਦਾਤੇ ਨੇ ਦਾਨ ਦੇ ਕੇ ਠੰਢ ਵਰਤਾ ਦਿੱਤੀ।

ਓਇ ਦਾਤੇ ਦੁਖ ਕਾਟਨਹਾਰ॥
ਜਾ ਕੈ ਸੰਗਿ ਤਰੈ ਸੰਸਾਰ॥ (ਸੁਖਮਨੀ ੧੯-੮)

ਹਾਂ, ਧੁਰੋਂ ਜੋ ਆਏ ਸਨ ਦੁਖ ਕੱਟਣ ਦਾਤਾ ਜੀ, ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦੇ ਆਪਣੇ ਦਰੋਂ ਉਸਦਾ ਰੂਪ। ਪੱਗ ਬਨ੍ਹਾਉਣ ਵਾਲੇ ਹੱਥ ਤਾਂ ਸਨ ਹੀ ਸ਼ਾਂਤਿ ਸਤੋ ਗੁਣੀ ਪਰ ਦੇਖਣ ਵਾਲੇ ਸਿਖ ਸੇਵਕ ਸਨਬੰਧੀ ਬੀ ਠਰਦੇ ਗਏ, ਇਹ ਦੇਖ ਦੇਖ ਕੇ ਕਿ ਹਾਂ ਠੀਕ ਇਹੋ ਨਿੱਕਾ ਪੂਤ ਸੀ ਗੁਰਗਾਦੀ ਦੀ ਵਡਿਆਈ ਦੇ ਲਾਇਕ। ਸਮਰੱਥ ਗੁਰੂ ਰਰਾਮਦਾਸ ਦਾ ਸਮਰੱਥ ਹੱਥ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਦੇ ਸਿਰ ਤੇ ਠੀਕ ਟਿਕਿਆ ਸੀ। ਕਵੀ ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ ਜੀ ਲਿਖਦੇ ਹਨ :-

ਪੁਨ ਅਪਨੇ ਅਪਨੇ ਸਭ ਥਾਨ। ਕਰਹਿੰ ਸਰਾਹਨ ਗੁਨਨਿ ਮਹਾਨ।੩੯।
'ਨਿਰਹੰਕਾਰ ਸ਼ਾਂਤਿ ਚਿਤ ਧੀਰ। ਹਰਖ ਸ਼ੋਕ ਨਹਿੰ ਲੇਸ਼, ਗੰਭੀਰ।
ਸਕਲ ਗੁਨਨ ਤੇ ਜਾਨਿਓ ਨੀਕਾ। ਪਿਤ ਨੇ ਪਰਖਿ ਕੀਨ ਤਬ ਟੀਕਾ'।੪੦।

(ਗੁ: ਪ੍ਰ: ਸੂ: ਰਾਸ਼ਿ ੨-੨੫)

ਅਰਥਾਤ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਹੰਕਾਰ ਰਹਿਤ ਹੈ, ਸ਼ਾਂਤੀ ਤੇ ਧੀਰਜ ਵਾਲੇ ਦਿਲ ਦਾ ਮਾਲਕ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਹਰਖ ਸ਼ੋਕ ਦੀ ਰਤਾ ਲੇਸ਼ ਨਹੀਂ, ਐਸਾ ਗੰਭੀਰ ਹੈ। ਸਾਰੇ ਗੁਣਾਂ ਵਿਚ ਸਭ ਤੋਂ ਉੱਤਮ ਜਦ ਦੇਖ ਲਿਆ ਸੀ ਤਦੇ ਹੀ ਤਾਂ ਪਿਤਾ ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਗੁਰਿਆਈ ਦਾ ਤਿਲਕ ਇਸਨੂੰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ।

ਫਿਰ ਸ੍ਰੀ ਕਵੀ ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ ਜੀ ਲਿਖਦੇ ਹਨ :-

ਅਗਲੇ ਦਿਵਸ ਸੰਗਤਾਂ ਆਈ। ਰੀਤਿ ਅਨੇਕ ਉਪਾਇਨ ਲਯਾਈ।
ਸਭ ਬ੍ਰਿਤੰਤ ਸੁਨਿ ਨਿਰਨੈ ਕੀਨ। ਸ੍ਰੀ ਅਰਜਨ ਕਉ ਸਤਿਗੁਰ ਚੀਨ।੪੧।
ਬ੍ਰਿੰਦ ਅਕੋਰਨ ਅਰਪਿ ਅਗਾਰੀ। ਸਭਿ ਸੰਗਤਿ ਨੇ ਬੰਦਨ ਧਾਰੀ।
ਮਨੋ ਕਾਮਨਾ ਪੂਰਨ ਕਰਿ ਹੀ। -ਰਾਮਦਾਸ ਗੁਰ ਇਹੀ-ਨਿਹਰਿਹੀਂ।੪੨।
ਹੇਰ ਹਜ਼ਾਰਨ ਧਨ ਕੋ ਆਇਵ। -ਜਰਜੋ ਨ ਪ੍ਰਿਥੀਆ ਜਰਜੋ ਰਿਸਾਇਵ।
ਰਹਜੋ ਉਪਾਇ ਕਰਤ ਬਹੁਤੇਰੇ। ਕੋ ਸਿਖ ਸੇਵਕ ਗਯੋ ਨ ਨੇਰੇ।੪੩।
ਦਿਵਸ ਆਗਲੇ ਪੁਨ ਸਿਖ ਆਏ। ਦੇਖਿ ਪ੍ਰਥਮ ਜਿਉਂ ਤਿਨ ਅਰਪਾਏ।
ਦੂਰ ਦੂਰ ਕੀ ਸੰਗਤ ਆਵਹਿ। ਸ੍ਰੀ ਅਰਜਨ ਕੋ ਸੀਸ ਨਿਵਾਵਹਿ।੪੪।
ਕਿਤਕ ਦਿਵਸ ਦੇਖਤਿ ਦੁਖਿ ਹੋਵਤ। ਅਪਨੋ ਮਹਾਂ ਅਨਾਦਰ ਜੋਵਤਿ।
ਦੋਸ਼ ਮੋਹਰੀ ਆਦਿਕ ਕੇਰਾ। ਬ੍ਰਿਧ ਆਦਿਕ ਸਿਖ ਕੇਰ ਘਨੇਰਾ-।੪੫।
ਜਰਤ ਰਿਦੇ ਨਹਿ ਚਲਤ ਉਪਾਈ। -ਮੋ ਢਿਗ ਭੇਟ ਏਕ ਨਹਿ ਆਈ।
ਸਿਖ ਸੰਗਤ ਕੋ ਇਹ ਭਰਮਾਵੈਂ। ਸ੍ਰੀ ਅਰਜਨ ਕੋ ਕਹਿ ਪੁਜਵਾਵੈਂ।੪੬।
ਮੁਝ ਆਛੋ ਨਹਿ ਇਹਾਂ ਬਸਾਵੌਂ। ਜਾਉਂ ਸੁਧਾਸਰ ਬਿਖੈ ਪੁਜਾਵੌਂ-।
ਇਮ ਬਿਚਾਰਿ ਦੁਖ ਪਾਇ ਘਨੇਰਾ। ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਗਮਨਜੋ ਫੇਰਾ।੪੭।

(ਗੁ: ਪ੍ਰ: ਸੂਰਜ ਰਾ: ੨ ਅੰਸੂ ੨੫)

ਸ੍ਰੀ ਰਾਮਦਾਸ ਪੁਰੇ ਪਹੁੰਚ ਕੇ ਪ੍ਰਿਥੀ ਚੰਦ ਜੀ ਨੇ ਸੁਲਹੀ ਖਾਂ ਨੂੰ ਮਿਲਨ ਦੀ ਠਾਣੀ, ਜੋ ਅੱਜ ਕਲ ਕੁਛ ਫੌਜ ਸਣੇ ਮਾਝੇ ਵਲ ਆ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਉਸ ਨਾਲ ਮਿਲਕੇ ਉਸਨੂੰ ਕੁਛ ਅਮੋਲਕ ਵਸਤਾਂ ਦਿੱਤੀਆਂ ਤੇ ਮਿਤ੍ਰਤਾਂ ਦੇ ਸਨਬੰਧ ਵਧਾਏ। ਫਿਰ ਆਪਣੀ ਲੋੜ ਦੱਸੀ ਕਿ ਛੋਟੇ ਭਰਾ ਨੇ ਗੱਦੀ ਜ਼ੋਰੀਂ ਖੱਸ ਲਈ ਹੈ, ਵਡਾ ਮੈਂ ਹਾਂ ਦਸਤਾਰ ਬੰਦੀ ਦੀ ਰਸਮ ਪਿਤਾ ਜੀ ਦੇ ਚਲਾਣੇ ਤੇ ਮੇਰੀ ਹੋਈ ਹੈ, ਉਸਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਮੈਨੂੰ ਲੋੜ ਪਈ ਤੇ ਮਦਦ ਕੀਤੀ ਜਾਏ। ਸੁਲਹੀ ਨੇ 'ਹਾਂ' ਕੀਤੀ। ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਪਰਸਪਰ ਬਚਨ ਹੋ ਕੇ ਪ੍ਰਿਥੀਚੰਦ ਜੀ ਪ੍ਰਸੰਨ ਚਿਤ ਘਰ ਆਏ।

ਉਧਰ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਕੁਛ ਮਹੀਨੇ ਗੋਇੰਦਵਾਲ ਰਹੇ। ਹੁਣ ਆਪ ਨੇ ਸੋਚਿਆ ਕਿ ਰਾਮਦਾਸ ਪੁਰੇ ਚੱਲੀਏ ਤੇ ਪਿਤਾ ਜੀ ਦੀ ਆਗਜਾ ਅਨੁਸਾਰ ਸਰੋਵਰ ਨੂੰ ਪੱਕਾ ਬਣਾਈਏ ਤੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਸਰੋਵਰ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰਲੇ ਥੜੇ ਤੇ, ਜਿਥੇ ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਆਰਜ਼ੀ ਬੰਗਲਾ ਕਿ ਸ਼ਾਮੀਆਨਾ ਲਾਕੇ ਜੋਤਾਂ ਜਗਾ ਗਏ ਹਨ ਪੱਕਾ ਮੰਦਰ-ਹਰਿ ਮੰਦਰ-ਸਾਜ ਕੇ ਆਗਜਾ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਕਰੀਏ।

ਆਦਿ ਗੁਰੂ ਜੀ ਤੋਂ ਦੂਜੇ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੂੰ ਤੇ ਦੂਜੇ ਤੋਂ ਤੀਜੇ ਤੇ ਤੀਜੇ ਤੋਂ ਚੌਥੇ ਤੇ ਚੌਥੇ ਤੋਂ ਇਸ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸੇਵਕ ਨੂੰ ਆਗਯਾ ਹੁੰਦੀ ਆਈ ਹੈ ਤ੍ਰੈ ਪਦਾਂ ਵਿਚ : "ਪੁਰਖਾ ਪੰਥ ਕਰਨਾ*।"

ਸੋ ਪੰਥ ਦੀ ਕਾਇਮੀ, ਉੱਨਤੀ ਤੇ ਜਗਤ ਸੇਵਾ ਦੇ ਕਾਰਜ ਦੇ ਸਿਰੇ ਚਾੜਨੇ ਲਈ ਇਸ

*ਸਤਿਗੁਰ ਨਾਨਕ ਜੀ ਕਹਿਓ ਸੁਨ ਸਤ ਪੁਰਖ ਮਤ ਸਾਰ॥ ਗੁਰਮੁਖ ਪੰਥ ਹਰਿ ਕੋ ਰਚੋ ਗੁਰਮਤ ਮੰਤ੍ਰ ਉਚਾਰ॥

(ਮਹਿਮਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਸਾਖੀ ੧, ਮਹਲੇ ੨ ਕੀ)

ਮੰਦਰ ਦੀ ਸਾਜਨਾਂ ਤੇ ਹਰੀ ਸੇਵਨ, ਹਰੀ ਪੂਜਨ ਦੀ ਅਠ-ਪਹਿਰੀ ਮਰਿਯਾਦਾ ਕਾਇਮ ਕਰ ਦੇਈਏ।

ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ ਵੀਚਾਰ ਆਪਦੇ ਨਿਸ਼ਕਾਮ ਜਗਤ-ਪ੍ਰੇਮ ਦੀ ਆਪ ਨੂੰ ਰਾਮਦਾਸ ਪੁਰੇ ਲੈ ਆਈ।

ਯਾਦ ਰਹੇ ਕਿ ਤਦੋਂ ਨਵੀਂ ਨਗਰੀ ਦਾ ਨਾਉਂ 'ਰਾਮਦਾਸ ਪੁਰ' ਯਾ 'ਰਾਮਦਾਸ ਪੁਰਾ' ਸੀ ਤੇ ਸਰੋਵਰ ਦਾ ਨਾਮ, ਜੋ ਚਾਹੋ ਕੱਚਾ ਸੀ ਪਰ ਖੁਣਿਆ ਗਿਆ ਸੀ ਤੇ ਉਪਰੋਂ ਆ ਰਹੀ ਰੋਹੀ ਦਾ ਪਾਣੀ ਬੀ ਵਿਚ ਭਰਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ, 'ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ' ਸੀ।

੩. ਅਸ਼ਾਂਤੀ ਦੀ ਲਹਿਰ ਪਛਾੜ।

ਹਾਂ ਜੀ, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਸ੍ਰੀ ਰਾਮਦਾਸ ਪੁਰੇ ਆ ਗਏ ਜਗਤ ਤਾਰਨ ਦੀ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਜੀ ਦੀ ਸੇਵਾ ਦੀ ਕਾਰ ਨਿਬਾਹੁਣ ਅਤੇ 'ਪੰਥ ਪ੍ਰਚਾਰਨ' ਦੀਆਂ ਵੀਚਾਰਾਂ ਵਿਚ ਹੈਸਨ ਕਿ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕਿਵੇਂ ਟੁਰੇ ਤੇ ਚਲੀ ਆ ਰਹੀ ਮਰਿਯਾਦਾ ਮੁੜ ਕਾਯਮ ਹੋ ਜਾਵੇ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵੀਚਾਰਾਂ ਵਿਚ ਆਪ ਸੇ ਕਿ ਪ੍ਰਿਥੀ ਚੰਦ ਨੇ ਨਵੀਂ ਵਸੀ ਨਗਰੀ ਦੇ ਇਕ ਅਧ ਚੋਧਰੀ ਦੀ ਮਾਅਰਫਤ ਅਰਜ਼ ਘਲਵਾਈ ਕਿ ਸਭ ਕੁਝ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਆਪ ਨੂੰ ਦੇ ਗਏ ਹਨ, ਪ੍ਰਿਥੀ ਚੰਦ ਦਾ ਗੁਜ਼ਾਰਾ ਬੀ ਆਪ ਨੇ ਟੋਰਨਾ ਹੈ ਤੇ ਮਹਾਂਦੇਵ ਜੀ ਦਾ ਬੀ, ਸੋ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕੁਛ ਦੇ ਦਿਓ। ਦਿਆਲ ਮੂਰਤੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਨੇ ਇਹ ਸੁਣ ਕੇ ਨਵੇਂ ਵਸੇ ਗਿਰਾਂ ਦੀਆਂ ਕੁਝ ਦੁਕਾਨਾਂ ਦੇ ਕਿਰਾਇਆਂ ਦੀ ਆਮਦਨ ਤੇ ਬਜ਼ਾਰ ਦਾ ਮਸੂਲ ਤਾਂ ਪ੍ਰਿਥੀ ਚੰਦ ਨੂੰ ਦੇ ਦਿੱਤਾ ਤੇ ਪਾਸੀਆਂ ਦੇ ਚੌਕ ਦੀ ਚੁੰਗੀ ਆਦਿ ਦੀ ਸਾਰੀ ਆਮਦਨ ਮਹਾਂਦੇਵ ਜੀ ਨੂੰ ਦੇ ਦਿੱਤੀ*।

ਪ੍ਰਿਥੀ ਚੰਦ ਜੀ ਬਾਰੇ ਤ੍ਵਾਰੀਖ ਖਾਲਸਾ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਜਿਉਂ ਜਿਉਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਖਿਮਾ ਕਰਦੇ ਜਾਣ ਤਿਉਂ ਤਿਉਂ ਉਹ ਸਿਰ ਚੜ੍ਹਦਾ ਜਾਏ ਅਤੇ ਉਹ ਆਪਣੀਆਂ ਵਿਉਂਤਾਂ ਵਿਚ ਹੋਰ ਹੋਰ ਵਧਦਾ ਜਾਏ। ਇਥੋਂ ਤਾਈਂ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਉਸਨੇ ਕੁਛ ਆਦਮੀ ਰਖ ਲਏ ਜੋ ਬਾਹਰੋਂ ਆਏ ਸਿਖਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰੇਰ ਕੇ ਪ੍ਰਿਥੀਚੰਦ ਵੱਲ ਲੈ ਜਾਣ ਕਿ ਗੱਦੀ ਇਸ ਨੂੰ ਮਿਲੀ ਹੈ। ਕੁਛ ਮਸੰਦ ਬੀ ਨਵੇਂ ਰੱਖ ਲਏ, ਕੁਛ ਪ੍ਰੇਰ ਲਏ ਜੋ ਬਾਹਰ ਉਸ ਦੀ ਗੁਰਿਆਈ ਦੀ ਖਬਰ ਫੈਲਾ ਕੇ ਦਸਵੰਧ ਕੱਠੇ ਕਰਕੇ ਘੱਲਣ ਤੇ ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਉਸ ਵੱਲ ਭੇਜਣ।

ਖਿਮਾਂ ਨਿਧਾਨ-ਗੁਰੂ ਜੀ-ਹਾਂ, ਖਿਮਾਂ ਸੁਭਾਵ, ਖਿਮਾਂ ਰੂਪ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਚੁਪ ਕਰਕੇ ਸਭ ਕੁਛ ਸਹਿੰਦੇ ਰਹੇ। ਆਪਣੇ ਰੰਗ ਰੱਤੇ ਹਰੀ ਪ੍ਰੇਮ, ਹਰੀ ਸਿਮਰਨ ਵਿਚ ਚੁਪ ਚਾਪ ਲਗੇ ਰਹਿੰਦੇ। ਗੁਰਿਆਈ ਵਿਦਤਾਉਣ ਤੱਕ ਦਾ ਕੋਈ ਉੱਦਮ ਨਾ ਧਾਰਦੇ। ਪਰ ਲੰਗਰ ਰੋਜ਼ ਪਕਦਾ

---

*ਕੁਛਕੁ ਦੁਕਾਨਨ ਕੋ ਤਹਿ ਭਾਰਾ। ਅਰ ਜਗਾਤ ਜੋ ਆਇ ਬਜਾਰਾ।
ਸੋ ਸਭ ਪ੍ਰਿਥੀਏ ਕੋ ਤਬਿ ਦੀਨ। ਚੌਕ ਪਾਸੀਆ ਕੋ ਜਹਿ ਚੀਨ।
ਮਹਾਦੇਵ ਕੋ ਸੋ ਬਲ ਦਯੋ। ਧਨ ਜਗਾਤ ਕੋ ਤਿਸਨੇ ਲਯੋ।
ਇਮ ਦੋਨਹੁ ਕੇ ਹਿਤ ਗੁਜ਼ਰਾਨ। ਲੇ ਕਰਿ ਕਰਹਿ ਨਿਬਾਹਨ ਖਾਨ।੩੧।
(ਗੁ: ਪ੍ਰ: ਸੂ: ਰਾਸਿ ੨ ਅੰਸੂ ੨੯)

ਸੀ ਤੇ ਸਾਰੇ ਪਰਿਵਾਰ ਤੇ ਨਿਕਟ-ਵਰਤੀ ਸਿਖਾਂ ਨੇ ਛਕਣਾ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਤ੍ਵਾ: ਖਾ: ਨੇ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਲੰਗਰ ਵੇਲੇ ਪ੍ਰਿਥੀ ਚੰਦ ਕੁਛ ਆਪਣੇ ਸਾਥੀ ਨਾਲ ਲੈਕੇ ਲੰਗਰ ਵਿਚ ਆ ਜਾਂਦਾ ਤਾਂ ਜੋ ਖਰਚ ਵਧੇ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਸ ਭਰਾ ਨੇ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਆਮਦਨ ਦੇ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਤਾਂ ਰੋਕ ਦਿੱਤੇ ਤੇ ਖਰਚ ਦੇ ਵਧਾ ਦਿੱਤੇ। ਜੋ ਕੁਛ ਬੱਚਤ ਗੋਇੰਦਵਾਲ ਤੋਂ ਲਿਆਏ ਸਨ ਉਹ ਬੀ ਖਰਚ ਹੋ ਗਿਆ। ਫੇਰ ਕੁਛ ਗਹਿਣੇ ਮਾਤਾ ਜੀ ਤੇ ਸ੍ਰੀ ਸੁਪਤਨੀ ਜੀ ਦੇ ਵੇਚੇ ਤੇ ਲੰਗਰ ਚਲਾਉਂਦੇ ਰਹੇ। ਜੇ ਕੋਈ ਸਿਖ ਸੰਗਤ ਗੁਰੂ ਜੀ ਤੱਕ ਅੱਪੜ ਪਵੇ ਤਾਂ ਉਸਦੀ ਕਾਰ ਭੇਟ ਵੀ ਪ੍ਰਿਥੀ ਚੰਦ ਕਾਬੂ ਕਰ ਲਵੇ। 'ਤੈਸਾ ਸੁਵਰਨੁ ਤੈਸੀ ਉਸ ਮਾਟੀ' ਦੀ ਧਾਰਨਾਂ ਵਾਲੇ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਖਿਮਾ ਖੜਗ ਦੀ ਹੀ ਟੇਕ ਲਈ ਰਖੀ। ਅੰਤ ਨੌਬਤ ਲਿਖੀ ਹੈ ਇਥੋਂ ਤਾਈਂ ਪਹੁੰਚੀ ਕਿ ਲੰਗਰ ਵਿਚ ਛੋਲਿਆਂ ਦੀ ਰੋਟੀ ਪੱਕਿਆ ਕਰੇ।

ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਦਾ ਅਨਿੰਨ ਸਿਖ ਸੀ, ਰਿਸ਼ਤੇ ਵਿਚ ਭਤੀਜਾ ਲਗਦਾ ਸੀ; ਐਉਂ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਦਾ ਮਾਮਾ ਸੀ। ਇਸ ਨੂੰ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਆਗਰੇ ਦੀ ਸਿੱਖੀ ਵਿਚ ਨਾਮ ਪ੍ਰਚਾਰ ਹਿਤ ਘੱਲਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਦਾ ਜੋਤੀ ਜੋਤਿ ਸਮਾਉਣਾ ਸੁਣ ਕੇ ਇਹ ਆਗਰੇ ਤੋਂ ਗੋਇੰਦਵਾਲ ਤੇ ਫਿਰ ਚੱਕ ਰਾਮਦਾਸ ਚਿਵ ਗੁਰ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਪਾਸ ਆ ਹਾਜ਼ਰ ਹੋਇਆ। ਦਰਸ਼ਨ ਮੇਲੇ ਤੇ ਕੁਛ ਪਰਤਾਵਾ ਕਰਕੇ ਆਪਦੇ ਰਿਸ਼ਤੇ ਵਿਚ ਭਣੇਵੇਂ ਲਗਦੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਵਿਚ ਸਾਖਜਾਤ ਗੁਰੂ-ਜਜੋਤਿ ਤੱਕ ਕੇ ਸੁਖੀ ਤੇ ਨਿਸਚੇ ਦੇ ਘਰ ਟਿਕ ਗਿਆ। ਇਸ ਨੇ ਪ੍ਰਿਥੀ ਚੰਦ ਜੀ ਦੀਆਂ ਚਾਲਾਂ ਦਾ ਬੀ ਸਾਰਾ ਹਾਲ ਚਾਲ ਡਿੱਠਾ। ਸੋ ਪਹਿਲੋਂ ਤਾਂ ਇਹ ਕੁਛ ਕਾਰਜ ਤੇ ਕੁਛ ਵਿਚਾਰ ਲਈ ਗੋਇੰਦਵਾਲ ਚਲਾ ਗਿਆ ਪਰ ਜਾ ਕੇ ਛੇਤੀ ਮੁੜ ਆਇਆ। ਇਸ ਨੇ ਫੇਰ ਪ੍ਰਿਥੀਚੰਦ ਤੇ ਮਹਾਂਦੇਵ ਦੇ ਵਰਤਾਉ ਦੇਖੇ, ਸਾਰੀ ਗਲ ਦੀ ਘੋਖ ਕੀਤੀ, ਆਪਣੀ ਭੈਣ ਬੀਬੀ ਭਾਨੀ ਜੀ ਤੋਂ ਸਾਰੇ ਹਾਲ ਸੁਣੇ, ਤਦ ਪਹਿਲਾਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਧੀਕੀ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਦੋਹਾਂ ਭਰਾਵਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਾਇਓ ਸੁ, ਪਰ ਕੁਛ ਅਸਰ ਨਾ ਹੋਇਆ, ਸਗੋਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸਾਰਾ ਵਰਤਾਉ ਤਮੋਗੁਣੀ ਡਿੱਠਾ।

ਫੇਰ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਦੀ ਨਜ਼ਰ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕਰਕੇ ਸਿਖ ਸੰਗਤਾਂ ਦੀ ਮਾੜੀ ਹਾਲਤ ਵੱਲ ਪਈ ਜੋ ਦੂਰੋਂ ਦੂਰੋਂ ਸ਼ਾਂਤੀ ਲਈ, ਨਾਮ ਦਾਨ ਲਈ, ਦੁਖ ਦਰਿਦ੍ਰ ਦੀ ਦੂਰੀ ਲਈ ਗੁਰੂ ਘਰ ਵਲ ਆਉਂਦੇ ਹਨ ਪਰ ਓਥੋਂ ਆਕੇ ਪ੍ਰਿਥੀਚੰਦ ਜੀ ਦੀਆਂ ਚਲਾਕੀਆਂ ਦੇ ਸ਼ਿਕਾਰ ਹੋ ਅਤ੍ਰਿਪਤ ਤੇ ਅਸ਼ਾਂਤਿ ਮੁੜਦੇ ਸਨ। ਇਹ 'ਸੰਗਤ-ਪੀੜਾਂ' ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਤੋਂ ਨਾ ਸਹਾਰੀ ਗਈ। ਉਧਰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਵੱਲੇ ਦੇਖੇ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੋ ਭਰਾਵਾਂ ਨੂੰ ਆਮਦਨੀ ਦੇ ਦੇਣ ਤੋਂ ਬੀ ਜਦ ਸ਼ਾਂਤੀ ਨਹੀਂ ਹੋਈ ਤਾਂ ਆਪ ਰਜ਼ਾ ਤੇ ਟਿਕ ਗਏ ਹਨ। ਸੋ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸ਼ਾਂਤੀ ਤੇ ਸਹਾਰਾ ਵੇਖ ਕੇ ਅਚਰਜ ਹੁੰਦਾ ਸੀ, ਜੀ ਵਿਚ ਸ਼ਲਾਘਾ ਕਰਦਾ ਸੀ ਪਰ ਗੁਰ ਗਾਦੀ ਦੇ ਮਾਲਕ ਦਾ ਖੇਦ ਝੱਲ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੁੰਦਾ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਅਟੰਕ ਅਡੋਲ ਸੰਗਤਾਂ ਤੋਂ ਬੀ ਬੇ-ਪ੍ਰਵਾਹ ਤੇ ਗੁਰਿਆਈ ਦੀ ਪਕੜ ਤੋਂ ਬੀ ਸ੍ਵਛੰਦ ਬੈਠੇ, ਰਜ਼ਾ ਤੇ ਹੁਕਮ, ਈਸ਼੍ਵਰੇਛਾ ਤੇ ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਕਰਨੀ ਤੇ ਨਾ ਕੇਵਲ ਟਿਕੇ ਪਰ ਖਿੜੇ ਖ਼ੁਸ਼ ਦੇਖਕੇ ਦਿਲ-ਪੀੜਾ ਵਧਦੀ ਸੀ ਕਿ ਇਸ ਅੰਮ੍ਰਿਤ-ਕੁੰਡ ਦੇ ਹੁੰਦਿਆਂ ਜਗਤ ਵਿਚ ਤ੍ਰਿਖਾ ਦਾ ਦੁਖ ਕਿਉਂ ਨਵਿਰਤ ਨਾ ਹੋਵੇ। ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਕੌਤਕ ਦੇਖਕੇ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਇਕ ਦਿਨ ਕੁਛ ਝਿਜਕਦਿਆਂ ਆਪਣੇ ਵਿਚਾਰ ਅਰਜ਼ ਕਰ ਦਿੱਤੇ ਤੇ ਚਿੰਤਾ ਪ੍ਰਗਟ ਕੀਤੀ ਕਿ ਐਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਦੀਨ ਅਵਸਥਾ ਕਿਤਨੇ ਕੁ ਦਿਨ ਚਲ ਸਕੇਗੀ? ਤਦ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਜੋ ਉੱਤਰ ਦਿੱਤਾ ਸੋ ਕਵੀ ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ ਨੇ ਐਉਂ ਲਿਖਿਆ ਹੈ :-

ਗੁਰਤਾ ਕੁਛੁ ਧਨ ਹਿਤ ਨਹਿੰ ਲੀਨੀ। ਤ੍ਰਿਸ਼ਨਾ ਕਰੀ ਚਹਿਯ ਮਨ ਹੀਨੀ।

ਸਰਬ ਬਿਕਾਰਨ ਕਰੈ ਬਿਨਾਸ। ਕਜੌ ਹਮ ਕਰਹਿਂ ਦਰਬ ਕੀ ਆਸ।੧੫।

(ਗੁ: ਪ੍ਰ: ਸੂ: ਰਾਸਿ ੨-੨੮)

ਇਹ ਸੁਣਕੇ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਦੇ ਚਿਤ ਆਈ ਕਿ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਕਿਸੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਗੁਰਿਆਈ ਪਾਕੇ ਗੁਰਿਆਈ ਦਾ ਢੰਡੋਰਾ ਨਾ ਸੋ ਦਿੱਤਾ ਤੇ ਨਾਂ ਹੀ ਵਿਰੋਧੀਆਂ ਦੇ ਟਾਕਰੇ ਕੀਤੇ ਸਨ, ਤਿਵੇਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਜੋ ਕੁਛ ਕੀਤਾ ਹੈ ਗੁਰੂ ਨੂੰ ਇਹੋ ਹੀ ਸ਼ੋਭਦਾ ਹੈ! ਇਹ ਸਾਡਾ ਫਰਜ਼ ਹੈ ਕਿ ਸੱਚ ਨੂੰ ਲੋਪ ਨਾ ਹੋਣ ਦੇਵੀਏ ਤੇ ਝੂਠ ਕਪਟ ਦੀ ਜੈ ਨਾ ਹੋਣ ਦੇਵੀਏ। ਅੱਗੇ ਬੀ ਸੰਗਤਾਂ ਭਾਈ ਬੁੱਢੇ ਨੂੰ ਅੱਗੇ ਲਾਕੇ ਗੁਰੂ ਬਿਦਤਾਉਂਦੀਆਂ ਰਹੀਆਂ ਹਨ, ਹੁਣ ਬੀ ਇਹੋ ਰਸਤਾ ਠੀਕ ਹੈ।

ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਵੀਚਾਰ ਕੇ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਭਾਈ ਬੁੱਢੇ ਨੂੰ ਉਸਦੇ ਅਪਣੇ ਤਪ ਅਸਥਾਨ ਥੋਂ ਲੈ ਆਂਦਾ। ਫੇਰ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿਚ ਹੀ ਦੱਸਿਆ ਹੈ ਕਿ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਗੋਇੰਦਵਾਲ ਤੋਂ ਮੋਹਰੀ ਜੀ ਨੂੰ ਤੇ ਹੋਰ ਮੁਖੀ ਮੁਖੀ ਸਿਖਾਂ : ਭਾਈ ਸਾਲ੍ਹੋ, ਭਾਈ ਜੇਠਾ, ਭਾਈ ਪੈੜਾਂ, ਆਦਿਕਾਂ ਨੂੰ, ਜੋ ਬਾਹਰ ਗਏ ਹੋਏ ਸੇ, ਬੁਲਵਾਇਆ। ਸਭ ਨੇ ਵਿਚਾਰ ਕਰਕੇ ਫਿਰ ਇਹ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕੀਤਾ ਕਿ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਤੋਂ ਕੋਈ ਦੋ ਢਾਈ ਕੋਹ ਤੇ ਸੜਕ ਉਤੇ ਡੇਰਾ ਪਾ ਲਿਆ। ਆ ਰਹੇ ਸਿਖਾਂ ਯਾਂ ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਓਥੇ ਹੀ ਰੋਕ ਕੇ ਹਾਲ ਦੱਸ ਦੇਣਾ ਤੇ ਸੰਗਤਾਂ ਤੇ ਸੱਚ ਵਿਦਤ ਕਰ ਦੇਣਾ*। ਇਸੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕੋਈ ਪ੍ਰਬੰਧ ਪੂਰਬ ਦੇ ਪਾਸੇ ਤੇ ਉਪਰ ਹੇਠਾਂ ਨੂੰ ਬੀ ਕੀਤੇ।

ਫੇਰ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਪਰਵਾਨੇ ਲਿਖੇ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਪਰ ਭਾਈ ਬੁੱਢਾ ਜੀ ਤੇ ਹੋਰ ਮੁਖੀ ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਬੀ ਦਸਖਤ ਕੀਤੇ। ਏਹ ਪਰਵਾਨੇ ਦੂਰ ਦੂਰ, ਦੱਖਣ, ਪੂਰਬ, ਪਹਾੜ ਪੱਛੋਂ ਸਾਰੇ ਸੰਗਤਾਂ ਵਿਚ ਘੱਲ ਦਿੱਤੇ। ਸਿੱਖੀ ਇਸ ਵੇਲੇ ਬਲਖ ਬੁਖਾਰਾ, ਪੂਰਬ, ਬੰਗਾਲ, ਦੱਖਣ, ਪਹਾੜ ਵਿਚ ਸਾਰੇ ਫੈਲ ਰਹੀ ਸੀ।

ਗੁਰੂ ਕੇ ਅਨਿੰਨ ਤੇ ਨਿਕਟ ਵਰਤੀ ਸਿਖਾਂ ਦੇ ਉੱਦਮ ਨਾਲ ਸਾਰੀ ਸਿਖੀ ਵਿਚ ਸੱਚ ਦਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਹੋ ਗਿਆ, ਸਗੋਂ ਇਹ ਸੁਣਕੇ ਉਚੇਚੇ ਸਿਖ ਦੂਰੋਂ ਦੂਰੋਂ ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਨੂੰ ਆਉਣ ਲਗ ਪਏ। ਪ੍ਰਿਥੀ ਚੰਦ ਦੇ ਪੱਖ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਨਵੇਂ ਰਖੇ ਮਸੰਦ ਯਾ ਹੋਰ ਬੰਦੇ ਸੂਗ ਨਾਲ ਦੇਖੇ ਜਾਣ ਤੇ ਤ੍ਰਿਸਕਾਰੇ ਜਾਣ ਲਗ ਪਏ। ਹੁਣ ਰਾਮਦਾਸ ਪੁਰੇ ਪੁੱਜ ਕੇ ਸੰਗਤਾਂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਤੱਕ ਆਪ ਅੱਪੜ ਜਾਂਦੀਆਂ ਤੇ ਵਿਰੋਧੀਆਂ ਦੀ ਕੋਈ ਪੇਸ਼ ਨਾ ਜਾਂਦੀ। ਇਧਰ ਬਾਬਾ ਬੁੱਢਾ ਤੇ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਕੀਤੇ ਪ੍ਰਬੰਧ ਸਾਵਧਾਨ ਰਹੇ ਤੇ ਢਿੱਲੇ ਨਾ ਪਏ। ਪਰਦੇਸਾਂ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ, ਜਿਸ ਤੋਂ ਪਿਸ਼ਾਵਰੀ ਲਾਲ ਚੰਦ ਜੀ, ਗਗਨ ਦਾਸ ਜੀ ਸ਼ਿਕਾਰ ਪੁਰੀਏ ਤੇ ਬਹਲ ਦਾਸ ਜੀ ਲਾਹੌਰੀਏ ਤੇ ਐਸੈ ਐਸੇ ਵਡੇ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਦੇ ਧਨੀ ਸਿਖ ਸਾਵਧਾਨ ਹੋ ਗਏ ਕਿ ਸਾਡੇ ਸੁਹਣੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਲੰਗਰ ਵਿਚ ਕਿਉਂ ਕਦੇ ਤੋਟ ਆਵੇ। ਹੁਨ ਲੰਗਰ ਪਿਛਲੇ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੇ ਲੰਗਰ ਵਾਂਗੂ ਟੁਰ ਪਿਆ। ਸਿਖਾਂ ਦੀ ਬੇਨਤੀ ਮੰਨ ਕੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਉਸੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਵਾਨ ਵਿਚ ਆਉਂਦੇ ਹਨ, ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ ਦਾ ਦੀਵਾਨ ਸਜਦਾ ਹੈ, ਅਰਦਾਸਾਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ, ਸਿਖਾਂ ਦੀਆਂ ਮੁਰਾਦਾਂ ਪੁਰਦੀਆਂ ਹਨ, ਨਾਮ ਦਾਨ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਸੋਦਰ ਦਾ ਦੀਵਾਨ ਵੀ ਉਸੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਜਦਾ ਹੈ ਤੇ ਗੁਰ ਸਿਖੀ ਦੀ ਜਗਤ ਉਧਾਰਕ ਕਾਰ ਚੱਲ ਰਹੀ ਹੈ।

---

*ਜਿਥੇ ਇਹ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕੀਤਾ, ਓਥੇ ਹੁਣ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਹੈ ਤੇ ਉਸਨੂੰ ਪਿਪਲੀ ਸਾਹਿਬ ਆਖਦੇ ਹਨ। ਲਾਹੌਰ ਦੀ ਸੜਕ ਉਤੇ ਖਾਲਸਾ ਕਾਲਜ ਤੋਂ ਉਰੇ ਹੈ। ਇਹ ਬੀ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਏਹ ਪ੍ਰਬੰਧ ਆਪ ਨੇ ਨਗਰ ਦੇ ਚੁਫੇਰੇ ਦੇ ਰਾਹਾਂ ਤੇ ਬੀ ਕੀਤੇ ਸੇ। (ਦੇਖੋ ਤ੍ਵਾ: ਖਾ: ਸਫਾ ੬੭੮)

ਪ੍ਰਿਥੀ ਚੰਦ ਤੇ ਮਹਾਂਦੇਵ ਹੁਣ ਦੇਖ ਰਹੇ ਸਨ ਕਿ ਪਾਸਾ ਪਲਟ ਗਿਆ ਹੈ, ਤਦ ਜਾਪਦਾ ਹੈ ਕਿ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਹਥੀਂ ਕੇ ਕੁਛ ਜ਼ਾਹਰਾ ਸ਼ਾਂਤੀ ਦਾ ਰਾਹ ਤਾਂ ਪਕੜਿਆ; ਪਰ ਜੋ ਦੁਕਾਨਾਂ ਦੇ ਕਿਰਾਏ ਤੇ ਜਗਾਤ ਯਾਂ ਚੁੰਗੀ ਦੋਹਾਂ ਭਰਾਵਾਂ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਚੁਕੇ ਸਨ ਉਸ ਆਮਦਨ ਦੇ ਖੁੱਸ ਜਾਣ ਦਾ ਦੋਹਾਂ ਭਰਾਵਾਂ ਨੂੰ ਤੌਖਲਾ ਵਾਪਰ ਗਿਆ ਕਿ ਜੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਿਰਕਰਦੇ ਸਿਖਾਂ ਨੇ ਇਹ ਬੀ ਬੰਦ ਕਰ ਦਿਤੀ, ਤਦ ਕਿਰਾਏਦਾਰਾਂ ਨਾਲ ਸਾਡੀ ਪੇਸ਼ ਨਹੀਂ ਜਾਣੀ। ਵਡੇ ਵਡੇ ਸਿਰਕਰਦੇ ਤੇ ਪਤਵੰਤੇ ਸਿਖ ਸਾਰੇ ਹੁਣ ਸ੍ਰੀ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਮੰਨ ਗਏ ਹਨ ਤੇ ਸਾਡੀਆਂ ਕਰਨੀਆਂ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਸਾਡੇ ਸਤਿਕਾਰ ਦਾ ਕੋਈ ਅੰਸ਼ ਨਹੀਂ ਰਹਿਣ ਦਿਤਾ; ਚੰਗਾ ਹੋਵੇ ਕਿ ਇਹ ਆਮਦਨ ਪੱਕੀ ਹੋ ਜਾਵੇ। ਸੋ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਸਾਂਝੇ ਮਾਮਾ ਜੀ ਨੂੰ ਕਹਿ ਕਹਾਕੇ ਉਹ ਆਮਦਨ ਪੱਕੇ ਤੌਰ ਤੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਤੋਂ ਆਪਣੇ ਨਾਮ ਪਟਾ ਲਿਖਵਾ ਕੇ ਕਰਵਾ ਲਈ।

ਜਾਪਦਾ ਹੈ ਕਿ ਭਾਈ ਬੁੱਢਾ ਜੀ ਦੀ ਹਿੰਮਤ ਤੇ ਦਾਨਾਈ ਤੇ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਆਦਿਕਾਂ ਦੀ ਦੂਰੰਦੇਸ਼ੀ ਤੇ ਸੁਚੇਤੀ ਨੇ ਤੇ ਲੰਗਰ ਨਾਲ ਲੱਗੇ ਝਬਾਲ ਆਦਿ ਪਿੰਡਾਂ ਦੀ ਆਮਦਨ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਬੀ ਕਰ ਲਿਆ ਸੀ ਤੇ ਬਾਬਾ ਬੁੱਢਾ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਹੱਥ ਵਿਚ ਲੈ ਲਿਆ ਸੀ ਤੇ ਅਕਸਰ ਝਬਾਲ ਬੀੜ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ।

ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਹਾਲਾਂ ਹੇਠ ਜ਼ਾਹਰਾ ਤੌਰ ਤੇ ਹੁਣ ਗੁਰੂ ਕੀ ਨਗਰੀ ਵਿਚ ਉਦਾਲਿਓਂ ਅਸ਼ਾਂਤੀ ਦੀ ਲਹਿਰ-ਪਛਾੜ ਹੁਣ ਕੁਛ ਸ਼ਮਨ ਹੋ ਗਈ। ਕੁਛ ਇਹ ਬੀ ਵੀਚਾਰ ਕੰਮ ਕਰਦੀ ਸੀ ਕਿ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਘਰ ਸੰਤਾਨ ਨਹੀਂ ਤੇ ਪ੍ਰਿਥੀ ਚੰਦ ਦੇ ਘਰ ਮਿਹਰਬਾਨ ਬੇਟਾ ਹੈ, ਸੋ ਵਾਰਸ ਅਖੀਰ ਮਿਹਰਬਾਨ ਨੇ ਹੋਣਾ ਹੈ*।

੪. ਸੰਤੋਖ ਸਰ।

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਤੀਸਰੇ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੀ ਆਗਜ਼ਾ ਵਿਚ ਜੋ ਪਹਿਲਾਂ ਥਾਂ ਖੁਣਵਾਇਆ ਸੀ ਉਹ ਵਿਚੇ ਛੱਡ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਫੇਰ ਉਹ ਥਾਂ ਖੁਣਵਾਇਆ ਗਿਆ ਸੀ ਜਿਥੇ ਹੁਣ ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਸਰੋਵਰ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਪ੍ਰਸੰਗਾਂ ਵਿਚ ਪੜ੍ਹ ਆਏ ਹਾਂ ਕਿ ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਸਰੋਵਰ ਦਾ ਸਾਰਾ ਤਲਾ ਖੁਦਵਾ ਲਿਆ ਸੀ ਤੇ ਵਿਚਾਲੇ ਜੋ ਥੜਾ ਹਰੀ ਮੰਦਰ ਵਾਸਤੇ ਰਚਿਆ ਸੀ, ਉਸ ਤੇ ਬੈਠ ਕੇ ਜੋਤਾਂ ਜਗਾਉਂਦੇ ਸਨ, ਭਾਵ ਇਹ ਕਿ ਦੀਵਾਨ ਸਜਦੇ ਸਨ, ਕੀਰਤਨ ਹੁੰਦੇ ਸਨ, ਜੀਅ ਦਾਨ ਦਿੱਤੇ ਜਾਂਦੇ ਸਨ। ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਆਤਮ ਜੋਤਾਂ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਪਾਉਂਦੀਆਂ ਸਨ। ਇਸਦਾ ਸਬੂਤ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਇਸ ਵਾਕ ਤੋਂ ਮਿਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਉਸੇ ਵੇਲੇ ਦੇ ਸਾਖੀ ਹਨ :-

ਦਿਚੈ ਪੂਰਬਿ ਦੇਵਣਾ ਜਿਸਦੀ ਵਸਤੁ ਤਿਸੈ ਘਰਿ ਆਵੈ।
ਬੈਠਾ ਸੋਢੀ ਪਾਤਿਸਾਹੁ ਰਾਮਦਾਸੁ ਸਤਿਗੁਰੂ ਕਹਾਵੈ।
ਪੂਰਨ ਤਾਲ ਖਟਾਇਆ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿਚ ਜੋਤਿ ਜਗਾਵੈ। (ਵਾਰ: ੧-੪੭)

ਇਸ ਤੋਂ ਪਤਾ ਲਗਾ ਕਿ ਤਾਲ ਸਾਰਾ ਖੁਣਿਆ ਜਾ ਚੁਕਾ ਸੀ, ਵਿਚਾਲੇ ਥਾਉਂ ਸੀ, ਜਿਥੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਬੈਠਦੇ, ਦੀਵਾਨ ਸਜਦੇ ਤੇ ਕੀਰਤਨ ਉਪਦੇਸ਼ ਹੁੰਦੇ ਸਨ, ਚਾਹੋ ਕੋਈ ਮੰਡਪ ਛਾ ਲਿਆ

*ਕਈਆਂ ਦਾ ਖਿਆਲ ਹੈ ਕਿ ਮਿਹਰਬਾਨ ੧੬੩੯ ਬਿ: ਤੋਂ ਪਿਛੋਂ ਜਨਮਿਆ, ਕਈਆਂ ਦੇ ਖਿਆਲ ਵਿਚ ਉਸਦਾ ਜਨਮ ਪਹਿਲੋਂ ਦਾ ਹੈ।

ਸੀ, ਚਾਹੋ ਕੋਈ ਆਰਜ਼ੀ ਮੰਦਰ ਰਚ ਲਿਆ ਸੀ। ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਤਦੋਂ ਸਰੋਵਰ ਦਾ ਨਾਉਂ ਸੀ ਸ਼ਹਿਰ ਦਾ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਸਰੋਵਰ ਵਿਚ ਜੋਤਾਂ ਤਾਂ ਹੀ ਜਗ ਸਕਦੀਆਂ ਸਨ, ਜੇ ਵਿਚਾਲੇ ਟਿਕਾਣਾ ਸੀ, ਟਿਕਾਣੇ ਤੱਕ ਮਿੱਟੀ ਦਾ ਨਿੱਗਰ ਰਸਤਾ ਸੀ। ਤ੍ਵਾ: ਖਾ: ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਤਲਾਉ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਇਕ ਥੜੇ ਉਤੇ ਥਾਂ (ਜਦੋਂ ਇਹ ਕੱਚਾ ਟੋਭਾ ਸੀ) ਬੇਰੀ ਦੇ ਦਰਖਤ ਹੇਠ ਨਿਤਾ ਪ੍ਰਤੀ ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਬੈਠਕੇ ਭਜਨ ਕਰਦੇ ਅਤੇ ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਦਰਸ਼ਨ ਉਪਦੇਸ਼ ਦਿੰਦੇ ਹੁੰਦੇ ਸੇ।

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਨੂੰ ਪੱਕਾ ਤਾਲ ਤੇ ਹਰੀ ਮੰਦਰ ਸਾਜਣ ਦੀ ਆਗਜਾ ਦੇ ਗਏ ਸਨ। ਆਪ ਜੀ ਨੂੰ ਸੰਗਤਾਂ ਦੇ ਉਧਾਰ ਕਰਨ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਇਹ ਕਾਰਜ ਕਰਨਾ ਬੀ ਇਕ ਭਾਰੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਜਾਪਦੀ ਸੀ। ਇਸ ਲਈ ਇਸ ਦਾ ਉੱਦਮ ਵੀਚਾਰਨ ਲਗ ਪਏ।

ਜਿਥੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ ਅਜ ਕਲ ਸੰਤੋਖ ਸਰ ਨਾਮੇ ਸਰੋਵਰ ਹੈ, ਇਸ ਦੇ ਕਿਨਾਰੇ ਇਕ ਪੁਰਾਤਨ ਟਾਹਲੀ ਦਾ ਪੇੜ ਹੈ, ਏਥੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਬੈਠ ਕੇ ਕਾਰ ਕਰਾਉਂਦੇ ਹੁੰਦੇ ਸਨ। ਹੁਣ ਲਉਢੇ ਪਹਿਰ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਏਥੇ ਜਾ ਬੈਠਿਆ ਕਰਦੇ ਸਨ[੧]। ਹੁਣ ਇਸ ਤਾਲ ਦੀ ਹੋਰ ਖੁਣਵਾਈ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਈ। ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਹੋਰ ਖੁਦਵਾਈ ਕੀਤੀ ਤਾਂ ਹੇਠੋਂ ਇਕ ਮਠ ਨਿਕਲਿਆ। ਇਸ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਜੋਗੀ ਨਿਕਲਿਆ, ਜਿਸਦੇ ਪ੍ਰਾਣ ਚੜ੍ਹ ਰਹੇ ਸਨ ਤੇ ਉਹ ਸਮਾਧਿ ਸਥਿਤ ਸੀ[੨]। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਦੱਸੀ ਤਰਕੀਬ ਨਾਲ ਮਾਲਸ਼ਾਂ ਆਦਿਕ ਕਰਨੇ ਤੇ ਉਸਦੇ ਪ੍ਰਾਣ ਚਲ ਪਏ ਤੇ ਹੋਸ਼ ਆ ਗਈ। ਇਸਨੇ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਗੁਰੂ ਤੋਂ ਯੋਗ ਸਾਧਨਾ ਵਿਚ ਨਿਪੁੰਨ ਹੋ ਕੇ ਕਲਜਾਣ ਚਾਹੀ। ਉਸਨੇ ਕਿਹਾ : 'ਸਮਾਧੀ ਲਾ, ਪ੍ਰਾਣ ਚੜ੍ਹਾਕੇ ਮਠ ਬਣਾ ਕੇ ਬੈਠ ਜਾ, ਸਮਾਂ ਪਾ ਕੇ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਹੋਣਗੇ ਓਹ ਤੇਰੀ ਕਲਜਾਨ ਕਰਨਗੇ। ਸੋ ਜਦ ਇਸ ਨੂੰ ਪਤਾ ਲਗਾ ਕਿ ਉਹੋ ਸਮਾਂ ਹੈ ਤੇ ਸਤਿਗੁਰ ਜੀ ਦਰਸ਼ਨ ਦੇਣ ਆ ਗਏ ਹਨ, ਤਦ ਚਰਨੀਂ ਪੈ ਕੇ ਕਲਜਾਣ ਮੰਗੀ। ਸਤਿਗੁਰ ਜੀ ਨੇ ਉਪਦੇਸ਼ ਦਿੱਤਾ ਤੇ ਜੀਅਦਾਨ ਦੇ ਕੇ ਉਸਨੂੰ ਮੁਕਤ ਕੀਤਾ, ਫੇਰ ਉਹ ਸਰੀਰ ਤਿਆਗ ਕੇ ਪ੍ਰਲੋਕ ਗਮਨ ਕਰ ਗਿਆ। ਤਵਾਰੀਖ ਖਾਲਸਾ ਦੱਸਦੀ ਹੈ ਕਿ ਪਿਸ਼ੌਰ ਦੇ ਧਨੀ ਸਿਖ ਸੰਤੋਖੇ ਨਾਮ ਦੇ ਢਾਈ ਸੌ ਮੋਹਰ ਭੇਟ ਕਰਕੇ ਆਪਣੇ ਨਾਮ ਦੀ ਅਟੱਲਤਾ ਮੰਗੀ ਤਾਂ ਸਤਿਗੁਰ ਨੇ ਉਹ ਰਕਮ ਇਸ ਤਾਲ ਦੇ ਪੱਕਾ ਕਰਨ ਤੇ ਲਾਈ ਤੇ ਭਾਈ ਸੰਤੋਖੇ ਨੇ ਹੋਰ ਮਾਯਾ ਬੀ ਖਰਚ ਕੀਤੀ, ਨਾਉਂ ਸੰਤੋਖ ਸਰ ਧਰਿਆ।

ਇਹ ਤਾਲ ੧੬੪੫ ਬਿ: ਵਿਚ ਮੁਕੰਮਲ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਇਸੇ ਸੰਮਤ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਸਰੋਵਰ ਦੇ ਪੱਕਾ ਕਰਨ ਦੀ ਕਾਰ ਆਰੰਭ ਹੋਈ।

---

੧. ਇਥੇ ਟਾਹਲੀ ਭੀ ਉਹੋ ਖੜੀ ਹੈ ਤੇ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਬੀ ਹੈ, ਸੰਤੋਖ ਸਰ ਦਾ ਕਿਨਾਰਾ ਹੈ : ਕਰਮੋਂ ਦੀ ਡਿਓਢੀ ਤੋਂ ਜੋ ਬਾਜ਼ਾਰ ਕੁਤਵਾਲੀ ਨੂੰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਪਰ ਹੈ।

੨. ਪ੍ਰਾਣ ਚੜ੍ਹਾਕੇ ਸਮਾਧੀ ਲਾਕੇ ਬੈਠੇ ਰਹਿਣ ਦੇ ਵਾਕਯਾਤ ਹੁਣ ਬੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਇਕ ਜੋਗੀ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ੪੦ ਦਿਨ ਭੁਇ ਤੱਲੇ ਰਖਿਆ ਜੀਉਂਦਾ ਨਿਕਲਿਆ ਸੀ। ਪਿਛੇ ਜਿਹੇ ਬੰਬਈ ਵਿਚ ਇਕ ਜੋਗੀ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੋ ਤ੍ਰੈ ਦਿਨ ਪ੍ਰਾਣ ਚੜ੍ਹਾ ਇਕ ਚੁਬੱਚੇ ਵਿਚ ਹੇਠਾਂ ਉਤੇ ਮਿੱਟੀ ਨਾਲ ਲਿੰਬਿਆ ਦਬਿਆ ਜੀਉਂਦਾ ਨਿਕਲਿਆ ਸੀ।

੫. ਨਿੱਤ ਕ੍ਰਿਯਾ।

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਲਗਪਗ ਪਹਿਰ ਰਾਤ ਰਹਿੰਦੀ ਜਾਗਦੇ। ਫਿਰ ਸਰੀਰ ਦੀ ਕ੍ਰਿਯਾ ਇਸ਼ਨਾਨ ਆਦਿ ਸਾਧਕੇ ਚੌਂਕੜਾ ਲਾ ਕੇ ਸੁਖ ਪੂਰਬਕ ਬੈਠ ਜਾਂਦੇ ਤੇ ਆਪਣਾ ਧਿਆਨ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਵਿਚ ਜੋੜਕੇ ਅਡੋਲ ਟਿਕ ਜਾਂਦੇ। ਸ਼ੁੱਧ ਚੈਤਨ ਪਰਮਾਤਮ ਦੇਵ ਵਿਚ ਮਾਨੋ ਇਕ ਰਸ ਲੀਨ ਹੋ ਜਾਂਦੇ।

ਫਿਰ ਰਬਾਬੀ ਆ ਜਾਂਦੇ, ਓਹ ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ ਲਾਉਂਦੇ। ਕੀਰਤਨ ਦੇ ਆਰੰਭ ਹੋਇਆਂ ਨਗਰ ਦੇ ਪ੍ਰੇਮੀ ਤੇ ਬਾਹਰੋਂ ਆਈਆਂ ਸੰਗਤਾਂ ਆ ਜੁੜਦੀਆਂ ਤੇ ਦੀਵਾਨ ਸਜ ਜਾਂਦਾ। ਰਬਾਬੀ ਸਜਣ ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ ਦੇ ਕੀਰਤਨ ਵਿਚ ਸੁੰਦਰ ਰਾਗਾਂ ਵਿਚ ਅਨੇਕ ਪ੍ਰਮਾਣ ਗੁਰਬਾਨੀ ਦੇ ਵਿਚ ਵਿਚ ਗਾਉਂਦੇ, ਇਕ ਐਸਾ ਠਟ ਬੱਝ ਜਾਂਦਾ ਕਿ ਮਾਨੋ ਵੈਰਾਗ ਤੇ ਇਕਾਗ੍ਰਤਾ ਦਾ ਇਕ ਸਰੋਵਰ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਸਾਰੇ ਹੰਸ ਮਗਨਾਨੰਦ ਹੋਏ ਬੈਠੇ ਹਨ। ਇਸ ਕੀਰਤਨ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਸੁਰਤਾਂ ਤੇ ਉਹ ਅਸਰ ਕਰਦਾ ਕਿ ਓਹ ਇਕਾਗ੍ਰ ਹੋ ਨਿਜਾਨੰਦ ਵਿਚ ਆਉਂਦੀਆਂ, ਬ੍ਰਹਮਾਨੰਦ ਵਿਚ ਜਾ ਅੱਪੜਦੀਆਂ, ਭਗਤੀ ਮਾਰਗ ਦਾ ਇਹ ਸੁਖੈਨ ਸਾਧਨ ਗ੍ਰਿਹਸਤੀ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਬੀ ਯੋਗਾਨੰਦ ਦੇ ਜਾਂਦਾ। ਜਦੋਂ ਦਿਨ ਹੋ ਆਉਂਦਾ ਤੇ ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ ਦਾ ਭੋਗ ਪੈ ਜਾਂਦਾ ਤਾਂ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਬਾਹਰ ਆ ਬੈਠਦੇ। ਉਸ ਵੇਲੇ ਜੇ ਕੋਈ ਸਵਾਲੀ, ਕੋਈ ਜਗਜਾਸੂ, ਪਰਮਾਰਥ ਦਾ ਢੂੰਢਾਊ ਆ ਹਾਜ਼ਰ ਹੁੰਦਾ ਉਹ ਆਪਣੇ ਸ਼ੰਕੇ ਦੂਰ ਕਰਾਕੇ ਸਤਿਨਾਮੁ ਦੇ ਰਸਤੇ ਪੈ ਜਾਂਦਾ। ਦੂਰ ਤੋਂ ਆਏ ਸਿੱਖ ਵਾਰੋ ਵਾਰੀ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਦੇ ਤੇ ਵਾਰਤਾਲਾਪ ਕਰਕੇ ਸੁਖੀ ਹੁੰਦੇ। ਸੰਗਤਾਂ ਆਈਆਂ ਆਪਣੇ ਮੁੱਖੀ ਦੀ ਅਗੁਵਾਨੀ ਵਿਚ ਪੇਸ਼ ਹੋ ਕੇ ਦਰਸ਼ਨ ਸੁਖ, ਆਤਮ ਸੁਖ ਮਾਣਦੀਆਂ। ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਕਈ ਵੇਰ ਪਹਿਰ ਦਿਨ ਆ ਜਾਂਦਾ। ਵਿਚਾਲੇ ਕੋਈ ਪ੍ਰੇਮੀ ਯਾ ਕੋਈ ਰਬਾਬੀ ਦੋ ਇਕ ਸ਼ਬਦ ਬਿਲਾਵਲੁ ਵਿਚ ਗਾਉਂਦਾ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਚਰਨ ਕੰਵਲ ਦੀ ਚਉਕੀ ਆਖਦੇ ਸਨ*।

ਦੋ ਪਹਿਰ ਦਿਨ ਚੜ੍ਹੇ ਤੋਂ ਕੁਛ ਪਹਿਲਾਂ ਸੰਦੇਸ਼ ਆਉਂਦਾ ਕਿ ਪ੍ਰਸ਼ਾਦ ਤਿਆਰ ਹੈ। ਤਦ ਸੰਗਤ ਸਮੇਤ ਗੁਰੂ ਭਗਵਾਨ ਲੰਗਰ ਵਿਚ ਪੰਗਤ ਜਾ ਲਾਉਂਦੇ। ਸਭ ਨੂੰ ਤ੍ਰਿਪਤ ਕਰਕੇ ਆਪ ਉਠਦੇ ਤੇ ਫੇਰ ਆਰਾਮ ਕਰਦੇ। ਲਉਢੇ ਪਹਿਰ ਫੇਰ ਦੀਵਾਨ ਸਜਦਾ ਤੇ ਗੁਰਮਤ ਦੀ ਕਥਾ ਹੁੰਦੀ। ਫੇਰ ਸੰਧਜਾ ਸਮੇਂ ਦੀਵਾਨ ਸਜਦਾ, ਕੀਰਤਨ ਹੁੰਦਾ, ਸੋਦਰ ਦੀ ਚਉਕੀ ਆਸਾ ਵਿਚ ਹੁੰਦੀ, ਫਿਰ ਲੰਗਰ ਹੁੰਦਾ। ਕੀਰਤਨ ਸੋਹਿਲਾ ਕਦੇ ਦੀਵਾਨ ਵਿਚ ਸੁਣਦੇ ਕਦੇ ਆਪਣੇ ਗ੍ਰਿਹ ਵਿਚ। ਪਹਿਰ ਕੁ ਰਾਤ ਗਈ ਤੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਆਰਾਮ ਕਰਦੇ।

੬. ਬੀਰਬਲ।

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ੧੬੩੮ ਵਿਚ ਗੱਦੀ ਤੇ ਬਿਰਾਜੇ। ੧੬੪੨-੪੩ ਵਿਚ ਇਕ ਘਟਨਾ ਵਰਤੀ ਜੋ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹੈ :-

---

*ਚਾਰ ਚੌਕੀਆਂ ਦੀ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਮਰਿਯਾਦਾ ਬੰਨ੍ਹੀ। ਪਹਿਲੀ ਤਾਂ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲੇ ਦੀ ਸੀ ਹੀ। ਦੂਜੀ ਸਵਾ ਪਹਿਰ ਦਿਨ ਚੜ੍ਹੇ ਜਾਰੀ ਕੀਤੀ। ਇਸ ਵਿਚ 'ਚਰਨ ਕੰਵਲ ਪ੍ਰਭੁ ਕੇ ਨਿਤ ਧਿਆਵਉ' ਪਾਠ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਇਸ ਨੂੰ ਚਰਨ ਕਵਲ ਦੀ ਚਉਕੀ ਨਾਮ ਦਿਤਾ। ਇਹ ਸ਼ਬਦ ਬਿਲਾਵਲ ਵਿਚ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਇਸਨੂੰ ਕਦੇ ਬਿਲਾਵਲੁ ਦੀ ਚਉਕੀ ਵੀ ਕਹਿ ਲੈਂਦੇ ਹਨ। ਮਗਰੋਂ ਚੌਕੀਆਂ ਦਾ ਸਿਲਸਿਲਾ ਸਮੇਂ ਨਾਲ ਵਿਸਤ੍ਰਿਤ ਹੁੰਦਾ ਗਿਆ।

ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ (ਅਰਥਾਤ ੧੬੪੨-੪੩ ਵਿਚ) ਰਾਜ ਅਕਬਰ ਦਾ ਸੀ, ਜੋ ਆਪਣੀ ਸਮ ਵਰਤੋਂ ਵਿਚ ਸਾਰੇ ਮੁਗਲ ਪਾਤਸ਼ਾਹਾਂ ਤੋਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸੀ। ਇਸਦੇ ਮਨਸਬਦਾਰਾਂ ਵਿਚ ਇਕ ਵਿਦ੍ਵਾਨ ਤੇ ਚਤੁਰ ਬ੍ਰਾਹਮਨ ਸੀ, ਜਿਸਦਾ ਨਾਮ ਬੀਰਬਲ ਸੀ। ਸਰਹੱਦ ਪਰ ਯੂਸਫ਼ ਜ਼ਈ ਪਠਾਣਾਂ ਦੀ ਸ਼ੋਰਸ਼ ਹੋ ਪਈ, ਇਸਨੂੰ ਠੀਕ ਕਰਨ ਲਈ ਅਕਬਰ ਨੇ ਜ਼ੈਨ ਖਾਂ ਕੋਕਾਹ ਨੂੰ ਫੌਜਾਂ ਦੇ ਕੇ ਘੱਲਿਆ ਸੀ। ਜ਼ੈਨ ਖਾਂ ਦੀ ਤਾਬਿਆ ਗਈ ਮੁਹਿਮ ਕਾਮਯਾਬ ਨਾ ਹੋਈ। ਜਦ ਇਹ ਮਾੜੀ ਖਬਰ ਆਈ ਤਾਂ ਅਕਬਰ ਨੇ ਬੀਰਬਲ ਨੂੰ ਹੋਰ ਫੌਜ ਦੇ ਕੇ ਜ਼ੈਨ ਖਾਂ ਦੀ ਮਦਦ ਤੇ ਪਹੁੰਚਣ ਲਈ ਆਖਿਆ। ਬੀਰਬਲ ਹੁਕਮ ਪਾਕੇ ਟੁਰ ਪਿਆ, ਪਰ ਟੁਰਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲੇ ਇਸਨੇ ਅਕਬਰ ਤੋਂ ਇਕ ਲਿਖਤੀ ਆਗਜਾ ਲੈ ਲਈ ਕਿ ਰਸਤੇ ਵਿਚ ਜਿਧਰੋਂ ਇਹ ਲੰਘੇ, ਖੱਤ੍ਰੀਆਂ ਦਾ ਪ੍ਰੋਹਤ ਹੋਣ ਦੀ ਹੈਸੀਅਤ ਵਿਚ, ਹਰ ਖੱਤ੍ਰੀ ਘਰਾਣੇ ਤੋਂ ਦੱਖਣਾ ਲੈਣ ਦੀ ਇਸ ਨੂੰ ਖੁੱਲ੍ਹ ਹੋਵੇ।

ਬੀਰਬਲ ਬਿਆਸਾ ਤੱਕ ਇਹ ਦੱਖਣਾ ਵਸੂਲ ਕਰਦਾ ਟੁਰਿਆ ਆਇਆ। ਖੱਤ੍ਰੀ ਲੋਕ ਪਹਿਲੋਂ ਹੀ ਸੁਣ ਚੁਕੇ ਸਨ, ਆਪੇ ਹੀ ਅਗੋਂ ਆ ਮਿਲਦੇ ਤੇ ਦੱਖਣਾ ਭੇਟਾ ਕਰਕੇ ਮੱਥਾ ਟੇਕਦੇ। ਬਿਆਸਾ ਪਾਰ ਹੋ ਕੇ ਇਸ ਨੇ ਰਾਮਦਾਸ ਪੁਰੇ ਆਪਣੇ ਬੰਦੇ ਘੱਲ ਦਿੱਤੇ, ਜਿਥੇ ਜਾ ਕੇ ਨਗਰੀ ਦੇ ਖੱਤ੍ਰੀ ਵਾਸੀਆਂ ਨੂੰ ਇਹ ਸੰਦੇਸਾ ਪੁੱਜ ਗਿਆ। ਖੱਤ੍ਰੀਆਂ ਨੇ ਸਰਕਾਰੀ ਬੰਦਿਆਂ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਕਿ ਮਹਾਰਾਜ ਬੀਰਬਲ ਨੂੰ ਕਹਿ ਦਿਓ ਕਿ ਅਸੀਂ ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਕੇ ਸਿਖ ਹਾਂ; ਅਸੀਂ ਬ੍ਰਾਹਮਣਾਂ ਦੇ ਜਜਮਾਨ ਸੇਵਕ ਨਹੀਂ। ਸੇਵਕ ਗੁਰੂ ਕੇ ਹਾਂ।

ਫਿਰ ਸਿਖਾਂ ਨੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਖਬਰ ਕੀਤੀ, ਫੇਰ ਬੀਰਬਲ ਦੇ ਬੰਦੇ ਬੀ ਹਾਜ਼ਰ ਹੋਏ ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ: 'ਭਾਈ, ਇਹ ਟਿਕਾਣਾ ਕੋਈ ਵਪਾਰ ਯਾ ਕਮਾਮ ਦਾ ਨਹੀਂ; ਇਹ ਫਕੀਰੀ ਟਿਕਾਣਾ ਹੈ; ਸਾਧ ਸੰਗਤ ਦਾ ਦਾਨ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਲੰਗਰ ਚਲਦਾ ਹੈ, ਜਿਥੋਂ ਸਭ ਕੋਈ ਵਰੋਸਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਬੇਸ਼ਕ ਓਥੋਂ ਫੌਜਾਂ ਬੀ ਭੋਜਨ ਛਕ ਕੇ ਲੰਘਣ ਪਰ 'ਕਰ' ਗੁਰੂ ਘਰ ਤੇ ਕਦੇ ਨਹੀਂ ਲੱਗਾ ਤੇ ਨਾ ਚਾਹੀਏ ਕਿ ਲੱਗੇ। ਏਥੇ ਤਾਂ ਅਕਬਰ ਆਪ ਸਾਡੇ ਵਡੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਵੇਲੇ ਲੰਗਰ ਲਈ ਪਿੰਡ ਭੇਟਾ ਕਰ ਗਿਆ ਸੀ।

ਜਦ ਬੀਰਬਲ ਨੂੰ ਉਸਦੇ ਉਗ੍ਰਾਹੀਆਂ ਨੇ ਇਹ ਗਲ ਕਹੀ ਤਾਂ ਉਸਨੂੰ ਬੁਰੀ ਲਗੀ। ਉਹ ਅੱਗੇ ਹੀ ਇਸ ਸਿਖੀ ਘਰ ਤੋਂ ਨਾਰਾਜ਼ ਸੀ, ਜਿਥੇ ਵਰਣਾਸ਼੍ਰਮ ਦੀ ਬੰਦਸ਼ ਤੋੜੀ ਤੇ ਭ੍ਰਾਤਰੀ ਭਾਵ ਸਿਖਲਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਉਸਨੂੰ ਮਾੜਾ ਲਗਦਾ ਸੀ, ਸੋ ਗੁੱਸੇ ਵਿਚ ਭਰਕੇ ਉਸਨੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਹੁਕਮ ਘੱਲਿਆ ਕਿ 'ਤੂੰ ਖੜ੍ਰੀ ਹੈਂ, ਤੇਰੀ ਵਸੋਂ ਖੱਤ੍ਰੀ ਹੈ, ਜੋ ਕਰ ਮੈਂ ਲਾਇਆ ਹੈ ਲੈਕੇ ਹਾਜ਼ਰ ਹੋਵੋ ਤਾਂ ਭਲਾ ਹੈ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਤੁਸਾਂ ਦਾ ਸ਼ਹਰ ਕੱਲ ਲੁੱਟ ਲਿਆ ਜਾਵੇਗਾ'। ਸਿਪਾਹੀ ਗਏ ਪਰ ਹਾਜ਼ਰੀ ਵਿਚ ਜਾਕੇ ਖੜੇ ਰਹਿ ਗਏ, ਬੋਲ ਕੁਛ ਨਾ ਸਕੇ, ਪਰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਫੁਰਮਾਇਆ : 'ਭਾਈ ਸਿਪਾਹੀਓ! ਮੈਂ ਸਮਝ ਲਿਆ ਹੈ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਕਿਉਂ ਆਏ ਹੋ। ਤੁਸੀਂ ਆਪਣੇ ਵਡੇ ਨੂੰ ਕਹਿ ਦਿਓ ਕਿ ਜੋ 'ਕਰ' ਸਾਡਾ ਦੇਣਾ ਅਯੋਗ ਹੈ, ਓਹ ਨਹੀਂ ਦਿਆਂਗੇ। ਰਾਜਾ ਬੀਰਬਲ ਜੀ ਨੂੰ ਕਹਿ ਦਿਓ ਕਿ ਇਹ ਧੱਕਾ ਕਰਨਾ ਅਨਯਾਯ ਹੈ। ਦੱਖਣਾ ਦੇਣਾ ਖੁਸ਼ੀ ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਚਾਹੀਏ, ਜੋਰੀ ਦਾ ਦਾਨ ਦਾਨ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਪਰ ਜੇ ਉਸ ਨੇ ਧਰਮ ਨਿਆਂ ਨਹੀਂ ਵਿਚਾਰਨਾ ਤਾਂ ਜਿਵੇਂ ਚਿਤ ਹੈ ਕਰ ਲਵੇ ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ ਕਰਤਾ ਪੁਰਖ ਦੇ ਆਸਰੇ ਸੱਚ ਨਿਆਂ ਤੇ ਬੈਠੇ ਹਾਂ।'

ਸਿਪਾਹੀ ਕੁਛ ਭਲੇ ਸੁਭਾਵ ਦੇ ਸਨ, ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਕਹੀ ਗਲ ਤੋਂ ਸਮਝ ਗਏ, ਕਿ ਆਪ ਸੱਚ ਫੁਰਮਾ ਰਹੇ ਹਨ ਮਾਲਕ ਤੋਂ ਬੀ ਡਰਦੇ ਸਨ, ਜਾ ਕੇ ਕਹਿ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਗੁਰੂ ਜੀ ਕੱਲ ਪਰਸੋਂ ਆਪ ਹਾਜ਼ਰ ਹੋਣਗੇ।

ਰਾਤ ਰਾਜਾ ਉੱਸਲਵੱਟੇ ਭੰਨਦਾ ਰਿਹਾ। ਹੈਰਾਨ ਹੋਵੇ ਕਿ ਇਕ ਗੋਸ਼ਾ ਨਸ਼ੀਨ ਫਕੀਰ ਤੇ

ਸਖਤੀ ਕਰਾਂ ਕਿ ਨਾ। ਅਕਬਰ ਆਪ ਏਥੇ ਪਿੰਡ ਦੇ ਗਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ; ਕਦੇ ਕਹੇ ਕਿ ਨਹੀਂ ਮੇਰੀ ਪਤ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦੀ, ਰੋਅਬ ਵਿਚ ਫਰਕ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਕਦੇ ਇਹ ਭੈ ਬੀ ਆਵੇ ਕਿ ਗੁਰੂ ਕੀ ਮਹਿਮਾ ਬੜੀ ਹੈ, ਸਚਮੁੱਚ ਕੋਈ ਯੋਗੀ ਰਾਜ ਨਾ ਹੋਵੇ। ਅਜੇ ਦਿਨ ਨਹੀਂ ਸੀ ਚੜਿਆ ਕਿ ਸਾਂਢਨੀ ਸਵਾਰ ਦਿੱਲੀ ਤੋਂ ਆਇਆ, ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਦੇ ਫੌਰੀ ਹੁਕਮ ਲੈ ਕੇ। ਜਿਸ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਸੀ ਕਿ ਜ਼ੈਨ ਖਾਂ ਬਹੁਤ ਔਖਾ ਹੈ, ਤੁਸੀਂ ਮਾਰੇ ਬਕਾਰੇ ਨਾਲ ਦੂਹਰੀਆਂ ਕੂਚਾਂ ਕਰਦੇ ਇਕ ਦਮ ਟੁਰੋ ਤੇ ਜ਼ੈਨ ਖਾਂ ਨੂੰ ਫੌਰੀ ਕੁਮਕ ਪਹੁੰਚਾਓ। ਬੀਰਬਲ ਨੇ ਡੰਕਾ ਵਜਵਾਕੇ ਫੌਰੀ ਕੂਚ ਕਰ ਦਿੱਤੀ। ਪਰ ਪਰਗਨੇ ਦੇ ਹਾਕਮ ਨੂੰ ਕਹਿ ਗਿਆ ਕਿ ਜੇ ਗੁਰੂ ਅਜ ਕਲ ਤੁਸਾਂ ਪਾਸ ਨਾ ਆਇਆ ਤਾਂ ਮੁੜਦੀ ਵੇਰ ਗੁਰੂ ਕੇ ਚੱਕ ਨੂੰ ਸਿੱਧਿਆਂ ਕਰਾਂਗਾ।

ਇਹ ਗਲ ਬੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਤਕ ਅੱਪੜੀ, ਫੁਰਮਾਉਣ ਲੱਗੇ। 'ਓਹੋ ਹੋਵੇਗਾ ਜੋ ਕਰਤਾਰ ਨੇ ਠਟ ਰਖਿਆ ਹੈ। ਉਹ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗਾ ਜੋ ਉਹ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਨਾ ਹੋਵੇ[੧]।

ਸੋ ਕਰਣਾ ਕਰਤਾਰ ਦਾ ਇਹ ਹੋਇਆ ਕਿ ਯੂਸਫ ਜ਼ਈ ਕਾਮਯਾਬ ਰਹੇ, ਬੀਰਬਲ ਮਾਰਿਆ ਗਿਆ ਤੇ ਜ਼ੈਨ ਖਾਂ ਮੁਸ਼ਕਲ ਨਾਲ ਜਾਨ ਬਚਾ ਕੇ ਬਚਿਆ ਤੇ ਅਕਬਰ ਨੂੰ ਹੋਰ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕਰਨੇ ਪਏ।

੭: ਭਾਈ ਕਲਜਾਣਾ[੨]।

ਹੁਣ ਹਰੀ ਮੰਦਰ ਦੀ ਸਾਜਨਾ ਲਈ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਲਗ ਰਹੇ ਸੇ। ਬਾਹਰ ਦੂਰ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿਚ ਹੁਕਮ ਨਾਮੇ ਚਲੇ ਗਏ ਸੇ। ਗੁਰੂ ਕੀਆਂ ਬਖਸ਼ਿਸ਼ਾਂ ਵਾਲੇ ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਤੇ ਮਸੰਦਾਂ ਨੂੰ ਤਾਕੀਦੀ ਪੱਤ੍ਰ ਗਏ ਸਨ। ਸਰੋਵਰ ਤੇ ਮੰਦਰ ਦੇ ਪੱਕੇ ਕਰਨੇ ਲਈ ਇੱਟਾਂ ਚੂਨੇ ਦੀ ਲੋੜ ਸੀ। ਭਾਈ ਭਗਤੂ, ਭਾਈ ਸਾਲ੍ਹੋ, ਗੁਰੀਆ, ਲੰਗਾਹਾ, ਪ੍ਰੇਮਾ, ਜੇਠਾ, ਪੈੜਾ, ਭੱਲਣ, ਬੂਲਾ, ਬਹਿਲੋ, ਭੱਟੜ, ਧਾਰੀ ਆਦਿ ਸਿਖ ਚਾਰ ਚੁਫੇਰੇ ਫਿਰਦੇ ਤੇ ਸਾਮਾਨ ਕੱਠੇ ਕਰ ਰਹੇ ਸੇ। ਬਾਬਾ ਬੁੱਢਾ ਕਾਰ ਦੇ ਸਿਰ ਤੇ ਥਾਪਿਆ। ਜਿੱਥੇ ਬੈਠਕੇ ਇਹ ਬ੍ਰਿਧ ਬਾਬਾ ਸੇਵਾ ਦੀ ਨਿਗਾਹਬਾਨੀ ਕਰਦਾ ਸੀ ਹੁਣ ਤਾਈ ਬੇਰੀ ਹਰੀ ਤੇ ਨਿਸ਼ਾਨ ਹੈ[੩]। ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਲਿਖਾ ਪੜ੍ਹੀ ਦਾ ਸਾਰਾ ਕੰਮ ਸੰਭਾਲਦਾ ਸੀ। ਕਈ ਸਿਖ ਬਾਹਰ ਦੇਸਾਂ ਨੂੰ ਮਾਇਆ ਇਕੱਠੀ ਕਰਨ ਚਲੇ ਗਏ। ਭਾਈ ਕਲਜਾਣਾ ਪਹਾੜਾਂ ਵਿਚ ਫਿਰਦਾ ਮੰਡੀ ਰਿਆਸਤ ਪਹੁੰਚ ਪਿਆ। ਪਹਾੜੀ ਦੇਸ ਵਿਚ ਇਹ ਸੁਹਾਵਣਾ ਥਾਂ ਵੇਖਕੇ ਏਥੇ ਟਿਕ ਗਿਆ। ਥੋੜੇ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਇਸਦੀ ਸੰਤਤਾਈ ਦੀ ਇਥੇ ਮਸ਼ਹੂਰੀ ਹੋ ਗਈ। ਇਸਦਾ ਕੀਰਤਨ ਸੁਣਨ ਲੋਕੀ ਆਉਣ, ਖੁਸ਼ ਹੋਣ ਤੇ ਭਾਉ ਕਰਨ। ਥੋੜੇ ਚਿਰ ਮਗਰੋਂ ਜਨਮ ਅਸ਼ਟਮੀ ਆਈ, ਰਾਜੇ ਨੇ ਹੁਕਮ ਦਿਤਾ ਕਿ ਰਾਤ ਸਭ ਬ੍ਰਤ ਧਾਰਨ ਕਰੋ, ਸਵੇਰੇ ਜਾ ਕੇ ਠਾਕਰ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰੋ, ਸਾਲਗ੍ਰਾਮ ਦਾ ਪੂਜਨ ਕਰੋ ਤੇ ਚਰਣਾਂਮ੍ਰਿਤ ਲੈਕੇ ਵਰਤ ਉਪਾਰੋ। ਇਸ ਹੁਕਮ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਹੋ ਗਈ। ਪਰ ਭਾਈ ਕਲਜਾਣਾ ਕੀਕੂੰ ਪਾਲਣ ਕਰਦਾ,'ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਉਸਦਾ ਇਸ਼ਟ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਇਸ ਪਰ ਦੰਦ ਕਥਾ ਹੋਈ। ਹੁੰਦੀ ਹੁੰਦੀ ਗਲ ਰਾਜੇ ਤੱਕ ਅੱਪੜੀ। ਰਾਜੇ ਨੇ ਬੁਲਵਾ ਘੱਲਿਆ ਤੇ ਬ੍ਰਤ ਧਾਰਨ ਨਾ ਕਰਨ ਤੇ ਪੂਜਨ

---

੧. ਇਹ ਵਾਕਿਆ ਪੰਚਮ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਸਮੇਂ ਹੋਇਆ। ਸੂਰਜ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਵਿਚ ਤੀਸਰੇ ਸਹਿਬਾਂ ਵੇਲੇ ਹੋਇਆ ਲਿਖਿਆ ਹੈ: ਕਵੀ ਜੀ ਨੂੰ ਇਹ ਭੁਲੇਵਾ ਕਿਸੇ ਗ਼ਲਤ ਇਤਲਾਅ ਦੇ ਆਧਾਰ ਤੇ ਲੱਗਾ ਜਾਪਦਾ ਹੈ। ਬੀਰਬਲ ਦੀ ਮੌਤ ਪਠਾਣੀ ਦੇਸ਼ ਵਿਚ ੧੫੮੬ ਈ:(੧੬੪੩ ਬਿ:) ਵਿਚ ਹੋਈ ਸੀ।

੨. ਸੂ: ਪ੍ਰ: ਵਿਚ ਭਾਈ ਕਲਜਾਣੇ ਦੀ ਕਥਾ ਪਹਿਲੋਂ ਦਿਤੀ ਹੈ ਤ੍ਵਾ: ਖਾ: ਵਿਚ ਅਜਬ ਅਜਾਇਬ ਤੋਂ ਮਗਰੋਂ ਤੇ ਸੰਮਤ ੧੬੪੭ ਬਿ: ਦਿਤਾ ਹੈ।

੩. ਇਸਨੂੰ ਹੁਣ ਤਾਈਂ ਬਾਬੇ ਬੁੱਢੇ ਦੀ ਬੇਰ ਆਖਦੇ ਹਨ।

ਨਾ ਕਰਨ ਦਾ ਕਾਰਨ ਪੁਛਿਆ।

ਕਲਜਾਣੇ ਨੇ ਕਿਹਾ : ਹੇ ਰਾਜਨ! ਕਿਸੇ ਦੇ ਧਰਮ ਵਿਚ ਦਖਲ ਦੇਣਾ ਰਾਜਾ ਦਾ ਕੰਮ ਨਹੀਂ ਧਰਮ ਵਿਚ ਸਭ ਪਰਜਾ ਸੁਤੰਤ੍ਰ ਲੋੜੀਏ।

ਰਾਜਾ-ਕੀ ਤੂੰ ਨਾਸਤਕ ਹੈਂ ਜੋ ਸੁਤੰਤ੍ਰਤਾ ਮੰਗਦਾ ਹੈਂ?

ਕਲਜਾਣਾ-ਮੈਂ ਨਾਸਤਕ ਨਹੀਂ, ਠਾਕੁਰ ਦਾ ਉਪਾਸਕ ਹਾਂ।

ਰਾਜਾ-ਫੇਰ ਕਿਉਂ ਪੂਜਨ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ?

ਕਲਜਾਣਾ-ਕਰਦਾ ਹਾਂ, ਤੇ ਸਿਦਕ ਦਿਲ ਨਾਲ ਪੂਜਨ ਕਰਦਾ ਹਾਂ।

ਰਾਜਾ-ਫੇਰ ਇਹ ਲੋਕ ਝੂਠ ਆਖਦੇ ਹਨ?

ਕਲਜਾਣਾ-ਸੱਚ ਆਖਦੇ ਹਨ ਇਹ ਬੀ।

ਰਾਜਾ-ਕੀਕੂੰ? (ਗਹੁ ਨਾਲ ਤੱਕਣ ਲਗ ਪਿਆ।)

ਕਲਜਾਣਾ-ਜਿਸ ਨਿਰਜਿੰਦ ਸ਼ਿਲਾ ਨੂੰ ਏਹ ਠਾਕੁਰ ਆਖਦੇ ਹਨ ਮੈਂ ਉਸਦਾ ਪੂਜਨ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ। ਜੋ ਠਾਕੁਰ ਸਦਾ ਹਾਜ਼ਰਾ ਹਜ਼ੂਰ ਹੈ, ਜੋ ਪਰੀ ਪੂਰਣ ਹੈ, ਜੋ ਸਰਬ ਚੇਤਨਤਾ ਦਾ ਮੂਲ ਹੈ, ਜੋ ਸਭ ਨੂੰ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਦਾ ਹੈ ਉਸ ਠਾਕੁਰ ਦਾ ਪੂਜਨ ਮੈਂ ਉਸ ਵਿਚ ਸ਼ਰਧਾ ਧਾਰਕੇ ਕਰਦਾ ਹਾਂ। ਹੇ ਰਾਜਨ! ਮੇਰਾ ਠਾਕੁਰ ਪੱਥਰ ਤੇ ਬ੍ਰਿਛ, ਜੀਵ ਤੇ ਅਜੀਵ ਸਭ ਦਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕ ਹੈ, ਉਹ ਆਪ ਨਿਰਜਿੰਦ ਪੱਥਰ ਮਾਤ੍ਰ ਨਹੀਂ ਹੈ।

ਰਾਜਾ-ਲੈ ਜਾਓ ਬੰਦੀ ਖਾਨੇ ਇਸਨੂੰ, ਠਾਕੁਰ ਨੂੰ ਪੱਥਰ ਆਖਦਾ ਹੈ। ਮਲੇਛ, ਨਾਸਤਕ, ਇਹ ਹਿੰਦੂ ਬਣਿਆਂ ਫਿਰਦਾ ਹੈ।

ਕਲਜਾਣੇ ਨੂੰ ਕੈਦਖਾਨੇ ਲੈ ਗਏ। ਅਗਲੇ ਦਿਨ, ਫਿਰ ਬੰਦੀਖਾਨੇ ਤੋਂ ਰਾਜੇ ਦੀ ਕਚਹਿਰੀ ਆਂਦਾ ਗਿਆ ਤੇ ਹੁਕਮ ਮਿਲਿਆ ਕਿ ਠਾਕੁਰ ਨੂੰ ਮੱਥਾ ਟੇਕ, ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਦੱਸ ਕਿੱਥੇ ਹੈ ਤੇਰਾ ਵਜਾਪਕ ਠਾਕੁਰ ਤੇ ਤੇਰਾ ਉਪਦੇਸ਼ੀ ਗੁਰੂ! ਲਾ ਕੰਨਾਂ ਨੂੰ ਹੱਥ ਤੇ ਝੁਕ, ਬਖਸ਼ਿਆ ਜਾਇੰਗਾ।

ਕਲਜਾਣਾ-ਰਾਜਨ! ਮੇਰਾ ਗੁਰੂ ਹੈ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ, ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਗੱਦੀ ਦਾ ਮਾਲਕ! ਮੇਰਾ ਠਾਕੁਰ ਹਾਜ਼ਰ ਨਾਜ਼ਰ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ। ਮੈਂ ਉਪਾਸ਼ਕ ਹਾਂ ਅਪਣੇ ਇਸ਼ਟ ਦਾ। ਪੱਥਰ ਅੱਗੇ ਮੈਂ ਨਹੀਂ ਨਿਉਣਾ।

ਰਾਜਾ-ਦੇਖਾਂ ਤੇਰਾ ਗੁਰੂ ਤੇ ਤੇਰਾ ਅਣਦਿਸਦਾ ਠਾਕੁਰ। ਜਾਓ ਸਰਹੱਦ ਤੇ ਜਾਕੇ ਇਸ ਦੀ ਲੱਤ ਭੰਨਕੇ ਅਗਲੇ ਰਾਜ ਵਿਚ ਧੱਕ ਦਿਓਸੁ।

ਇਹ ਸੁਣਦੇ ਸਾਰ ਕਲਜਾਣੇ ਦੇ ਨੈਣ ਜੁੜ ਗਏ, ਬ੍ਰਿਤੀ ਇਕਾਗ੍ਰ ਹੋ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਨੂੰ ਲਿਪਟ ਗਈ। 'ਹੇ ਨਾਥ! ਜੇ ਜੰਘ ਕਟ ਗਈ, ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇ ਘਰ ਨੂੰ ਲਾਜ ਹੈ, ਬਿਰਦ ਪਾਲੋ ਤੇ ਕਰੋ ਸਹਾਇ'।

ਕਲਜਾਣਾ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਭਾਵ ਵਿਚ ਪਰਮ ਲੀਨ ਹੋ ਗਿਆ। ਉਧਰ ਰਾਜੇ ਦੇ ਕ੍ਰੋਧ ਦੀ ਹੱਦ ਨਾ ਰਹੀ। ਬੁਲ੍ਹ ਫੜਕਨ ਲਗ ਪਏ; ਚਿਹਰਾ ਲਾਲ ਅੰਗਾਰਾ ਹੋ ਗਿਆ, ਸਿਰ ਕੰਬਣ ਲਗ ਗਿਆ, 'ਜੱਲਾਦ! ਜੱਲਾਦ!' ਕਹਿੰਦਾ ਬੇਹੋਸ਼ ਹੋਕੇ ਡਿਗ ਪਿਆ। ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਹੱਥਾਂ ਪੈਰਾਂ ਦੀ ਪੈ ਗਈ, ਦਰਬਾਰੀਆਂ ਤੇ ਹਰਿਆਨੀ ਛਾ ਗਈ, ਇਹ ਕੀ ਹੋ ਗਿਆ? ਕੋਈ ਪੱਖਾ ਝੱਲੇ, ਕੋਈ ਪੈਰ ਦਬਾਏ, ਕੋਈ ਮੂੰਹ ਵਿਚ ਪਾਣੀ ਚੋਵੇ। ਵੈਦ ਪਾਸ ਸੀ, ਉਹ ਨਾੜੀ ਦੇਖੇ, ਦੰਦਣ ਖੁਹਲੇ, ਠੰਢੇ ਛੱਟੇ ਮਾਰੇ, ਤਾਲੂ ਤੇ ਪਾਣੀ ਦੀ ਲੀਰ ਫੇਰੇ, ਪਰ ਕੋਈ ਉਪਚਾਰ ਕਾਰਗਰ ਨਾ ਹੋਇਆ। ਤਦ ਇਕ ਸਿਆਣੇ ਨੇ ਕਿਹਾ : ਲੋਕੋ ਤੁਸਾਂ ਅਨਜਾਯ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਹਾਂ, ਰਾਜੇ ਵੀ ਅਨਜਾਯ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਬਦੇਸ਼ੀ ਨੂੰ

ਐਡਾ ਕਰੜਾ ਦੰਡ! ਜੋ ਸਰਵ ਵਜਾਪੀ ਨੂੰ ਮੰਨਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਨਾਸਤਕ ਤੇ ਦੰਡਯੋਗ ਕਿਉਂ ਹੈ? ਉਸ ਤੋਂ ਖਿਮਾਂ ਮੰਗੋ, ਉਸਨੂੰ ਪ੍ਰਸੰਨ ਕਰੋ, ਜੱਲਾਦ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰੋ, ਆਖੋ : 'ਖਿਮਾ ਕਰੋ, ਤੁਸੀਂ ਸੁਮਤੀ ਵੰਤ ਭਗਤ ਸਹੀ ਹੁੰਦੇ ਹੋ।'

ਵਜ਼ੀਰ ਨੇ ਇਸੀ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ ਅਰਦਾਸ ਕਲਜਾਣੇ ਦੇ ਕੋਲ ਆਕੇ ਕੀਤੀ। ਕਲਯਾਣੇ ਨੇ ਕਿਹਾ : ਭਾਈ, ਆਪਣੇ ਮੰਦੇ ਕਰਮ ਜੀਵ ਦੇ ਵੈਰੀ ਹਨ, ਅਸੀਂ ਤਾਂ ਨਿਰਵੈਰ ਦੇ ਉਪਾਸਕ ਹਾਂ। ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਇਸ਼ਟ ਦੇਵ ਅਗੇ ਪ੍ਰਾਰਥਨਾ ਕਰਦਾ ਹਾਂ, ਜਿਸ ਦੀ ਬੇਅਦਬੀ ਤੁਸਾਂ ਤੇ ਰਾਜੇ ਨੇ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਜੇ ਰਾਜਾ ਸਾਵਧਾਨ ਹੋ ਜਾਏ ਤਾਂ ਤੁਸੀਂ ਸਾਰੇ ਮੇਰੇ 'ਸਤਿਗੁਰ ਜਾਗਤ ਦੇਵ' ਤੋਂ ਚਲਕੇ ਸੁਮਤੀ ਲਓ।

ਵਜ਼ੀਰ ਨੇ ਕਿਹਾ : ਰਾਜਾ ਦੀ ਜਾਨ ਬਖਸ਼ੀ ਕਰੋ, ਜੈਸਾ ਕਹੋ ਕਰਾਂਗੇ।

ਇਹ ਸੁਣਕੇ ਕਲਯਾਣੇ ਨੇ ਜਲ ਮੰਗਵਾਇਆ, ਹੱਥ ਵਿਚ ਲੈ ਕੇ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਦਾ ਧਿਆਨ, ਜੋ ਨੈਣਾਂ ਅਗੇ ਖੜਾ ਸੀ, ਅੰਤ੍ਰੀਵ ਜੋੜਕੇ ਨੈਣ ਮੁੰਦ ਲਏ ਤੇ ਅਰਦਾਸ ਕੀਤੀ : 'ਹੇ ਨਾਥ! ਹੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਰੂਪ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ, ਰਾਜਾ ਤੇ ਮਿਹਰ ਕਰੋ, ਇਸ ਦੀ ਅਵੱਗਜਾ ਬਖਸ਼ੋ, ਇਹ ਸਾਵਧਾਨ ਹੋਵੇ। ਏਹ ਸਾਰੇ ਲੋਕ ਆਪਣੀ ਭੁੱਲ ਸਮਝ ਗਏ ਹਨ, ਹੁਣ ਤੇਰੀ ਸ਼ਰਨ ਹਨ, ਹੇ ਦੁਖ ਹਰਨ! ਮਿਹਰਾਂ ਕਰਨਹਾਰ! ਬਖਸ਼ ਦਿਓ।'

ਇਹ ਕਹਿਕੇ ਰਾਜਾ ਦੇ ਮੂੰਹ ਤੇ ਜਲ ਦੇ ਛੱਟੇ ਮਾਰੇ, ਕੁਛ ਬੂੰਦਾਂ ਨੈਣਾਂ ਤੇ ਕੁਛ ਬੂੰਦਾਂ ਮੂੰਹ ਵਿਚ ਪਾਈਆਂ; ਤਾਂ ਰਾਜਾ ਦੇ ਨੈਣ ਖੁੱਲ੍ਹ ਆਏ ਤੇ ਹੋਸ਼ ਪਰਤ ਪਈ। ਰਾਜਾ ਕਮਜ਼ੋਰ ਸੀ, ਬਲ ਹਿਰ ਰਿਹਾ ਸੀ ਪਰ ਹੋਸ਼ ਪੂਰੀ ਆ ਗਈ। ਬੋਲਿਆ ਧੀਮੀ ਅਵਾਜ਼ ਵਿਚ : 'ਪਰਦੇਸੀ ਨੂੰ ਛੋੜ ਦਿਓ ਸਨਮਾਨ ਕਰੋ, ਆਦਰ ਦਿਓ।'

ਹੁਣ ਰਾਜਾ ਨੂੰ ਪੀਨਸ ਵਿਚ ਪਾਕੇ ਕਚਹਿਰੀ ਘਰ ਤੋਂ ਮਹਲੀਂ ਲੈ ਗਏ। ਦੋ ਚਾਰ ਦਿਨ ਵਿਚ ਨੌ ਬਰ ਨੌ ਹੋ ਗਿਆ, ਤਦ ਫੇਰ ਕਲਜਾਣੇ ਨੂੰ ਬੁਲਾਕੇ ਆਦਰ ਸਹਿਤ ਮਿਲਿਆ ਤੇ ਆਖਣ ਲਗਾ : 'ਭਾਈ, ਤੇਰਾ ਗੁਰੂ ਸਮਰੱਥ ਹੈ, ਤੇਰਾ ਠਾਕੁਰ ਮਹਾਂ ਬਲੀ ਹੈ। ਮੈਨੂੰ ਲੈ ਚਲ ਤੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਾ ਉਸ ਸਮਰੱਥ ਗੁਰੂ ਦੇ, ਉਹ ਮੇਰੇ ਸਿਰ ਤੇ ਬੀ ਹੱਥ ਧਰੇ ਤੇ ਤੇਰੇ ਵਾਙੂ ਮੇਰੀ ਬੀ ਕਲਜਾਣ ਕਰੇ'। ਕਲਜਾਣੇ ਨੇ ਕਿਹਾ : 'ਸਤਿ ਬਚਨ'। ਜੋ ਵਾਕ ਰਾਜੇ ਨੇ ਕਹੇ ਕਵੀ ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ ਜੀ ਐਉਂ ਲਿਖਦੇ ਹਨ :-

ਅਬ ਕਿਸ ਥਾਨ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਹੈ?
ਤਿਨਕੇ ਦਰਸ਼ ਕਰਨ ਚਿਤ ਚਹੈ।
ਲੇ ਕਰ ਹਮ ਕੋ ਅਪਨੇ ਸਾਥ।
ਕਰਹੁ ਮਿਲਾਵਨ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰ ਨਾਥ।੨੮। (ਗੁ: ਪ੍ਰ: ਸੂ: ਰਰਾਸ ੨-੩੧)

੮. ਹਰਿ ਮੰਦਰ-ਰਾਜਾ ਮੰਡੀ ਤੇ ਕਰਮ ਰੇਖਾ।

ਰਾਜੇ ਦੀ ਤੀਬਰ ਹੋ ਰਹੀ ਸਰਧਾ ਵੇਖਕੇ ਭਾਈ ਕਲਜਾਣਾ ਰਾਜੇ ਨੂੰ ਨਾਲ ਲੈ ਟੁਰਿਆ। ਰਾਜਸੀ ਸਾਮਾਨ, ਨਾਲ ਕੁਛ ਪਿਆਦੇ, ਕੁਛ ਅਹਿਲਕਾਰ, ਘੋੜੇ, ਤੰਬੂ ਸਮਾਨ ਲੈ ਕੇ ਮੰਡੀ ਤੋਂ ਟੁਰੇ ਤੇ ਸਨੇ ਸਨੇ ਸ੍ਰੀ ਰਾਮਦਾਸ ਪੁਰ ਆ ਗਏ। ਸੁਹਣ ਥਾਂ ਡੇਰਾ ਕਰਵਾਇਆ ਗਿਆ, ਫੇਰ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਜੀ

ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਮੇਲੇ ਹੋਏ।

ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਇਕ ਦਿਨ ਆਦਿ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਦੱਖਣੀ ਓਅੰਕਾਰ ਦਾ ਪਾਠ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ ਤੇ ਏਹ ਤੁਕਾਂ ਵਾਚ ਰਹੇ ਸਨ, ਜੋ ਰਾਜੇ ਦੇ ਕੰਨੀਂ ਪਈਆਂ :-

ਲੇਖੁ ਨ ਮਿਟਈ ਹੇ ਸਖੀ ਜੋ ਲਿਖਿਆ ਕਰਤਾਰਿ॥
ਆਪੇ ਕਾਰਣੁ ਜਿਨਿ ਕੀਆ ਕਰਿ ਕਿਰਪਾ ਪਗੁ ਧਾਰਿ॥
ਕਰਤੇ ਹਥਿ ਵਡਿਆਈਆ ਬੂਝਹੁ ਗੁਰ ਬੀਚਾਰਿ॥
ਲਿਖਿਆ ਫੇਰਿ ਨ ਸਕੀਐ ਜਿਉ ਭਾਵੀ ਤਿਉ ਸਾਰਿ॥
ਨਦਰਿ ਤੇਰੀ ਸੁਖੁ ਪਾਇਆ ਨਾਨਕ ਸਬਦੁ ਵੀਚਾਰਿ॥

(ਰਾਮ: ਦਖਣੀ ਓਅੰਕਾਰ ਮ: ੧-੫੨)

ਰਾਜਾ ਚਰਨਾਂ ਤੇ ਮੱਥਾ ਟੇਕ ਕੇ ਬੈਠ ਗਿਆ ਸੀ, ਪਾਠ ਕੰਨੀ ਪੈ ਗਿਆ ਸੀ, ਮਨ ਸੋਚਾਂ ਵਿਚ ਲਹਿ ਗਿਆ ਸੀ ਕਿ ਜੇ ਲਿਖਿਆ ਫੇਰ ਨਹੀਂ ਸਕੀਦਾ ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਕੀ ਸ਼ਰਣ ਲੈਣ ਦਾ ਕੀ ਲਾਭ? ਸੋਚੇ ਕਿ ਪੁੱਛਾਂ, ਫਿਰ ਸੋਚੇ ਕਿ ਪੁੱਛਣਾ ਅਦਬ ਵਿਚ ਕਸਰ ਹੋਸੀ, ਪਰ ਜੀ ਨੂੰ ਖੁਤਖੁਤੀ ਐਸੀ ਲਗੀ ਕਿ ਨਾ ਹੀ ਰਿਹਾ ਗਿਆ। ਦਬੇ ਦੰਦੀਂ ਸਹਜ ਨਾਲ ਪੁੱਛਣ ਲਗਾ : 'ਗੁਰੂ ਜੀਓ! ਜੇ ਲਿਖੇ ਭਾਗ ਅਵੱਸ਼ਮੇਵ ਭੋਗਣੇ ਹਨ, ਤਦ ਸ੍ਰੀ ਜੀ ਦੇ ਸਿਖ ਬਣਨੇ ਦਾ; ਜਿਸ ਚਾਹਨਾਂ ਵਿਚ ਮੈਂ ਆਇਆ ਹਾਂ; ਕਿਵੇਂ ਲਾਭ ਹੋਸੀ ਜੀਓ ਜੀ?'

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਪਾਠ ਦੇ ਸੁਆਦ ਵਿਚ ਸਨ, ਲੰਮੀ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਸਨ ਕਰਨੀ ਚਾਹੁੰਦੇ, ਪਰ ਇਤਨਾ ਕੁ ਕਹਿ ਦਿਤੋ ਨੇ : 'ਲਿਖਿਆ ਬੀ ਨਹੀਂ ਮਿਟਦਾ ਪਰ ਭਲਾਈ ਭੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਹਾਂ ਭੋਗੀਦਾ ਬੀ ਹੈ, ਪਰ ਸੰਕਟ ਨਵਿਰਤ ਬੀ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਕਰੁਨਾ ਨਾਲ ਖੇਮ ਕੁਸ਼ਲ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਰਾਜੇ ਦੀ ਸਮਝ ਵਿਚ ਨਾ ਆਈ, ਆਖਣ ਲਗਾ : 'ਦੁਇ ਕੀਕੂੰ ਜੀਓ ਜੀ?'

ਗੁਰੂ ਜੀ-ਰਾਜਨ! ਦੋ ਚਾਰ ਦਿਨ ਰਹੋਗੇ ਤਾਂ ਫੇਰ ਪਤਾ ਲਗ ਜਾਏਗਾ, ਪਰ ਸਮਝ ਤਾਂ ਤਦੋਂ ਹੀ ਪਊ ਜਦੋਂ ਆ ਵਰਤੇਗੀ, ਆ ਵਰਤੇਗੀ ਤਦੋਂ ਜਦੋਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਦੇ ਹੋ ਜਾਓਗੇ।

ਇਹ ਸੁਣ ਕੇ ਰਾਜੇ ਨੂੰ ਕਹੇ ਵਾਕਾਂ ਤੇ ਅਮੰਨਾ ਆ ਗਿਆ, ਇਹ ਖਿਆਲ ਰਿਹਾ ਕਿ ਮੇਰੀ ਸਮਝ ਸਫਾ ਨਹੀਂ, ਗੁਰੂ ਜੀ ਠੀਕ ਕਹਿ ਰਹੇ ਹਨ। ਇਉਂ ਵਿਚਾਰ ਕੇ ਚਰਨੀਂ ਪੈ ਗਿਆ, ਨਾਮ ਦਾਨ ਲੀਤਾ ਤੇ ਗੁਰ ਸਿਖੀ ਧਾਰਨ ਕਰ ਲਈ। ਫਿਰ ਆਗਜਾ ਲੈ ਕੇ ਡੇਰੇ ਚਲਾ ਗਿਆ। ਸੰਝਾਂ ਵੇਲੇ ਦੀਵਾਨ ਦੀ ਹਾਜ਼ਰੀ ਭਰੀ। ਰਹੁਰਾਸ ਦਾ ਪਾਠ ਸੁਣਿਆ। ਸੁਖ ਹੋਇਆ ਪਰ ਉਹ ਸ਼ੰਕਾ ਚੁਭਦੀ ਰਹੀ ਕਿ 'ਕਰਮ ਤੇ ਮਿਹਰ' ਦੁਏ ਕੱਠੇ ਕਿਵੇਂ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ? ਰਾਤ ਲੰਗਰ ਤੋਂ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ਮੰਗਾ ਕੇ ਸ਼ਰਧਾ ਨਾਲ ਛਕਿਆ ਤੇ ਸੌਂ ਗਿਆ।

ਅਧੀ ਰਾਤਿ ਬੀਤੀ ਤਾਂ ਰਾਜਾ ਸੁਪਨਾ ਦੇਖਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮੈਂ ਬਹੁਤ ਚਿਰ ਰਾਜ ਭੋਗ ਕੇ ਵਡਪਰਵਾਰੀ ਹੋ ਕੇ ਮਰ ਗਿਆ ਹਾਂ। ਫੇਰ ਦੇਖਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਕ ਮੈਦਾਨ ਦੇਸ ਵਿਚ ਚੰਡਾਲਾ ਚੂਹੜਿਆਂ ਦੇ ਘਰ ਜੰਮਿਆ ਹਾਂ, ਓਥੇ ਪਲਕੇ ਵਡਾ ਹੋਇਆਂ ਹਾਂ, ਵਿਆਹ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ, ਬੱਚੇ ਹੋ ਪਏ ਹਨ, ਪਰ ਅਚਾਨਕ ਓਥੇ ਬੀ ਮਰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਫੇਰ ਜਾਗ ਖੁਲ੍ਹ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਹਰਿਆਨ ਹੋ ਕੇ ਬਹਿ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, 'ਹੈਂ! ਇਹ ਕੀ ਹੋਇਆ? ਕੀ ਮੈਂ ਮਰਕੇ ਇਹ ਕੁਛ ਹੋਸਾਂ? ਹਾਇ ਕਰਮੋਂ! ਐਉਂ ਨੀਚਤਾ ਵਿਚ ਲੈ ਜਾਓਗੇ? ਹਾਇ, ਮੈਂ ਕਿਉਂ ਕਰਦਾ ਰਿਹਾ ਮਾੜੇ? ਹਾਇ! ਹੇ ਗੁਰੂ ਜੀ! ਹੁਣ ਤੁਸੀਂ ਹੀ ਦੱਸੋ ਕੀਹ ਵਰਤੀ ਇਹ ਅੱਜ?' ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਿਰ ਧੁਣਦਾ ਫੇਰ ਸੌਂ ਗਿਆ।

ਰਾਜਾ ਨੇ ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਸ਼ਿਕਾਰ ਲਈ ਜਾਣ ਦੀ ਗਲ ਆਖੀ ਹੋਈ ਸੀ। ਸੋ ਰਾਜਾ ਸੰਗ

ਸਿਪਾਹੀ ਅਹਿਲਕਾਰ ਲੈ ਕੇ ਸ਼ਿਕਾਰ ਚੜ੍ਹਿਆ, ਗੁਰੂ ਜੀ ਬੀ ਨਾਲ ਚੜ੍ਹੇ। ਭਾਵੇਂ ਰਾਜਾ ਹਸਦਾ ਖੇਲਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰਾਂ ਮਗਰ ਘੋੜਾ ਦੁੜਾਂਦਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ ਪਰ ਖੋਟਾ ਸੁਪਨਾ ਵਿਚ ਵਿਚ ਯਾਦ ਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਮਨ ਨੂੰ ਆਖਦਾ ਸੀ: ਸੁਪਨੇ ਸੁਪਨੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮਗਰ ਕੀਹ ਲਗਣਾ ਹੋਇਆ, ਪਰ ਚੇਤਾ ਆ ਹੀ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਸਨੇ ਸਨੇ ਦੂਰ ਨਿਕਲ ਗਏ। ਰਾਜਾ ਇਕ ਹਰਨ ਦੇ ਮਗਰ ਲਗਾ ਸਾਰੇ ਸਾਥ ਤੋਂ ਦੂਰ ਚਲਾ ਗਿਆ ਤਾਂ ਥੱਕ ਕੇ ਇਕ ਰੁੱਖ ਹੇਠ ਬੈਠ ਗਿਆ। ਇਸਦੇ ਨੇੜੇ ਹੀ ਪਿੰਡ ਸੀ ਤੇ ਬਾਹਰ ਚੰਡਾਲਾਂ ਚੂਹੜਿਆਂ ਦੇ ਘਰ ਏਸੇ ਰੁਖ ਨੂੰ ਸਨ। ਇਕ ਦਸ ਕੁ ਬਰਸ ਦਾ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਮੁੰਡਾ ਰਰਾਜੇ ਨੂੰ ਤੱਕਦਾ ਰਿਹਾ, ਫੇਰ ਭੱਜ ਕੇ ਮਾਂ ਪਾਸ ਗਿਆ ਕਿ ਦੇਖ ਅੰਮਾਂ ਬਾਪੂ ਤਾਂ ਜੀਉਂਦਾ ਹੈ, ਸੁਹਣੇ ਕੱਪੜੇ ਪਾ ਕੇ ਬੈਠਾ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਘੋੜਾ ਬੀ ਪਾਸ ਸੂ। ਮਾਂ ਨੇ ਆ ਕੇ ਡਿੱਠਾ ਤਾਂ ਉਸ ਦਾ ਪਤੀ ਹੈ। ਉਸ ਉੱਚੀ ਉੱਚੀ ਰੌਲਾ ਪਾਇਆ :- 'ਘਰ ਚੱਲ ਵੇ, ਕਿਥੋਂ ਮਲੂਕ ਬਣ ਆਇਆ ਹੈਂ?' ਗਲ ਕੀ ਸਾਰੇ ਟੱਬਰ ਵਿਚ ਰੌਲਾ ਪੈ ਗਿਆ, ਸਾਰੇ ਦੁਆਲੇ ਆ ਜੁੜੇ। ਸਾਰੇ ਕਹਿਣ 'ਘਰ ਚੱਲ ਤੂੰ।' ਰਾਜਾ ਬੀ ਦੇਖੇ ਕਿ ਓਹੋ ਟੱਬਰ ਹੈ ਜੋ ਸੁਪਨੇ ਵਿਚ ਡਿੱਠਾ ਸੀ ਕਿ ਮੇਰੇ ਘਰ ਜੰਮਿਆਂ ਪਲਿਆ ਹੈ। ਗੱਲ ਕੀਹ, ਘੇਰੇ ਪਾਉਣ ਵਾਲੇ ਉਤਾਵਲੇ ਹਨ ਘਰ ਲਿਜਾਣ ਨੂੰ, ਰਾਜਾ ਪਰੇਸ਼ਾਨ ਹੈ ਰਾਤ ਦੇ ਸੁਪਨੇ ਤੇ ਹੁਣ ਦੀ ਪ੍ਰਤੱਖ ਹਾਲਤ ਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ। ਬਥੇਰਾ ਆਖਦਾ ਹੈ, ਸਮਝਾਉਂਦਾ ਹੈ, ਡਰਾਉਂਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਟੱਬਰ ਤੇ ਕੋਈ ਅਸਰ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਇੰਨੇ ਨੂੰ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਤੇ ਸਾਰਾ ਡੇਰਾ ਪੁੱਜ ਪਿਆ। ਚੰਡਾਲ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਬੀ ਪਛਾਣਦੇ ਸਨ, ਪੁਕਾਰ ਉਠੇ : 'ਹੇ ਗੁਰ ਦਾਤੇ'! ਸਾਡਾ ਨਿਆਂ ਕਰੋ, ਦੇਖੋ ਟਬਰ ਭੁੱਖਾ ਪਿਆ ਮਰਦਾ ਹੈ; ਇਹ ਮੌਜਾਂ ਕਰਦਾ ਫਿਰਦਾ ਹੈ ਕਿਤੇ ਦਾ ਕਿਤੇ।'

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਫੁਰਮਾਇਆ : 'ਭਾਈ, ਤੁਹਾਡਾ ਪਿਆਰਾ ਜੋ ਮੋਇਆ ਹੈ, ਉਹ ਤੁਸਾਂ ਦੱਬਿਆ ਸੀ ਕਿ ਨਾਂ?' ਕਹਿਣ ਲਗੇ : 'ਜੀ ਹਾਂ, ਅਜੇ ਤ੍ਰੈ ਚਾਰ ਹੀ ਦਿਨ ਹੋਏ ਹਨ'। ਗੁਰੂ ਜੀ ਬੋਲੇ, 'ਚਲੋ ਕਬਰ ਫੋਲੀਏ ਜੇ ਤਾਂ ਉਹ ਉਥੇ ਨਹੀਂ ਪਿਆ ਹੋਇਆ, ਸਿਆਣ ਲੈਣਾਂ ਤੁਸਾਂ ਨੇ ਤਾਂ ਤਾਂ ਇਸ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਸਮਝਿਓ ਤੇ ਤਾਂ ਹੀ ਕੁਛ ਗਲ ਬਣੇਗੀ; ਤੇ ਜੇ ਤੁਹਾਡੇ ਮਰੇ ਦੀ ਲੋਥ ਉਥੇ ਸਾਮਰਤੱਖ ਪਈ ਹੋਈ ਤਾਂ ਤੁਸਾਡਾ ਇਹ ਭੁਲੇਵਾ ਹੋਵੇਗਾ ਕਿ ਇਕ ਰਿਆਸਤ ਦੇ ਰਾਜੇ ਦੀ ਸ਼ਕਲ ਮਿਲਣ ਕਰਕੇ ਉਸਨੂੰ ਤੁਸੀਂ ਦੁੱਖ ਦੇ ਰਹੇ ਹੋ, ਨਿਰ-ਅਪ੍ਰਾਧ ਨੂੰ। ਇਹ ਗਲ ਸਾਰਿਆਂ ਦੇ ਦਿਲ ਲਗੀ। ਸਾਰੇ ਗਏ, ਕਬਰ ਖੋਦੀ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪਿਆਰੇ ਦੀ ਲੋਥ ਜਿਉਂ ਦੀ ਤਿਉਂ ਨਿਕਲ ਆਈ। ਤਦ ਸਾਰੇ ਸ਼ਰਮਿੰਦੇ ਹੋ ਕੇ ਮਾਫੀਆਂ ਮੰਗਦੇ ਪਿੰਡ ਨੂੰ ਚਲੇ ਗਏ। ਰਾਜ ਤੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਪਿਛੇ ਮੁੜੇ, ਸ਼ਾਮਾਂ ਵੇਲੇ ਡੇਰੇ ਪੁੱਜੇ। ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਰਾਜੇ ਨੇ ਚਰਨਾਂ ਵਿਚ ਏਕਾਂਤ ਥਾਂਵੇਂ ਹਾਜ਼ਰ ਹੋ ਕੇ ਪੁਛਿਆ:- ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀਓ, ਮੇਰਾ ਸੁਪਨਾ ਕੀਹ ਸੀ, ਸੁਪਨਾ ਸਾਮਰਤੱਖ ਕਿਉਂ ਹੋ ਗਿਆ, ਫੇਰ ਸੁਪਨੇ ਦਾ ਸੁਪਨਾ ਹੋ ਕੇ ਕਲੇਸ਼ ਕਿਵੇਂ ਮਿਟ ਗਿਆ?

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਜੀ-ਰਾਜਨ! ਤੇਰੇ ਕੱਲ ਵਾਲੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਦਾ ਇਹ ਉਤ੍ਰ ਹੈ। ਤੇਰੇ ਕਰਮ ਇਸ ਯੋਗ ਸਨ ਕਿ ਚੰਡਾਲ ਗ੍ਰਿਹ ਜਨਮ ਹੋਵੇ। 'ਤਪਹੁੰ ਰਾਜ ਤੇ ਰਾਜੋਂ ਨਰਕ' ਆਮ ਕਹਾਵਤ ਹੈ। ਹੁਣ ਤੂੰ ਸੋਚ ਲੈ ਆਪਣੇ ਕੀਤੇ ਹੋਏ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਫਲ ਵਿਚ ਜਨਮ ਭੁਗਤਣਾਂ ਸੀ। ਉਹ ਜਨਮ ਸੁਪਨੇ ਵਿਚ ਭੁਗਤ ਗਿਆ। ਸੁਪਨੇ ਦਾ ਕਸ਼ਟ ਹਰਜਾਨੀ ਸੀ, ਪਰ ਅਸਲੀ ਕਸ਼ਟ ਪ੍ਰਤੱਖ ਹੋ ਕੇ ਵਰਤ ਗਿਆ। ਫੇਰ ਦੇਖ, ਉਹ ਬੀ ਨਵਿਰਤ ਹੋ ਗਿਆ। ਜੋ ਕੁਛ ਭੋਗਿਆ ਗਿਆ ਉਹ 'ਲੇਖ' ਦੇਖ ਲੈ ਨਹੀਂ ਮਿਟਿਆ, ਹੋ ਕੇ ਰਿਹਾ। ਪਰ ਦੇਖ, ਜੋ ਜਨਮ ਹੋਕੇ ਬੀਤਣਾ ਸੀ ਉਹ ਕੁਛ ਘੜੀਆਂ ਵਿਚ ਕੁਛ ਸੁਤਿਆਂ ਤੇ ਕੁਛ ਜਾਗਦਿਆਂ ਸਚਮੁਚ ਵਾਂਙੂ ਹੋ ਕੇ ਲੰਘ ਗਿਆ, ਮਾਨੋ ਸਾਫ ਹੋ ਗਿਆ। ਐਉਂ, ਜੋ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਤੇ ਗੁਰੂ ਦੀ ਸ਼ਰਨ ਹੈ ਕਰਮਾਂ ਨੂੰ ਦਗਧ ਬੀ ਕਰਦੀ ਹੈ ਤੇ ਭੁਗਾ ਬੀ ਦੇਂਦੀ ਹੈ।

ਦੇਖ ਰਾਜਾ! ਕਰਮ ਅਸਾਂ ਜਨਮ ਧਾਰ ਕੇ ਕੀਤੇ ਹਨ, ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਰਮ ਦਾ ਆਰੰਭ ਹੋ

ਗਿਆ। ਜਿਸ ਸ਼ੈ ਦਾ ਆਰੰਭ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਉਸ ਦਾ ਅੰਤ ਬੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਜਿਸ ਦਾ ਆਦਿ ਨਹੀਂ, ਉਸ ਦਾ ਅੰਤ ਬੀ ਨਹੀਂ। ਤੁਸੀਂ ਕਰਮ ਨੂੰ ਅਜ਼ਲੀ, ਅਟੱਲ ਤੇ ਅਮਰ ਮੰਨਦੇ ਹੋ, ਇਹ ਠੀਕ ਨਹੀਂ। ਕਰਮ ਜੀਵ ਨੇ ਜਨਮ ਧਾਰਕੇ ਕੀਤੇ ਸੇ, ਅਗੋਂ ਸਿਲਸਿਲਾ ਟੁਰ ਪਿਆ। ਪਰ ਜੀਕੂੰ ਜਨਮ ਧਾਰਕੇ ਕਰਮ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ ਸੀ ਤਿਵੇਂ ਕਿਸੇ ਉਪਾ ਇਹ ਮੁੱਕ ਬੀ ਜਾਏਗਾ, ਕਿਉਂਕਿ ਮੁੱਕਣ ਵਾਲੀ ਸ਼ੈ ਹੈ। ਕਰਮਾਂ ਨਾਲ ਕਰਮਾਂ ਦਾ ਲੇਖਾ ਨਹੀਂ ਨਿੱਬੜਦਾ ਕਿਉਂਕਿ ਸਾਰੇ ਕਰਮ ਨੇਕ ਕੋਈ ਕਰ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ। ਪਹਿਲਾ ਜਨਮ ਹੁਕਮ ਕਰਕੇ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਹੁਕਮ ਹੀ ਕੀਤੇ ਕਰਮਾਂ ਨੂੰ ਮੇਟਦਾ ਹੈ, ਕਿਵੇਂ? ਸਤਿ ਧਰਮ ਧਾਰਨ ਕਰਕੇ, ਸਚ ਤੇ ਯਤਨ ਕਰਦਿਆਂ। ਹੁਕਮ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ਦੇ ਗੁਣ ਗਾਉਂਦਿਆਂ ਕਰਮਾਂ ਦੀ ਮੈਲ ਧੁਪਦੀ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਯਾਦ ਕਰਦਿਆਂ ਮਨ ਉਸ ਨਾਲ ਖਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਚੰਦਨ ਨਾਲ ਖਹਿੰਦਿਆਂ ਖੁਸ਼ਬੋ ਚੰਬੜਦੀ ਹੈ ਤਿਵੇਂ ਪਵਿੱਤ੍ਰ ਪ੍ਰਭੂ ਨਾਲ ਯਾਦ ਦੁਆਰਾ, ਚਿੰਤਨ ਦੁਆਰਾ ਖਹਿੰਦਿਆਂ ਪਵਿੱਤ੍ਰਤਾ ਲਗਦੀ ਹੈ। ਪਵਿਤ੍ਰਤਾ ਸਾਰੇ ਪਾਪਾਂ ਦੀ ਅਪਵਿਤ੍ਰਤਾ, ਤੇ ਸਾਰੇ ਕਰਮਾਂ ਦੇ ਲੇਖਾਂ ਨੂੰ ਧੋ ਕਢਦੀ ਹੈ। ਐਉਂ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਮਿਹਰ ਤੇ ਐਉਂ ਲਗਦੀ ਹੈ ਛੁਹ ਪਤਿਤ ਪਾਵਨ ਪਵਿਤ੍ਰ ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ, ਕੀਤੇ ਕਰਮ ਮਿਟ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਰਾਜਨ! ਤਦੇ ਗੁਰੂ ਬਾਬੇ ਨੇ ਫੁਰਮਾਇਆ ਹੈ :-

ਲੋਕਾ ਮਤ ਕੋ ਫਕੜਿ ਪਾਇ॥
ਲਖ ਮੜਿਆ ਕਰਿ ਏਕਠੇ ਏਕ ਰਤੀ ਲੇ ਭਾਹਿ॥੧॥ਰਹਾਉ॥

(ਆਸਾ ਮਹਲਾ ੧-੩੨)

੯. ਸੁਧਾ-ਸਰ ਸੇਵਾ ਆਰੰਭ।

ਰਾਜਾ ਕੁਛ ਦਿਨ ਉਪਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਪ੍ਰਪੱਕ ਹੋ ਕੇ ਆਪਣੇ ਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਟਰ ਗਿਆ। ਹਰੀ ਮੰਦਰ ਦੀ ਉਸਾਰੀ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਜਾਰੀ ਸੀ ਤੇ ਰਾਜਾ ਦੇਖਦਾ ਸੀ। ਉਹ ਆਪਣੀ ਵਲੋਂ ਕੁਛ ਮਾਇਆ ਇਸ ਮੰਦਰ ਤੇ ਸਫਲੀ ਹੋਣ ਲਈ ਦੇ ਗਿਆ। ਬਾਹਰੋਂ ਬੀ ਹੁਣ ਮਾਯਾ ਖਾਸ ਮੰਦਰ ਵਾਸਤੇ ਆ ਰਹੀ ਸੀ। ਉਂਵ ਆਈ ਮਾਇਆ; ਜੋ ਲੰਗਰ ਤੋਂ ਬਚ ਰਹੇ, ਸਭ ਹਰਿ ਮੰਦਰ ਤੇ ਖਰਚ ਹੋਵੇ।

ਸਿੱਖ ਸੰਗਤਾਂ ਵਿਚ ਇਸ ਮੰਦਰ ਦੀ ਸੇਵਾ ਸੁਭਾਗ ਸਮਝੀ ਜਾਂਦੀ ਸੀ, ਇਸ ਕਰਕੇ ਨਾਮੀ ਨਾਮੀ ਸਿਖ ਆ ਜੁੜੇ। ਭਾਈ ਬੁੱਢਾ ਆਦਿ ਤਾਂ ਪਾਸ ਹੀ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ। ਕੁਛ ਹੋਰਨਾਂ ਦੇ ਨਾਮ ਬੀ ਪਿਛੇ ਦੱਸ ਆਏ ਹਾਂ। ਬਾਬਾ ਆਦਮ ਤੇ ਉਸ ਦੇ ਘਰ ਭਗਤੂ ਨਾਮੇ ਪੁਤ ਦੇ ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਵਰ ਨਾਲ ਪੈਦਾ ਹੋਣ ਦਾ ਪ੍ਰਸੰਗ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਪ੍ਰਸੰਗਾਂ ਵਿਚ ਵਾਚ ਆਏ ਹਾਂ। ਇਹ ਭਗਤੂ ਸਚਮੁਚ ਦਾ ਭਗਤ ਨਿਕਲਿਆ। ਗੁਰੂ ਚਰਨਾਂ ਵਿਚ ਅਨਿੰਨ ਸ਼ਰਧਾ ਰਖਦਾ ਸੀ। ਇਹ ਸੁਣਕੇ ਕਿ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਤਾਲ ਪੱਕਾ ਕਰਨ ਲਗੇ ਹਨ ਤੇ ਵਿਚ ਮੰਦਰ ਉਸਾਰਨ ਲਗੇ, ਭਗਤੂ ਗੁਰੂ ਚਰਨਾ ਵਿਚ ਆ ਰਿਹਾ ਤੇ ਸੇਵਾ ਵਿਚ ਤਤਪਰ ਹੋ ਗਿਆ। ਹੋਰ ਕੁਛ ਨਾਮੀ ਸਿਖਾਂ ਦੇ ਨਾਮ, ਜੋ ਸੇਵਾ ਵਿਚ ਆ ਜੁੜੇ, ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹਨ :-ਮੰਝ, ਪਿਰਾਣਾ, ਪੁਰੀਆ, ਚੂਹੜ, ਚੌਧਰੀ, ਪੈੜਾ, ਕਿਸ਼ਨਾ, ਬਾਲਾ, ਸੁਘੜ, ਤਿਲੋਕਾ, ਸਮੁੰਦਾ, ਬੂਲਾ ਚੰਡੀਆ, ਤੁਲਸੀਆ, ਭਗੀਰਥ, ਕਲਜਾਣਾ, ਲਾਲੂ, ਬਾਲੂ, ਹਰੀ ਜਨ, ਗੋਖੂ, ਟੋਡਾ, ਝੰਝ, ਕਿਦਾਰੂ, ਗੋਇੰਦਾ, ਮੋਹਣਾ, ਕੁੱਕਾ, ਬਾਲਾ ਮਰਵਾਹਾ, ਜੋਧਾ ਧੁੱਟਾ।

ਇਹ ਤਾਂ ਕੁਛ ਨਾਮੀ ਸਿਖਾਂ ਦੇ ਨਾਮ ਹਨ। ਉਂਵ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਦੀ ਗੇਣਤੀ ਵਿਚ ਸੰਗਤਾਂ

ਆਉਂਦੀਆਂ ਤੇ ਸਰੋਵਰ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਕੇ ਕ੍ਰਿਤਾਰਥ ਹੁੰਦੀਆਂ। ਕੋਈ ਦੋ ਦਿਨ ਕੋਈ ਦਸ ਦਿਨ ਯਥਾ ਕਿਤਿ ਰਹਕੇ ਮੁੜ ਜਾਂਦੀਆਂ।

-੦-

੧੦. ਭਾਈ ਮੰਞ।

ਭਾਈ ਮੰਞ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਸ਼ਰਨ ਆਕੇ ਹੀ ਪਾਰਗਿਰਾਮੀ ਸਿਖ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਇਹ ਪਹਿਲਾਂ ਸਖੀ ਸਰਵਰ ਦਾ ਉਪਾਸ਼ਕ ਸੀ। ਇਸ ਦੇ ਗਿਰਾਂ ਦੇ ਸਾਰੇ ਲੋਕ ਤੇ ਭਾਈ ਬੰਦ ਸਰਵਰੀਏ ਸਨ। ਇਸਨੇ ਕਿਧਰੇ ਗੁਰੂ ਬਾਣੀ ਸੁਣੀ ਤਾਂ ਸਰਵਰ ਵਾਲੀਆਂ ਖੇਡਾਂ, ਮੰਨ ਦੇਣੇ ਤੇ ਹੋਰ ਬਨਾਵਟਾਂ ਤੋਂ ਜੀ ਉੱਕ ਗਿਆ ਤੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਸ਼ਰਨ ਆਕੇ ਸਿਖੀ ਦਾ ਯਾਚਕ ਹੋਇਆ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਸਾਰਾ ਹਾਲ ਸੁਣਕੇ ਕਿਹਾ :- ਭਾਈ ਤੇਰੇ ਲਈ ਸਿੱਖੀ ਧਾਰਨੀ ਕਸ਼ਟਾਂ ਦਾ ਮੁੱਲ ਲੈਣਾ ਹੋਵੇਗਾ। ਤੂੰ ਸਰਵਰੀਏ ਪਿੰਡ ਦਾ ਵਾਸੀ ਹੈਂ, ਜਦ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਰਹੁ ਰੀਤਿ ਛੋੜੀ ਤੇ ਸਿਖੀ ਮਰਿਯਾਦਾ ਧਾਰ ਲਈ ਤਾਂ ਸਭ ਤੇਰੇ ਵੈਰੀ ਹੋ ਜਾਣਗੇ। ਪਹਿਲੋਂ ਤਾਂ ਤੈਨੂੰ ਠੱਠੇ ਮਖੌਲ ਕਰਨਗੇ, ਫੇਰ ਬਿਰਾਦਰੀ ਵਿਚੋਂ ਛੇਕ ਦੇਣਗੇ, ਫੇਰ ਤੇਰਾ ਮਾਲ ਡੰਗਰ ਭੌਂ ਸਭ ਕੁਛ ਖੋਹ ਲੈਣਗੇ। ਸੋ ਤੂੰ ਆਪਣੇ ਲਈ ਇਤਨੇ ਕਸ਼ਟ ਕਿਉਂ ਸਹੇੜਦਾ ਹੈਂ?

ਮੰਞ-ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀਓ! ਮੈਨੂੰ ਕਲਜਾਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ, ਮੈਨੂੰ ਪੀਰ ਮੁਕਾਮ ਪੂਜਣ ਵਿਚ ਕੁਛ ਨਹੀਂ ਲੱਭਾ, ਸ਼ੀਣੀ ਦੇ ਦੇ, ਧੌਂਕਲਾ ਪਾ ਪਾ ਕੁਛ ਨਹੀਂ ਮਿਲਿਆ। ਮੈਂ ਹਿੰਦੂ ਹੋਕੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਪੀਰਾਂ ਦੇ ਮਗਰ ਰੁਲ ਰੁਲ ਸੱਖਣਾ ਰਿਹਾ ਹਾਂ। ਆਪਦੀ ਬਾਣੀ ਆਪ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਵਿਚ ਲੈ ਆਈ ਹੈ, ਆਪੇਦ ਦਰਸ਼ਨ ਠੰਢ ਪਾ ਗਏ ਹਨ, ਮੈਂ ਹੁਣ ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਜੋਗਾ ਨਹੀਂ ਰਿਹਾ। ਮਿਹਰ ਕਰੋ ਤੇ ਸਿੱਖੀ ਦਾਨ ਬਖਸ਼ੋ।

ਸਤਿਗੁਰ ਨੇ ਫੇਰ ਸਮਝਾਇਆ : ਭਾਈ! ਸਿੱਖੀ ਕਲਜਾਣ ਦਾ ਮਾਰਗ ਹੈ, ਪਰ ਇਸਦੇ ਧਾਰਨ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਮੁਸ਼ਕਲਾਂ ਆਉਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਕਈ ਵੇਰ ਲੋਕ ਕੁਟੰਬ ਨਾਲ ਤੋੜਨੀ ਪੈਂਦੀ ਹੈ, ਕਈ ਵੇਰ ਧਨ ਧਾਮ ਛੱਡਣੇ ਪੈਂਦੇ ਹਨ। ਫੇਰ ਵੀਚਾਰ ਕਰ ਲੈ!

ਮੰਞ-ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ! ਤੇਰੀ ਮਿਹਰ ਨਾਲ ਸਭ ਹੱਲ ਹੋ ਜਾਊ। ਪਰ ਮੈਨੂੰ ਹੁਣ ਉਹ ਸੁਖ ਬਖਸ਼ ਦੇਹ ਜੋ ਤੇਰੇ ਬਚਨਾਂ ਵਿਚ ਹੈ, ਚਰਨੀਂ ਲਾ ਲੈ!

ਤਦ ਸਤਿਗੁਰ ਨੇ ਮਿਹਰ ਕਰਕੇ ਨਾਮ ਦਾਨ ਬਖਸ਼ਿਆ। ਮੰਞ ਗਦ ਗਦ ਹੋਕੇ ਆਪਣੇ ਪਿੰਡ ਗਿਆ। ਇਹ ਪਿੰਡ ਦਾ ਮੁਖੀਆ ਪੀਰ ਸੇਵਕ ਸੀ, ਇਸ ਦੇ ਘਰ ਪੀਰ ਮੁਕਾਮ ਸੀ, ਜੋ ਇਸਨੇ ਢਾਹ ਦੂਰ ਕੀਤਾ। ਇਸ ਪਰ ਲੋਕ ਨਾਰਾਜ਼ ਹੋਏ, ਨਿੰਦਾ ਹੋਈ, ਫੇਰ ਲਗੀ ਦੂਰ ਦੂਰ ਹੋਣ! ਅੰਤ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਕਿ :-

> ਛੀਨ ਲੀਨ ਗ੍ਰਿਹ, ਧਨ, ਸਿਰਦਾਰੀ।
> ਸਰਬ ਸ਼ਰੀਕਨ ਦੀਨ ਨਿਕਾਰੀ।

(ਗੁ: ਪ੍ਰ: ਸੂ: ਰਾਸ ੨, ੪੩-੪੧)

ਪੱਕੇ ਦਿਲ ਵਾਲਾ ਭਾਈ ਮੰਞ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਸ਼ਹਰ ਜਾ ਰਿਹਾ ਤੇ ਘਾਸ ਖੋਦਕੇ ਵੇਚੇ ਤੇ ਨਿਰਬਾਹ ਕਰੇ। ਇਸ ਕਿਰਤ ਕਮਾਈ ਵਿਚੋਂ ਬੀ ਕੁਛ ਭੇਟਾ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਲੰਗਰ ਲਈ ਰੱਖ ਲਵੇ। ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਕੁਛ ਸਮਾਂ ਬੀਤਿਆ। ਅੰਤ ਇਹ ਗੁਰੂ ਨਗਰੀ ਵਿਚ ਆ ਰਿਹਾ ਤੇ ਕਾਰ ਇਹ ਆਰੰਭੀ ਕਿ ਜੰਗਲ ਵਿਚੋਂ ਲਕੜਾਂ ਦਾ ਭਾਰ ਵੱਢ ਕੇ ਲਿਆਉਣਾ ਤੇ ਗੁਰੂ ਕੇ ਲੰਗਰ ਵਿਚ ਪਾ ਦੇਣਾ। ਪ੍ਰਸਾਦਿ ਮਾਤ੍ਰ ਗੁਰੂ ਕੇ ਲੰਗਰੋਂ ਛਕ ਲੈਣਾ। ਫਿਰ ਇਸ ਨੇ ਲੰਗਰ ਦਾ ਭੋਜਨ ਛਕਣਾਂ ਬੀ ਛੋੜ ਦਿੱਤਾ।

ਲੱਕੜਾਂ ਦਾ ਭਾਰ ਲੰਗਰ ਵਿਚ ਲਿਆ ਪਾਉਣਾ, ਰੋਟੀ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਘਰਾਂ ਤੋਂ ਮੰਗ ਖਾਣੀ। ਬਾਕੀ ਸਾਰਾ ਵਕਤ ਸਿਮਰਨ ਵਿਚ ਨਿਮਗਨ ਬੈਠੇ ਰਹਿਣਾ। ਜਦ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਮੰਦਰ ਸਾਜਨਾ ਆਰੰਭੀ ਤਾਂ ਇਸਨੇ ਕੁਛ ਵਕਤ ਓਥੇ ਬੀ ਸਫਲ ਕਰਨਾ, ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਮ ਬਾਣੀ ਦਾ ਰੰਗ ਚੜ੍ਹਦਾ ਗਿਆ। ਇਕ ਦਿਨ ਜੰਗਲੋਂ ਸੁੱਕੀਆਂ ਲੱਕੜਾਂ ਲਿਆ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਹਨ੍ਹੇਰੀ ਚੜ੍ਹੀ, ਉਸ ਅੰਧਕਾਰ ਵਿਚ ਇਕ ਥਾਂ ਇਕ ਖੂਹ ਸੀ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਔੜ ਲਗੀ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਪਾਣੀ ਥੋੜ੍ਹਾ ਸੀ, ਉਸ ਵਿਚ ਢੈ ਪਿਆ। ਅੱਧਾ ਤਾਂ ਪਾਣੀ ਵਿਚ ਖੜੋ ਗਿਆ ਤੇ ਜਤਨ ਏਹ ਕੀਤਾ ਕਿ ਲੱਕੜਾਂ ਦਾ ਭਾਰ ਸਿਰ ਤੇ ਹੀ ਰਹੇ, ਸੁੱਟਾਂ ਨਾਂ, ਜੇ ਭਿੱਜ ਗਈਆਂ ਤਾਂ ਰਾਤ ਗੁਰੂ ਕਾ ਲੰਗਰ ਕੀਕੂੰ ਪੱਕੇਗਾ। ਇਸ ਹਾਲ ਕੁਛ ਕਾਲ ਖੜਾ ਰਿਹਾ, ਬਾਣੀ ਦੀ ਮਿਠੀ ਸੁਰ ਵਿਚ ਧੁਨਿ ਲਗੀ ਰਹੀ ਤੇ ਮੰਨ ਅਡੋਲ ਰਿਹਾ ਕਿ ਕੋਈ ਵਿਧਿ ਬਣੇਗੀ ਤੇ ਲਕੜਾਂ ਗੁਰੂ ਕੇ ਲੰਗਰ ਅੱਪੜਨਗੀਆਂ।

ਕਿਤੇ ਨੇੜੇ ਹੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਆਏ ਹੋਏ ਸਨ। ਹਨੇਰੀ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਝੋਕਾ ਲੰਘ ਚੁਕਾ ਸੀ ਤੇ ਕੁਛ ਹੰਭ ਗਈ ਸੀ ਕਿ ਗੁਰੂ ਜੀ ਉਤਾਵਲੇ ਹੋ ਪਲੰਘ ਤੋਂ ਨੰਗੇ ਪੈਰੀਂ ਕਾਹਲੀ ਕਾਹਲੀ ਟੁਰ ਪਏ, ਸਿਖ ਨਾਲ ਹੋ ਟੁਰੇ, ਇਕ ਜੁੱਤੀ ਲੈ ਕੇ ਮਗਰ ਭੰਨਾ। ਆਖਨ ਮਹਾਰਾਜ! ਸਾਨੂੰ ਸੇਵਾ ਦੱਸੋ ਆਪ ਕਿਉਂ ਔਖੇ ਹੋ ਰਹੇ ਹੋ, ਕਾਰਜ ਦੱਸੋ। ਤਦ ਗੁਰੂ ਜੀ ਇੰਨਾਂ ਕਹਿੰਦੇ 'ਰੱਸੇ ਲਿਆਓ' ਆਪ ਭੱਜੀ ਗਏ। ਕੁਛ ਚਿਰ ਵਿਚ ਸਿਖ ਘੋੜੀ ਤਯਾਰ ਕਰਕੇ ਬੀ ਮਗਰ ਹੋ ਟੁਰੇ ਪਰ ਆਪ ਵਾਹੋ ਦਾਹੀ ਨੰਗੇ ਪੈਰੀ ਚਲੇ ਹੀ ਗਏ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਸ ਖੂਹ ਤੇ ਪੁੱਜੇ ਤੇ ਝਾਤੀ ਮਾਰੀ; ਫੇਰ ਨਾਲ ਆਏ ਸਿਖਾਂ ਨੂੰ ਹੁਕਮ ਹੋਇਆ : ਰੱਸਾ ਲਟਕਾਓ। ਸਿਖਾਂ ਨੇ ਰੱਸਾ ਲਟਕਾਇਆ ਤੇ ਬਚਨ ਕੀਤਾ : ਸਿੱਖਾ! ਰੱਸਾ ਫੜ ਲੈ ਘੁੱਟ ਕੇ ਤੇ ਉਪਰ ਚੜ੍ਹ ਆ। ਮੰਞ ਨੇ ਅਵਾਜ਼ ਦਿਤੀ:- ਪਹਿਲਾਂ ਰੱਸੇ ਪਾਕੇ ਲੱਕੜਾਂ ਦਾ ਭਾਰ ਖਿਚਵਾ ਲਓ, ਜੋ ਲਕੜਾਂ ਸੁੱਕੀਆਂ ਬਾਹਰ ਅੱਪੜ ਜਾਣ, ਫੇਰ ਮੈਨੂੰ ਕੱਢਣਾ : ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਰੱਸਾ ਲਮਕਿਆ, ਇਕ ਸਿਆਣਾ ਦੂਜੇ ਰੱਸੇ ਨਾਲ ਲਟਕਿਆ, ਉਸ ਨੇ ਭਾਰ ਨਾਲ ਰੱਸਾ ਬੱਧਾ ਤੇ ਆਪ ਆਪਣੇ ਰੱਸੇ ਨਾਲ ਉਪਰ ਚੜ੍ਹ ਗਿਆ ਜਿਵੇਂ ਟੋਬੇ ਰੱਸੇ ਫੜਕੇ ਖੂਹਾਂ ਵਿਚ ਉਤਰਦੇ ਚੜ੍ਹਦੇ ਹਨ। ਉਪਰ ਖੜਿਆਂ ਨੇ ਲਕੜਾਂ ਉਪਰ ਖਿੱਚ ਕੇ ਹੁਣ ਰੱਸਾਫੇਰ ਲਮਕਾਇਆ ਤਾਂ ਮੰਞ ਉਸ ਰੱਸੇ ਨੂੰ ਫੜਕੇ ਚੰਬੜ ਗਿਆ, ਤਦ ਉਪਰ ਵਾਲਿਆਂ ਨੇ ਖਿੱਚ ਖਿੱਚ ਕੇ ਉਸਨੂੰ ਬਾਹਰ ਕੱਢ ਲਿਆ। ਮੰਞ ਦੀ ਹੈਰਾਨੀ ਦੀ ਕੋਈ ਹੱਦ ਨਾ ਰਹੀ, ਜਦ ਉਸਨੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਓਥੇ ਖੜੇ ਵੇਖੇ। ਪੁਲਕਾਵਲੇ ਤੇ ਗਦ ਗਦ ਹੁੰਦਾ ਚਰਨਾਂ ਨੂੰ ਚੰਬੜ ਗਿਆ, ਧੰਨ ਧੰਨ, ਧੰਨ ਧੰਨ ਆਖਦਾ ਬਿਹਬਲ ਹੋ ਗਿਆ, ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ ਸਿਰ ਚਾਕੇ ਛਾਤੀ ਨਾਲ ਲਾਇਆ, ਕੰਡੀ ਤੇ ਹੱਥ ਫੇਰਿਆ ਤੇ ਆਪ ਦ੍ਰਵੀ ਭੂਤ ਹੁੰਦਿਆਂ ਕਿਹਾ : 'ਮੰਗ, ਕੁਛ ਮੰਗ, ਮੰਞ ਮੰਗ।' ਜਦ ਬਾਰ ਬਾਰ ਗੁਰੂ ਦਾਤੇ ਨੇ ਕਿਹਾ : 'ਮੰਗ' ਤਾਂ ਮੰਞ ਨੇ ਮੰਗ ਕੀਤੀ :-

'ਹੇ ਦਾਤਾ! ਮਿਹਰ ਕਰ, ਸਭ ਕਿਸੇ ਤੋਂ ਅਜਾਚੀ ਤੇ ਅਮੰਗ ਰਹਾਂ,
ਸਤਜਨਾਮ ਬਿਨਾਂ ਮੇਰੀ ਮੰਗ ਕੋਈ ਨਾ ਰਹੇ, ਉਹ ਬੀ ਆਪ ਤੋਂ,
ਆਪ ਦੇ ਚਰਨ ਮੇਰੇ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਸਦਾ ਚਮਕਦੇ ਰਹਿਣ।

ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਤ੍ਰੈ ਵੇਰ ਫੁਰਮਾਯਾ :- ਤਥਾਸਤੂ, ਐਸਾ ਹੀ ਹੋਵੇਗਾ। ਫੇਰ ਬੋਲੇ ਕੁਛ ਹੋਰ ਮੰਗ। ਤਾਂ ਮੰਞ ਬੋਲਿਆ : ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਸਿੱਖੀ ਕਠਨ ਹੈ, ਸਭ ਕੋਈ ਇਸਦੇ ਤਾਉ ਨਹੀਂ ਝੱਲ ਸਕਦਾ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਕਠਨਾਈਆਂ ਨੂੰ ਸਭ ਸੰਗਤਾਂ ਲਈ ਸੁਖੱਲਾ ਕਰ ਦਿਓ। ਦਾਤਾ ਮੇਰੇ!

ਗੁਰੂ ਜੀ ਸੰਗਤਾਂ ਲਈ ਇਹ ਅਰਦਾਸ ਸੁਣਕੇ, ਮੰਞ ਦੀ ਸਰਬੱਤ ਦੇ ਭਲੇ ਦੀ ਬ੍ਰਿਤੀ ਨੂੰ ਸਿਆਣਦੇ, ਹੋਰ ਨਰਮੀ ਵਿਚ ਆ ਗਏ ਤੇ ਫੁਰਮਾਨ ਕੀਤਾ :-

ਬਹੁਤ ਅੱਛਾ ਮੰਞ! ਪਰ ਇਕ ਗਲ ਸਮਝ ਲੈ, ਸੋਨੇ ਵਿਚ ਮਿਲੇ ਖੋਟ ਕਸਵੱਟੀ ਤੇ ਲਾਕੇ ਪਰਖੀਦੇ ਹਨ ਤੇ ਅਗਨੀ ਦਾ ਤਾ ਦੇ ਦੇ ਕੇ ਕੱਢੀਦੇ ਹਨ। ਜੋ ਸਿਖ ਪੂਰਨ ਸੁਧ ਕਰਕੇ ਨਿਜ ਸਰੂਪ

ਬਣਾਈਦੇ ਹਨ ਓਹ ਸੁਧ ਕਰੀਦੇ ਹਨ, ਓਹ ਸੋਧਨਾ ਕਸ਼ਟ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ। ਹਾਂ ਮੰਞ! ਹੋਰ ਮੰਗ ਤਾਂ ਮੰਞ ਨੇ ਕਿਹਾ :-

ਦਾਨ ਦੇਹੋ ਸਿਦਕ, ਸਿਦਕ, ਸਿਦਕ।

ਤਦ ਸ੍ਰੀ ਮੁਖ ਥੀ ਬੋਲੇ :-

ਮੰਞ ਪਿਆਰਾ ਗੁਰੂ ਨੂੰ, ਗੁਰ ਮੰਞ ਪਿਆਰਾ।
ਮੰਞ ਗੁਰੂ ਕਾ ਬੋਹਿਥਾ, ਜਗ ਲੰਘਣਹਾਰਾ। (ਗੁ: ਪ੍ਰ: ਸੂ: ਰਾਸਿ ੨:੪੫-੫੭)

ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਮੰਞ ਦਾ ਨਾਂ ਕੇਵਲ ਉਧਾਰ ਹੋਇਆ, ਉਹ ਜਗਤ ਨੂੰ ਨਿਸਤਾਰਣੇ ਵਾਲਾ ਗੁਰਮੁਖ ਬਣਾ ਦਿਤਾ ਗਿਆ। ਗੁਰੂ ਕੀ ਆਗਯਾ ਪਾ ਕੇ ਮੰਞ ਹੁਣ ਉਥੇ ਗਿਆ ਜਿਥੇ ਗੁਰੂ ਦਰ ਆਉਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲੇ ਆਪਣੀ ਇਸਤ੍ਰੀ ਪਰਿਵਾਰ ਨੂੰ ਛੋੜ ਆਇਆ ਸੀ। ਪਤਾ ਰਹੇ ਕਿ ਪਿੰਡੋਂ ਧੱਕੇ ਜਾਣ ਬਾਦ ਉਹ ਕਿਸੇ ਨਗਰ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ ਤੇ ਘਾਹ ਕੱਟ ਵੇਚਕੇ ਗੁਜ਼ਾਰਾ ਕਰਦਾ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਜਦ ਗੁਰੂ ਦਰ ਜਾਣੇ ਦਾ ਸੰਕਲਪ ਕੀਤਾ ਤਾਂ ਇਸਤ੍ਰੀ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਸਰਦੇ ਪੁਜਦੇ ਸ਼ਰੀਫ ਘਰਾਣੇ ਵਿਚ ਟਹਿਲਣ ਦੀ ਨੌਕਰੀ ਤੇ ਲਾ ਆਇਆ ਸੀ। ਇਹ ਸੁਭਾਗ ਬੀਬੀ ਦਿਨ ਭਰ ਸੇਵਾ ਕਰਕੇ ਜੋ ਤਨਖਾਹ ਲੈਂਦੀ ਸੀ ਉਸਤੇ ਗੁਜ਼ਾਰਾ ਕਰਦੀ ਤੇ ਬੱਚੇ ਪਾਲਦੀ ਸੀ। ਇਹ ਬੀ ਆਪਣਾ ਵਿਹਲਾ ਸਮਾਂ ਭਜਨ ਵਿਚ ਲਾਉਂਦੀ ਸੀ।

ਹੁਣ ਮੰਞ ਗੁਰੂ ਹੁਕਮ ਪਾ ਕੇ ਇਸ ਦੇ ਪਾਸ ਗਿਆ, ਸੰਗਤਾਂ ਵਿਚ ਇਸਦਾ ਜਸ ਫੈਲ ਗਿਆ। ਇਹ ਬੜਾ ਭਾਰੀ ਗੁਰਮੁਖ ਬਖਸ਼ਿਸ਼ ਵਾਲਾ ਬੰਦਾ ਹੋਇਆ। ਸਿਖੀ ਦਾ ਇਸਨੇ ਬੜਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕੀਤਾ। ਇਸ ਦੇ ਲੰਗਰ ਚਲਦੇ ਤੇ ਨਾਮ ਦੇ ਅਮਿਤ ਦਾਨ ਹੁੰਦੇ[1]।

ਸੂਚਨਾ-ਭਾਈ ਮੰਞ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਪੁਰਾਣਾ ਲਿਖਤੀ ਹਾਲ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਭਗਤ ਮਾਲ ਵਿਚ ਹੈ ਜੋ ਗੁਰ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸੂਰਜ ਗ੍ਰੰਥ ਤੋਂ ਪਹਿਲੇ ਦੀ ਸ਼ੈ ਹੈ। ਸੂਰਜ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਦੋ ਵੇਰ ਅਪਣੇ ਦਾਸ ਨੂੰ ਹੁਕਮਨਾਮਾ ਦੇਕੇ ਮੰਞ ਪਾਸ ਅਜ਼ਮਾਯਸ਼ ਵਾਸਤੇ ਘੱਲਿਆ ਤੇ ਉਸਨੇ ਰੁਪਏ ਮੰਗੇ। ਸਿਖਾਂ ਦੀ ਭਗਤ ਮਾਲ ਵਿਚ ਇਹ ਦੁਏ ਪ੍ਰਸੰਗ ਨਹੀਂ ਹਨ। ਤੇ ਉਹ ਪੁਸਤਕ ਸੂਰਜ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਦੀ ਲਿਖਤ ਹੈ।

ਮੰਞ ਯਾ ਮੰਜ ਗੋਤ ਹੈ ਰਾਜਪੂਤਾਂ ਦਾ। ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਭਾਈ ਮੰਞ ਦਾ ਨਾਮ ਸੀ ਤੀਰਥਾ। ਕਿਉਂਕਿ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਹੋਰ ਕਈ ਸਿਖ ਤੀਰਥਾ ਨਾਮ ਦੇ ਹੋਏ ਹਨ, ਇਸ ਕਰਕੇ ਇਸਦੇ ਨਾਮ ਨਾਲ ਮੰਞ ਇਸ ਦੇ ਗੋਤ ਦਾ ਨਾਮ ਲਾਇਆ ਗਿਆ, ਅਖੀਰ ਮੰਞ ਹੀ ਮੰਞ ਰਹਿ ਗਿਆ। ਇਸ ਮਹਾਂ ਪੁਰਖ ਦਾ ਟਿਕਾਣਾ ਅਜੇ ਤਕ ਹੈ, ਜੋ ਹੁਸ਼ਿਆਰ ਪੁਰ ਦੇ ਇਲਾਕੇ ਵਿਚ ਹੈ, ਨਾਮ ਹੈ ਕੰਗ ਮਾਈ[2]। ਪਤਾ ਚਲਦਾ ਹੈ ਕਿ ਭਾਈ ਮੰਞ ਨੇ ਗੁਰਮੁਖ ਪਦਵੀ ਪਾ ਕੇ ਗੁਰੂ ਆਗਯਾ ਵਿਚ ਏਥੇ ਡੇਰੇ ਲਾਏ, ਨਾਮ ਬਾਨੀ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕੀਤਾ ਤੇ ਦੇਗ ਚਲਾਈ। ੧੬੫੧ ਦੇ ਲਗਪਗ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਕੰਗ ਮਾਈ ਆਪ ਆਏ ਤੇ ਭਾਈ ਮੰਞ ਦੇ ਕੰਮ ਤੇ ਖੁਸ਼ ਹੋਕੇ ਹੋਰ ਬਰਕਤਾਂ ਬਖਸ਼ੀਆਂ। ਉਸ ਟਿਕਾਣੇ ਜਿਥੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਟਿਕੇ ਸਨ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਹੁਣ ਤਕ ਕਾਇਮ ਹੈ। ਭਾਈ ਮੰਞ ਦੀ ਸਮਾਧ ਬੀ ਏਸੇ ਪਿੰਡ ਹੈ। ਸਿਖਾਂ

---

੧. ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੇ ਚਾਟੀਵਿੰਡ ਦੇ ਦਰਵਾਜ਼ਿਓਂ ਜੋ ਸੜਕ ਤਰਨ ਤਾਰਨ ਨੂੰ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਜਿਥੇ ਵਡੀ ਨਹਿਰ ਇਸ ਸੜਕ ਹੇਠੋਂ ਲੰਘਦੀ ਹੈ, ਉਸ ਨਹਿਰ ਦੇ ਕੋਲਵਾਰ ਖੂਹ ਹੈ ਜਿਸਨੂੰ ਭਾਈ ਮੰਞ ਦਾ ਇਹੋ ਖੂਹ ਦੱਸਦੇ ਹਨ। ਤਦੋਂ ਇਸ ਵਿਚ ਪਾਣੀ ਘੱਟ ਸੀ, ਹੁਣ ਨਹਿਰ ਪਾਸੋਂ ਲੰਘਣ ਕਰਕੇ ਪਾਣੀ ਬਹੁਤ ਹੈ।

੨. ਕੰਗ ਮਾਈ ਪਿੰਡ ਹੁਸ਼ਿਆਰ ਪੁਰ ਦੀ ਤਸੀਲ ਵਿਚ ਹੈ, ਹਰਜਾਣੇ ਦੀ ਸੜਕ ਉੱਤੇ, ਜੋ ਪੱਕੀ ਹੈ, ਅਗੋਂ ਦੋ ਕੂ ਮੀਲ ਕੱਚੀ ਹੈ।

ਦੀ ਭਗਤ ਮਾਲਾ ਵਿਚ ਭਾਈ ਮੰਝ ਇਕੱਲਾ ਗੁਰੂ ਕੀ ਸ਼ਰਨ ਨਹੀਂ ਸੀ ਆਇਆ, ਇਸਦੇ ਨਾਲ ਦੋ ਹੋਰ ਆਏ ਸਨ-ਪੁੰਨੂ ਤੇ ਪੀਰਾਣਾ। ਇਹ ਤ੍ਰੈਏ ਸਖੀ ਸਰਵਰ ਦੇ ਮੁਰੀਦ ਸਨ। ਤ੍ਰੈਏ ਸਿਖ ਬਣੇ ਤੇ ਪੂਰਨ ਸਿਖ ਹੋਏ। ਪੀਰਾਣਾ ਨੂੰ ਬੀ ਇਹ ਵਰ ਮਿਲਿਆ ਸੀ : 'ਤੁਸਾਨੂੰ ਸਿਦਕ ਹੋਵੇਗਾ, ਨਾਲੇ ਤੁਸਾਡਿਆਂ ਮਿਲਿਆਂ ਹੋਰਨਾਂ ਨੂੰ ਸਿਦਕ ਹੋਵੇਗਾ'।

੧੧. ਭਾਈ ਬਹੋੜਾ।

ਸ੍ਰੀ ਦਰਬਾਰ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਉਸਾਰੀ ਦੇ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਸਤਿਗੁਰ ਕੁਛ ਦਿਨਾਂ ਲਈ ਕਿਸੇ ਸਾਂਗੇ ਗੋਇੰਦਵਾਲ ਆਏ। ਏਥੇ ਬੀ ਪਿੱਛੇ ਦੱਸੀ ਨਿੱਤ ਕ੍ਰਿਆ ਵਾਂਙੂ ਹੀ ਸਭ ਕਾਰਜ ਹੁੰਦੇ ਸਨ। ਇਕ ਦਿਨ ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ ਹੋ ਚੁਕੀ ਸੀ, ਦਰਬਾਰ ਲਗ ਰਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਇਕ ਆਦਮੀ ਆ ਨਿਕਲਿਆ, ਪਹਿਲੋਂ ਰੱਜ ਕੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕੀਤੋਸੁ, ਫੇਰ ਚਰਨਾਂ ਤੇ ਮੱਥਾ ਧਰ ਦਿੱਤੋਸੁ; ਛੁੰਹਦਿਆਂ ਹੀ ਕੰਬ ਗਿਆ। ਫੇਰ ਕੁਛ ਵਿੱਥ ਤੇ ਖੜੋ ਕੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਦਾ ਰਿਹਾ। ਇੰਨੇ ਨੂੰ ਸਤਿਗੁਰ ਨੇ ਆਵਾਜ਼ ਦਿੱਤੀ : 'ਓ ਬਹੋੜੇ ਕੀਹ ਕਿਰਤ ਕਰਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈਂ, ਭਾਈ?' ਬਹੋੜਾ ਸੁਣ ਕੇ ਫੇਰ ਕੰਬਿਆ, ਹੱਥ ਜੋੜ ਬੋਲਿਆ : ਹੇ ਸੱਚੇ ਗੁਰੂ! ਮੈਂ ਸੁਨਿਆਰੇ ਦੀ ਕਿਰਤ ਕਰਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹਾਂ।'

ਗੁਰੂ ਜੀ-ਧਰਮ ਕਿਰਤ-ਕਰਦਾ ਹੈਂ ਕਿ ਖੋਟ ਪਾਉਂਦਾ ਤੇ ਪਹੇਮਾਨਗੀਆਂ ਬੀ ਕਰਦਾ ਹੈਂ? ਸਚ ਬੋਲੀਂ!

ਬਹੋੜਾ ਫੇਰ ਕੰਬਿਆ, ਐਤਕੀਂ ਨੈਣੀਂ ਨੀਰ ਬੀ ਭਰ ਆਇਆ ਤੇ ਥਿੜਕਦੀ ਅਵਾਜੇ ਬੋਲਿਆ : ਹੇ ਸਤਿਗੁਰੂ! ਮਜੂਰੀ ਖਰੀ ਕਰਕੇ ਪੂਰੀ ਲੈਂਦਾ ਹਾਂ, ਪਰ ਜੋ ਚੀਜ਼ ਘੜਕੇ ਦੇਂਦੇ ਹਾਂ ਉਸ ਵਿਚ ਖੋਟ ਬੀ ਪਾ ਦੇਂਦਾ ਹਾਂ ਜੋ ਸਿਆਣ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ; ਇਉਂ ਧਨ ਕਾਫੀ ਮਿਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਮਾਰੋ ਚਾਹੇ ਰਖੋ, ਸੱਚ ਦਾ ਹੁਕਮ ਸੁਣ ਮਨ ਸ਼ਰਮਾਂਦੇ ਸੱਚ ਬਕ ਦਿੱਤਾ ਹੈ।

ਗੁਰੂ ਜੀ-ਇਹ ਤਾਂ ਭਾਈ ਅਧਰਮ ਹੈ।

ਬਹੋੜਾ-ਸਾਡਾ ਪਿਤਾ ਪਿਤਾਮਾ ਤੋਂ ਸੁਭਾ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ ਖੋਟ ਜ਼ਰੂਰ ਪਾਉਣਾ, ਧਰਮ ਅਧਰਮ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਵਿਚਾਰੀਦਾ।

ਗੁਰੂ ਜੀ-ਜੋ ਕੁਛ ਕਰੀਦਾ ਹੈ ਉਸਦੇ ਸੰਸਕਾਰ ਮਨ ਅੰਦਰ ਡੂੰਘੇ ਥਾਂ ਜਮਾਂ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਖੋਟ ਕੀਤੇ ਦੇ ਖੋਟੇ ਸੰਸਕਾਰ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਓਹੀ ਜੀਉਂਦੇ ਮੋਏ ਦੁਖ ਦਾਤੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਕਾਲ ਚੱਕ੍ਰ ਵਿਚ ਭੁਆਉਂਦੇ ਹਨ।

ਬਹੋੜਾ-ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਮਿਹਰ ਕਰੋ, ਕੱਢੋ ਇਸ ਗੇੜ ਵਿਚੋਂ।

ਗੁਰੂ ਜੀ-ਕੁਕਰਮਾਂ ਦਾ ਤਿਆਗ ਕਰ। ਜੇ ਮੱਲੋ ਮੱਲੀ ਹੋਵੇ ਫੇਰ ਤਿਆਗ ਕਰ। ਹਾਰ ਨਾ ਤੇ ਬਣੇ ਖੋਟੇ ਸੁਭਾਵ ਨੂੰ ਜਤਨ ਲਾ ਲਾ ਜਿੱਤੀ ਜਾਹ; ਜਿਵੇਂ ਜਾਲ ਫਸਿਆ ਮਗਰਮੱਛ ਜਤਨ ਲਾ ਲਾ ਜਾਲ ਕੱਟ ਦੇਂਦਾ ਹੈ। ਕਿਰਤ ਧਰਮ ਦੀ ਕਰ, ਕੋਈ ਕਿਰਤ ਕਰ ਪਰ ਧਰਮ ਦੀ ਕਿਰਤ ਕਰ। ਪਿਛਲੇ ਕੱਠੇ ਹੋਏ ਖੋਟੇ ਸੰਸਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਅੰਦਰੋਂ ਕੱਢ।

ਬਹੋੜਾ-ਕਿਵੇਂ ਦਾਤਾ ਜੀਓ?

ਗੁਰੂ ਜੀ-ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਸਿਮਰਨ ਕਰ।

ਬਹੋੜਾ-ਸਤਿ ਬਚਨ। ਮਹਾਰਾਜ! ਜੇ ਸਿਮਰਨ ਵਿਚ ਚਿਤ ਨਾ ਲਗੇ ਤਾਂ ਕੀਹ ਕਰਾ ਜੀਓ!

ਗੁਰੂ ਜੀ-ਸਤਿਸੰਗਤ ਕਰ। ਕੀਰਤਨ ਸੁਣ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਪੜ੍ਹਕੇ ਵੀਚਾਰ।

ਬਹੋੜੇ ਨੇ ਹੁਣ ਫੇਰ ਚਰਨਾਂ ਤੇ ਸਿਰ ਧਰ ਦਿਤਾ ਤੇ ਇਹ ਵੀਚਾਰਿਆ ਕਿ ਮੈਂ ਅਪਣਾ ਨਵਾਂ ਜੀਵਨ ਬਨਾਵਾਂ ਤੇ ਸਤਿਸੰਗ ਵਿਚ ਰਹਿਕੇ ਹੀ ਆਪਾ ਬਦਲਾਵਾਂ; ਸੋ ਗੁਰੂ ਕੀ ਸੰਗਤ ਵਿਚ ਰਹਿ ਪਿਆ। ਇਹ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਪਾਸ ਰਿਹਾ, ਹਰੀ ਮੰਦਰ ਦੀ ਸੇਵਾ ਵਿਚ ਲਗ ਪਿਆ। ਇਸ ਦੀ ਸੱਚੀ ਘਾਲ ਪਰ ਰੀਝ ਕੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਨਾਮ ਦਾਨ ਦਾ ਰਸ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤਾ। ਇਸਨੇ ਨਾਮ ਦੀ ਘਾਲ ਐਸੀ ਕੀਤੀ ਕਿ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ ਪਰਮ ਪਦ ਬਖਸ਼ਿਆ, ਗੁਰਮੁਖ ਬਣਾ ਦਿਤਾ। ਹੁਕਮ ਦਿੱਤਾ : ਹੁਣ ਘਰ ਜਾਓ ਤੇ 'ਨਾਮ ਦਾ ਜੀਵਨ' ਬਸਰ ਕਰੋ। ਬਹੋੜੇ ਅਰਦਾਸ ਕੀਤੀ : ਕਿੱਤਾ ਕੀਹ ਕਰਾਂ ? ਗੁਰੂ ਜੀ ਬੋਲੇ : ਹੁਣ ਕਿਰਤ ਜਗਤ ਨਿਸਤਾਰਨ ਦੀ ਕਰੋ। ਮੇਰੇ ਨਮਿਤ ਅਪਣੇ ਘਰ ਵਿਚ ਆਏ ਗਏ ਭੁਖੇ ਕੰਗਾਲ ਲੋੜਵੰਦ ਨੂੰ ਅੰਨ ਦਿਓ। ਸਿਖੀ ਵਿਚ ਕਾਯਮ ਰਹੋ, ਦੁਖ ਸੁਖ ਵਿਚ ਭਾਣਾ ਮੰਨੋ, ਭਾਣੇ ਦੇ ਸਾਂਈਂ ਨਾਲ ਸਦਾ ਜੁੜੇ ਰਹੋ। ਦਾਤਾ, ਪ੍ਰਭੂ ਆਪ ਹੈ, ਦੇਵੇਗਾ।

ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਗੋਇੰਦਵਾਲ ਵਿਚ ਕੁਛ ਚਿਰ ਠਹਿਰੇ ਤੇ ਸੰਗਤਾਂ ਦੇ ਉਧਾਰ ਕੀਤੇ; ਫੇਰ ਹਰਿਮੰਦਰ ਦੀ ਕਾਰ ਸੇਵਾ ਲਈ ਗੁਰੂ ਕੀ ਨਗਰੀ ਆ ਬਿਰਾਜੇ।

੧੨. ਭਾਈ ਬਹਿਲੋ।

ਹਰਿਮੰਦਰ ਦੀ ਉਸਾਰੀ ਲਈ ਖਰੀਆਂ ਪਕੀਆਂ ਇਟਾਂ ਦੀ ਲੋੜ ਸੀ।

ਫਫਰੇ ਨਾਮੇਂ ਗਿਰਾਂ ਵਿਚ ਇਕ ਬਹਿਲੋ ਨਾਮੇ ਸੁਲਤਾਨੀਆਂ ਜਾਤ ਦਾ ਸਿੱਧੂ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ। ਇਹ ਆਵਿਆਂ ਇਟਾਂ ਆਦਿ ਦੀ ਕਾਰੀਗਰੀ ਦਾ ਜਾਣੂ ਖਿਆਲ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਇਸਨੂੰ ਬੁਲਵਾ ਘੱਲਿਆ। ਇਹ ਸਰਵਰ ਦਾ ਮੁਰੀਦ ਸੀ, ਸ਼ੇਖ ਦਾ ਠਾਟ ਕਰਕੇ, ਖੂੰਡੀ ਹਥ ਲੈ ਕੇ ਖਲਰਾ ਗਲ ਵਿਚ ਪਾਕੇ ਨਿਗਾਹੇ ਜਾਯਾ ਕਰਦਾ ਸੀ ਤੇ ਸੰਗੀ ਬੀ ਨਾਲ ਲਿਜਾਂਦਾ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਸੋ ਸੁਲਤਾਨੀਆਂ ਦਾ ਇਹ ਇਕ ਵੱਡਾ ਆਗੂ ਸੀ। ਪਹਿਲੋਂ ਤਾਂ ਇਸਨੇ ਅਪਣੀ ਬਣੀ ਹੋਈ ਵਡਿਆਈ ਨੂੰ ਵੱਟਾ ਲਗਦਾ ਸਮਝਕੇ ਜਾਣੋਂ ਨਾਂਹ ਕੀਤੀ ਪਰ ਫੇਰ ਟੁਰ ਪਿਆ ਤੇ ਦਿਲ ਵਿਚ ਧਾਰੀਓ ਸੁ ਕਿ ਸਤਲੁਜ ਅਪੜਦੇ ਤਾਂਈਂ ਸੁਲਤਾਨ ਨੇ ਦਿਖਾਈ ਦਿੱਤੀ ਤਾਂ ਮੁੜ ਆਸਾਂ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਕਾ ਹੋ ਜਾਸਾਂ, ਸੋ ਸਤਲੁਜ ਤਕ ਕੋਈ ਦਿਖਾਈ ਨਾ ਹੋਈ ਤਾਂ ਇਹ ਬੇੜੀ ਵਿਚ ਬਹਿ ਗਿਆ ਤੇ ਨਦੀ ਦੇ ਵਿਚਾਲੇ ਜਾਕੇ ਭਿਰਾਈ ਦਾ ਭੇਖ ਖ੍ਵਾਜਾ ਖ਼ਿਜ਼ਰ ਦੀ ਭੇਟ ਕਰ ਦਿਤਾ ਤੇ ਸਾਦੇ ਕਪੜੇ ਪਹਿਨ ਲਏ। ਸਨੇ ਸਨੇ ਜਾ ਹਜ਼ੂਰੀ ਵਿਚ ਪਹੁੰਚਾ। ਸਤਿਗੁਰ ਦਿਆਲ ਹੋਏ, ਸਿਖੀ ਦਾਨ ਦਿਤੀ, ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦੇ ਨਾਮ ਸਿਮਰਨ ਵਿਚ ਲਾ ਦਿਤਾ। ਫਿਰ ਇਟਾਂ ਥਪਾਉਣ ਆਵੇ ਲਾਉਣ ਪਕਾਉਣ ਦੇ ਕੰਮ ਦੀ ਸਪੁਰਦੀ ਸਾਰੀ ਕਰ ਦਿਤੀ। ਬਹਿਲੋ ਬੀ ਤਨੋਂ ਮਨੋਂ ਹੋ ਕੇ ਸੇਵਾ ਵਿਚ ਲਗ ਪਿਆ। ਜਿਉਂ ਜਿਉਂ ਸੇਵਾ ਕੀਤੀ ਗੁਰੂ ਪ੍ਰੇਮ ਦਿਲ ਵਿਚ ਡੂੰਘਾ ਲਹਿੰਦਾ ਗਿਆ। ਦਰਸ਼ਨ ਕਰੇ, ਕਰੇ ਤੇ ਰਜੇ ਨਾ, ਹੋਰ ਕਰੇ ਤੇ ਸੇਵਾ ਵਿਚ ਲਗਾ ਰਹੇ। ਰਸਨਾਂ ਸਿਮਰਨ ਵਿਚ ਰਹੇ, ਹਥ ਕਾਰ ਕਰਦੇ ਰਹਿਣ। ਕਵੀ ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ ਜੀ ਲਿਖਦੇ ਹਨ :-

ਛੁਧਾ ਪਿਪਾਸਾ ਨੀਂਦ ਨ ਜਾਨਹਿ। ਆਲਸ ਬਿਨ ਸੇਵਾ ਸਵਧਾਨਹਿ।

ਕਾਰ ਈਂਟਕਾ ਕਰਹਿ ਪਚਾਵੈ। ਭਲੀ ਰੀਤਿ ਕਰਿ ਪ੍ਰੇਮ ਪਕਾਵੈ।
ਜਬ ਗੁਰ ਮਿਲੈਂ ਲਾਇ ਟਕ ਰਹੈ। ਜਥਾ ਚਕੋਰ ਚੰਦ ਕੋ ਚਹੈਂ।੫੨।

(ਗੁ: ਪ੍ਰ: ਸੂ: ਰਾਸਿ ੨-੪੮)

-੦-

੧੩. ਭਾਈ ਬੁੱਧੂ

ਲਾਹੌਰ ਵਿਚ ਇਕ ਸਿਖ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ, ਉਸਦਾ ਪ੍ਰਸਿਧ ਨਾਮ ਸੀ ਬੁੱਧੂ। ਜਾਤਿ ਦਾ ਸੀ ਘੁਮਿਆਰ। ਕਾਰ ਕਰਦਾ ਸੀ ਇੱਟਾਂ ਦੇ ਆਵੇ ਲਾਉਣ ਦੀ। ਕਿਰਤ ਕਾਰ ਸਾਰੀ ਧਰਮ ਦੀ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਸਿਖੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਸੀ। ਕਮਾਈ ਵਿਚੋਂ ਲੋੜਵੰਦ ਗੁਰੂ ਸਿਖਾਂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਭੀ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਦਸਵੰਧ ਗੁਰੂ ਅਰਪਣ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਹਰਿਮੰਦਰ ਉਸਰ ਰਿਹਾ ਸੀ ਇਸਨੇ ਲਾਹੌਰ ਇਕ ਬਹੁਤ ਵੱਡਾ ਆਵਾ ਚਾੜ੍ਹਿਆ। ਜਿਸ ਪਰ ਆਪਣਾ ਧਨ ਬੀ ਲਾਇਆ ਤੇ ਕੁਛ ਉਧਾਰ ਲੈ ਕੇ ਬੀ ਲਾਇਆ। ਕੁਛ ਮਾਇਆ ਦਸਵੰਧ ਦੀ ਪਈ ਵੇਖ ਕੇ ਸੋਚਿਓਸੁ ਕਿ ਗੁਰੂ ਚੱਕ ਚਲਾਂ ਇਹ ਮਾਇਆ ਅਰਪਣ ਕਰਾਂ ਜੇ ਹਰਿ ਮੰਦਰ ਦੀ ਉਸਾਰੀ ਵਿਚ ਸਫਲੀ ਹੋਵੇ। ਨਾਲੇ ਇਹ ਬੀ ਸੋਚੀ ਕਿ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਅਸ਼ੀਰਵਾਦ ਲਵਾਂ ਤੇ ਮੇਰਾ ਆਵਾ ਸਿਰੇ ਚੜ੍ਹੇ ਤੇ ਖੁਲ੍ਹਾ ਧਨ ਹੱਥ ਆਵੇ। ਲਾਲਸਾ ਇਹ ਬੀ ਸੀ ਕਿ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਾਂ ਤੇ ਨਾਮ ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਬਰਕਤ ਪਵੇ। ਬੁਧੂ ਅੰਦਰੋਂ ਬਾਹਰੋਂ ਸਾਫ, ਗੁਰੂ ਕਾ ਤਨੋ ਮਨੋ ਸ਼ਰਧਾਵਾਨ ਸਿੱਖ ਸੀ। ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਮਨੋਰਥ ਧਾਰਦਾ ਗੁਰੂ ਦੀ ਨਗਰੀ ਪਹੁੰਚਾ। ਦੀਵਾਨ ਵਿਚ ਹਾਜ਼ਰ ਹੋਇਆ। ਜਦੋਂ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਪੇਸ਼ ਹੋਣ ਤੇ ਭੇਟਾ ਅਗੇ ਧਰੀਆਂ ਜਾਣ ਦਾ ਸਮਾਂ ਆਇਆ ਤਾਂ ਇਸਨੇ ਭੀ ਭੇਟਾ ਅੱਗੇ ਧਰੀ ਤੇ ਮੇਵੜੇ ਨੇ ਅਰਦਾਸ ਕੀਤੀ ਕਿ ਜੀਓ ਆਪ ਦਾ ਸਿੱਖ ਮਾਇਆ ਭੇਟ ਲੈ ਕੇ ਹਾਜ਼ਰ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਸਿਦਕ ਵਾਨ ਹੈ, ਆਵਿਆਂ ਦਾ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਨਾਮ ਜਗਤ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਬੁੱਧੂ ਹੈ। ਅਰਦਾਸ ਹੈ ਸਿੱਖ ਦਾ ਨਵਾਂ ਲਾਇਆ ਆਵਾ ਸਿਰੇ ਚੜ੍ਹੇ ਤੇ ਪੱਕਾ ਪੱਕੇ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਫੁਰਮਾਇਆ: 'ਭਾਈ ਸਿੱਖਾ! ਨਾਮ ਜਪ; ਬਾਣੀ ਪੜ੍ਹ, ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰ, ਤੇਰਾ ਕਾਰਜ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਸਿਧ ਕਰ ਦੇਵੇਗਾ, ਆਵਾ ਸਿਰੇ ਚੜ੍ਹੇਗਾ।' ਬੁੱਧੂ ਨੇ ਲਾਹੌਰ ਆ ਕੇ ਆਵੇ ਨੂੰ ਅੱਗ ਦਿੱਤੀ। ਜਦ ਆਵਾ ਕਿੰਨਾ ਚਿਰ ਗਰਮ ਹੋ ਕੇ ਪੱਕ ਜਾਣ ਤੇ ਅੱਪੜ ਗਿਆ ਤਾਂ ਮੁਹਰੀ ਖੁਹਲੀ, ਨਮੂਨਾ ਡਿੱਠਾ ਤਾਂ ਪਤਾ ਲਗਾ ਕਿ ਕਾਰਜ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ। ਫੇਰ ਇਸ ਨੇ ਆਵੀ ਖੁਹਲਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲੋਂ ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਸ਼ਾਦ ਕੀਤਾ, ਸਾਰਾ ਦਿਨ ਲੰਗਰ ਜਾਰੀ ਰਿਹਾ। ਸੰਝਾਂ ਦੇ ਲਗ ਪਗ ਸਭ ਭੋਜਨ ਸਮਾਪਤ ਹੋ ਗਿਆ, ਸਿਖ ਸੰਗਤ ਟੁਰ ਗਏ ਤਦ ਅਚਾਨਕ ਇਕ ਸਿਖ ਆ ਨਿਕਲਿਆ ਤੇ ਉਸਨੇ ਅੰਨ ਮੰਗਿਆ। ਬੁੱਧੂ ਨੇ ਕਿਹਾ : ਭਾਈ ਹੁਣ ਤਾਂ ਸਭ ਕੁਛ ਮੁੱਕ ਚੁੱਕਾ ਹੈ, ਪਹਿਲੋਂ ਆਉਂਦੋਂ ਤਾਂ ਰੱਜ ਕੇ ਛਕ ਲੈਂਦੋਂ। ਪਹਿਲੀ ਸੰਗਤ ਨੇ ਭੋਜਨ ਦੀ ਸਮਾਪਤੀ ਤੇ ਅਰਦਾਸ ਕਰਦਿਆਂ ਅਸੀਸ ਦਿੱਤੀ ਕਿ ਬੁੱਧੂ ਦਾ ਆਵਾ ਰਾਸ ਆਵੇ ਪੱਕਾ ਨਿਕਲੇ। ਪਰ ਇਸ ਸਿਖ ਨੇ ਕਿਹਾ : ਹੱਛਾ ਬੁੱਧੂ! ਛੁਧਾ ਨਾਲ ਵਿਆਕੁਲ ਸਿਖ ਨੂੰ ਭੋਜਨ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤਾ, ਤੇਰਾ ਆਵਾ ਪੱਕਾ ਨਾ ਨਿਕਲੇ। ਇਸ ਸਿਖ ਦਾ ਨਾਮ ਸੀ ਲੱਖੂ। ਬੁੱਧੂ ਨੇ ਕਿਹਾ : ਲੱਖੂ! ਤੂੰ ਸਿਖ ਹੈਂ। ਗੁਰੂ ਵਾਕ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਬੋਲਦਾ ਹੈਂ? ਗੁਰੂ ਆਵਾ ਪੱਕਾ ਕਰ ਚੁਕੇ ਹਨ ਤੂੰ ਕੌਣ ਹੈਂ ਕੱਚਾ ਕਰਨੇ ਵਾਲਾ? ਵੇਲੇ ਸਿਰ ਆਪ ਨਹੀਓਂ ਪਹੁੰਚਾ ਤੇ ਹੁਣ ਸਾਨੂੰ ਸ੍ਰਾਪ ਦੇਂਦਾ ਹੈਂ? ਲੱਖੂ ਨੇ ਕਿਹਾ: ਅਸੀਂ ਭੀ ਭਾਈ ਓਸੇ ਗੁਰੂ ਦੇ ਸਿਖ ਹਾਂ, ਜੋ ਸਿਖਾਂ ਦਾ ਦੁੱਖ ਨਹੀਂ ਵੇਖ ਸਕਦਾ। ਲੱਖੂ ਤਾਂ ਭੁੱਖ ਹੋਟੇ ਉਦਾਸ ਟੁਰ ਗਿਆ। ਜਦ ਵਕਤ ਆਇਆ ਕਿ ਆਵਾ ਖੋਲ੍ਹਿਆ ਜਾਏ, ਤਾਂ ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਬੁੱਧੂ ਨੇ ਆਵਾ ਖੋਹਲਿਆ ਤਾਂ

ਮੁਹਰੀ ਦੀਆਂ ਪਹਿਲੀਆਂ ਪੱਕੀਆਂ ਤੋਂ ਜਦ ਅੱਗੇ ਗਏ ਤਾਂ ਇਟਾਂ ਪਿੱਲੀਆਂ। ਬੁੱਧੂ ਨੇ ਧਨ ਬੜਾ ਲਾਇਆ ਸੀ, ਕਰਜ਼ਾ ਬੀ ਚਾਇਆ ਸੀ, ਲੱਕ ਤ੍ਰੁਟ ਗਿਆ ਕਿ ਹੁਣ ਕੀਹ ਬਣਸੀ? ਹੋਰ ਕੁਛ ਨਾਂ ਸੁੱਝੀ ਗੁਰੂ ਕੇ ਹਜ਼ੂਰ ਭੱਜਾ ਗਿਆ, ਜਾ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ। ਸੁਣ ਕੇ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ ਕਿਹਾ : ਬੁੱਧੂ ਕੋਈ ਸਿਖ ਤੇਰੇ ਤੇ ਅਪ੍ਰਸੰਨ ਗਿਆ ਹੈ। ਤਦ ਬੁੱਧੂ ਨੇ ਲੱਖੂ ਦੀ ਕਥਾ ਸੁਣਾਈ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਸੁਣ ਕੇ ਚੁਪ ਹੋ ਗਏ। ਕੁਛ ਚਿਰ ਮਗਰੋਂ ਬੁੱਧੂ ਨੇ ਕਿਹਾ : ਹੇ ਦਾਤਾ! ਮੇਰੀ ਗਤਿ ਹੁਣ ਕੀ ਬਣੂ, ਕਰਜ਼ੇ ਨਾਲ ਬੱਝਾ ਪਿਆ ਹਾਂ? ਆਪ ਮਾਲਕ ਹੋ ਆਪਦਾ ਵਾਕ ਆਪਦਾ ਦਾਸ ਹੋਕੇ ਸਿਖ ਉਲਟਾ ਦੇਵੇ, ਤੇ ਮੈਂ ਗ੍ਰੀਬ ਮਾਰਿਆਂ ਜਾਵਾਂ; ਭੁੱਲ ਖਬਸ਼ੋ। ਤਾਂ ਆਪ ਬੋਲੇ :

ਬੁੱਧੂ! ਗੁਰੂ ਕਾ ਵਾਕ ਸਿਖ ਹਟਾਵੇ ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਦਾ ਬਿਰਦ ਝੱਲ ਲੈਂਦਾ ਹੈ ਪਰ ਜੇ ਸਿਖ ਕੋਈ ਵਾਕ ਕਹੇ ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਦਾ ਬਿਰਦ ਉਸਨੂੰ ਨਹੀਂ ਉਲਟਾਉਂਦਾ। ਦੇਖ, ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦੀ ਬੱਧੀ ਭਗਤ ਛੁਡਾ ਲੈਂਦੇ ਹਨ ਪਰ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦਾ ਬਿਰਦ ਹੈ ਕਿ ਭਗਤਾਂ ਦੀ ਬੱਧੀ ਨਹੀਂ ਛੁਡਾਉਂਦਾ* :-

ਮੇਰੀ ਬਾਂਧੀ ਭਗਤੁ ਛਡਾਵੈ ਬਾਂਧੈ ਭਗਤੁ ਨ ਛੂਟੈ ਮੋਹਿ॥
ਏਕ ਸਮੈ ਮੋਕਉ ਗਹਿ ਬਾਂਧੈ ਤਉ ਫੁਨਿ ਮੋ ਪੈ ਜਬਾਬੁ ਨ ਹੋਇ॥੧॥
ਮੈ ਗੁਨ ਬੰਧ ਸਗਲ ਕੀ ਜੀਵਨਿ ਮੇਰੀ ਜੀਵਨਿ ਮੇਰੇ ਦਾਸ॥ (ਸਾਰੰਗ ਨਾਮ ਦੇਵ)

ਦੇਖ! ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਗੁਰੂ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਸਿਖ ਕਿ ਅਭਜਾਗਤ ਦਾ ਸਦਾ ਸਤਿਕਾਰ ਰਖਣਾ, ਇਹ ਭੁੱਲ ਨਾ ਕਰਨੀ।

ਤੂੰ ਭੀ ਸਿਖ ਹੈਂ, ਤੇਰੇ ਤੇ ਕਸ਼ਟ ਨਾ ਪਵੇ, ਤੇਰਾ ਕੰਮ ਸੰਵਰ ਜਾਵੇਗਾ, ਜਾਹ ਆਵਾ ਖੋਹਲ ਤੇਰੀਆਂ ਪਿੱਲੀਆਂ ਪੱਕੀਆਂ ਅਧਪੱਕੀਆਂ ਸਭ ਪੱਕੀਆਂ ਦੇ ਭਾ ਵਿਕ ਜਾਣਗੀਆਂ।

ਰੁਤ ਬਰਸਾਤ ਦੀ ਆ ਗਈ ਕਿਲ੍ਹੇ ਦੀ ਬਾਹੀ ਗਿਰੀ ਤੇ ਨਵੀਂ ਉਸਾਰਨ ਲਈ ਨੀਂਹਾਂ ਖੁਦ ਚੁਕੀਆਂ ਸਨ। ਨੀਹਾਂ ਭਰਨ ਲਈ ਇੱਟਾਂ ਨਹੀਂ ਸਨ ਮਿਲਦੀਆਂ ਤੇ ਜ਼ਰੂਰੀ ਸੀ ਬਰਖਾ ਤੋਂ ਪਹਿਲੋਂ ਭਰ ਦੇਣਾ ਨੀਹਾਂ ਦਾ, ਹੋਰ ਆਵਾ ਲਾਹੌਰ ਵਿਚ ਕੋਈ ਤਿਆਰ ਨਾ ਸੀ। ਉਸਦੇ ਆਵੇ ਦੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਇੱਟਾਂ ਦਾ ਸੌਦਾ ਪੱਕੀਆਂ ਦੇ ਭਾ ਹੋ ਗਿਆ। ਕਿਲ੍ਹੇ ਦਾ ਕੰਮ ਸਰਕਾਰੀ ਨਾ ਰੁਕਿਆ ਤੇ ਬੁੱਧੂ ਨੂੰ ਨਫਾ ਹੋ ਗਿਆ। ਲਖੂ ਦਾ ਵਾਕ ਬੀ ਅਨਥਾ ਨਾ ਹੋਇਆ। ਗੁਰੂ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਅਨਥਾ ਨਾ ਹੋਣ ਦਿਤਾ। ਪਰ ਬੁੱਧੂ ਦਾ ਕਾਰਜ ਬੀ ਸੰਵਾਰ ਦਿਤਾ।

---

*ਐਸੀ ਵਿਚਾਰ ਧਾਰਾ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਤ ਇਕ ਸਾਖੀ ਸੁਲਤਾਨ ਇਬ੍ਰਾਹੀਮ ਲੋਧੀ ਦੇ ਹਾਥੀ ਦੀ ਹੈ। ਹਾਥੀ ਮਰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਮੁਲਾਜ਼ਮ ਲੋਕ ਰੁਦਨ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਦੁਖੀ ਹੋਣ ਦਾ ਸਬੱਬ ਆਪਣੀ ਰੋਜ਼ੀ ਦੇ ਵਸੀਲੇ ਦੇ ਖਤਮ ਹੋ ਜਾਣ ਦੇ ਫਿਕਰ ਕਾਰਨ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਪ੍ਰਤਾਪ ਨਾਲ ਹਾਥੀ ਜ਼ਿੰਦਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਕਥਾ ਪੁਰਾਤਨ ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਵਿਚ ਹੈ। ਲਿਖਿਆ ਹੈ :-

"ਤਬਿ ਸੁਲਤਾਨਿ ਬ੍ਰਹਮ ਬੇਗ ਹਾਥੀ ਮੰਗਵਾਇਆ। ਚੜ੍ਹਿ ਕਰਿ ਦੀਦਾਰ ਨੂੰ ਆਇਆ, ਆਇ ਬੈਠਾ : ਆਖਿਓ ਸੁ: 'ਏ ਦਰਵੇਸ। ਏਹੁ ਹਾਥੀ ਤੁਸਾਂ ਜੀਵਾਇਆ ਹੈ?' ਤਬ ਬਾਬੇ ਆਖਿਆ: 'ਮਾਰਣ ਜੀਵਾਲਣ ਵਾਲਾ ਖੁਦਾਇ ਹੈ, ਅਤੇ ਦੁਆਇ ਫਕੀਰਾਂ ਰਹਮ ਅਲਾਹ ਹੈ।' ਤਉ ਫਿਰਿ ਪਾਤਸਾਹੁ ਆਖਿਆ : 'ਮਾਰਿ ਦਿਖਾਲੁ।' ਤਾ ਬਾਬਾ ਬੋਲਿਆ ਸਲੋਕ :- 'ਮਾਰੈ ਜੀਵਾਲੇ ਸੋਈ॥ ਨਾਨਕ ਏਕਸੁ ਬਿਨੁ ਅਵਰੁ ਨ ਕੋਈ॥' ਤਬਿ ਹਾਥੀ ਮਰਿ ਗਇਆ। ਬਹੁਰਿ ਪਾਤਸਾਹਿ ਆਖਿਆ :- 'ਜੀਵਾਲੁ।' ਤਬ ਬਾਬੈ ਕਹਿਆ : 'ਹਜਰਤਿ! ਲੋਹਾ ਅਗ ਵਿਚ ਤਪਿ ਲਾਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਓਹੁ ਰਤੀ ਹਥ ਉਪਰਿ ਟਿਕੈ ਨਾਹੀ, ਅਤੇ ਅੰਗਿਆਰੁ ਕੋਈ ਰਤੀ ਰਹੈ, ਤਿਉਂ ਖੁਦਾਇ ਦੇ ਵਿਚ ਫਕੀਰ ਲਾਲੁ ਹੋਏ ਹੈਨਿ, ਅਤੇ ਖੁਦਾਇ ਕੀ ਸਟੀ ਓਹੁ ਉਠਾਇ ਲੈਇਨਿ ਪਰ ਉਨਿ ਕੀ ਸਟੀ ਉਠਣੇ ਰਹੀ।' (ਸਾਖੀ-੧੫)

੧੪. ਗੰਗਾ ਰਾਮ ਬ੍ਰਾਹਮਨ।

ਇਹ ਇਕ ਵਪਾਰੀ ਸੀ, ਜਾਤ ਦਾ ਬ੍ਰਾਹਮਨ ਸੀ ਤੇ ਰਹਿਣ ਵਾਲਾ ਬਠਿੰਡੇ ਦਾ ਸੀ ਪਰ ਫਿਰ ਟੁਰਕੇ ਮਾਲ ਵੇਚਿਆ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਇਨ੍ਹੀਂ ਦਿਨੀ ਇਹ ਬਹੁਤ ਸਾਰਾ ਬਾਜਰਾ ਲੱਦ ਕੇ ਮਹਿੰਗਾ ਵੇਚਣ ਦੇ ਖਿਆਲ ਨਾਲ ਸਤਲੁਜੋਂ ਉਰਾਰ ਆ ਗਿਆ। ਭਿਣਕ ਪਈ ਕਿ ਬਿਆਸਾ ਪ੍ਰਾਰ, ਦੂਰ ਅਗੇ ਬੜੀਆਂ ਇਮਾਰਤਾਂ ਲਗ ਰਹੀਆਂ ਹਨ, ਮੰਦਰ ਤੇ ਤੀਰਥ ਬਣ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਮਜ਼ੂਰ ਲਗ ਰਹੇ ਹਨ, ਓਥੇ ਲੰਗਰ ਜਾਰੀ ਹੈ, ਸੈਂਕੜੇ ਮਣ ਅੰਨ ਰੋਜ਼ ਪਕਦਾ ਹੈ, ਲੈ ਜਾ ਬਾਜਰਾ ਧਨੀ ਥੀ ਜਾਸੇਂਗਾ। ਗੰਗਾ ਰਾਮ ਸਨੇ ਸਨੇ ਗੁਰੂ ਚਕ ਪਹੁੰਚ ਪਿਆ, ਥਾਂ ਲੱਭ ਟਿਕਾਣਾ ਕੀਤਾ। ਮਾਲ ਉਤਾਰਿਆ। ਫਿਰ ਟੁਰਕੇ ਹੋ ਰਹੀ ਸੇਵਾ, ਨਾਮ ਬਾਣੀ ਦੇ ਉਚਾਰ ਸੰਗਤਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰੇਮ ਦੇਖੇ, ਗੁਰੂ ਕੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕੀਤੇ, ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਸ਼ਰਧਾ ਭਰ ਆਈ। ਸੋਚ ਫੁਰੀ ਜਨਮ ਸਫਲਾ ਕਰਨੇ ਦਾ ਇਹੀ ਵੇਲਾ ਹੈ, ਏਥੋਂ ਹੀ ਸੇਵਾ ਭਾਵ ਨਾਲ ਸੁਮਤਿ ਲੈ ਲੈ ਜੀਵਨ ਸਫਲਾ ਕਰਨੇ ਦਾ ਚਾਉ ਉਪਜ ਪਿਆ। ਕਵੀ ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਲਿਖਿਤ ਹੈ :-

ਯਾਂ ਤੇ ਮੈਂ ਬੀ ਸੇਵਾ ਕਰੌਂ। ਸ਼ਰਧਾ ਸਤਿਗੁਰ ਕੀ ਉਰ ਧਰੌਂ।
ਹੋਇ ਸਫਲ ਕੁਛ ਸੁਖ ਮੈਂ ਪਾਊਂ। ਤਬ ਮੈਂ ਸਿੱਖੀ ਭਲੇ ਕਮਾਊਂ॥੧੯॥

(ਸੂ: ਪ੍ਰ: ਰਾਸਿ ੨-੪੯)

ਅੱਜ ਉਹ ਦਿਨ ਸੀ ਕਿ ਲੰਗਰ ਦਾ ਅੰਨ ਮੁੱਕ ਗਿਆ ਸੀ ਤੇ ਦੇਗਾਂ ਮਸਤਾਨੀਆਂ ਸਨ। ਇਸ ਨੇ ਗੁਰੂ ਕੇ ਹਜ਼ੂਰ ਬਿਨੈ ਘੱਲੀ ਕਿ ਮੇਰੇ ਕੋਲ ਬਾਜਰਾ ਹੈ, ਲੰਗਰ ਲਈ ਲੈ ਲਿਆ ਜਾਵੇ। ਹੁਕਮ ਹੋਇਆ ਸੌ ਮਣ ਲੈ ਲਵੋ, ਪਰ ਕੀਮਤ ਵਿਸਾਖੀ ਪਰ ਦਿਤੀ ਜਾਊ, ਜਦੋਂ ਸੰਗਤਾਂ ਮਾਯਾ ਲੈਕੇ ਆਉਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਸੋ ਗੰਗਾ ਰਾਮ ਨੇ ਸੌ ਮਣ ਬਾਜਰਾ ਦੇ ਦਿੱਤਾ। ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਫਿਰ ਉਹੋ ਗਲ ਵਰਤੀ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪੰਜ ਦਿਨ ਸੌ ਸੌ ਮਣ ਰੋਜ਼ ਦੇਂਦਾ ਰਿਹਾ ਤੇ ਲੰਗਰ ਚਲਦਾ ਰਿਹਾ।

ਫੇਰ ਬਾਹਰੋਂ ਅੰਨ ਹੋਰ ਆ ਗਿਆ, ਸਾਰਾ ਕੰਮ ਚਲਦਾ ਰਿਹਾ। ਗੰਗਾ ਰਾਮ ਹੁਣ ਸੰਗਤਾਂ ਵਿਚ ਰਲਕੇ ਸੇਵਾ ਕਰਦਾ ਰਿਹਾ। ਹਰ ਦਿਨ ਉਸਦਾ ਪ੍ਰੇਮ ਤੇ ਸੇਵਾ ਵਿਚ ਸ਼ਰਧਾ ਵਧਦੀ ਗਈ। ਘਰ ਦੀ ਸੁਰਤ ਢਿੱਲੀ ਪੈਂਦੀ ਗਈ; ਇੰਨੇ ਨੂੰ ਵੈਸਾਖੀ ਦਾ ਮੇਲਾ ਆ ਗਿਆ, ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਸੰਗਤਾਂ ਆਈਆਂ। ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਕੇ, ਭੇਟਾ ਅਰਪਕੇ, ਸੇਵਾ ਵਿਚ ਹਿੱਸਾ ਲੈਕੇ ਕ੍ਰਿਤਾਰਥ ਹੋ ਕੇ ਵਿਦਾ ਹੋਈਆਂ। ਕੁਛ ਦਿਨ ਮਗਰੋਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਗੰਗਾ ਰਾਮ ਨੂੰ ਸਦਵਾ ਕੇ ਬਾਜਰੇ ਦੀ ਕੀਮਤ ਆਖੀ ਕਿ ਆਹ ਲੈ ਲਓ ਆਪਣੇ ਮਾਲ ਦਾ ਮੁੱਲ ਦਿਜਰਾਜ ਜੀ! ਪਰ ਉਸਨੇ ਹੱਥ ਜੋੜ ਤੇ ਨਿੰਮ੍ਰੀ ਹੋ ਕੇ ਕਿਹਾ :-

ਪ੍ਰਭੂ ਜੀ! ਮੈਂ ਨ ਲੇਉਂ ਕਛੁ ਮੋਲਾ।
ਰਾਵਰ ਕੀ ਸੇਵਾ ਮੈਂ ਕਰਹੋਂ। ਜਨਮ ਸੁਫਲ ਕੀ ਆਸਾ ਧਰਹੌਂ॥੪॥
ਸਦਨ ਜਾਨ ਕੀ ਨਾਹਿਨ ਚਾਹੂ। ਬੈਸ ਬਿਤਾਵੋਂ ਸੰਗਤ ਮਾਂਹੂ।
ਤੁਮ ਤੇ ਪਰੇ ਅਪਰ ਕੋ ਨੀਕਾ। ਜਹਿਂ ਕਲਜਾਨ ਹੋਇ ਹੈ ਜੀ ਕਾ॥੫॥
ਨਹਿਂ ਤੁਮਰੋ ਦਰ ਛੋਰਨ ਕਰੌਂ। ਰਾਵਰਿ ਨਾਮ, ਧਜਾਨ ਹੀ ਧਰੌਂ।

(ਗੁ: ਪ੍ਰ: ਸੂ: ਰਾਸਿ ੨-੫੦)

ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਫੇਰ ਸਮਝਾਇਆ ਕਿ ਪਦਾਰਥ ਲਓ ਤੇ ਜਾਓ, ਅਪਨੇ ਘਰ ਭਾਗ ਲਾਓ, ਪਰ ਬ੍ਰਾਹਮਨ ਨੇ ਹੱਥ ਜੋੜ ਕੇ ਉਹੋ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ ਕਿ ਮੇਰੀ ਭੇਟਾ ਕਬੂਲ ਕਰੋ, ਮੈਨੂੰ ਆਪਣੇ ਦਰ ਤੋਂ ਪਰੇ ਹੋਣ ਦੀ ਆਗਜਾ ਸੁਖ ਕਰੋ, ਅਪਣੀ ਸਿੱਖੀ ਵਿਚ ਮੈਨੂੰ ਕਬੂਲ ਲਓ। ਮੇਰਾ ਮੋਹ ਘਰ ਬਾਰ ਕੁਟੰਬ

ਨਾਲ ਟੁੱਟ ਚੁਕਾ ਹੈ। ਦਰੋਂ ਜੋ ਧੱਕ ਦਿਓਗੇ ਤਾਂ ਬੇ-ਟਿਕਾਣਾ ਹੋ ਕੇ ਰੁਲ ਜਾਵਾਂਗਾ।

ਉਸਦਾ ਨਿਸ਼ਚਾ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹ ਤੇ ਪ੍ਰੀਤ ਦੀ ਪ੍ਰਬਲਤਾ ਵੇਖਕੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਨਾਮ ਦਾਨ ਦੇ ਕੇ ਉਸਦੀ ਕਲਜਾਨ ਲਈ ਸਿੱਖ ਬਣਾਇਆ, ਨਾਮ ਦਾਨ ਕੀਤਾ ਤੇ ਆਗਜਾ ਕੀਤੀ ਕਿ ਤੇਰੀ ਮੁਕਤੀ ਹੋਵੇਗੀ।

ਇਹ ਪੁਰਖ ਬੀ ਸੇਵਾ ਵਿਚ ਲਗ ਗਿਆ। ਇਕ ਤਾਂ ਦਿਨ ਭਰ ਕਾਰ ਵਿਚ ਲਗਾ ਰਹੇ, ਦੂਜੇ ਰਸਨਾ ਨਾਮ ਭਣਦੀ ਰਹੇ। ਰਾਤ ਸਵੇਂ, ਪਰ ਪਿਛਲੀ ਰਾਤਿ ਉਠਕੇ ਕੀਰਤਨ ਵਿਚ ਲਿਵ ਜੋੜ ਬੈਠੇ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੱਚੀ ਪ੍ਰੀਤ ਤੇ ਧੁਰ ਅੰਦਰਲੀ ਲਗਨ ਕਰਕੇ ਪਾਰ-ਗਿਰਾਮੀ ਹੋ ਗਿਆ। ਲਿਖਜਾ ਹੈ ਕਿ ਸਿਧੀਆਂ ਫੁਰ ਪਈਆਂ। ਅਜੇ ਸੇਵਾ ਹੋ ਹੀ ਰਹੀ ਸੀ ਕਿ ਇਸਨੂੰ ਪੁੱਗ ਪਿਆ ਵੇਖਕੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਹੁਕਮ ਦੇ ਕੇ ਬਠਿੰਡੇ ਨੂੰ ਟੋਰਿਆ ਕਿ ਓਥੇ ਇਕੰਤ ਹੋਕੇ ਬੈਠ ਜਾਹ ਤੇ ਸਾਂਈਂ ਵਿਚ ਲਿਵ ਲਗਾ ਜੁੜਿਆ ਜੀਵਨ ਬਸਰ ਕਰ। ਉਸਨੇ ਐਸਾ ਹੀ ਕੀਤਾ। ਬਠਿੰਡੇ ਜਾਕੇ ਪਰਿਵਾਰ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਬੈਠਾ। ਨਗਰੋਂ ਬਾਹਰ ਇਕਾਂਤ ਥਾਂਵੇਂ ਬੈਠ ਗਿਆ। ਇਸ ਦੀ ਪ੍ਰਸਿਧੀ ਸਿੱਧ ਕਰਕੇ ਹੋ ਗਈ। ਦੋ ਖਤ੍ਰੀ ਭਿਰਾਉ ਬਿਧੀ ਚੰਦ ਤੇ ਸਿਧੀ ਚੰਦ ਬੜੇ ਪੈਸੇ ਵਾਲੇ ਸਨ। ਸਿਧੀ ਚੰਦ ਨੇ ਰੰਗਾ ਰਾਮ ਦੀ ਸੇਵਾ ਚਾ ਲਈ।

੧੫. ਭਾਈ ਅਜਬ ਅਜਾਇਬ ਤੇ ਹੋਰ ਸਿੱਖ।

ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹਰਿ ਮੰਦਰ ਦੀ ਸੇਵਾ ਦੇ ਸਮੇਂ ਅਨੇਕਾਂ ਸਿੱਖ ਸੇਵਾ ਕਰਦੇ ਪਾਰ-ਗਿਰਾਮੀ ਹੋਏ। ਅਨੇਕਾਂ ਨਵੇਂ ਸਿੱਖੀ ਵਿਚ ਆਏ। ਡਰੋਲੀ ਵਾਲੇ ਅਜਬ ਅਜਾਇਬ ਕਾਰ ਸੇਵਾ ਵਿਚ ਸੱਚੇ ਦਿਲੋਂ ਸੇਵਾ ਕਰਦੇ, ਮਾਯਾ ਕੱਠੀ ਕਰਕੇ ਲਿਆਉਂਦੇ ਸਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹੀ ਸੰਗ ਨਾਲ ਭਾਈ ਲਾਲਾ, ਲੰਗਾਹਾਂ ਢਿੱਲੋਂ ਜੱਟ ਅਤੇ ਪੱਟੀ ਦੇ ਚੌਧਰੀ ਭਾਈ ਪੈੜਾ ਛਜਲ ਖੱਤ੍ਰੀ, ਕੰਦੂ, ਸੰਗੜ ਆਦਿ ਅਨੇਕਾਂ ਸੇਵਾ ਕਰ ਸਫਲੇ। ਏਹ ਸੁਲਤਾਨੀਏ-ਪਨਾਂ ਛੱਡਕੇ ਸਿੱਖ ਸਜੇ ਸਨ। ਹੋਰ ਜੋ ਚੰਗੇ ਚੰਗੇ ਸੇਵਕ ਲਗੇ ਹੋਏ ਸਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਭਾਈ ਸਾਲ੍ਹੋ, ਗੁਰੀਆ, ਪ੍ਰੇਮਾ, ਜੇਠਾ, ਭੱਲਣ, ਬੂਲਾ, ਭੂੰਦੜ, ਧਾਰੀ ਆਦਿ ਨਾਮ ਲਿਖੇ ਹਨ। ਭਾਈ ਬੁੱਢਾ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਘਰ ਦੇ ਸਾਰੇ ਨਿਜ ਸੇਵਕ ਤਾਂ ਸਾਰੀ ਕਾਰ ਦੇ ਸਿਰ ਤੇ ਸਨ ਹੀ।

੧੬. ਹਰਿ ਮੰਦਰ ਤੇ ਸਰ ਸੇਵਾ।

ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਸਾਰੇ ਪ੍ਰਬੰਧ, ਲਿਖਜਾ ਹੈ ਕਿ ਸੁਹਣੇ ਹੋ ਕੇ ਸੇਵਾ ਪ੍ਰੇਮ ਨਾਲ ਸ਼੍ਰੀਘਤਾ ਨਾਲ ਹੋ ਰਹੀ ਸੀ। ਨਿਸ਼ਾਨ ਕਈ ਹੁਣ ਤਕ ਮੌਜੂਦ ਹਨ। ਉਤਰ ਦੀ ਬਾਹੀ ਜਿਥੇ ਬਾਬੇ ਬੁੱਢੇ ਦੀ ਬੇਰ ਹੁਣ ਤਕ ਹਰੀ ਭਰੀ ਹੈ ਤੇ ਜਿਸਦੇ ਉਦਾਲੇ ਸੰਗਮਰਮਰ ਦੀ ਵਲਗਣ ਹੈ, ਬਾਬੇ ਬੁੱਢੇ ਜੀ ਦੇ ਬੈਠਣ ਦਾ ਯਾਦਗੀਰੀ ਨਿਸ਼ਾਨ ਹੈ। ਆਪ ਜੀ ਫਿਰ ਟੁਰਕੇ ਸਾਰੀ ਸੇਵਾ ਦੀ ਨਿਗ੍ਰਾਨੀ ਕਰਦੇ ਸਨ, ਪਰ ਇਥੇ ਬੈਠਕੇ ਪ੍ਰਬੰਧ ਬੀ ਕਰਦੇ ਤੇ ਆਰਾਮ ਬੀ ਕਰਦੇ। ਇਕ ਬਾਹੀ ਕਿਸੇ ਹੋਰਸ ਦੇ ਸਪੁਰਦ ਸੀ ਪਰ ਉਸਦਾ ਨਿਸ਼ਾਨ ਤੇ ਨਾਮ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦਾ।

ਦਰਸ਼ਨੀ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਦੇ ਨਾਲ ਇਕ ਪੁਰਾਤਨ ਬੇਰ ਹੈ, ਇਸਨੂੰ ਲਾਚੀ ਬੇਰ ਆਖਦੇ ਹਨ, ਇਸ ਟਿਕਾਣੇ ਦੀ ਪਵਿਤ੍ਰ ਯਾਦਗਾਰ ਵਿਚ ਏਥੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਥੇ ਸਾਹਿਬ ਆਪ ਬੈਠ ਕੇ ਨਿਗਰਾਨੀ ਕਰਦੇ ਹੁੰਦੇ ਸਨ।

ਇਸੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਦੇ ਸਾਹਿਬ ਦੱਖਣ ਦੀ ਬਾਹੀ ਆਪ ਜਾ ਬੈਠਦੇ ਤੇ ਸਾਰਾ ਕੰਮ ਵੇਖਦੇ ਚਾਖਦੇ। ਇਥੇ ਬੀ ਬੜਾ ਪੱਕਾ ਥੜਾ ਤੇ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਯਾਦਗਾਰ ਵਿਚ ਸੀ। ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਸਰੋਵਰ ਦਾ ਉਹ ਟਿਕਾਣਾ ਹੈ ਜਿਸਨੂੰ ਅਠਸਠ ਤੀਰਥ ਆਖਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਥੜਾ ਤੇ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਅਕਾਲੀਆਂ ਨੇ ਢਾਹ ਦਿਤਾ ਸੀ[1] ਪਰ ਜਦ ਬੱਕਾ ਪੂਰ ਵਾਲੇ ਸੰਤ ਲਖਬੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਅਵਾਜ਼ ਉਠਾਈ ਤੇ ਸੰਗਤਾਂ ਵਿਚ ਬੇਚੈਨੀ ਫੈਲੀ ਤੇ ਮੰਗ ਹੋਈ ਤਦ ਇਥੇ ਮੁੜਕੇ ਸੰਗ ਮਰਮਰ ਦਾ ਨਿਸ਼ਾਨ ਕਾਯਮ ਕਰ ਦਿਤਾ ਗਿਆ, ਜੋ ਸਾਹਿਬਾਂ ਦੇ ਬੈਠਣ ਦਾ ਟਿਕਾਣਾ ਦੱਸਦ ਹੈ। ਜਦ ਕਦੇ ਸ੍ਰੀ ਜੀ ਨੂੰ ਏਥੇ ਦੇਰ ਲਗ ਜਾਂਦੀ ਤੇ ਆਰਾਮ ਦਾ ਵੇਲਾ ਆ ਜਾਂਦਾ ਤਾਂ ਥੋੜੀ ਦੂਰ ਆਪ ਬ੍ਰਿਛਾਂ ਦੀ ਛਾਵੇਂ ਆਰਾਮ ਕਰਦੇ[2] : ਜਿਥੇ ਆਪ ਜੀ ਦੇ ਆਰਾਮ ਲਈ ਮੰਜੀ ਵਿਛਾਈ ਜਾਂਦੀ ਸੀ, ਓਥੇ ਹੁਣ ਵਡਾ ਥੜਾ ਹੈ ਤੇ ਵਿਚਾਲੇ ਸੰਗ ਮਰਮਰ ਦਾ ਇਕ ਚੌਕੋਣ ਖੁਲ੍ਹਾ ਨਿਸ਼ਾਨ ਉੱਚਾ ਖੜਾ ਹੈ, ਇਸਨੂੰ ਹੁਣ ਤਕ ਮੰਜੀ ਸਾਹਿਬ ਆਖਦੇ ਹਨ। ਸੰਨ ੧੯੭੨-੭੩ ਈ: ਵਿਚ, ਜਦੋਂ ਸਿੰਘ ਸਭਾ ਦੀ ਸਾਜਨਾ ਹੋਈ ਤਾਂ ਉਸਦੇ ਸਪਤਾਹਕ ਦੀਵਾਨ ਇਸ ਮੰਜੀ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਉਦਾਲੇ ਥੜੇ ਸਾਹਿਬ ਤੇ ਲੱਗਿਆ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਅਤੇ ਪਾਸ ਖੜੀ ਇਮਾਰਤ ਵਿਚ ਸਿੰਘ ਸਭਾ ਦਾ ਦਫਤਰ ਤੇ ਸਾਮਾਨ ਰਖਣੇ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਸੀ।

ਮੰਦਰ ਦੀ ਸਾਜਨਾਂ ਵਿਚ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਨੂੰ ਸਰਵ ਵਜਾਪੀ ਦੱਸਣੇ ਲਈ ਉਸਦੇ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਚਾਰ ਰਖੇ ਗਏ, ਜੋ ਉਸਦਾ ਵਾਸਾ ਚਾਰ ਚੁਫੇਰੇ-ਵਜਾਪਕ-ਹੈ। ਫੇਰ ਏਸ ਲਈ ਕਿ ਕਿਸੇ ਕੂੰਟ ਵਿਚ ਹੀ ਖਯਾਲ ਨਾਂ ਬੱਝ ਜਾਵੇ ਕੋਈ ਦਰਵਾਜ਼ਾ ਕਿਸੇ ਖਾਸ ਕੂੰਟ ਵਿਚ ਨਾ ਰਖਿਆ ਗਿਆ, ਸਗੋਂ ਦੋ ਦੋ ਕੂੰਟਾਂ ਦੇ ਵਿਚਾਲੇ ਇਕ ਇਕ ਦਰਵਾਜ਼ਾ ਸਾਜਿਆ ਗਿਆ; ਜਿਵੇਂ ਹਰਿ ਕੀ ਪਉੜੀ ਵਾਲਾ ਦਰਵਾਜ਼ਾ ਪੂਰਬ-ਦੱਖਣ ਦੇ ਵਿਚਾਲੇ ਹੈ, ਅਗਲਾ ਦਰਵਾਜ਼ਾ ਦਖਣ ਪਛੋਂ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਹੈ, ਦਰਸ਼ਨੀ ਦਰਵਾਜ਼ਾ ਪੱਛਮ-ਉਤਰ ਵਿਚਾਲੇ, ਘੰਟਾ ਘਰ ਦੀ ਬਾਹੀ ਵਾਲਾ ਦਰਵਾਜ਼ਾ ਉੱਤਰ-ਪੂਰਬ ਦੇ ਵਿਚਾਲੇ ਹੈ।

ਸਰੋਵਰ ਦੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਪਉੜੀਆਂ ਪੱਕੀਆਂ ਬਣਾਈਆਂ ਗਈਆਂ। ਸਰੋਵਰ ਦਾ ਵਿਚਕਾਰਲਾ ਵਡਾ ਥੜਾ, ਜਿਥੇ ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਰੌਣਕਾਂ ਲਾ ਗਏ ਸਨ, ਅਤਿ ਪੱਕਾ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਪਰ ਇਸਦੀ ਨੀਂਹ ਉੱਚੀ ਨਹੀਂ ਰਖੀ ਗਈ। ਜਿਤਨੀ ਨੀਵੀ ਹੋ ਸਕਦੀ ਸੀ ਉਤਨੀ ਨਿਵਾਣ ਉਤੇ ਬੁਨਿਯਾਦੀ ਥੜੇ ਦੀ ਸਾਜਨਾ ਕੀਤੀ ਗਈ, ਗੋਯਾ ਕਿ ਪਾਣੀ ਦੀ ਸਤਹ ਉਤੋਂ ਹੀ ਇਹ ਉਠਾਈ ਗਈ ਸੀ। ਇਹ ਨੀਵੀਂ ਨੀਂਹ ਕਿਸ ਲਈ ਸੀ ? ਸ਼ਾਇਦ ਇਸ ਕਰਕੇ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਆਪਣੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੀ ਹਲੀਮੀ ਦੇ ਆਸ਼ੇ ਅਨੁਕੂਲ ਸੀ ਤੇ ਸ਼ਾਇਦ ਇਹ ਗਲ ਸੀ ਕਿ ਇਹ ਸਰੋਵਰ ਵਿਚੋਂ ਉਗਮ ਰਿਹਾ ਕਮਲ ਫੁਲ ਦੇ ਸਦ੍ਰਿਸ਼ ਨਿਰਲੇਪ ਅਵਸਥਾ ਦਾ ਸੂਚਕ ਹੋਵੇ। ਦੁਆਲੇ ਪੱਕੀਆਂ ਸੁਰਗੁ-ਦੁਆਰੀਆਂ ਬਣੀਆਂ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਪਰ ਛੋਟੀ ਪ੍ਰਕਰਮਾ ਹੈ। ਮੰਦਰ ਤੋਂ ਦਰਸ਼ਨੀ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਤਕ ਜੋ ਪੁਲ ਬਨਾਇਆ ਗਿਆ, ਉਹ ਬੀ ਸੁਰਗ ਦੁਆਰੀਆਂ ਪਰ ਸਾਜਿਆ ਗਿਆ। ਵਿਚਕਾਰਲੇ ਥੜੇ ਤੇ ਹਰਿਮੰਦਰ ਸਾਜਿਆ ਗਿਆ, ਜਿਸਦੀ ਵਿਚਕਾਰੋਂ ਮੰਦਰ ਦੀ ਛੱਤ ਇਕੋ ਪਾਈ ਗਈ, ਪਰ ਦੁਆਲੇ ਤੇ ਹਰਿ ਕੀ ਪਉੜੀ ਵਾਲੇ ਪਾਸੇ ਉਪਰ ਤੱਕ ਉਪਰਲੀ ਇਕ ਛਤ ਦੇ

੧. ਇਹ ਜੋ ਪ੍ਰਕਰਮਾ ਕਰੋ ਤਾਂ ਦੁਖ ਭੰਜਨੀ ਬੇਰ ਤੋਂ ਅੱਗੇ ਵਾਰ ਥੜਾ ਹੈ ਤੇ ਉਪਰ ਮੰਦਰ ਸੀ ਜਿਥੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਬੀ ਹੁੰਦਾ ਸੀ।
੨. ਇਹ ਮੰਜੀ ਸਾਹਿਬ ਗੁਰੂ ਕੇ ਬਾਗ ਵਿਚ ਹੈ।

ਵਿਚਾਲੇ ਹੋਰ ਛੱਤ ਪਾਕੇ ਦੁਛੱਤਾ ਕੀਤਾ ਗਿਆ, ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਮੰਦਰ ਬੀ ਤਿਆਰ ਹੋ ਗਿਆ। ਨਾਲ ਨਾਲ ਗੁਰੂ ਨਗਰੀ ਬੀ ਵਡੇਰੀ ਤੇ ਪੱਕੀ ਬਣਦੀ ਗਈ। ਜਦੋਂ ਸਾਰਾ ਕਾਰਜ ਸਿਰੇ ਚੜਨ ਦੇ ਲਗਪਗ ਸੀ ਤਦ ਅਸਚਰਜ ਹੁੰਦਾ ਸੀ ਕਿ ਕਿੰਵ ਇਸ ਗੁਰੂ ਵਜਕਤੀ ਨੇ ਐਸੀ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਤੇ ਵਿਸਮਾਦੀ ਰਚਨਾ ਰਚ ਲਈ ਹੈ। ਸੇਵਾ ਕਰਨ ਵਾਲੇ, ਸ਼ਰਧਾ ਵਾਲੇ, ਆਏ ਗਏ ਯਾਤਰੂ ਆਮ ਲੋਕ ਮਤਾਂ ਮਤਾਤਰਾਂ ਦੇ ਦੇਖ ਦੇਖ ਧੰਨ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ; ਧੰਨ ਗੁਰ ਅਰਜਨ ਉਚਾਰਦੇ ਸਨ। ਪਰ ਸਤਿਗੁਰੂ, ਜੋ ਸਗਲ ਹਉਮੈ ਤੋਂ ਰਹਤਵੀ ਨੰਮ੍ਰਤਾ ਵਿਚ ਵਸਦੇ ਸਨ, ਜੋ ਨੰਮ੍ਰਤਾ ਕਿ ਸਾਰੇ ਅੰਦਰਲੇ ਨੂੰ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਪੂਰਤ ਹਿਰਦੇ ਅਨੁਭਵ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਸਾਨੂੰ ਸੁਸਿਖਜਤ ਕਰਨੇ ਲਈ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਤਦੋਂ ਇਕੋ ਸ਼ਬਦ ਉਚਾਰਕੇ ਸਭ ਨੂੰ ਸੁਝਾ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਮੈਂ ਕਿਸੇ ਕਰਤੱਵਜ ਦਾ ਕਰਤਾ ਨਹੀਂ ਸਮਝਦਾ ਆਪੇ ਨੂੰ। ਏਹ ਸਾਰਾ ਕਰਤੱਤ੍ਰ ਕਰਤਾ ਪੁਰਖ ਦਾ ਅਪਣਾ ਹੈ। ਉਸਦਾ ਇਹ ਬਿਰਦ ਹੈ ਉਸਨੇ ਆਪੇ ਅਪਣਾ ਕਾਰਜ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਦੇ ਹਿਰਦੇ ਦੀ ਪਰਮ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਪੂਰਤ ਅਵਸਥਾ ਇਸ ਸ਼ਬਦ ਤੋਂ ਵਿਦਤ ਹੈ ਜੋ ਐਉਂ ਹੈ :-

ਸੂਹੀ ਮਹਲਾ ੫॥

ਸੰਤਾ ਕੇ ਕਾਰਜਿ ਆਪਿ ਖਲੋਇਆ ਹਰਿ ਕੰਮੁ ਕਰਾਵਣਿ ਆਇਆ ਰਾਮ॥ ਧਰਤਿ ਸੁਹਾਵੀ ਤਾਲੁ ਸੁਹਾਵਾ ਵਿਚਿ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਜਲੁ ਛਾਇਆ ਰਾਮ॥ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਜਲੁ ਛਾਇਆ ਪੂਰਨ ਸਾਜੁ ਕਰਾਇਆ ਸਗਲ ਮਨੋਰਥ ਪੂਰੇ॥ ਜੈ ਜੈ ਕਾਰੁ ਭਇਆ ਜਗ ਅੰਤਰਿ ਲਾਥੇ ਸਗਲ ਵਿਸੂਰੇ॥ ਪੂਰਨ ਪੁਰਖ ਅਚੁਤ ਅਬਿਨਾਸੀ ਜਸੁ ਵੇਦ ਪੁਰਾਣੀ ਗਾਇਆ॥ ਅਪਨਾ ਬਿਰਦੁ ਰਖਿਆ ਪਰਮੇਸਰਿ ਨਾਨਕ ਨਾਮੁ ਧਿਆਇਆ॥੧॥ ਨਵ ਨਿਧਿ ਸਿਧਿ ਰਿਧਿ ਦੀਨੇ ਕਰਤੇ ਤੋਟਿ ਨ ਆਵੈ ਕਾਈ ਰਾਮ॥ ਖਾਤ ਖ਼ਰਚਤ ਬਿਲਛਤ ਸੁਖੁ ਪਾਇਆ ਕਰਤੇ ਕੀ ਦਾਤਿ ਸਵਾਈ ਰਾਮ॥ ਦਾਤਿ ਸਵਾਈ ਨਿਖੁਟਿ ਨ ਜਾਈ ਅੰਤਰਜਾਮੀ ਪਾਇਆ॥ ਕੋਟਿ ਬਿਘਨ ਸਗਲੇ ਉਠਿ ਨਾਠੇ ਦੂਖੁ ਨ ਨੇੜੈ ਆਇਆ॥ ਸ਼ਾਂਤਿ ਸਹਜ ਆਨੰਦ ਘਨੇਰੇ ਬਿਨਸੀ ਭੂਖ ਸਬਾਈ॥ ਨਾਨਕ ਗੁਣ ਗਾਵਹਿ ਸੁਆਮੀ ਕੇ ਅਚਰਜੁ ਜਿਸੁ ਵਡਿਆਈ ਰਾਮ॥੨॥ ਜਿਸਕਾ ਕਾਰਜੁ ਤਿਨ ਹੀ ਕੀਆ ਮਾਣਸੁ ਕਿਆ ਵੇਚਾਰਾ ਰਾਮ॥ ਭਗਤ ਸੋਹਨਿ ਹਰਿ ਕੇ ਗੁਣ ਗਾਵਹਿ ਸਦਾ ਕਰਹਿ ਜੈਕਾਰਾ ਰਾਮ॥ ਗੁਣ ਗਾਇ ਗੋਬਿੰਦ ਅਨਦ ਉਪਜੇ ਸਾਧਸੰਗਤਿ ਸੰਗਿ ਬਨੀ॥ ਜਿਨਿ ਉਦਮੁ ਕੀਆ ਤਾਲ ਕੇਰਾ ਤਿਸਕੀ ਉਪਮਾ ਕਿਆ ਗਨੀ॥ ਅਠਸਠਿ ਤੀਰਥ ਪੁੰਨ ਕਿਰਿਆ ਮਹਾ ਨਿਰਮਲ ਚਾਰਾ॥ ਪਤਿਤ ਪਾਵਨੁ ਬਿਰਦ ਸੁਆਮੀ ਨਾਨਕ ਸਬਦ ਅਧਾਰਾ॥੩॥ ਗੁਣ ਨਿਧਾਨ ਮੇਰਾ ਪ੍ਰਭੁ ਕਰਤਾ ਉਸਤਤਿ ਕਉਨੁ ਕਰੀਜੈ ਰਾਮ॥ ਸੰਤਾ ਕੀ ਬੇਨੰਤੀ ਸੁਆਮੀ ਨਾਮੁ ਮਹਾ ਰਸੁ ਦੀਜੈ ਰਾਮ॥ ਨਾਮੁ ਦੀਜੈ ਦਾਨੁ ਕੀਜੈ ਬਿਸਰੁ ਨਾਹੀ ਇਕ ਖਿਨੋ॥ ਗੁਣ ਗੋਪਾਲ ਉਚਰੁ ਰਸਨਾ ਸਦਾ ਗਾਈਐ ਅਨਦਿਨੋ॥ ਜਿਸੁ ਪ੍ਰੀਤਿ ਲਾਗੀ ਨਾਮ ਸੇਤੀ ਮਨੁ ਤਨੁ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਭੀਜੈ॥ ਬਿਨਵੰਤਿ ਨਾਨਕ ਇਛ ਪੁੰਨੀ ਪੇਖਿ ਦਰਸਨੁ ਜੀਜੈ॥੪॥੭॥੧੦॥

ਕਵੀਰਾਜ ਭਾਈ ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਇਸ ਭਾਵ ਨੂੰ ਵਧੇਰੇ ਸਮਝ ਗੋਚਰੇ ਕਰਨੇ ਲਈ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਪ੍ਰਤੱਖ ਦਰਸ਼ਨ ਦੇਣੇ ਤੇ ਕਾਰ ਕਰਵਾਉਣੀ ਤੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਸਨਮੁਖ ਮਹਿਮਾ ਕਰਨੀ ਆਦਿ ਵਿਚ ਦਰਸਾਈ ਹੈ। ਉਸ ਵੇਲੇ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਵਲੋਂ ਇਸ ਮੰਦਰ ਨੂੰ ਅੰਨਿਨ ਹਰੀ

ਕੀਰਤਨ ਵਾਲਾ ਮੰਦਰ ਬਨਾਉਣ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਐਉਂ ਦਰਸਾਇਆ ਹੈ :-

ਇਹੁ ਮੇਰੋ ਮੰਦਰ ਬਰ ਹੋਇ। ਜਿਸ ਦੀ ਸਮਤਾ ਕਰਹਿ ਨ ਕੋਇ। ੩੬
ਤੀਨ ਲੋਕ ਮਹਿਂ ਹੋਇ ਨ ਜੈਸੋ। ਭਜਨ ਪ੍ਰਤਾਪ ਬਨਹਿ ਨਿਤ ਐਸੋ।
ਨਰਕ ਨਿਵਾਰਣ ਕਾਰਣ ਮੋਖ। ਮੇਰੋ ਸਿਮਰਨ ਹੁਇ ਨਿਰਦੋਖ। ੩੭।
ਜੋ ਨਰ ਸਰਧਾ ਧਰਿ ਉਰ ਪਰਮ। ਗਾਇ ਕੀਰਤਨ ਹੁਇ ਨਿਸਭਰਮ।
ਮੁਹਿ ਕੋ ਮਿਲਹਿ ਆਇ ਨਿਹਸੰਸੇ। ਜਨਮ ਮਰਨ ਕੋ ਬੰਧ ਬਿਧੰਸੇ। ੪੮।

(ਗੁ: ਪ੍ਰ: ਸੂ: ਗ੍ਰੰਥ, ਰਾਸਿ ੨-੫੨)

ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੇ ਇਹ ਮੰਦਰ ਹਰੀ ਕੀਰਤਨ, ਹਰੀ ਆਰਾਧਨ, ਇਕ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦਾ ਅੱਠੇ ਪਹਿਰ ਸਿਮਰਨ ਦਾ ਟਿਕਾਣਾ ਸਾਜਿਆ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਕਿ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਸ਼ਬਦ ਰੂਪ ਵਿਚ ਸਦਾ ਆਰਾਧਿਆ ਜਾਂਦਾ ਰਹੇ। ਇਸ ਦਾ ਨਾਂਉਂ ਹਰੀ ਮੰਦਰ ਰੱਖਿਆ ਕਿ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦੀ ਪੂਜਾ ਦਾ ਟਿਕਾਣਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਰਚੇ ਜਾਣ ਦੀ ਵਡਿਆਈ ਤੇ ਸ਼ੋਭਾ ਸਾਰੀ ਕਰਤਾ ਪੁਰਖ ਦੀ ਦੱਸੀ ਤੇ ਆਪ ਨੂੰ ਇਕ ਨਿਰ ਅਭਿਮਾਨ, ਨਿਰਹੰਕਾਰ, ਲੇਸ਼ਮਾਤ੍ਰ ਹਉਂ ਤੋਂ ਬੀ ਰਹਿਤ ਸੇਵਕ ਦੱਸਿਆ। ਪਰ ਸਾਨੂੰ ਸਮਝ ਲੈਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜਿਸ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚੋਂ ਹਉਂ ਦਾ ਅਭਾਵ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਉਹ ਹਿਰਦਾ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਨਾਲ ਪੂਰਤ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਉਥੇ 'ਮੈਂ ਕਰਤਾ' ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦਾ, ਉਥੇ ਬੈਠਾ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਕਰਤਾ ਹੋ ਕੇ ਵਰਤਦਾ ਹੈ। ਹਾਂ, ਹਉਮੈਂ ਰਹਿਤ ਹਿਰਦੇ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਨਸ਼ੇ ਵਿਚ ਮਖ਼ਮੂਰ 'ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਸਰੂਪ ਨਾਲ ਭਰਪੂਰ' ਹਿਰਦੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

ਸੋ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਮਿਹਰ ਨਾਲ ਸਰੋਵਰ ਪੱਕਾ ਬਣ ਗਿਆ, ਵਿਚ ਹਰਿਮੰਦਰ ਰੂਪ ਧਾਰ ਖੜੋਤਾ, ਮੰਦਰ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਮੰਦਰ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨੀ ਵਰਵਾਜ਼ੇ ਤਕ ਪੁਲ ਬਣ ਗਿਆ। ਅਗੇ ਸਾਫ ਮੈਦਾਨ ਹੋ ਗਿਆ, ਉਧਰ ਰਾਮਦਾਸ ਪੁਰ ਨਗਰੀ ਉਸਰ ਗਈ। ਨਗਰੀ ਦਾ ਇਕ ਦਰਵਾਜ਼ਾ, ਜਿਥੋਂ ਹਰੀ ਮੰਦਰ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਹੁੰਦੇ ਸਨ, ਉਸਰ ਗਿਆ। ਇਸਦਾ ਨਾ ਅਜੇ ਤਕ ਦਰਸ਼ਨੀ ਡੇਉਢੀ ਹੈ। ਨਗਰੀ ਵਿਚ ਦੁਕਾਨਾਂ, ਮਕਾਨ, ਗੁਰੂ ਕੇ ਮਹਲ ਪੱਕੇ ਬਣ ਗਏ। ਐਉਂ : 'ਵਸਦੀ ਸਘਨ ਅਪਾਰ ਅਨੂਪ ਰਾਮਦਾਸ ਪੁਰ' ਹੋ ਗਿਆ :-

ਡਿਠੇ ਸਭੇ ਥਾਵ ਨਹੀ ਤੁਧੁ ਜੇਹਿਆ॥ ਬਧੋਹੁ ਪੁਰਖਿ ਬਿਧਾਤੈ ਤਾਂ ਤੂ ਸੋਹਿਆ॥
ਵਸਦੀ ਸਘਨ ਅਪਾਰ ਅਨੂਪ ਰਾਮਦਾਸ ਪੁਰ॥ ਹਰਿਹਾਂ ਨਾਨਕ ਕਸਮਲ ਜਾਹਿ
ਨਾਇਐ ਰਾਮਦਾਸ ਸਰ॥੧੦॥ (ਫੁਨਹੇ ਮਹਲਾ ੫)

ਹੁਣ ਸੰਗਤਾਂ ਦੇ ਦੀਵਾਨ ਹਰੀ ਮੰਦਰ ਵਿਚ ਲਗਣ ਲਗੇ। ਤ੍ਰਿਪਹਿਰੇ ਵਜੇ ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ ਲਗੇ। ਘੜਿਆਲ ਵੱਜਣ ਦਾ ਟਿਕਾਣਾ ਦਰਸ਼ਨੀ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਦੇ ਬਾਹਰ ਸਾਜਿਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਇਸਦੀਆਂ ਟੁੰਕਾਰਾਂ ਹਰੀ ਮੰਦਰ ਤੇ ਨਗਰੀ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਵਕਤ ਦੀ ਸੋਝੀ ਦੇਂਦੀਆਂ ਰਹਿੰਦੀਆਂ ਸਨ*।

ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ ਕੁਛ ਬਾਕੀ ਹੁੰਦੀ ਸੀ ਤਾਂ ਸਤਿਗੁਰ ਦੀ ਸਵਾਰੀ ਆਉਂਦੀ ਸੀ ਤੇ ਆਪ ਹਰੀ ਮੰਦਰ ਵਿਚ ਆ ਬਿਰਾਜਦੇ ਸਨ, ਜਿਸ ਵੇਲੇ ਕਿ ਹੁਣ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਅਸਵਾਰੀ ਆਉਂਦੀ ਹੈ।

---

*ਇਸਨੂੰ ਘੜਿਆਲ ਬੁੰਗਾ ਸਦਦੇ ਸਨ। ਇਥੇ ਵੱਡਾ ਘੜਿਆਲ ਹੁੰਦਾ ਸੀ ਤੇ ਘੜਿਆਲੀ ਘੜੀਆਂ ਵਜਾਇਆ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਪਰ ਹੁਣ ਇਹ ਸਾਮਾਨ ਉਥੇ ਨਹੀਂ ਰਿਹਾ। ਨਾਂ ਹੀ ਬੁੰਗਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਟਿਕਾਣਾ ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ ਬੁੰਗੇ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਚੌਂਕ ਵਿਚ ਸੀ, ਦੋ ਨਿਸ਼ਾਨ ਸਾਹਿਬਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਕਰਕੇ ਜਿਥੇ ਹੁਣ ਇਕ ਵੱਡਾ ਦਰਵਾਜ਼ਾ ਬਣਿਆ ਹੈ।

ਜਦੋਂ ਸਭ ਕਾਰਜ ਸੰਪੂਰਨ ਹੋ ਗਿਆ ਤੇ ਬੜਾ ਭਾਰੀ ਸਮਾਗਮ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਧੰਨਵਾਦ ਦਾ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਉਸ ਸਮੇਂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਸੇਵਾ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਸਾਰੇ ਸਿਖਾਂ ਨੂੰ ਵਰ ਦਾਨ ਬਖਸ਼ੇ। ਸਭ ਤੋਂ ਸ਼ੋਮਣੀ ਸੇਵਾ ਭਾਈ ਬੁੱਢਾ, ਭਾਈ ਭਗਤੂ, ਭਾਈ ਬਹਿਲੋ ਦੀ ਸੀ।

ਭਾਈ ਬੁੱਢਾ ਜੀ ਅੱਗੇ ਹੀ ਗੁਰੂ ਘਰ ਵਿਚ ਅਤਿ ਸਨਮਾਨਤ ਸੇ ਤੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਵਰੋਸਾਏ ਹੋਏ ਸੇ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਭੁਗਤ ਮੁਕਤ ਸਭ ਕੁਛ ਦੀ ਅਸੀਸ ਦਿੱਤੀ ਤੇ ਸੰਗਤਾਂ ਦਾ ਸਹਾਈ ਬਣਾਇਆ। ਭਾਈ ਭਗਤੂ ਨੂੰ ਜੀਵਨ ਮੁਕਤਿ ਅਵਸਥਾ ਤੇ ਜੰਗਲ ਦੇਸ਼, ਬੈਰਾੜਾਂ ਦੀ ਸੰਗਤ ਦੀ ਅਗੁਵਾਨੀ ਬਖਸ਼ੀ, ਭਾਈ ਬਹਿਲੋ ਨੂੰ 'ਗਜਾਨ' ਦਾਨ ਕੀਤਾ ਤੇ ਗੁਪਤ ਤਾਕਤਾਂ ਤੇ ਸ਼ਕਤੀ ਬਖਸ਼ੀ।

ਭਾਈ ਉਗਰੂ ਤੇ ਕਲਜਾਣਾ ਨੂੰ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰੇਮ ਦੀ ਪਦਵੀ ਦਿੱਤੀ। ਚਾਰ ਸਿੱਖ ਹੋਰ ਸਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਾਮ ਹਨ : ਭਾਈ ਅਜਬ, ਭਾਈ ਅਜਾਇਬ, ਭਾਈ ਉਮਰਸ਼ਾਹ ਤੇ ਭਾਈ ਸੰਘਾ। ਏਹ ਸਰੋਵਰ ਦੀ ਸੇਵਾ ਬੀ ਕਰਦੇ ਸਨ ਤੇ ਮਾਯਾ ਬੀ ਸੰਗਤਾਂ ਤੋਂ ਲਿਆਕੇ ਖ਼ਰਚ ਵਿਚ ਸਫਲ ਕਰਦੇ ਸੇ। ਏਹ ਬੜੇ ਦਿਆਨਤਦਾਰ ਸਨ ਤੇ ਸੰਗਤਾਂ ਦੀ ਗੁਰੂ ਅਰਪੀ ਮਾਯਾ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਲਈ ਬਿਖ ਸਮ ਸਮਝਦੇ ਸਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਤੇ ਪ੍ਰਸੰਨ ਹੋ ਕੇ ਬਖਸ਼ਿਸ਼ਾਂ ਕੀਤੀਆਂ। ਨਾਮ, ਪ੍ਰੇਮ ਤੇ ਮੁਕਤਿ ਦਾਨ ਬਖਸ਼ਿਆ। ਜੇਠਾ, ਪਿਰਾਣਾ, ਪੈੜਾ ਛਜਲ ਜਾਤ ਦਾ, ਲੰਗਾਹਾ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਗਜਾਨ ਤੇ ਸਿੱਧੀਆਂ ਬਖੀਆਂ ਅਰ ਅਜਰ ਜਰਨ ਦੀ ਜਾਚ ਵੀ ਨਾਲ ਸਿਖਾਈ। ਭਾਈ ਸਾਲੋ ਨੂੰ ਨਗਰੀ ਦਾ ਵਡਕਾ ਥਾਪਿਆ। ਨਗਰੀ ਤੇ ਵਸਦੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਸਾਰੇ ਪ੍ਰਬੰਧ ਇਸਦੇ ਸਪੁਰਦ ਕੀਤੇ ਗਏ। ਨਾਮ ਦਾਨ ਮੁਕਤੀ ਬਖਸ਼ੀ। ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਮਹਾਨ ਸਮਾਗਮ ਸਮਾਪਤ ਹੋਇਆ।

ਹੁਣ ਗੁਰੂ ਜੀ ਹਰਿਮੰਦਰ ਵਿਚ ਜੋਤਾਂ ਜਗਾਉਂਦੇ, ਉਪਦੇਸ਼ ਕਰਦੇ, ਜਗਤ ਨਿਸਤਾਰਦੇ, ਕੀਰਤਨ ਦਾ ਰੰਗ ਲਗ ਪਗ ਅੱਠੇ ਪਹਿਰ ਹੀ ਲਗਾ ਰਹਿੰਦਾ।

ਆਈਆਂ ਸੰਗਤਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਬੰਧ ਲਈ ਹੁਣ ਵਧੇਰੇ ਲੋੜ ਸੀ; ਸੋ ਉਮਰਾ ਸ਼ਾਹ, ਕਲਜਾਣਾ, ਜੇਠਾ, ਪਿਰਾਣਾ ਆਦਿ ਕਈ ਸਿਖ ਪਾਸ ਹੀ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ। ਕਦੇ ਕਦੇ ਕੰਮ ਪਏ ਤੇ ਕੋਈ ਬਾਹਰ ਜਾਵੇ ਪਰ ਉਂਞ ਗੁਰੂ ਕੀ ਨਗਰੀ ਰਹਿ ਕੇ ਸਾਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਸਾਰਦੇ ਸਨ। ਸਿਖਾਂ ਨੇ ਸੇਵਾ ਸਫਲਤਾ ਨਾਲ ਕੀਤੀ ਤੇ ਆਪਣੀ ਕਲਜਾਣ ਲਈ ਕੀਤੀ, ਪਰ ਸਾਰੇ ਇਕੋ ਜੇਹੇ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ। ਕਿਸੇ ਕਿਸੇ ਦੇ ਜੀ ਵਿਚ ਕੀਤੀ ਸੇਵਾ ਦਾ ਅਭਿਮਾਨ ਸੀ। ਇਹ ਅਭਿਮਾਨ ਰੋਗ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜੋ ਕੀਤੀ ਸੇਵਾ ਨੂੰ ਗਵਾ ਦੇਂਦਾ ਹੈ। ਇਸਤੋਂ ਅਰੋਗ ਕਰਨ ਲਈ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਭਾਈ ਬੁੱਢਾ ਜੀ ਨੂੰ ਦੀਵਾਨ ਵਿਚ ਰੋਜ਼ ਕਥਾ ਕਰਨ ਤੇ ਲਾਇਆ ਕਿ ਓਹ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਦੁਆਰੇ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਪਰਖ ਦੀਆਂ ਸਾਖੀਆਂ ਤੇ ਗੁਰਮਤ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਸੁਣਾਵੇ। ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਸਾਰੇ ਸੇਵਕ ਸਤਿਗੁਰ ਜੀ ਨੇ ਨਿਸਤਾਰੇ ਦੇ ਰਾਹ ਪਾ ਦਿੱਤੇ ਤਾਂ ਘਾਲਾਂ ਥਾਂ ਪਈਆਂ। ਇਸਤੋਂ ਮਗਰੋਂ ਬਾਬਾ ਬੁੱਢਾ ਜੀ ਗੁਰੂ ਲੰਗਰ ਨਾਲ ਲਗੇ ਪਿੰਡਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਬੰਧ ਲਈ ਝਬਾਲ ਲਾਗ ਬੀੜ ਵਿਚ ਜਾ ਟਿਕੇ।

੧੭. ਇਕ ਉਦਾਸੀਨ ਗਲ।

ਜਦੋਂ ਹਰਿਮੰਦਰ ਦੀ ਨੀਂਹ ਦੀ ਇੱਟ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਧਰੀ ਸੀ ਤਾਂ ਰਾਜ ਨੇ ਉਹ ਇਟ ਚੁੱਕ ਕੇ ਆਪਣੀ ਮਨ ਮਰਜ਼ੀ ਨਾਲ ਫੇਰ ਰਖੀ, ਤਦ ਗੁਰੂ ਜੀ ਮੁਸਕਰਾਏ ਤੇ ਫੁਰਮਾਇਆ : 'ਅਬਿਚਲ ਮੰਦਰ ਦੀ ਨੀਂਹ ਅਹਿੱਲ ਰਹਿਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਸੀ, ਇਹ ਹਿੱਲ ਗਈ ਹੈ, ਸੋ ਦੇਖੋ ਕੀਹ

ਕੌਤਕ ਭਵਿਖਜਤ ਵਿਚ ਵਰਤਦਾ ਹੈ।' ਇਹ ਵਾਕ ਐਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਾਰਥਿਕ ਹੋਏ ਕਿ ਅਹਿਮਦ ਸ਼ਾਹ ਅਬਦਾਲੀ ਨੇ ੧੮੧੯ ਬਿ: ਸੰਮਤ ਇਸ ਮੰਦਰ ਨੂੰ ਢਾਹਿਆ* ਤੇ ਬਾਰੂਦ ਭਰ ਭਰ ਕੇ ਉਡਾਇਆ। ਪਰ ਦੋ ਸਾਲ ਮਗਰੋਂ ਸੰਮਤ ੧੮੨੧ ਵਿਚ ਖਾਲਸਾ ਦਲ ਨੇ ਫੇਰ ਇਕੱਤ੍ਰ ਹੋਕੇ ਹੁਣ ਵਾਲਾ ਮੰਦਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਹੀ ਨੀਹਾਂ ਤੇ ਉਵੇ ਹੀ ਉਸਾਰਿਆ। ਹੁਣ ਵਾਲੀ ਸੋਨੇ ਤੇ ਸੰਗ ਮਰਮਰ ਦੀ ਸੇਵਾ ਮਗਰੋਂ ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਨੇ ਸੰਮਤ ੧੮੫੯ ਬਿ: ਵਿਚ ਕੀਤੀ। ਲੱਖਾਂ ਰੁਪਏ ਦੇ ਜ੍ਵਾਹਰਾਤ ਸਮੇਂ ਸਮੇਂ ਸਿਰ ਸਿਖ ਮਿਸਲਾਂ ਵਾਲੇ ਸਰਦਾਰ ਤੇ ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਅਰਦਾਸ ਕਰਾਉਂਦੇ ਰਹੇ ਜੋ ਹੁਣ ਤੋਸ਼ੇ ਖਾਨੇ ਵਿਚ ਹੈਨ ਤੇ ਗੁਰਪੁਰਬਾਂ ਤੇ ਸਜਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਜਿਸਨੂੰ ਜਲੌ ਆਖਦੇ ਹਨ। ਚਾਰੋਂ ਦਰਵਾਜ਼ਿਆਂ ਦੀਆਂ ਸੋਨੇ ਦੀਆਂ ਜੋੜੀਆਂ ਬੀ ਤਦੋਂ ਹੀ ਲਗਦੀਆਂ ਹਨ।

੧੮. ਗੁਰ-ਸਿੱਖੀ ਦਾ ਕੇਂਦ੍ਰ।

ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਹਰੀ ਮੰਦਰ ਦੇ ਸਾਜਣ ਦੀ ਆਗਜ਼ਾ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਨੂੰ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਨੂੰ ਕੀਤੀ ਸੀ। ਸ੍ਰੀ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਸਮੇਂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਨੂੰ, ਜੋ ਤਦੋਂ ਸੇਵਾ ਵਿਚ ਸਨ, ਇਸ ਸੁਭ ਸਥਾਨ ਦੀ ਸੇਵਾ ਤੇ ਲਾਇਆ ਸੀ। ਆਪ ਜੀ ਦੇ ਸਚਖੰਡ ਪਿਆਨੇ ਮਗਰੋਂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ 'ਪੂਰਨ ਤਾਲ ਖਟਾਇਆ' ਸੀ। ਨਗਰੀ ਜੋ ਤਦੋਂ ਵਸਾਉਣੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ, ਹੋਰ ਵਧਾਈ ਸੀ। ਆਪ ਜੀ ਦੇ ਸੱਚਖੰਡ ਪਿਆਨੇ ਮਗਰੋਂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਤਾਲ ਦੀਆਂ ਪਉੜੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਪੱਕੀਆਂ ਕਰਵਾਈਆਂ ਤੇ ਹਰੀ ਮੰਦਰ ਸਾਜਿਆ। ਨਾਲ ਹੀ ਰਾਮਦਾਸ ਪੁਰੇ ਦੀ ਨਗਰੀ ਵਸਾਈ ਜੋ ਡਾਢੀ ਸੰਘਣੀ ਤੇ ਰੌਣਕ ਦੀ ਵਸੋਂ ਵਾਲੀ ਹੋ ਗਈ। ਜਿਸ ਬਾਬਤ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਆਪ ਲਿਖਦੇ ਹਨ।

> ਡਿਠੇ ਸਭੇ ਥਾਵ ਨਹੀ ਤੁਧੁ ਜੇਹਿਆ॥ ਬਧੋਹੁ ਪੁਰਖਿ ਬਿਧਾਤੈ ਤਾਂ ਤੂ ਸੋਹਿਆ॥
> ਵਸਦੀ ਸਘਨ ਅਪਾਰ ਅਨੂਪ ਰਾਮਦਾਸ ਪੁਰ॥ ਹਰਿਹਾਂ ਨਾਨਕ ਕਸਮਲ ਜਾਹਿ
> ਨਾਇਐ ਰਾਮਦਾਸ ਸਰ॥੧੦॥ (ਫੁਨਹੇ ਮ: ੫)

ਪੰਜਾਂ ਹੀ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੇ ਸ਼ੁਭ ਸੰਕਲਪ ਮੂਰਤੀਮਾਨ ਹੋਕੇ ਇਹ ਹਰਿਜਸ ਦਾ ਮੰਦਰ ਉਸਾਰਿਆ ਤੇ ਸਿੱਖੀ ਦਾ ਕੇਂਦ੍ਰੀਯ ਸਥਾਨ ਬਣਿਆ। ਮੁੱਢ ਤੋਂ ਅਜ ਤਕ ਸਿਖਾਂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਇਸਦੇ ਸੁੰਦਰ ਤੋਂ ਸੁੰਦਰ ਬਨਾਉਣ ਤੇ ਲਗਦੀ ਰਹੀ। ਸਿਖਾਂ ਦਾ ਪਿਆਰ, ਫ਼ਖ਼ਰ ਤੇ ਸੇਵਾ ਇਸਤੇ ਡੁੱਲ੍ਹ ਡੁੱਲ੍ਹ ਪੈਂਦੇ ਰਹੇ। ਸਾਂਈ ਦੀ ਪੂਜਾ ਦਾ ਇਹ ਮੰਦਰ ਸਦਾ ਹੀ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਮੰਦਰ ਤੇ ਕੇਂਦ੍ਰੀਯ ਮੰਦਰ ਰਿਹਾ। ਸਿੱਖ ਪੰਥ ਦੀ ਕਾਇਮੀ, ਪ੍ਰਚਾਰ ਤੇ ਪ੍ਰਫੁੱਲਤਾਈ ਵਿਚ ਇਸ ਮੰਦਰ ਦੀ ਹਸਤੀ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਹਿੱਸਾ ਹੈ।

ਇਸ ਮੰਦਰ ਵਿਚ ਸਿਵਾ ਇਕ ਅਦੁਤੀ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦੀ ਅਰਾਧਨਾ ਦੇ ਕੋਈ ਹੋਰ ਆਰਾਧਨਾ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੀ। ਇਸ ਵਿਚ ਸ਼ਬਦਾਵਤਾਰ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਬਿਰਾਜਮਾਨ ਹਨ ਤੇ ਅਖੰਡ ਕੀਰਤਨ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਇਲਾਹੀ ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਅਨੂਪਮ ਧੁਨੀ ਇਥੇ ਗੁਰੂ ਰੂਪ ਵਿਚ ਹਰ ਖਿਨ ਉਪਦੇਸ਼ ਕਰ ਤੇ ਜੀਅਦਾਨ ਦੇ ਰਹੀ ਹੈ। ਸਿਵਾਏ ਅੱਧੀ ਰਾਤ ਦੇ ਇਧਰ ਉਧਰ ਦੇ ਸਮੇਂ ਦੇ ਜਦੋਂ

---

*ਸ੍ਰੀ ਹਰਿਮੰਦਰ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਨੀਂਹ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਸੰਮਤ ੧੬੪੫ ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਵਿਚ ਧਰੀ ਸੀ।

ਕਿ ਮੰਦਰ ਵਿਚ ਸਫਾਈ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਲਗਾਤਾਰ ਹਰੀ ਯਸ਼ ਹੁੰਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਜਿਸ ਵੇਲੇ ਮੰਦਰ ਦੇ ਅੰਦਰ ਸਫਾਈ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਉਸ ਵੇਲੇ ਦੇ ਸੇਵਕ ਬੀ ਗੁਰਬਾਨੀ ਦੀ ਧੁਨਿ ਲਾਈ ਰਖਦੇ ਯਾ ਨਾਮ ਉਚਾਰਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਬਾਹਰ ਪੌੜਾਂ ਤੇ, ਕਿਤੇ ਨਾ ਕਿਤੇ, ਕੋਈ ਪ੍ਰੇਮੀ ਬਾਣੀ ਪੜ੍ਹ ਰਿਹਾ ਯਾ ਸਮਾਧੀ ਲਾਈ ਭਜਨ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅਖੰਡ ਕੀਰਤਨ ਤੇ ਹਰੀ ਨਾਮ ਦਾ ਇਹ ਪਵਿਤ੍ਰ ਟਿਕਾਣਾ ਜਗਤ ਵਿਚ ਇਕ ਅਦੁਤੀ ਟਿਕਾਣਾ ਹੈ।

ਛਾਲੋਨੇ ਵਾਲੇ ਬਾਬਾ ਜੀ ਦੇ ਪ੍ਰੇਮੀ ਇਕ ਯੂ. ਪੀ. ਦੇ ਸਹਜਧਾਰੀ ਵਡੇ ਜ਼ਿਮੀਂਦਾਰ ਸੇਵਕ ਕਹਿੰਦੇ ਹੁੰਦੇ ਸਨ ਕਿ 'ਹਮਾਰੀ ਤੋਂ ਗੁਰਬਾਨੀ ਕੀਰਤਨ ਨੇ ਕਲਜਾਣ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਅਵਤਾਰ ਆਏ ਅਪਨੇ ਸਮੇਂ ਕੇ ਲੋਗੋਂ ਕਾ ਉਧਾਰ ਕਰ ਗਏ, ਪਰ ਦੇਖੀਏ ਗੁਰੂ ਜੀ ਆਏ, ਆਏ ਔਰ ਗਏ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਸਰਵ ਕਾਲ ਕਾ ਉਧਾਰ ਕਰਨੇ ਕੇ ਲੀਏ ਹਰੀ ਕੀਰਤਨ ਕਾ ਰੂਪ ਧਾਰਨ ਕੀਆ ਔਰ ਸ੍ਰੀ ਹਰਿਮੰਦਰ ਮੇਂ ਬੈਠ ਗਏ। ਅਪਨੇ ਸਮੇਂ ਕੇ ਲੋਗੋਂ ਕਾ ਉਧਾਰ ਬੀ ਕੀਆ ਔਰ ਆਜ ਹਮਾਰਾ ਬੀ ਕਲਜਾਣ ਕੀਆ, ਯਿਹ ਹੈ ਪ੍ਰਿਥਵੀ ਪਰ ਆਨਾਂ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਕਾ; ਆਏ ਔਰ ਗਏ ਹੀ ਨਹੀਂ।

ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਬੇਗਿਣਤ ਜੀਆਂ ਦਾ ਉਧਾਰ ਇਸ ਮੰਦਰ ਨੇ ਆਪਣੇ ਵਿਸਮਾਦੀ ਪ੍ਰਭਾਵ ਹਰੀ ਕੀਰਤਨ ਨਾਲ ਕੀਤਾ ਹੈ।

ਸਰੋਵਰ ਵਿਚ ਮੰਦਰ ਦਾ ਖੜੇ ਹੋਣਾ ਤੇ ਮੰਦਰ ਦੀ ਬਨਾਵਟ ਕਿਸੇ ਐਸੀ ਵਿਉਂਤ ਦੀ ਹੈ ਕਿ ਦੇਖਣ ਵਾਲੇ ਤੇ ਸਹਜ ਸੁਭਾਵ ਹੀ ਵਿਸਮਾਦੀ ਅਸਰ ਪਾਉਂਦੀ ਹੈ, ਇਹ ਵਿਸਮਾਦੀ ਅਸਰ ਇਥੇ ਬੈਠਕੇ ਭਜਨ ਕਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਸਾਂਈਂ ਲਿਵ ਵਿਚ ਜੁੜਨ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਸਹਾਯਤਾ ਦੇਂਦਾ ਹੈ। ਨਾਲ ਹਰ ਵਕਤ ਦਾ ਕੀਰਤਨ ਹੋਰ ਪ੍ਰਭਾਵ ਸੁਰਤ ਦੇ ਸਾਂਈਂ ਵਿਚ ਜੁੜਨ ਦਾ ਪਾਉਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਇਨਸਾਨ ਦੇ ਦਿਲ ਦਿਮਾਗ ਤੇ ਸ਼ਾਂਤੀ ਸੁਖ ਦਾ ਅਸਰ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਉਤਮ ਆਤਮ ਪ੍ਰਭਾਵਾਂ ਤੋਂ ਵੱਖਰਾ ਉਸ ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਹੈ ਜੋ ਸ਼ਬਦ ਬ੍ਰਹਮ ਕਹੀਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਜੋ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਏਥੇ ਭਜਨ ਕਰਨ ਕਰਕੇ ਤਦ ਤੋਂ ਸਦੈਵੀ ਰੂਪ ਵਿਚ ਘੁੰਮਣ ਘੇਰੀ ਜਲ ਵਾਂਙੂ ਹਰ ਵੇਲੇ ਚਕ੍ਰ ਲਾ ਰਿਹਾ ਤੇ ਸੁਰਤਾਂ ਨੂੰ ਲੀਨਤਾ ਵਲ ਲਿਜਾਕੇ ਵਿਲੈ ਕਰ ਲੈਣ ਦਾ ਅਸਰ ਪਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਕ ਥੀਓਸਾਫੀ ਦੇ ਪੈਰੋਕਾਰ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਸਾਹਿਬ ਆਖਦੇ ਹੁੰਦੇ ਸਨ ਕਿ ਇਸ ਮੰਦਰ ਮੇਂ ਸਦੈਵੀ ਸਬਦ ਦਾ ਵੋਹ ਪ੍ਰਭਾਵ ਹੈ ਕਿ ਹਮ ਜਬ ਕਭੀ ਅਪਨੀ ਸੁਰਤ ਸੇ ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਵਿਛੋੜਾ ਖਾਕਰ ਯਹਾਂ ਆਤੇ ਹੈਂ, ਆਤੇ ਹੀ ਹਮਾਰੀ ਗੁੰਮ ਹੋ ਗਈ ਲਗਨ ਚਲ ਪੜਤੀ ਹੈ ਔਰ ਨਾਮ ਕਾ ਸਿਮਰਣ ਅਪਨੇ ਆਪ ਚਲ ਪੜਤਾ ਔਰ ਰਸਮਈ ਹੋ ਜਾਤਾ ਹੈ। ਹਾਂ, ਹਮਾਰੀ ਗੁੰਮ ਹੋ ਗਈ ਕੱਰੈਂਟ (Current) ਵਾਪਸ ਆ ਜਾਤੀ ਹੈ।' ਇਸੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਰੂਸ ਤੋਂ ਅਤੇ ਇਕ ਮੁਸਲਮਾਨ ਯਾਤਰੂ ਅਠ ਪਹਰ ਇਬਾਦਤ ਹੁੰਦੀ ਦੇਖ ਕੇ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਹੋਏ ਸੇ ਤੇ ਓਹ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਦੇ ਵੇਲੇ ਹੀ ਆਗਜਾ ਲੈ ਕੇ ਉਪਰਲੀ ਛੱਤੇ ਬੈਠਕੇ ਕੀਰਤਨ ਸੁਣਦੇ ਤੇ ਮਗਨ ਹੋ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਸੇ। ਇਕ ਹੋਰ ਮੁਸਲਮਾਨ ਬ੍ਰਿਧ ਸਜਣ ਜੀ ਉਮਰਾ ਭਰ ਮੱਕੇ ਵਿਚ ਕਾਅਬੇ ਸਰੀਫ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਦੇ ਆਏ ਸਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇਕ ਚੌਰ, ਜੋ ਸੰਦਲ ਦੀ ਲਕੜੀ ਦੇ ਬਾਰੀਕ ਰੇਸ਼ੇ ਰਗੜ ਕੇ ਬਨਾਇਆ ਸੀ, ਭੇਟ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਇਹ ਚੌਰ ਅਜੇ ਤੋਸ਼ੇ ਖਾਨੇ ਵਿਚ ਹੈ ਤੇ ਗੁਰਪੁਰਬਾਂ ਦੇ ਜਲੌ ਵੇਲੇ ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ ਤਖਤ ਸਾਹਿਬ ਸਜਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਕ ਫ੍ਰਾਂਸੀਸੀ ਮੁਸੱਵਰ, ਸ਼ਾਇਦ ਜਾਰਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਨਾਮ ਸੀ, ਕਈ ਫੁੱਟ ਮੁਰੱਬਾ ਦੀ ਰੰਗਦਾਰ ਤਸਵੀਰ ਹਰਿਮੰਦਰ ਦੀ ਬਣਾਕੇ ਲੈ ਗਏ ਸਨ, ਓਹ ਕਿਹਾ ਕਰਦੇ ਸਨ ਕਿ ਰੌਸ਼ਨੀ ਹੋਰ ਮੰਦਰਾਂ ਅਤੇ ਜੀਵਾਂ ਤੇ ਬਾਹਰੋਂ ਪੈਂਦੀ ਹੈ ਜਦ ਹਰੀਮੰਦਰ ਦੀ ਤਸਵੀਰ ਬਨਾਉਣ ਬੈਠਦਾ ਹਾਂ ਤਾਂ ਮੈਨੂੰ ਇਕ ਰੌਸ਼ਨੀ ਅੰਦਰੋਂ ਬਾਹਰ ਪੈਂਦੀ ਦਿਖਾਈ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਸਜਣ ਦੇਖੇ ਹਨ ਤੇ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਮਿਲੇ ਗਿਲੇ, ਗਲਾਂ ਬਾਤਾਂ ਦੇ ਅਵਸਰ ਮਿਲੇ ਹਨ, ਸਿਵਾਏ ਰੂਸ ਤੋਂ ਆਏ

ਸਜਣ ਦੇ, ਓਹ ਭਾਈ ਸੇਵਾ ਸਿੰਘ (ਐਡੀਟਰ ਖਾਲਸਾ ਸਮਾਚਾਰ) ਜੀ ਨੂੰ ਮਿਲੇ ਸੇ। ਇਕ ਹੋਰ ਆਰਯਾ ਸਮਾਜੀ ਸਜਣ ਦਾ ਹਾਲ ਭਾਈ ਸੇਵਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਨਿਜ ਡਿਠਾ ਸੀ। ਘੰਟਾ ਘਰ ਖੜਾ ਉਹ ਚੁਰਟ ਪੀ ਰਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਮੰਦਰ ਦੀ ਛੋਟੀ ਪ੍ਰਕਰਮਾ ਤੋਂ ਸੰਗਤ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਆਈ :-

ਧੰਨ ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ! ਕਰੀਂ ਨਾਂ ਕਿਸੇ ਦਾ ਮੁਥਾਜ।

ਇਹ ਧੁਨਿ ਸੁਣ ਕੇ ਉਹ ਕਹਿਣ ਲਗਾ : ਕਿਆ ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਸਚਮੁਚ ਆਸਾ ਪੂਰਨਹਾਰ ਹੈ? ਭਾਈ ਸੇਵਾ ਸਿੰਘ ਸੁਣ ਰਹੇ ਸਨ, ਬੋਲੇ : ਪਰਤਾ ਲਓ। ਉਹ ਬੋਲਿਆ : ਮੈਂ ੧੪ ਸਿਗਰਟ ਰੋਜ਼ ਪੀਤਾ ਹੂੰ। ਔਰ ਮੈਂ ਇਸਦਾ ਮੁਤਹਾਜ ਹੋ ਗਿਆ ਹੂੰ। ਐ ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ! ਮੇਰੇ ਯਿਹ ਛੂਟ ਜਾਏ ਤੋ ਮੈਂ ਬੀ ਜਾਨ ਲੂੰ ਕਿ ਤੂ ਸੱਚਾ ਆਸ਼ਾ ਪੂਰਨ ਔਰ ਕਿਸੀ ਕਾ ਮੁਹਤਾਜ ਨਾਂ ਰਖਨੇ ਵਾਲਾ ਗੁਰੂ ਹੈਂ।' ਮਹੀਨੇ ਕੁ ਬਾਦ ਇਹੋ ਸੱਜਣ ਭਾਈ ਸੇਵਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਫਿਰ ਪੁਲ ਤੇ ਮਿਲਿਆ; ਕੜਾਹ ਪ੍ਰਸ਼ਾਦਿ ਲਿਜਾਂਦਾ, ਤਦ ਭਾਈ ਸੇਵਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਪਛਾਣ ਕੇ ਖੜਾ ਕਰ ਲਿਆ ਤੇ ਕਹਿਣ ਲਗਾ : 'ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ! ਓਹੋ ਆਖਰੀ ਚੁਰਟ ਸੀ ਜੋ ਮੈਂ ਉਸ ਵੇਲੇ ਪੀਤਾ, ਫੇਰ ਦੂਜੇ ਦੀ ਮੈਨੂੰ ਲਾਲਸਾ (Craving) ਨਹੀਂ ਹੋਈ, ਐਉਂ ਛੁੱਟੇ ਹਨ ਜਿਵੇਂ ਸੱਪ ਦੀ ਕੁੰਜ। ਡਾਕਟਰ ਨਹੀਂ ਸਨ ਹਟਾ ਸਕੇ ਪਰ ਉਸ ਅਰਦਾਸ ਨੇ ਇਹ ਮੇਰੀ ਬੁਰੀ ਆਦਤ ਹਟਾ ਦਿੱਤੀ। ਹੁਣ ਮੈਂ ਸੱਚੇ ਗੁਰੂ ਦਾ ਸ਼ੁਕਰੀਆ ਕਰਨ ਆਇਆ ਹਾਂ।' ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਅਨੇਕਾਂ ਅਨੇਕ ਵਾਕਿਆ ਹਨ। ਸਭ ਤੋਂ ਵਡੀ ਕ੍ਰਾਮਤ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਹਰੀ ਮੰਦਰ ਨੇ ਚਾਰ ਸਦੀਆਂ ਤੋਂ ਹਰੀ ਕੀਰਤਨ ਦਾ ਰੰਗ ਲਾ ਛੋੜਿਆ ਹੈ ਤੇ ਇਸਦੇ ਆਸਰੇ ਬੜੇ ਬੜੇ ਗੁਰਮੁਖ, ਸੰਤ ਤੇ ਮਹਾਤਮਾ ਕਮਾਲ ਨੂੰ ਪੁੱਜੇ ਹਨ।

ਸੂਚਨਾ-ਸਿੱਖੀ ਦੀ ਰਹੁ ਰੀਤਿ, ਜੋ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਤੋਰੀ ਤੇ ਦੂਸਰੇ, ਤੀਸਰੇ, ਚੌਥੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਨੇ ਪੂਰੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਨਾਲ ਪ੍ਰਤਿਪਾਲੀ,.ਹੁਣ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਪ੍ਰਫੁੱਲਤਾ ਵਿਚ ਲੈ ਆਂਦੀ। ਇਹ ਭਾਵ ਨਹੀਂ ਕਿ ਕਦੇ ਉਹ ਘੱਟ ਸੀ ਤੇ ਹੁਣ ਵੱਧ ਹੋਈ ਪਰ ਇਹ ਕਿ ਉਹ ਆਪਨੀ ਅਸਲੀ ਪਵਿਤ੍ਰਤਾ ਵਿਚ, ਆਪਨੀ ਆਤਮ ਰੰਗਣ ਵਿਚ, ਅਪਨੇ ਪਰਉਪਕਾਰੀ ਲਹਿਰਾਉ ਵਿਚ ਜਿਉਂ ਕੀ ਤਿਉਂ ਰਹੀ, ਘਟੀ ਨੀਂ, ਝਵੀਂ ਨਹੀਂ, ਕੁਮਲਾਈ ਨਹੀਂ, ਹਰੀ ਭਰੀ ਲਹਿ ਲਹਿ ਕਰਦੀ ਪ੍ਰਫੁਲਤ ਰਹੀ ਤੇ ਹੋਈ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਨੂੰ ਮੁਸ਼ਕਲਾਂ ਸੱਕੇਭਰਾ ਪ੍ਰਿਥੀਚੰਦ ਜੀ ਨੇ ਪਾਈਆਂ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹੁੰਦਿਆਂ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪੂਰਨ ਗੁਰਮੁਖ ਵਿਧੀ ਨਾਲ ਨਜਿਠਦਿਆਂ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਸਿਖੀ ਮਾਰਗ ਨੂੰ ਅਪਨੀ ਪਵਿਤ੍ਰਤਾ ਵਿਚ ਟੋਰੀ ਰਖਣਾ ਤੇ ਸਿਰੇ ਚਾੜੀ ਜਾਣਾ, ਸਿਖੀ ਨੂੰ ਪੱਕੇ ਪੈਰਾਂ ਤੇ ਕਾਯਮ ਰਖਣ ਲਈ ਹਰੀ ਮੰਦਰ ਜੈਸੀ ਸਾਜਨਾ ਸਾਜਣੀ ਤੇ ਉਸ ਅੰਦਰ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਉਪਾਸ਼ਨਾ ਦੀ ਅਨੋਖੀ ਰੀਤਿ-ਸਦੈਵੀ ਕੀਰਤਨ ਦੀ-ਜਾਰੀ ਕਰਨੀ, ਜੋ ਹੁਣ ਤਕ ਜਾਰੀ ਹੈ, ਕ੍ਰਾਮਤਾਂ ਸਨ ਜੋ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਦਿਖਾਈਆਂ ਤੇ ਹੁਣ ਤੱਕ ਪ੍ਰਤੱਖ ਦਿੱਸ ਰਹੀਆਂ ਹਨ।

ਅਸੀਂ ਮੁੱਢ ਵਿਚ ਸੰਖੇਪ ਨਾਲ ਤੱਕ ਆਏ ਹਾਂ, ਜੋ ਖੇਚਲਾਂ ਪ੍ਰਿਥੀ ਚੰਦ ਜੀ ਵਲੋਂ ਪਹੁੰਚੀਆਂ ਤੇ ਆਪ ਨੇ 'ਗੁਰਮੁਖ ਹਾਰ ਚਲੇ ਜਗ ਜੀਤਾ' ਵਾਲੇ ਅਸੂਲਾਂ ਨਾਲ ਨਜਿੱਠੀਆਂ ਤੇ ਹਰ ਪ੍ਰਕਾਰ ਪਜਾਰ ਕਰ ਕਰ, ਮੰਗਾਂ ਮੰਗੀਆਂ ਦੇ ਦੇ ਪੂਰਨ ਕੀਤੀਆਂ। ਪਰ ਕਰਤਾਰ ਦੇ ਰੰਗ ਹਨ, ਪ੍ਰਿਥੀ ਚੰਦ ਜੀ ਨੂੰ ਓਹ ਸੁਖ, ਜੋ ਪਿਤਾ ਜੀ ਦੇਂਦੇ ਰਹੇ ਤੇ ਇਹ ਨਹੀਂ ਸਨ ਸਮਝੇ ਤੇ ਓਹ ਹੁਣ ਭੀ ਦੈਵੀ ਵੀਰ ਦੀਆਂ ਪਜਾਰ ਭਰੀਆਂ ਵਰਤਣੀਆਂ ਤੇ ਉਪਦੇਸ਼ਾਂ ਦੇ ਲੈਂਦਿਆਂ ਬੀ ਨਾਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਇਆ। ਦਿਲ ਦੇ ਅੰਦਰ ਦਿਲ ਦਾ ਨੁਕਤਾ ਹੈ, ਕੇਂਦ੍ਰ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਵਜਾਪਕ ਪ੍ਰਭੂ ਵੱਸਦਾ ਹੈ, ਜੇ ਕੋਈ ਗੁਰੂ ਮਿਹਰ ਨਾਲ ਇਸ ਵਿਚ ਝਾਤੀ ਮਾਰਨ ਤੇ ਉਸ ਵਿਚ ਚੁੱਪ ਸ਼ਾਂਤ ਹੋ ਟਿਕਣ ਲਗ ਜਾਵੇ ਉਹ

ਅਸਲੀਅਤ ਨੂੰ ਪਹੁੰਚਦਾ ਹੈ, ਉਸਨੂੰ ਫੇਰ ਬਾਹਰ ਦੇ ਜਗਤ ਦੇ ਵਲੇਵੇ ਮੋਹ, ਪਿਆਰ, ਤ੍ਰਿਸ਼ਨਾ ਤੇ ਤ੍ਰਿਸ਼ਨਾ ਦੀ ਖਾਤਰ ਕੀਤੇ ਕੁਕਰਮ ਓਪਰੇ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਇਸ ਤੋਂ ਭੁਲਾ ਜਗਤ ਇਸੇ ਜਗਤ ਨੂੰ ਸਦੈਵੀ ਲਖਕੇ ਭੁੱਲਾਂ ਦਰ ਭੁੱਲਾਂ ਕਰਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਅੰਦਰਲੀ 'ਓਟ ਸੰਭਾਲਣ' ਲਈ, ਉਸ ਨੁਕਤੇ ਵਿਚ ਸ਼ਾਂਤ ਚੁਪ ਹੋ ਟਿਕਨ ਲਈ ਮਾਰਗ ਨਾਮ ਦਾ ਹੈ। ਦੂਜਾ ਮਾਰਗ ਚਿਤ ਬ੍ਰਿਤੀਆਂ ਨੂੰ ਨਿਰੁੱਧ ਕਰਨੇ ਵਾਲਾ ਯੋਗ ਸੀ। ਪਰ ਯੋਗ ਦਰਸ਼ਨ ਦਾ ਕਰਤਾ ਆਪ ਲਿਖਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਸਦਾ ਮਾਰਗ ਨਾਮ ਸਿਮਰਣ ਬੀ ਹੈ ਤੇ ਨਾਲ ਦੱਸਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਨਾਮ ਦਾ ਮਾਰਗ, ਨਿਰਵਿਘਨ ਮਾਰਗ ਹੈ*। ਇਸ ਨਾਮ ਮਾਰਗ ਨਾਲ ਉਹ ਦੱਸਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜੀਵ ਆਪਣੇ ਸਰੂਪ ਵਿਚ ਜਾ ਟਿਕਦਾ ਹੈ। ਜੋ ਅਸਾਂ ਕਿਹਾ ਹੈ ਕਿ ਅਪਣੇ ਅੰਦਰਲੇ ਕੇਂਦ੍ਰ ਨੂੰ, ਆਪਣੀ ਅੰਦਰਲੀ ਓਟ(ਧੁਰੇ) ਵਿਚ ਜਾ ਪਹੁੰਚਦਾ ਹੈ, ਜਿਥੋਂ ਕਿ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰੀਤਮ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਹੋਂਦ ਦੀ ਪ੍ਰਤੀਤੀ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕੌਤਕਹਾਰ ਹੋਕੇ ਜੀਵ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਹਜ਼ੂਰੀ ਵਿਚ ਰੱਖਣ ਦੇ ਪਿਆਰ ਵਰਤਦੇ ਹਨ। ਯਾਦ ਕਰਦੇ ਕਰਦੇ ਜਿਥੇ ਅਸੀਂ ਅਪਣੇ ਅੰਦਰ ਪਹੁੰਚਦੇ ਹਾਂ, ਉਥੇ ਸਾਡੀ ਅਰਦਾਸ ਸੁਣਕੇ :- ਅਪਣੇ ਜਨ ਕਉ ਕਬਹੂ ਨ ਬਿਸਾਰਉ-ਉਹ ਦਾਤਾ ਫੇਰ ਸਾਨੂੰ ਨਹੀਂ ਵਿਸਾਰਦਾ। ਉਸਦੀ ਪਿਆਰ ਭਰੀ ਯਾਦ ਨਾਲ, ਹਾਂ ਉਸ ਨਦਰੀ ਦੀ ਨਦਰ ਨਾਲ ਫੇਰ ਅਸੀ ਨਿਹਾਲ ਹੁੰਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਾਂ।

ਸ਼ੋਕ ਹੈ ਕਿ ਪ੍ਰਿਥੀਚੰਦ ਜੀ ਦੇ ਕਰਤੱਵਜ, ਜੋ ਸਾਨੂੰ ਲਿਖੇ ਮਿਲਦੇ ਹਨ, ਦੱਸਦੇ ਹਨ ਕਿ ਓਹ ਸੁਖ ਜੋ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਨੂੰ ਮਿਲਿਆ, ਪ੍ਰਿਥੀਚੰਦ ਜੀ ਨੇ ਨਾ ਲਿਆ ਤੇ ਬੜੇ ਸੰਤਾਪ ਵਿਰ ਰਿਹਾ। ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਵਡੇ ਪੁਤ੍ਰ ਨੂੰ ਆਪ ਸਮਝਾਇਆ, ਉਹ ਨਾ ਸਮਝਿਆ, ਸਗੋਂ ਪਿਤਾ ਗੁਰੂ ਨਾਲ ਬਹਿਸਾਂ ਤੇ ਝਗੜੇ ਕੀਤੇ, ਜੈਸਾ ਕਿ ਆਪ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਫੁਰਮਾਇਆ ਹੈ :-

ਸਾਰਗ ਮਹਲਾ ੪ ਘਰੁ ੩ ਦੁਪਦਾ

ੴ ਸਤਿਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ॥

ਕਾਹੇ ਪੂਤ ਝਗਰਤ ਹਉ ਸੰਗਿ ਬਾਪ॥ਜਿਨਕੇ ਜਣੇ ਬਡੀਰੇ ਤੁਮ ਹਉ ਤਿਨ ਸਿਉ ਝਗਰਤ ਪਾਪ॥੧॥ਰਹਾਉ॥ਜਿਸੁ ਧਨ ਕਾ ਤੁਮ ਗਰਬੁ ਕਰਤ ਹਉ ਸੋ ਧਨੁ ਕਿਸਹਿ ਨ ਆਪ॥ਖਿਨ ਮਹਿ ਛੋਡਿ ਜਾਇ ਬਿਖਿਆ ਰਸੁ ਤਉ ਲਾਗੈ ਪਛੁਤਾਪ॥੧॥ਜੋ ਤੁਮਰੇ ਪ੍ਰਭ ਹੋਤੇ ਸੁਆਮੀ ਹਰਿ ਤਿਨਕੇ ਜਾਪਹੁ ਜਾਪ॥ਉਪਦੇਸੁ ਕਰਤ ਨਾਨਕ ਜਨ ਤੁਮ ਕਉ ਜਉ ਸੁਨਹੁ ਤਉ ਜਾਇ ਸੰਤਾਪ॥੨॥੧॥੭॥

ਚਿਤ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ ਕਿ ਸ੍ਰੀ ਪ੍ਰਿਥੀ ਚੰਦ ਜੀ ਦੇ ਵਰਤਾਉ, ਜੋ ਬੜੇ ਮਾੜੇ ਹਨ, ਲਿਖੀਏ। ਚਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅਵਗੁਣਾਂ ਦੀ ਗੰਢ ਨਾ ਬੰਨ੍ਹੀਏ ਤੇ ਆਪਣੇ ਦੈਵੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਗੁਣਾਂ ਨੂੰ ਵਿਹਾਝੀਏ ਪਰ ਇਤਿਹਾਸ ਜੁ ਹੋਇਆ ਤੇ ਉਸਦਾ ਲੁਕੋ ਨਹੀਂ ਬਣਦਾ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਮਾੜੇ ਵਰਤਾਵਾਂ ਵਿਚੋਂ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਗੁਰੱਤ੍ਵ ਤੇ ਆਤਮ ਉੱਚਤਾ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਤੇ ਭੁੱਲਾਂ ਵਿਚ ਫਸੇ ਗ਼ਾਫ਼ਲ ਜਗਤ ਨੂੰ ਕੁਝ ਸਿਖ੍ਯਾ ਮਿਲਦੀ ਹੈ, ਇਸ ਕਰਕੇ ਸੰਖੇਪ ਵਿਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਕਥਨ ਅਗਲੇ ਸਫਿਆਂ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਪਰਉਪਕਾਰੀ ਤੇ ਜਗਤ ਰਖ੍ਯਾ ਦੇ ਕੰਮਾਂ ਵਿਚ ਕੁਛ ਕੁਛ ਆਉਂਦਾ ਜਾਏਗਾ, ਫੇਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮਹਾਨ ਕਾਰਜ; 'ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਰਚਨਾਂ' ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਤੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਤੇ ਮਗਰੋਂ ਕੁਛ ਕੁ ਸਿਖਾਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਆਉਣਗੇ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਅਸਾਂ ਸਿਖੀ ਦੀ ਜਾਚ ਸਿੱਖਣੀ ਹੈ ਤੇ ਫੇਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਮਹਾਨ ਕੁਰਬਾਨੀ; ਆਪ ਸਰੀਰ ਸਦਕੇ ਕਰ ਦੇਣ ਦੀ ਦਰਦ ਭਰੀ ਵਿਥ੍ਯਾ ਵਰਣਨ ਹੋਸੀ।

---

*ਤਤ ਪ੍ਰਤ੍ਯਕ ਚੇਤਨਾ ਅਧਿਗਮੋ ਅਪਿ ਅੰਤ੍ਰਾਯ ਅਭਾਵਸ਼ਚ੍।

੧੯. ਦੂਸਰਾ ਵਿਵਾਹ

ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਸੰਮਤ ੧੬੪੯ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਗ੍ਰਿਹਸਤ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਇਕ ਭਾਣਾ ਵਰਤਿਆ। ਉਹ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਆਪ ਜੀ ਦੀ ਸੁਭਾਗ ਸੁਪਤਨੀ ਜੀ ਦਾ ਸੱਚੇ ਘਰਾਂ ਨੂੰ ਪਿਆਨਾ ਹੋ ਗਿਆ। ਇਸ ਸੁਭਾਗ ਬੀਬੀ ਦਾ ਨਾਉਂ ਸੀ ਸ੍ਰੀ ਰਾਮ ਕੌਰ ਜੀ। ਇਹ ਵਿਵਾਹ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਦਾ ਆਪ ਰਚਾਇਆ ਸੀ। ਇਸ ਬੀਬੀ ਦੇ ਘਰ ਔਲਾਦ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੋਈ। ਹੁਣ ਇਹ ਬੀਬੀ ਗੁਜ਼ਰ ਗਈ। ਇਸ ਤੋਂ ਕੁਝ ਸਮਾਂ ਮਗਰੋਂ ਵੱਡੇ ਵੱਡੇ ਗੁਰਸਿੱਖਾਂ ਨੇ, ਲਿਖਿਆ ਹੈ, ਕਿ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਦੂਜੇ ਵਿਵਾਹ ਲਈ ਪ੍ਰੇਰਿਆ, ਸੋ ੨੨ ਹਾੜ ਸੰਮਤ ੧੬੪੭ ਬਿ: ਨੂੰ ਆਪ ਦਾ ਦੂਜਾ ਵਿਵਾਹ ਸੁਭਾਗ ਬੀਬੀ ਗੰਗਾ ਜੀ ਨਾਲ ਹੋਇਆ। ਇਹ ਬੀਬੀ ਫਿਲੌਰ ਦੇ ਪਰਗਨੇ ਵਿਚ ਪਿੰਡ ਮਊ ਦੇ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਸੇਖੜੀ ਖੜ੍ਰੀ ਸ੍ਰੀ ਸੰਗਤ ਰਾਇ ਦੀ ਬੇਟੀ ਸੀ। ਇਹ ਬੀਬੀ ਬੜੀ ਸੁਸ਼ੀਲ, ਪੂਰਣ ਪਤਿਬ੍ਰਤਾ, ਨਾਮ ਬਾਣੀ ਦੀ ਰਸੀਆ, ਦੂਰੰਦੇਸ਼ ਤੇ ਦਾਨਾ ਸੁਭਾਗਣ ਸੀ।

੨੦. ਮਾਝੇ ਦੀ ਫੇਰੀ।

ਇਤਿਹਾਸ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਫੱਗਣ ਸੰਮਤ ੧੬੪੯ ਬਿ: ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਤੀਸਰੇ ਚੌਥੇ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦਾ ਸਿੱਖ ਹਿੰਦਾਲ ਜੰਡਿਆਲੇ ਲੈ ਗਿਆ ਤੇ ਕੁਛ ਦਿਨ ਪਾਸ ਰੱਖ ਕੇ ਬੜੀ ਆਗਤ ਭਾਗਤ ਕੀਤੀ। ਕੁਛ ਦਿਨ ਠਹਿਰ ਕੇ ਆਪ ਅਗੇ ਟੁਰ ਪਏ ਤੇ ਕਈ ਥਾਂ ਹੁੰਦੇ ਖਾਰੇ ਪੁੱਜ ਗਏ।

ਇਹ ਬੀ ਪਤਾ ਚਲਦਾ ਹੈ ਕਿ ਆਪ ਜੰਡਿਆਲੇ ਤੋਂ ਖਡੂਰ ਗਏ ਤੇ ਖਡੂਰ ਤੋਂ ਗੋਇੰਦਵਾਲ। ਏਥੋਂ ਸਰਹਾਲੀ ਜਾ ਭਾਗ ਲਾਏ। ਏਥੋਂ ਆਪ ਨੂੰ ਇਕ ਪ੍ਰੇਮੀ ਸਿੱਖ ਬੇਨਤੀ ਕਰਕੇ ਭੈਣੀ ਪਿੰਡ ਲੈ ਗਿਆ। ਆਪ ਜਦ ਪਹੁੰਚੇ ਤਾਂ ਰੋਟੀ ਵੇਲਾ ਹੋ ਚੁਕਾ ਸੀ ਪਰ ਦਾਲ ਭਾਜੀ ਅਜੇ ਕੁਛ ਤਿਆਰ ਨਾ ਸੀ। ਸੋ ਪ੍ਰੇਮੀ ਦੀ ਇਸਤ੍ਰੀ ਨੇ ਛੇਤੀ ਨਾਲ ਇਕ ਰੋਟੀ ਪਕਾ ਕੇ ਚੂਰੀ ਕੁੱਟੀ, ਖੰਡ ਤੇ ਘਿਓ ਪਾਕੇ ਤਿਆਰ ਕਰਕੇ ਸਾਹਿਬਾਂ ਅਗੇ ਲਿਆ ਧਰੀ। ਆਪ ਛਕ ਕੇ ਪ੍ਰਸੰਨ ਹੋਏ ਤੇ ਬੋਲੇ ਬੀਬੀ ਨੇ "ਬਹੁਤ ਸ੍ਵਾਦੀਕ ਚੋਹਲਾ ਲਿਆਕੇ ਖੁਆਇਅ ਹੈ।" ਇਸ ਵਾਕ ਤੋਂ ਪਿੰਡ ਦਾ ਨਾਮ ਹੀ 'ਚੋਹਲਾ' ਪੈ ਗਿਆ। ਹੁਣ ਤਕ ਉਸ ਦਾ ਨਾਮ ਚੋਹਲਾ ਹੈ ਤੇ ਤਦੋਂ ਹੀ ਸਰਕਾਰੀ ਕਾਗਜ਼ਾਂ ਵਿਚਬੀ ਬਦਲ ਗਿਆ ਸੀ*। ਉਸ ਸਮੇਂ ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਰੱਬ ਜੀ ਦੀ ਸ਼ੁਕਰ ਗੁਜ਼ਾਰੀ ਵਿਚ ਜੋ ਸ਼ਬਦ ਉਚਾਰਿਆ, ਉਹ ਇਹ ਸੀ :-

ਧਨਾਸਰੀ ਮਹਲਾ ੫॥

ਬਾਰਿ ਜਾਉ ਗੁਰ ਅਪੁਨੇ ਊਪਰਿ ਜਿਨਿ ਹਰਿ ਹਰਿ ਨਾਮੁ ਦ੍ਰਿੜਾਯਾ॥ਮਹਾ ਉਦਿਆਨ ਅੰਧਕਾਰ ਮਹਿ ਜਿਨਿ ਸੀਧਾ ਮਾਰਗੁ ਦਿਖਾਯਾ॥੧॥ਹਮਰੇ ਪ੍ਰਾਨ ਗੁਪਾਲ ਗੋਬਿੰਦ॥ਈਹਾ ਊਹਾ ਸਰਬ ਥੋਕ ਕੀ ਜਿਸਹਿ ਹਮਾਰੀ ਚਿੰਦ॥੧॥ਰਹਾਉ॥ਜਾਕੇ

---

*ਚੋਲ੍ਹਾ ਆਖਦੇ ਹਨ ਸ੍ਵਾਦੀਕ ਭੋਜਨ ਨੂੰ। ਇਹ ਪਿੰਡ ਸਰਹਾਲੀ (ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ) ਲਾਗੇ ਹੈ। ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਇਥੇ ਬਣਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ।

ਸਿਮਰਨਿ ਸਰਬ ਨਿਧਾਨਾ ਮਾਨੁ ਮਹਤੁ ਪਤਿ ਪੂਰੀ॥ਨਾਮੁ ਲੈਤ ਕੋਟਿ ਅਘ ਨਾਸੇ
ਭਗਤ ਬਾਛਹਿ ਸਭਿ ਧੂਰੀ॥੧॥ਸਰਬ ਮਨੋਰਥ ਜੇ ਕੋ ਚਾਹੈ ਸੇਵੈ ਏਕੁ ਨਿਧਾਨਾ॥
ਪਾਰਬ੍ਰਹਮ ਅਪਰੰਪਰ ਸੁਆਮੀ ਸਿਮਰਤ ਪਾਰਿ ਪਰਾਨਾ॥੩॥ਸੀਤਲ ਸਾਂਤਿ ਮਹਾ
ਸੁਖੁ ਪਾਇਆ ਸੰਤ ਸੰਗਿ ਰਹਿਓ ਓਲ੍ਹਾ॥ਹਰਿ ਧਨੁ ਸੰਚਨੁ ਹਰਿ ਨਾਮੁ ਭੋਜਨੁ
ਇਹੁ ਨਾਨਕ ਕੀਨੋ ਚੋਲ੍ਹਾ॥੪॥੮॥

੨੧. ਭਾਈ ਹੇਮਾ।

ਫੇਰ ਕਈ ਪਿੰਡੀਂ ਹੁੰਦੇ ਹੋਏ ਗੁਰੂ ਜੀ ਖਾਨ ਪੁਰ ਪਹੁੰਚੇ। ਇਹ ਥਾਂ, ਜਿਥੇ ਹੁਣ ਤਰਨ ਤਾਰਨ ਹੈ, ਉਸਦੇ ਕੋਲਵਾਰ ਗੋਇੰਦਵਾਲ ਪਾਸੇ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਅੱਜ ਆਪ ਨਾਲ ਕੇਵਲ ਪੰਜ ਸਿਖ ਸਨ। ਪਿੰਡੋਂ ਬਾਹਰ ਹੀ ਸਾਰੇ ਇਕ ਰੁੱਖਾਂ ਦੀ ਝੰਗੀ ਹੇਠ ਬੈਠੇ ਭਜਨ ਵਿਚ ਲੀਨ ਹੋ ਗਏ। ਸ਼ਾਮਾਂ ਵੇਲੇ ਮੀਂਹ ਲੱਥਾ, ਪਿੰਡ ਵਿਚੋਂ ਕਿਸੇ ਨੇ ਸਾਰ ਨਾ ਲਈ। ਜਾਪਦਾ ਹੈ ਸਾਰੇ ਸਰਵਰੀਏ ਸਨ। ਇਕ ਸਿਖ ਨੇ ਕਿਹਾ : 'ਜੀ ਮੈਂ ਜਾਵਾਂ ਤੇ ਪਿੰਡ ਵਿਚ ਕੋਈ ਟਿਕਾਣਾ ਰੈਣ ਬਸੇਰੇ ਲਈ ਲੱਭਾਂ।' ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ : 'ਐਸਾ ਨਾ ਕਰ, ਸ਼ਾਂਤੀ ਨਾਲ ਸਾਂਈਂ ਦੀ ਟੇਕ ਤੇ ਬੈਠਾ ਰਹੁ, ਮਾਲਕ ਭਲੀ ਕਰੇਗਾ।' ਪਰ ਬਿਧੀ ਚੰਦ ਨੇ, ਜੋ ਸਿਖ ਦਾ ਨਾਮ ਸੀ, ਬਹੁਤ ਬਿਨੈ ਕੀਤੀ ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ : ਜਾਹ ਭਾਈ ਪਰਤਾ ਲੈ। ਜਾਂ ਪਿੰਡ ਗਿਆ ਤਾਂ ਥਾਂ ਤਾਂ ਕਿਸੇ ਕੀਹ ਦੇਣੀ ਸੀ, ਸਿੱਧੇ ਮੂੰਹ ਕੋਈ ਕੂਇਆ ਬੀ ਨਾਂ। ਸਗੋਂ ਮਜ਼ਾਖਾਂ ਕਰਨ ਲਗ ਪਏ। ਬਿਧੀ ਚੰਦ ਆਪਣਾ ਮੂੰਹ ਲੈਕੇ ਮੁੜ ਆਇਆ ਤਾਂ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ ਕਿਹਾ : ਭਾਈ! ਟਿਕਿਆ ਰਹੁ, ਸਾਂਈਂ ਨੂੰ ਫਿਕਰ ਹੈ, ਓਹ ਆਪ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਘੱਲੇਗਾ।

ਇੰਨੇ ਨੂੰ ਇਕ ਸਿੱਖ ਆ ਗਿਆ। ਇਸ ਦਾ ਨਾਮ ਸੀ ਹੇਮਾ। ਇਹ ਪਿੰਡੋਂ ਬਾਹਰ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ। ਆਕੇ ਬੇਨਤੀ ਕਰਨ ਲਗਾ, ਹੇ ਸਤਗੁਰ! ਦਾਸ ਪਾਸ ਇਕ ਛੱਪਰ ਜੇਹਾ ਹੈ, ਚਾਹੇ ਇਹ ਬੀ ਟੁੱਟਾ ਖੁਥਾ ਹੈ, ਆਪ ਦੇ ਲਾਇਕ ਦਾ ਨਹੀਂ, ਪਰ ਜੇ ਓਥੇ ਚਲੋ ਆਰਾਮ ਕਰੋ ਤਾਂ ਮੈਂ ਸੁਖੀ ਹੋਵਾਂ ਕਿ ਮੇਰਾ ਮਾਲਕ ਭੀ ਛਾਵੇਂ ਆ ਬੈਠਾ ਹੈ, ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਮੰਦਾ ਪਿਆ ਲਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮੈਂ ਛਾਵੇਂ ਬੈਠਾ ਰਹਾਂ ਤੇ ਮੇਰਾ ਗੁਰੂ ਤੇ ਮੇਰੇ ਵੀਰ ਰੜੇ ਪਏ ਬੈਠੇ ਭਿਜਦੇ ਰਹਿਣ। ਇਹ ਪਿਆਰ ਵੇਖਕੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਉੱਠਕੇ ਟੁਰ ਪਏ ਤੇ ਉਸਦੀ ਟੁੱਟੀ ਖੁੱਥੀ ਝੌਂਪੜੀ ਵਿਚ ਜਾ ਬਿਰਾਜੇ। ਹੇਮੇ ਨੇ ਜੋ ਕੁਝ ਸਰਿਆ ਬਨਿਆਂ ਰਿੰਨ੍ਹ ਪਕਾਕੇ ਅੱਗੇ ਧਰਿਆ ਤੇ ਛਕਾ ਕੇ ਪ੍ਰਸੰਨ ਹੋ ਗਿਆ। ਇਸ ਸਿੱਖ ਦਾ ਗ਼ੁਰੀਬੀ ਹਾਲ ਤੇ ਇਸਦੇ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰੇਮੀ ਹੋਣ ਦਾ ਸਮਾਚਾਰ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਆਪ ਲਿਖਿਆ ਹੈ, ਜੋ ਇਉਂ ਹੈ :-

ਪਉੜੀ॥ਬਸਤਾ ਤੂਟੀ ਝੁੰਪੜੀ ਚੀਰ ਸਭਿ ਛਿੰਨਾ॥ ਜਾਤਿ
ਨ ਪਤਿ ਨ ਆਦਰੋ ਉਦਿਆਨ ਭ੍ਰਮਿੰਨਾ॥ਮਿਤ੍ਰ ਨ ਇਠ
ਧਨ ਰੂਪਹੀਣ ਕਿਛੁ ਸਾਕੁ ਨ ਸਿੰਨਾ॥ਰਾਜਾ ਸਗਲੀ ਸ੍ਰਿਸਟਿ
ਕਾ ਹਰਿ ਨਾਮਿ ਮਨੁ ਭਿੰਨਾ॥ਤਿਸ ਕੀ ਧੂੜਿ ਮਨੁ ਉਧਰੈ
ਪ੍ਰਭੁ ਹੋਇ ਸੁਪ੍ਰਸੰਨਾ॥੭॥

(ਜੈਤਸਰੀ ਵਾਰ ਮਹਲਾ ੫)

ਅਰਥ-(ਜੇ ਕੋਈ) ਟੁੱਟੀ ਛੱਪਰੀ ਵਿਚ ਵਸਦਾ ਹੋਵੇ, ਕਪੜੇ (ਉਸਦੇ) ਸਾਰੇ ਪਾਟੇ ਹੋਏ ਹੋਣ, ਨਾਂ (ਉੱਚੀ) ਜਾਤ ਦਾ ਹੋਵੇ ਤੇ ਨਾਂ ਹੀ ਉਸਨੂੰ ਇੱਜ਼ਤ ਤੇ ਆਦਰ (ਹੀ ਕਿਤੋਂ) ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਵੇ (ਤੇ ਸਦਾ) ਜੰਗਲਾਂ ਵਿਚ ਭੌਂਦਾ ਫਿਰਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੋਵੇ, ਨਾ ਉਸਦਾ ਕੋਈ ਮਿਤ੍ਰ, ਨਾਂ ਪਿਆਰਾ, ਧਨ ਤੇ ਰੂਪ ਤੋਂ ਬੀ ਖਾਲੀ ਹੋਵੇ, ਕੋਈ ਸਾਕ ਸਬੰਧੀ ਬੀ ਨਾਂ ਹੋਣ, (ਪਰ ਜੇ ਉਸਦਾ) ਮਨ ਹਰੀ ਨਾਮ ਵਿਚ ਭਿੱਜਾ ਹੋਇਆ ਹੈ ਤਾਂ (ਇਸ ਸਭ ਕੁਝ ਦੀ ਅਹੋਂਦ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਉਹ) ਸਾਰੀ ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਦਾ ਰਾਜਾ ਹੈ, ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਉਸ ਤੇ ਪ੍ਰਸੰਨ ਹੈ ਤੇ ਉਸਦੀ (ਚਰਨ) ਧੂੜੀ ਨਾਲ (ਮਨ=) ਮਨੁਖ ਤਰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰੂ ਜੀ ਕੁਛ ਦਿਨ ਇਸ ਝੌਂਪੜੀ ਵਿਚ ਟਿਕੇ ਰਹੇ ਤੇ ਹੇਮੇ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਪੂਰਨ ਕੀਤੀ। ਉਸਦੀ ਇੱਛਾ ਸੀ ਕਿ ਗੁਰੂ ਚਰਨਾਂ ਵਿਚ ਸਮਾਵਾਂ। ਉਹ ਪੂਰਨ ਪੁਰਖ ਸੀ ਤੇ ਉਸਨੂੰ ਪਤਾ ਸੀ ਕਿ ਮੇਰਾ ਅੰਤ ਨੇੜੇ ਹੈ ਤੇ ਉਹ ਅੰਤ ਮੇਰਾ ਗੁਰੂ ਅਨੰਤ ਦੀਆਂ ਨਜ਼ਰਾਂ ਹੇਠਾਂ ਉਸਦੇ ਚਰਨਾਂ ਵਿਚ ਹੋਵੇ। ਸੋ ਜਦੋਂ ਇਕ ਦਿਨ ਉਸਨੇ ਚਰਨਾਂ ਵਿਚ ਸਿਰ ਰੱਖਕੇ ਕਿਹਾ : ਲਓ ਹੁਣ ਚਰਨੀ ਸਮਾ ਲਓ ਤੇ ਇਉਂ ਕਹਿਕੇ ਲੇਟ ਗਿਆ ਤੇ ਚੋਲਾ ਛੋੜਕੇ ਸ਼ਰਨ ਲੀਨ ਹੋ ਗਿਆ। ਉਸਦੇ ਪਵਿਤ੍ਰ ਸਰੀਰ ਦਾ ਅੰਤਮ ਸੰਸਕਾਰ ਕਰਕੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਖਾਨ ਪੁਰੋਂ ਟੁਰਕੇ ਖਾਰੇ ਪਿੰਡ ਚਲੇ ਗਏ[੧]।

੨੨. ਤਰਨ ਤਾਰਨ।

ਖਾਰਾ[੨] ਪਿੰਡ ਬੜੇ ਰਮਣੀਕ ਆਲੇ ਦੁਦਾਲੇ ਵਿਚ ਸੀ। ਜਿਸਦੇ ਦੁਆਲੇ ਸੁਹਣੇ ਛਾਇਦਾਰ ਰੁੱਖ ਹੁਲਾਰੇ ਲੈ ਰਹੇ ਸਨ। ਪਾਣੀ ਦੀ ਬਹੁਤਾਤ ਸੀ। ਪੈਲੀਆਂ ਲਹਿ ਲਹਿ ਕਰ ਰਹੀਆਂ ਸਨ। ਤੂਤ, ਅੰਬ, ਬੇਰ, ਜਾਮਨੂੰ, ਆੜੂ, ਅਲੂਚੇ ਆਦਿ ਫਲਦਾਰ ਪੇੜਾਂ ਦੇ ਝੁੰਡ ਖੜੇ ਸਨ। ਪਿੰਡ ਦੇ ਪੈਂਚਾਂ ਤੇ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਬੜੀ ਖਾਤਰ ਕੀਤੀ ਤੇ ਸੁਹਣਾ ਥਾਉਂ ਠਹਿਰਾਨੇ ਨੂੰ ਦਿੱਤਾ।

ਉਂਵ ਬੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਪਤਾ ਸੀ, ਪਰ ਹੁਣ ਮਾਝੇ ਦੇ ਦੌਰੇ ਵਿਚ ਅਖੀਂ ਬੀ ਦੇਖ ਲਿਆ ਕਿ ਲੋਕ ਅਪਣਾ ਧਰਮ ਛੱਡ ਛੱਡਕੇ ਨੀਮ ਤੁਰਕ ਹੁੰਦੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ; ਕਿਉਂਕਿ ਸੁਲਤਾਨ ਦੇ ਭਰਾਈ ਇਧਰ ਬੀ ਆਪਣਾ ਜਾਲ ਵਿਛਾ ਰਹੇ ਸਨ। ਪਿੰਡਾਂ ਵਿਚ ਸਿੱਖੀ ਬੀ ਚੋਖੀ ਫੈਲ ਗਈ ਸੀ ਪਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਿਖਾਂ ਨੂੰ ਇਕ ਕੇਂਦ੍ਰੀ ਟਿਕਾਣਾ ਭਜਨ ਬੰਦਗੀ ਦਾ ਬਣਾ ਦੇਣ ਦੀ ਆਪ ਨੇ ਵੀਚਾਰ ਕੀਤੀ। ਇਸ ਗਲ ਲਈ ਆਪ ਥਾਂ ਢੂੰਡਦੇ ਸਨ। ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਇਸ ਦੌਰੇ ਦਾ ਮੁੱਖ ਪ੍ਰਯੋਜਨ ਇਹੀ ਹੋਵੇ। ਸੋ ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਇਕ ਸੁਹਣਾਂ ਥਾਂ ਚੁਣਕੇ ਖ੍ਰੀਦਿਆ। ਅਸਾਂ ਤਾਂ ਕਾਗਜ਼ ਨਹੀਂ ਡਿੱਠੇ ਪਰ ਸੁਣਿਆਂ ਸੀ ਕਿ ਓਹ ਹਿਬਅ ਦੇ ਪੁਰਾਣੇ ਕਾਗਜ਼ ਲੱਭੇ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਮੁਤਾਬਕ ਤਰਨ ਤਾਰਨ ਦੇ ਗੁਰ ਧਾਮ ਵਾਲੀ ਥਾਂ ਤਦੋਂ ਸਵਾ ਲੱਖ ਨੂੰ ਖਰੀਦੀ ਗਈ ਸੀ।

ਇਹ ਟਿਕਾਣਾ ਮਾਝੇ ਦੇ ਵਿਚ ਤੇ ਉਸ ਸੜਕ ਦੇ ਉਤੇ ਚੁਣਿਆ ਜੋ ਸੜਕ ਕਿ ਤਦੋਂ ਸ਼ਾਹੀ

---

੧. ਖਾਨ ਪੁਰ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਉਤੇ ਕਿਸੇ ਗਲੇ ਸਰਕਾਰ ਦੀ ਭਾਰੀ ਨਾਰਾਜ਼ਗੀ ਹੋ ਗਈ ਸੀ, ਥੋੜੇ ਹੀ ਦਿਨਾਂ ਪਿਛੋਂ ਸੂਬੇਦਾਰ ਦੀ ਫੌਜ ਨੇ ਖਾਨ ਪੁਰਾ ਆਕੇ ਤਬਾਹ ਕਰ ਦਿਤਾ ਸੀ।

੨. ਤਰਨ ਤਾਰਨ ਵਾਲੀ ਰੇਲਵੇ ਲਾਈਨ ਦੇ ਸਟੇਸ਼ਨ ਦੂਖ ਨਿਵਾਰਨ ਤੋਂ ਸਵਾ ਕੋਹ ਪਰੇ ਹੈ ਖਾਰਾ ਪਿੰਡ। ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਹੈ ਗੁਰੂ ਕੇ ਟਿਕਨ ਦੇ ਸਥਾਨ। ਇਕ ਖੂਹ ਬੀ ਹੈ ਗੁਰੂ ਕਾ ਅਤੇ ਇਕ ਤਲਾ ਹੈ ਜੋ ਪਹਿਲਾਂ ਛੱਪੜ ਸੀ, ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਚਰਨ ਧੋਣ ਕਰਕੇ ਪਵਿੱਤ੍ਰ ਹੋ ਗਿਆ, ਫੇਰ ਪੱਕਾ ਤਾਲ ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਦੇ ਸਮੇਂ ਬਨਵਾਇਆ ਗਿਆ, ਇਸਨੂੰ ਦੂਖ ਨਿਵਾਰਨ ਕਰਕੇ ਬੋਲਦੇ ਹਨ।

ਸੜਕ ਸੀ ਤੇ ਸੁਲਤਾਨਪੁਰੋਂ ਗੋਇੰਦਵਾਲ ਹੁੰਦੀ ਹੋਈ ਇਥੋਂ ਦੀ ਲੰਘਦੀ ਝਬਾਲ ਲਾਗ ਦੀ ਹੁਣ ਵਾਲੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੇ ਦੱਖਣ ਪੱਛਮ ਵੱਲ ਦੀ ਕੁਝ ਮੀਲਾਂ ਦੀ ਵਿੱਥ ਤੇ ਗੁਜ਼ਰਦੀ ਨੇਸ਼ਟੇ ਪਾਸੇ ਜਾਂਦੀ, ਜੈਪਾਲ ਹੋ ਲਾਹੌਰ ਅੱਪੜਦੀ ਸੀ, ਤੇ ਕੱਚ ਸ਼ਕਲ ਵਿਚ ਅਜੇ ਬੀ ਹੈ।

ਤਰਨ ਤਾਰਨ ਦੇ ਲਾਗ ਗੁਰਦਾਸ ਪੁਰ ਦੇ ਜ਼ਿਲੇ ਤੋਂ ਆਈ ਹੰਸਲੀ ਲੰਘਦੀ ਕਸੂਰ ਨੂੰ ਚਲੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਹੰਸਲੀ ਦੇ ਐਨ ਲਾਗ; ਇਹ ਥਾਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਲਈ ਸੀ। ਜੋ ਹਰ ਸਾਲ ਬਰਸਾਤ ਦੇ ਰੌ ਨਾਲ, ਸਰੋਵਰ ਜੋ ਬਨਾਉਣਾ ਹੈ, ਭਰ ਜਾਇਆ ਕਰੇ। ਸੋ ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਮਜ਼ਦੂਰ ਲਾਏ, ਪਿੰਡਾਂ ਵਿਚੋਂ ਸਿੱਖ ਆ ਗਏ ਤੇ ਤਾਲ ਪੁੱਟਿਆ ਗਿਆ। ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਆਵੇ ਚੜ ਗਏ ਤੇ ਇਟਾਂ ਸਰੋਵਰ ਨੂੰ ਪੱਕਿਆਂ ਕਰਨ ਲਈ ਪੱਕ ਗਈਆਂ। ਜ਼ਿਮੀਂ ਦੀ ਖ੍ਰੀਦ ਤੇ ਤਾਲ ਦੀ ਪੁਟਾਈ ੧੬੪੭-੪੮ ਬਿ: ਵਿਚ ਹੋਈ ਦੱਸੀਦੀ ਹੈ। ੧੬੫੩ ਵਿਚ, ਲਿਖਿਆ, ਹੈ ਕਿ ਆਵੇ ਪੱਕ ਗਏ ਸਨ ਤੇ ਪੱਕੀ ਚਿਨਾਈ ਤਾਲ ਦੀ ਸੂਰੂ ਹੋਣੀ ਸੀ ਕਿ ਇਕ ਸਰਕਾਰੀ ਹਾਕਮ ਨੂਰ ਦੀਨ ਨੇ ਇੱਟਾਂ ਜ਼ਬਰਦਸਤੀ ਚਕਵਾ ਲਈਆਂ*। ਇਹ ਇਥੋਂ ਕੁਝ ਵਿੱਥ ਤੇ ਸ਼ਾਹੀ ਸੜਕ ਤੇ ਆਪਣੀ ਸਰਾਂ ਬਣਵਾ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਉਸਨੂੰ ਲਾ ਲਈਆਂ।

ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਸਲਾਹ ਦਿੱਤੀ ਕਿ ਜੀਓ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਪਾਸ ਖਬਰ ਘੱਲੋ। ਪਰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ ਫਿਕਰ ਨਾ ਕਰੋ, ਜੋ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਨੇ ਕੀਤਾ ਸੋ ਠੀਕ ਹੈ, ਜੋ ਕਰੇਗਾ ਭਲਾ ਹੋਇਗਾ। ਇਹ ਬੀ ਲਿਖਿਆ ਮਿਲਦਾ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਇਹ ਵੀ ਕਿਹਾ : ਕਰਤਾਰ ਦੇ ਰੰਗ ਦੇਖੋ, ਏਹੋ ਇੱਟਾਂ ਕਦੇ ਆਕੇ ਸਰੋਵਰ ਨੂੰ ਪੱਕਿਆਂ ਕਰਨਗੀਆਂ ਸੋ ਗੱਲ ਠੀਕ ਹੋਈ ਕਿ ੧੮੨੩ ਬਿ: ਨੂੰ ਸਰਦਾਰ ਜੱਸਾ ਸਿੰਘ ਰਾਮਗੜੀਏ ਨੂੰ ਨੂਰਦੀਨ ਦੀ ਸਰਾਂ ਆਦਿ ਢੁਆਕੇ ਗੁਰੂ ਕੀਆਂ ਪਕਵਾਈਆਂ ਇਟਾਂ ਲਿਆਕੇ ਹੀ ਸਰੋਵਰ ਨੂੰ ਲੁਆਈਆਂ। ਹੋਰ ਬੀ ਤਿਆਰ ਕੀਤੀਆਂ। ਐਉਂ ਲੱਖ ਡੇਢ ਲੱਖ ਰੁਪੱਯਾ ਖਰਚ ਕੀਤਾ ਤੇ ਦੋਹਾਂ ਪਾਸਿਆਂ ਦੇ ਪੌੜ ਆਦਿ ਸਭ ਪੂਰੇ ਕੀਤੇ। ਬਾਕੀ ਦੀ ਸੇਵਾ ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਨੇ ਕਰਾਈ ਤੇ ਪਰਕਰਮਾਂ ਆਦਿ ਸਭ ਕੁਛ ਪੂਰਾ ਕੀਤਾ। ਆਖਦੇ ਹਨ ਕਿ ਪ੍ਰਕਰਮਾਂ ਵਿਚ ਦਾ ਮੁਨਾਰਾ ਤੇ ਹੋਰ ਸੇਵਾ ਕੰਵਰ ਨੌ ਨਿਹਾਲ ਸਿੰਘ ਨੇ ਕੀਤੀ ਸੀ। ਸੋਨੇ ਦੀ ਸੇਵਾ ਵੀ ਮੁੱਢਲੀ ਤਾਂ ਮਹਾਰਾਜਾ ਜੀ ਦੀ ਹੈ ਤੇ ਹੁਣ ਅਰਸੇ ਤੋਂ ਭਾਈ ਕਰਮ ਸਿੰਘ ਆਦਿ ਤੋਂ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਕੇ ਸੰਗਤਾਂ ਨੇ ਸੋਨਾ ਵਧਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ਤੇ ਸੰਗ ਮਰਮਰ ਦੀ ਸੇਵਾ ਬੀ ਚੋਖੀ ਕਰ ਲਈ ਹੈ।

ਚਾਹੇ ਨੂਰਦੀਨ ਨੇ ਇੱਟਾਂ ਉਠਵਾ ਲਈਆਂ ਪਰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਮਨੋਰਥ ਨਾਂ ਝਵਿਆਂ। ਸਰੋਵਰ ਕੱਚਾ ਬਣ ਗਿਆ ਸੀ ਤੇ ਰੋਹੀ ਇਸਨੂੰ ਭਰਿਆ ਰਖਦੀ ਸੀ ਤੇ ਜਲ ਦਾ ਰੰਗ ਕੱਚੀ ਲੱਸੀ ਵਾਂਗ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ। ਜਿਥੇ ਹੁਣ ਸੰਗ-ਮਰਮਰੀ ਤੇ ਸੁਨਿਹਰੀ ਮੰਦਰ ਹੈ, ਏਥੇ ਗੁਜ਼ਾਰੇ ਮਾਫਕ ਮੰਦਰ ਬੀ ਬਣ ਗਿਆ ਸੀ, ਜਿਥੇ ਕੀਰਤਨ ਹੁੰਦਾ ਤੇ ਹਰ ਮੱਸਿਆ ਨੂੰ ਮੇਲਾ ਲਗਦਾ ਸੀ। ਸੋ ਮਾਝੇ ਵਿਚ ਇਹ ਪ੍ਰਚਾਰ ਦਾ ਕੇਂਦ੍ਰ ਤੇ ਬੰਦਗੀ ਦਾ ਆਸਰਾ ਬਣ ਗਿਆ ਸੀ। ਤਿਆਗੀ ਲੋਕ ਕਿਨਾਰੇ ਕੁਟੀਆ ਪਾਕੇ ਆ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ।

ਕੁਛ ਦੂਰ ਪਰਮ ਦੁਖੀ ਰਵਾਣੇ ਲੋਕ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕੁਸ਼ਟੀ ਆਖੀਦਾ ਹੈ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਆਸ੍ਰਮ ਕਚੇ ਕੋਠਿਆਂ ਵਿਚ ਹੀ ਬਣਾਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇਕ ਥਾਂ ਰਹਿਣ ਦਾ ਵਸੇਬਾ ਦੇ ਦਿੱਤਾ। ਇਹ ਆਸ਼੍ਰਮ ਵੱਧ ਗਿਆ। ਸੁਣਦੇ ਆਏ ਹਾਂ ਕਿ ਸਿੱਖ ਰਾਜ ਸਮੇਂ ਪੰਜ ਹਜ਼ਾਰ ਦੀ ਜਾਗੀਰ ਲਾਈ ਗਈ ਸੀ। ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ੀ ਰਾਜ ਹੋ ਜਾਣ ਤੇ ਇਹ ਆਸ਼੍ਰਮ ਈਸਾਈਆਂ ਦੇ ਪ੍ਰਬੰਧ ਵਿਚ ਦੇ ਦਿਤਾ ਗਿਆ।

---

*ਇਹ ਬੀ ਲਿਖਿਆ ਮਿਲਦਾ ਹੈ ਕਿ ਨੂਰ ਦੀਨ ਦੇ ਬੇਟੇ ਅਮੀਰ ਦੀਨ ਨੇ ਇੱਟਾਂ ਚੁਕਵਾਈਆਂ ਸਨ।

੨੩. ਗ੍ਰੈਹਿ ਨਿਵਾਰਣ।

ਤਵਾ: ਖਾਲਸਾ ਮੂਜਬ ਤਰਨ ਤਾਰਨ ਤੋਂ ਖਡੂਰ ਤੇ ਫੇਰ ਓਥੋਂ ਜੰਡਿਆਲੇ ਦੇ ਰਸਤੇ ਰਾਮਦਾਸ ਪੁਰੇ ਆ ਗਏ। ਇਕ ਦਿਨ ਬੇਨਤੀ ਹੋਈ ਸੰਗਤ ਵਲੋਂ ਕਿ ਜੀਵਾਂ ਨੂੰ ਜੋ ਦੁਖ ਵਾਪਰਦੇ ਹਨ ਪੰਡਿਤ ਆਖਦੇ ਹਨ ਕਿ ਗ੍ਰੈਹਾਂ ਦੀਆਂ ਚਾਲਾਂ ਤੋਂ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਪੂਜਾ ਆਦਿ ਕਰਕੇ ਗ੍ਰੈਹਿ ਨਿਵਾਰਨ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਏ। ਅਸੀਂ ਇਹ ਕੁਛ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ ਤਾਂ ਸਾਡੇ ਤੇ ਹਾਸੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ, ਕਿਵੇਂ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਏ?

ਸਤਿਗੁਰ ਬੋਲੇ :- ਸਤਿਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਸਾਨੂੰ ਨਾਮ ਬਖਸ਼ ਕੇ ਸਾਰੇ ਗ੍ਰੈਹਾਂ ਦਾ ਨਿਵਾਰਣ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਸਾਰੇ ਮਾੜੇ ਗ੍ਰੈਹਾਂ ਦੇ ਮੰਦੇ ਅਸਰਾਂ ਤੋਂ ਛੁਡਾ ਲਿਆ ਹੈ। ਤੁਸੀਂ ਨਾਮ ਜਪੋ ਤੇ ਹਰੀ ਕੀਰਤਨ ਕਰੋ, ਤੁਹਾਨੂੰ 'ਸਹਜ ਸੁਖ' ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਵੇਗਾ, ਉਹ ਸਹਜ ਸੁਖ ਹੀ ਬੜਾ ਭਾਰੀ ਆਨੰਦ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਛਿੰਨ ਭੰਗਰੀ ਸੁਖ ਨਹੀਂ; ਉਹ ਲਗਾਤਾਰੀ ਸੁਖ ਵਿਚ ਲੈ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਅਸੀਂ ਸਦਕੇ ਹਾਂ ਆਪਣੇ ਗੁਰੂ ਦੇ, ਜਿਸਨੇ ਸਾਨੂੰ ਸਚੇ ਸੁਆਦ 'ਨਾਮ ਰਸ, ਪ੍ਰੇਮ ਰਸ' ਵਿਚ ਪਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਭਾਈ ਸਿਖੋ! ਗ੍ਰੈਹ ਤੇ ਸ਼ਗਨ ਅਪਸ਼ਗਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਲਈ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਚਿਤ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ, ਗਾਫ਼ਲ ਲੋਕ ਹਨ। ਜੋ ਹਰਿ ਸਿਮਰਨ ਦੁਆਰਾ ਆਪਣੇ 'ਪ੍ਰਭੂ ਨੂੰ ਭਾ ਗਿਆ ਹੈ, ਉਸਦੇ ਤਾਂ ਜਮ ਬੀ ਨੇੜੇ ਨਹੀਂ ਢੁੱਕਦਾ, ਗ੍ਰੈਹ ਤੇ ਸ਼ਗਨ ਅਪਸ਼ਗਨ ਕੀ ਸ਼ੈ ਹੋਏ। ਹਾਂ ਭਾਈ ਸਿਖੋ! ਇਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਛੁੱਟ ਪੁੰਨ ਦਾਨ, ਜਪ, ਤਪ, ਜਿਤਨੇ ਬੀ ਹੋਰ ਸਾਧਨ ਹਨ, ਨਾਮ ਸਭਨਾਂ ਤੋਂ ਉਪਰ ਹੈ, ਵੱਡਾ ਹੈ, ਸ੍ਰੇਸ਼ਟ ਹੈ। ਜਿਸਦੀ ਰਸਨਾਂ ਹਰੀ ਦਾ ਨਾਮ ਜਪਦੀ ਹੈ, ਉਸ ਦੀਆਂ ਸਭ ਕਾਮਨਾਂ ਪੂਰਨ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਨਾਮ ਦੇ ਪ੍ਰੇਮੀ ਨੂੰ ਕੋਈ ਓਪਰਾ ਨਜ਼ਰ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ, ਪ੍ਰੇਮੀ ਜੋ ਹੋ ਗਿਆ, ਉਸਦੇ ਭੈ ਤੇ ਭਰਮ ਦੋਏ ਨਾਸ਼ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਕਿਉਂਕਿ ਜੋ ਨਿਰਭੈ ਦੀ ਆਰਾਧਨਾ ਕਰਦਾ ਹੈ ਉਸਦਾ ਭੈ ਦੂਰ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਨਾਮ ਪ੍ਰੇਮ ਦੁਆਰਾ ਹਰੀ ਨਾਲ ਲਗੇ ਰਹਿਣ ਕਰਕੇ ਉਸਦੇ ਆਸਰੇ ਪਰਨੇ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਇਸ ਕਰਕੇ ਉਸਨੂੰ ਪ੍ਰਤੱਖ ਹਾਜ਼ਰਾ ਹਜ਼ੂਰ ਲਖਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਤੇ ਕੋਈ ਭਰਮ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦਾ। ਉਸਨੂੰ ਆਪਣਾ ਮਾਲਕ ਪਾਲਕ ਰਖਜਕ ਪ੍ਰਤੀਤ ਕਰ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। ਆਪਦੇ ਪਰਨੇ ਆਇਆਂ ਦੀ ਰਖਜਾ ਪਾਰਬ੍ਰਹਮ ਆਪ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਇਸ ਕਰਕੇ ਉਸਨੂੰ ਫੇਰ ਕੋਈ ਦੁਖ ਤੇ ਵਿਘਨ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ।

ਇਹ ਉਪਦੇਸ਼ ਸੁਨਕੇ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਨਿਸ਼ਾ ਹੋਈ ਤੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਇਹ ਉਪਦੇਸ਼ ਸਰਬ ਕਾਲੀ ਹੋਣ ਲਈ ਫੇਰ ਇਕ ਸ਼ਬਦ ਉਚਾਰਿਆ ਜੋ ਆਸਾ ਰਾਗ ਵਿਚ ਹੈ ਤੇ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹੈ :-

ਸੂਖ ਸਹਜ ਆਨਦੁ ਘਣਾ ਹਰਿ ਕੀਰਤਨੁ ਗਾਉ॥ ਗਰਹ
ਨਿਵਾਰੇ ਸਤਿਗੁਰ ਦੇ ਅਪਣਾ ਨਾਉ॥੧॥ ਬਲਿਹਾਰੀ ਗੁਰ
ਆਪਣੇ ਸਦ ਸਦ ਬਲਿ ਜਾਉ॥ ਗੁਰੂ ਵਿਟਹੁ ਹਉ ਵਾਰਿਆ
ਜਿਸੁ ਮਿਲਿ ਸਚੁ ਸੁਆਉ॥੧॥ਰਹਾਉ॥ ਸਗੁਨ ਅਪਸਗੁਨ
ਤਿਸ ਕਉ ਲਗਹਿ ਜਿਸੁ ਚੀਤਿ ਨ ਆਵੈ॥ ਤਿਸੁ ਜਮੁ ਨੇੜਿ
ਨ ਆਵਈ ਜੋ ਹਰਿ ਪ੍ਰਭਿ ਭਾਵੈ॥੨॥ ਪੁੰਨ ਦਾਨ ਜਪ ਤਪ ਜੇਤੇ
ਸਭ ਊਪਰਿ ਨਾਮੁ॥ ਹਰਿ ਹਰਿ ਰਸਨਾ ਜੋ ਜਪੈ ਤਿਸੁ ਪੂਰਨ
ਕਾਮੁ॥੩॥ ਭੈ ਬਿਨਸੈ ਭ੍ਰਮ ਮੋਹ ਗਏ ਕੋ ਦਿਸੈ ਨ ਬੀਆ॥
ਨਾਨਕ ਰਾਖੇ ਪਾਰਬ੍ਰਹਮਿ ਫਿਰਿ ਦੂਖੁ ਨ ਥੀਆ॥੪॥੧੮॥੧੨੦॥

(ਆਸਾ ਮ: ੫, ਪੰਨਾ ੪੦੦/੧੯)

੨੪. ਆਗਰੇ ਦੀ ਸੰਗਤਿ।

ਇਸੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਕ ਦਿਨ ਆਗਰੇ ਤੋਂ ਆਈ ਸਗਤ ਨੂੰ ਉਪਦੇਸ਼ ਹੋਇਆ। ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਅਸੀਂ ਜੋ ਨਾਲੇ ਤਾਂ ਘਰਾਂ ਦੇ ਕਾਜ ਕਰਦੇ ਹਾਂ, ਨਾਲੇ ਬੰਦਗੀ ਕਰਦੇ ਨਾਮ ਜਪਦੇ ਹਾਂ, ਸਾਨੂੰ ਸੰਨਜਾਸੀ, ਬੈਰਾਗੀ, ਜੋਗੀ ਆਦਿ ਸਾਧੂ ਆਖਦੇ ਹਨ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਰਾਗ ਦ੍ਵੈਖ ਤੋਂ ਸਾਫ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੇ, ਗ੍ਰਿਹਸਤੀ ਜੁ ਹੋਏ। ਇਹ ਦੁਖ ਤਜਾਗ ਨਾਲ, ਘਰ ਛੱਡਣੇ ਨਾਲ, ਵੈਰਾਗ ਨਾਲ, ਹਠ ਯੋਗ ਨਾਲ ਦੂਰ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਸੋ ਆਪਦੀ ਆਗਜਾ ਕਿਵੇਂ ਹੈ? ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਕੰਮ ਕਾਜ ਕਰਦਿਆਂ ਗੁੱਸਾ ਆਦਿ ਆ ਹੀ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਈਰਖਾ ਬੀ ਉਪਜ ਹੀ ਪੈਂਦੀ ਹੈ ਵਾਹ ਜੁ ਪੈਣੇ ਹੋਏ। ਤਾਂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਬਿਲਾਸ ਨਾਲ ਫੁਰਮਾਇਆ : ਭਾਈ ਤੁਸੀਂ ਵਿਆਹੇ ਹੋਏ ਹੋ ਤੇ ਇਕ ਇਕ ਵਹੁਟੀ ਦੇ ਪਤੀ ਹੋ, ਤ੍ਰੈ ਤ੍ਰੈ ਯਾ ਚਾਰ ਚਾਰ ਵਹੁਟੀਆਂ ਹੋਰ ਵਿਆ ਲਓ ਤਾਂ ਕਾਰਜ ਰਾਸ ਹੋ ਜਾਇਗਾ।

ਸਾਰੇ ਹੈਰਾਨ ਹੋ ਗਏ ਤੇ ਬੋਲੇ : ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਹਿਕ ਇਕ ਦੀ ਸੰਭਾਲ ਕਠਨ ਹੈ, ਤ੍ਰੈ ਚਾਰ ਹੋਰ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੰਭਾਲਾਂਗੇ? ਤਦ ਸਤਿਗੁਰ ਮੁਸਕ੍ਰਾਏ ਤੇ ਬੋਲੇ : ਭਾਈ ਅਸਾਂ ਜੇ ਚਾਰ ਹੋਰ ਆਖੀਆਂ ਹਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਆਹ ਤੁਹਾਡੇ ਮਨ ਨਾਲ ਕਰਨਾ ਹੈ, ਸਰੀਰ ਨਾਲ ਨਹੀਂ। ਧਜਾਨ ਕਰਕੇ ਸਮਝੋ :

੧. ਦੇਖੋ ਭਾਈ! ਇਕ ਵਹੁਟੀ ਤਾਂ ਇਹ ਹੈ ਜਦ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਆਪ ਤੋਂ ਗ੍ਰਿਬ ਦੇਖੋ, ਦੁਖੀ ਦੇਖੋ, ਘੱਟ ਗੁਣਾਂ ਵਾਲਾ ਦੇਖੋ, ਕਿਸੇ ਲੋੜ ਵਿਚ ਤੱਕੋ, ਹੀਣਾ ਵੇਖੋ ਤਾਂ ਮਨ ਵਿਚ ਉਸ ਤੋਂ ਸੂਗ ਨਾਂ ਕਰੋ, ਨਫਰਤ ਨਾ ਕਰੋ, ਨਾਂ ਵਰਤਾਉ ਮਾੜਾ ਕਰੋ ਸਗੋਂ ਉਸ ਉਤੇ ਦਇਆ ਕਰੋ, ਉਸ ਦੀ ਮਦਦ ਕਰੋ! ਇਹ 'ਦਇਆ ਬ੍ਰਿਤੀ' ਮਾਨੋ ਇਕ ਮਨ ਦੀ ਅੰਗ ਸੰਗੀ ਵਹੁਟੀ ਬਣਾਓ।

੨. ਜੇ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਧਨ ਵਿਚ, ਵਿਦਯਾ ਵਿਚ, ਗੁਣਾਂ ਵਿਚ, ਸੁਖ ਵਿਚ, ਇੱਜ਼ਤ ਸਨਮਾਨ ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਤੁੱਲ ਦੇਖੋ ਤਾਂ ਉਸ ਨਾਲ ਹਿਤ ਕਰੋ, ਆਪਣੇ ਜਿਹਾ ਸਮਝਕੇ ਹਿਤ ਵਰਤੋ, ਮਾਨੋ ਤੁਹਾਡਾ ਹੀ ਦੂਜਾ ਆਪਾ ਹੈ। ਉਸ ਨਾਲ ਈਰਖਾ ਨਾ ਸੋਚੋ ਕਿ ਹਾਇ ਮੇਰੇ ਜੇਹਾ ਕੋਈ ਹੋਰ ਕਿਉਂ ਹੈ। ਇਹ 'ਮਿੱਤ੍ਰਤਾ ਵਾਲੀ ਬ੍ਰਿਤੀ' ਦੂਸਰੀ ਵਹੁਟੀ ਆਪਣੇ ਮਨ ਦੀ ਬਣਾ ਲਓ।

੩. ਜੇ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਆਪ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਦੇਖੋ, ਗੁਣ, ਵਡਿਆਈ, ਵਿਦਜਾ, ਸੁਖ, ਧਨ, ਭਗਤੀ ਭਾਵ ਕਿ ਦਾਨ ਕਰਨ ਵਿਚ, ਉਸਨੂੰ ਵੇਖਕੇ ਖੁਸ਼ ਹੋਈਏ ਤੇ ਖਿੜੀਏ ਕਿ ਸ਼ੁਕਰ ਹੈ ਮੈਥੋਂ ਚੰਗੇ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਹੋਏ ਹਨ। ਸਮਾਂ ਮਿਲੇ ਤਾਂ ਸੰਗਤਿ ਦਾ ਲਾਭ ਲਈਏ ਇਸ 'ਪ੍ਰਸੰਨਤਾ ਬ੍ਰਿਤੀ' ਨੂੰ ਤੀਜੀ ਅੰਗ ਸੰਗੀ ਸਾਥਣ ਬਣਾਈਏ।

੪. ਜੇ ਕੋਈ ਐਸਾ ਮਿਲੈ ਕਿ ਜਿਸ ਨਾਲ ਉਪਰਲੇ ਤ੍ਰੈ ਗੁਣ ਕੋਈ ਕੰਮ ਨਾ ਸਾਰਨ ਤੇ ਉਹ ਵਿੰਗਾ ਹੀ ਵਿੰਗਾ ਤੁਰੇ ਤੇ ਤੁਸਾਂ ਨਾਲ ਵਿਰੋਧ ਕਰੇ, ਸਮਝਾਇਆਂ ਬੀ ਨਾ ਸਮਝੇ, ਤਦ ਤੁਸੀਂ ਉਸ ਨਾਲ ਵੈਰ ਭਾਵ ਨਾ ਰਖੋ, ਨਾ ਕੋਈ ਵਿਰੋਧ ਕਰੋ। ਉਸਨੂੰ ਆਪਣੇ ਆਪੇ ਤੇ ਛੱਡ ਦਿਓ, ਉਸ ਨਾਲ ਐਉਂ ਹੋ ਜਾਈਏ ਕਿ ਜਿਵੇਂ ਕਦੇ ਵਾਕਬ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਾਂ, ਉਹ ਓਪਰਾ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ ਬਜ਼ਾਰ ਵਿਚ ਟੁਰੇ ਜਾਂਦੇ ਸੈਂਕੜੇ ਲੋਕ ਕੋਲੋਂ ਦੀ ਲੰਘ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਨਾ ਸਾਡਾ ਵੈਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਨਾਂ ਹਿਤ। ਉਹ ਜੋ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ 'ਓਪਰੇਪਨ ਵਾਲੀ ਬ੍ਰਿਤੀ' ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਉਹ ਚੌਥੀ ਇਸਤ੍ਰੀ ਵਾਂਙੂ ਆਪਣੇ ਮਨ ਦੀ ਸਾਥਣ ਬਣਾਓ।

ਇਹ ਚਾਰ ਬ੍ਰਿਤੀਆਂ ਜਦ ਜਗਤ ਵਰਤੋਂ ਵਿਚ ਧਾਰ ਲਓਗੇ ਤਾਂ ਤੁਹਾਡੇ ਨਾਮ ਸਿਮਰਨ

ਦਾ ਸੁਖ ਤੇ ਹਰੀ ਕੀਰਤਨ ਦਾ ਤੁਹਾਡਾ ਰਸ ਆਪਣੇ ਅਸਰਾਂ ਤੋਂ ਵਿਚਲਿਆ ਨਾ ਕਰੇਗਾ। ਸਾਰੀ ਨਾਮ ਕੀਰਤਨ ਦੀ ਕਮਾਈ ਕਾਯਮ ਰਿਹਾ ਕਰੇਗੀ ਤੇ ਗ੍ਰਿਹਸਤ ਵਿਚ ਨਿਰਬਾਣ ਹੋ ਜਾਓਗੇ। ਨਾਮ ਬਾਣੀ ਮੂਲ ਹੈ, ਗਹੁ ਕਰਿ ਪਕੜਨੀ। ਇਕ ਸਿੱਖ ਨੇ ਕਿਹਾ : ਜੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਯਾਦ ਕਿਵੇਂ ਰਖੀਏ ? ਤਾਂ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ ਕਿਹਾ ਭਾਈ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਬੋਲੀ ਵਿਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਨਾਉਂ ਹੈ : ਕਰੁਣਾ, ਮੈਤ੍ਰੀ, ਮੁਦਤਾ ਤੇ ਉਪੇਖਜਾ। ਏਹ ਨਾਮ ਸੌਖੇ ਹਨ ਯਾਦ ਕਰ ਲਓ, ਵੇਰਵਾ ਅਸਾਂ ਦੱਸ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਏਹ ਚਾਰੇ ਸ਼ੁਭ ਬ੍ਰਿਤੀਆਂ ਪਿਛਲੇ ਲੇਖਕਾਂ ਨੇ ਬੀ ਲਿਖੀਆਂ ਹਨ, ਪਰ ਗ੍ਰਿਹਸਤੀ ਨਾਮ ਪ੍ਰੇਮੀਆਂ ਲਈ ਬਹੁਤ ਹੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹਨ।

ਸੰਗਤਿ ਸਾਰੀ ਸੁਣਕੇ ਗਦ ਗਦ ਹੋ ਗਈ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਫੇਰ ਬੋਲੇ :-

ਭਾਈ, ਜਦੋਂ ਭਜਨ ਦੇ ਰਸਤੇ ਪੈ ਜਾਈਦਾ ਹੈ ਤੇ ਗ੍ਰਿਹਸਤ ਦੇ ਵਿੱਚੇ ਰਹੀਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਵੱਸਣਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਵਾਹ ਬੀ ਪੈ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਤਦ ਕਈ ਗਲਾਂ ਭਜਨ ਦੇ ਲਗਕੇ ਹੋਣ ਵਿਚ ਹਰਜ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਓਹ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ :-

ਘ੍ਰਿਣਾ-(ਨਫਰਤ) ਆਪਣੇ ਤੋਂ ਹੀਣਿਆਂ ਨਾਲ ਨਫਰਤ ਕਰੀਦੀ ਹੈ, ਕਿ ਏਹ ਘ੍ਰਿਣਾ ਯੋਗ ਹੈ।

ਈਰਖਾ-ਆਪਣੇ ਵਰਗੇ ਸੁਖੀਆਂ ਨਾਲ ਈਰਖਾ ਉਠਦੀ ਹੈ, ਕਿ ਮੇਰੇ ਜੇਹਾ ਹੋਰ ਕੋਈ ਕਿਉਂ ਹੈ ?

ਸਾੜ੍ਹਾ-ਆਪਣੇ ਤੋਂ ਵਧੀਕ ਸੁਖੀਆਂ ਕਿ ਵਡਿਆਂ ਨਾਲ ਸਾੜ੍ਹਾ ਉਠਦਾ ਹੈ, ਕਿ ਹਾਇ ਮੈਥੋਂ ਵਡਾ ਕੋਈ ਕਿਉਂ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ ਯਾ ਕੋਈ ਕਿਉਂ ਹੋਵੇ।

ਵੈਰ-ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਭਲਾਈ ਕਿ ਹਿਤ ਕਰੇ, ਕਈ ਵੇਰ ਓਹੀ ਦੁਸ਼ਮਨ ਹੋ ਖੜੋਂਦੇ ਹਨ, ਯਾ ਕੋਈ ਕਾਰਣ ਵੈਰ ਦੇ ਓਂਵ ਪੈਦਾ ਹੀ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਇਨ੍ਹਾਂ ਚੌਹਾਂ ਵਿਘਨਕਾਰੀ ਭਾਵਾਂ ਤੇ ਵਰਤਾਵਾਂ ਦੇ ਤੁਸਾਨੂੰ ਦਾਰੂ ਦੱਸੇ ਹਨ। ਜੇ ਏਹ ਵਰਤੋ ਤਾਂ ਮਨ ਨਿਰਮਲ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਜੇ ਏਹ ਦਾਰੂ ਨਾਂ ਵਰਤੋ ਤਾਂ ਭਜਨ ਵਿਚ ਮਨ ਨਹੀਂ ਜੁੜਦਾ ਤੇ ਰਸ ਨਹੀਂ ਪੈਂਦਾ। ਉਪਰ ਕਹੇ ਚਾਰ ਉਪਚਾਰ ਮਨ ਨੂੰ ਨਿਰਮਲ ਰੱਖਣਗੇ ਤੇ ਭਜਨ ਵਿਚ ਸਹਾਈ ਹੋਣਗੇ।

੨੫. ਕਰਤਾਰ ਪੁਰ-ਦੁਆਬੇ ਵਾਲਾ।

ਲਗ ਪਗ ੧੬੫੦ ਬਿ: ਦੇ ਸ੍ਰੀ ਪ੍ਰਿਥੀ ਚੰਦ ਦੀ ਈਰਖਾ ਦ੍ਵੈਖ ਦੇ ਵਰਤਾਉ ਨੂੰ ਦੂਰੀ ਨਾਲ ਠੰਢ ਪਾਉਣ ਲਈ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਤਰਨ ਤਾਰਨ ਚਲੇ ਗਏ ਸਨ। ਇਥੇ ਹੁਣ ਕੁਛ ਵਸੋਂ ਬੀ ਹੋਣ ਲਗ ਪਈ ਸੀ। ਕੇਂਦ੍ਰੀ ਥਾਂ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਲਾਗਲੇ ਪਿੰਡਾਂ ਨੂੰ ਲੋੜੀਂਦੀਆਂ ਵਸਤਾਂ ਮਿਲਣ ਦਾ ਚੰਗਾ ਟਿਕਾਣਾ ਮਿਲ ਗਿਆ ਸੀ। ਕੁਛ ਚਿਰ ਏਥੇ ਰਹਿਕੇ ਆਪ ਏਥੋਂ ਅੱਗੇ ਕਈ ਥਾਂ ਫਿਰਦੇ ਸੰਗਤਾਂ ਤਾਰਦੇ ਆਪ ਡੱਲੇ ਜਾ ਪਹੁੰਚੇ, ਜਿਥੇ ਤੀਸਰੇ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੇ ਵੇਲੇ ਦੇ ਬੜੇ ਬੜੇ ਪ੍ਰੇਮੀ ਸਿਖ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ। ਇਥੇ ਠਹਿਰਾਉ ਦੇ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਜਲੰਧਰ ਦਾ ਹਾਕਮ ਅਜ਼ੀਮ ਖਾਂ ਆਪ ਦੀ ਮਹਿਮਾ ਸੁਣਕੇ ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਨੂੰ ਆਇਆ। ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਕੇ ਠੰਢ ਪੈ ਗਈ। ਲੰਗਰ ਵਿਚ ਹਰ ਜਾਤਿ ਦੇ ਆਦਮੀ ਸਮ ਸੇਵੇਂ ਜਾਂਦੇ ਡਿੱਠੇ; ਕਿਸੇ ਧਰਮ ਮਜ਼੍ਹਬ ਵਾਲੇ ਨੂੰ ਅੰਨ ਦੇਣੋਂ ਸੰਕੋਚ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਉਪਦੇਸ਼ ਬੀ ਸੁਣੇ।

ਦਿਲ ਗਦ ਗਦ ਹੋ ਗਿਆ। ਇਕ ਦਿਨ ਪੁੱਛਣ ਲੱਗਾ ਕਿ ਜੀਓ ਜੀ ਹਿੰਦੂ ਮੁਸਲਮਾਨ ਵਿਚ ਰਾਇ ਦਾ ਫਰਕ ਹੈ, ਉਪਾਸਨਾਂ ਵਿਚ ਵੀ ਫਰਕ ਹੈ, ਤੁਸੀਂ ਅੱਲਾ ਕਿ ਖੁਦਾ ਕਿ ਰਾਮ ਕਿਸਨੂੰ ਪੂਜਾ ਯੋਗ ਸਮਝਦੇ ਹੋ ਤੇ ਇਹਨਾਂ ਵਿਚ ਕੀ ਫਰਕ ਦੇਖਦੇ ਹੋ? ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਸ਼ਬਦ ਉਚਾਰਿਆ :-

ਰਾਮਕਲੀ ਮਹਲਾ ੫

ਕਾਰਨ ਕਰਨ ਕਰੀਮ॥ ਸਰਬ ਪ੍ਰਤਿਪਾਲ ਰਹੀਮ॥
ਅਲਹ ਅਲਖ ਅਪਾਰ॥ ਖੁਦਿ ਖੁਦਾਇ ਵਡ ਬੇਸੁਮਾਰ॥੧॥
ਓ ਨਿਮੋ ਭਗਵੰਤ ਗੁਸਾਈ॥ ਖਾਲਕੁ ਰਵਿ ਰਹਿਆ ਸਰਬ ਠਾਈ॥੧॥ਰਹਾਉ॥
ਜਗੰਨਾਥ ਜਗਜੀਵਨ ਮਾਧੋ॥ ਭਉ ਭੰਜਨ ਰਿਦ ਮਾਹਿ ਅਰਾਧੋ॥
ਰਿਖੀਕੇਸ ਗੋਪਾਲ ਗੋੁਵਿੰਦ॥ ਪੂਰਨ ਸਰਬਤ੍ਰ ਮੁਕੰਦ॥੨॥
ਮਿਹਰਵਾਨ ਮਉਲਾ ਤੂਹੀ ਏਕ॥ ਪੀਰ ਪੈਕਾਂਬਰ ਸੇਖ॥
ਦਿਲਾ ਕਾ ਮਾਲਕੁ ਕਰੇ ਹਾਕੁ॥ ਕੁਰਾਨ ਕਤੇਬ ਤੇ ਪਾਕੁ॥੩॥
ਨਾਰਾਇਣ ਨਰਹਰ ਦਇਆਲ॥ ਰਮਤ ਰਾਮ ਘਟ ਘਟ ਆਧਾਰ॥
ਬਾਸੁਦੇਵ ਬਸਤ ਸਭ ਠਾਇ॥ ਲੀਲਾ ਕਿਛੁ ਲਖੀ ਨ ਜਾਇ॥੪॥
ਮਿਹਰ ਦਇਆ ਕਰਿ ਕਰਨੈਹਾਰ॥ ਭਗਤਿ ਬੰਦਗੀ ਦੇਹਿ ਸਿਰਜਣਹਾਰ॥
ਕਹੁ ਨਾਨਕ ਗੁਰਿ ਖੋਏ ਭਰਮ॥ ਏਕੋ ਅਲਹੁ ਪਾਰਬ੍ਰਹਮ॥੫॥੩੪॥੪੫॥

ਸੁਣਕੇ ਸਯਦ ਜੀ ਦੀ ਨਿਸ਼ਾ ਹੋਈ। ਕੁਛ ਦਿਨ ਸੰਗਤ ਕਰਕੇ ਸ਼ਰਧਾ ਵਧ ਗਈ ਤੇ ਸਾਦਿਕ ਹੋ ਗਿਆ। ਫੇਰ ਬੇਨਤੀ ਕਰਨ ਲਗਾ ਕਿ ਆਪ ਕਿਤੇ ਜਲੰਧਰ ਦੇ ਨੇੜੇ ਡੇਰਾ ਪਾਓ, ਇਹ ਥਾਂ ਦੁਰਾਡੀ ਪੈਂਦੀ ਹੈ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ 'ਹਾਂ' ਕਰ ਦਿਤੀ। ਤਦ ਉਸਨੇ ੨੧ ਮਘਰ ੧੬੫੧ ਬਿ,[੧] ਨੂੰ ਇਕ ਥਾਂ ਪੁਆ ਦਿੱਤਾ, ਜਿਸ ਥਾਵੇਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਜਾ ਟਿਕੇ। ਥੋੜੇ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਇਥੇ ਬਸਤੀ ਵੱਸ ਗਈ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਇਸਦਾ ਨਾਉ 'ਕਰਤਾਰ ਪੁਰ' ਰਖਿਆ[੨]।

੨੯. ਸ੍ਰੀ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੇ ਜੀ ਦਾ ਅਵਤਾਰ।

ਚਾਹੇ ਸੁਲਹ ਸ਼ਾਂਤੀ ਦੇ ਉਪਾਉ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਬਹੁਤ ਕੀਤੇ, ਪਰ ਵਡੇ ਭਰਾਤਾ ਤੇ ਅਸਰ ਨਾ ਹੋਇਆ। ਓਹ ਅਪਨੀ ਧੁਨਿ ਵਿਚ ਲਗੇ ਰਹੇ। ਛੇਕੜ ਸਰਕਾਰੀ ਅਹੁਦੇਦਾਰ ਅਪਨੇ ਮਿਤ੍ਰ ਸੁਲਹੀ ਖਾਂ ਦੇ ਆਉਣ ਦੀ ਖੁਬਰ ਧੁਮਾ ਦਿੱਤੀ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਅੱਗੇ ਹੀ ਵਿਚਾਰ ਰਹੇ ਸੇ ਕਿ ਕੁਛ ਦੂਰ ਚੱਲ ਵਸੀਏ, ਸੋ ਹੁਣ ਸਾਰੇ ਮੁਖੀਏ ਸਿਖਾਂ ਤੇ ਨਗਰ ਦੇ ਵਡਕਿਆਂ ਨਾਲ ਸਲਾਹ ਕਰਕੇ ਆਪ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਤੋਂ ਟੁਰਕੇ ਤ੍ਰੈ ਕੁ ਕੋਹਾਂ ਦੀ ਵਿੱਥ ਤੇ ਵਡਾਲੀ ਪਿੰਡ ਜਾ ਰਹੇ। ਇਹ ਪਿੰਡ ਬੜਾ ਘੁੱਘ ਵਸਦਾ ਸੀ ਤੇ ਖੁਸ਼ਹਾਲ ਸੀ। ਪਿੰਡਵਾਸੀ ਗੁਰੂ ਕੇ ਪ੍ਰੇਮੀ ਸੇ। ਸੋ ਇਕ ਸੁੰਦਰ ਹਵੇਲੀ ਵਿਚ ਡੇਰਾ ਲਗ

---

੧. ਤਵਾ: ਖਾ:।

੨. ਇਹ ਬੀ ਖਿਆਲ ਲਿਖਿਆ ਮਿਲਦਾ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਆਪ ਮਾਇਆ ਖਰਚ ਕੇ ਕਰਤਾਰਪੁਰ ਦੀ ਭੋਂ ਖਰੀਦੀ ਸੀ ਤੇ ਕਰਤਾਰ ਪੁਰ ਵਸਾਇਆ ਸੀ। ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਅਜ਼ੀਮ ਖਾਂ ਨੇ ਜ਼ਮੀਨ ਤੇ ਵਸਤੀ ਵਸਾਉਣ ਵਿਚ ਮਦਦ ਦਿਤੀ ਹੋਵੇ ਤੇ ਦੁਏ ਗਲਾਂ ਠੀਕ ਹੋਣ।

ਗਿਆ, ਜਿਸਦਾ ਹੁਣ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਬਣਕੇ ਵਿਦਮਾਨ ਹੈ*। ਰਾਮਦਾਸ ਪੁਰੇ ਤੋਂ ਬਹੁਤ ਲੋਕ ਭੀ ਵਡਾਲੀ ਆ ਗਏ ਤੇ ਬਾਹਰੋਂ ਆਉਣ ਵਾਲੀਆਂ ਸੰਗਤਾਂ ਬੀ ਸਿੱਧੀਆਂ ਵਡਾਲੀ ਹੀ ਪਹੁੰਚਣ ਲਗ ਪਈਆਂ। ਓਥੇ ਹੀ ਸਤਿਸੰਗ ਦੇ ਮੰਗਲ ਹੋ ਗਏ।

ਰਾਮਦਾਸ ਪੁਰ ਤੋਂ ਕੁਛ ਲੋਕ ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨਾਲ ਵਡਾਲੀ ਆ ਗਏ ਸੇ ਤੇ ਕੁਛ ਇਹ ਸੁਣਕੇ ਕਿ ਸੁਲਹੀ ਨੇ ਆ ਕੇ ਲੁੱਟ ਮਾਰ ਕਰਨੀ ਹੈ, ਦੂਰ ਗਿਰਾਵੀਂ ਚਲੇ ਗਏ। ਸੁਲਹੀ ਆਇਆ ਪਰ ਅਗੇ ਲੁੱਟ ਮਾਰ ਕਰਨ ਦਾ ਕੋਈ ਮੌਕਿਆ ਨਾ ਰਿਹਾ। ਸੁਲਹੀ ਨੇ ਪੁੱਛਿਆ ਤਾਂ ਪ੍ਰਿਥੀ ਚੰਦ ਨੇ ਦੱਸਿਆ :-

ਆਗਮਨ[1] ਤੇਰੇ ਸੁਨਿ ਗਯੋ ਹੈ ਪਲਾਇ[2] ਰਿਪੂ
ਪੁਰੀ ਕੋ ਉਜਾਰ ਕਿਯੋ, ਵਸਤੂ ਨ ਕੋਇ ਕੀ।
ਮਹਾਂ ਸਮਰੱਥ ਤੁਮ ਨਾਮ ਲੀਏ ਕਾਮ ਹੋਹਿ,
ਆਪ ਚਲਿ ਆਏ ਪੁਨ ਚਿੰਤਾ ਕਿਸ ਲਾਇ ਕੀ[3]॥ (ਰਾਸ ੩-ਅੰਸੂ ੪)

ਫਿਰ ਪ੍ਰਿਥੀ ਚੰਦ ਨੇ ਕਿਹਾ : ਹੁਣ ਮੈਂ ਨਗਰੀ ਫੇਰ ਵਸਾਵਾਂਗਾ। ਆਸ ਨਹੀਂ ਮੇਰਾ ਭਰਾ ਏਥੇ ਆਵੇ, ਜੇ ਲੋੜ ਪਈ ਤਾਂ ਫੇਰ ਖੇਚਲ ਦਿਆਂਗਾ। ਇਉਂ ਸੁਲਹੀ, ਜਿਸ ਸ਼ਾਹੀ ਕੰਮ ਲਈ ਪੰਜਾਬ ਆਇਆ ਸੀ; ਉਧਰ ਚਲਾ ਗਿਆ ਤੇ ਓਥੋਂ ਦਿੱਲੀ ਜਾ ਪਹੁੰਚਾ।

ਪ੍ਰਿਥੀ ਚੰਦ ਹੁਣ ਰਾਮਦਾਸ ਪੁਰੇ ਵਿਚ ਜੋ ਕੁਛ ਕਰਦਾ ਰਿਹਾ ਕਵੀ ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ ਜੀ ਐਉਂ ਲਿਖਦੇ ਹਨ :-

ਰਾਮਦਾਸ ਪੁਰੀ ਮਾਂਹਿ ਪ੍ਰਿਥੀਆ ਰਹਜੋ ਧਾਮ ਕਰਿ
ਥੋਰੀ ਕੁਛ ਭੇਟ ਆਵੈ ਤਪਜੋ ਰਹੈ ਰਾਤ ਦਿਨ।
ਲਾਲਸਾ ਦਰਬ[4] ਕੀ-ਸਰਬ ਮੋਹਿ ਪੂਜੈਂ ਆਇ
ਬਾਢੈ ਬਡਿਆਈ-ਪਿਤ ਸਮਤਾ ਕੈ ਚਾਹੈ ਮਨਿ।
ਸੰਗਤਾਂ ਅਨੁਜ[5] ਪਾਸ ਜਾਤਿ ਕੋ ਬਿਲੋਕੈ ਸੁਨੈ
ਤਜੋਂ ਤਜੋਂ ਬਢੈ ਕ੍ਰੋਧ ਯੁਤ ਈਰਖਾ ਕੋ ਬੋਧ ਬਿਨ।
ਜੈਸੇ ਪਟਬੀਜਨੋ[6] ਚਹਤ ਰਵਿ ਬੀਜਨੋ[7]
ਜਾਨੈ ਤੇਜ ਛੀਜਨੋ ਬਿਸਾਲਤਾ ਜਨਾਇ ਜਨੁ॥੧੫॥ (ਰਾਸ ੩-੪)

ਵਡਾਲੀ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਕਿਵੇਂ ਰਹੇ, ਉਸਦਾ ਹਾਲ ਬੀ ਕਵੀ ਜੀ ਨੇ ਕੁਝ ਛੰਦਾਂ ਵਿਚ ਸੁੰਦਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵਰਨਣ ਕੀਤਾ ਹੈ :-

ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਪੰਚਮ ਪ੍ਰਪੰਚ[8] ਕੋ ਨ ਰੰਚ[9] ਜਾਨੈਂ
ਸੂਧੋ ਈ ਸੁਭਾਵ ਰਹੇ ਗ੍ਰਾਮ ਤਿਸ ਜਾਇ ਕਰਿ।
ਪਰਉਪਕਾਰ ਹੇਤ ਧਾਰਨ ਸਰੀਰ ਕਰਯੋ
ਜਹਾਂ ਰਹੈਂ ਤਹਾਂ ਚਹੈਂ ਹਿਤ ਸਮੁਦਾਇ ਨਰ[10]।
ਪੂਰਬ ਕਰਾਏ ਧਾਮ ਬਾਸਿਬੇ ਕੋ ਅਭਿਰਾਮ
ਜੇਤੇ ਮੈਂ ਸੁਖੈਨ ਬਸੈਂ ਤੇਤੇ ਕੀਨ ਥਾਇ ਬਰ।

---

*ਇਸ ਪਿੰਡ ਤੋਂ ਹੀ ਮੀਲ ਕੁ ਦੀ ਵਿਥ ਤੇ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਛੇਹਰਟਾ ਸਾਹਿਬ ਹੈ, ਜੋ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰੋਂ ਲਾਹੌਰ ਵੱਲ ਨੂੰ ਟੁਰੋਂ ਤਾਂ ਰੇਲ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਸਟੇਸ਼ਨ ਹੈ।

੧. ਆਉਣਾ। ੨. ਦੌੜ ਗਿਆ। ੩. ਕਿਸੇ ਲੋਕ ਦੀ। ੪. ਧਨ। ੫. ਛੋਟੀ ਵੀਰ, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ। ੬. ਟਿਟਾਣਾ, ਜੁਗਨੂੰ। ੭. ਸੂਰਜ ਵਰਗਾ ਬਣਨਾ ਚਾਹੇ। ੮. ਪਖੰਡ। ੯. ਥੋੜਾ ਬੀ। ੧੦. ਸਰਬੱਤ ਦਾ ਭਲਾ।

ਗਏ ਸੰਗ ਲੋਕ ਜੇਈ ਬਸੇਂ ਕਰਿ ਓਕ[1] ਤੇਈ
ਗੁਰੂ ਕੀ ਸ਼ਰੰਨ ਮੈਂ ਅਸ਼ੋਕ ਸੁਖੁ ਪਾਇ ਉਰ॥੧੬॥
ਪੁਨ ਲਗਵਾਯੋ ਕੂਪ ਮਹਿਮਾ ਅਨੂਪ ਭਨੀ
ਨਾਮ ਹੈ ਛਿਹਰਟਾ ਅਜੋ ਸੁ ਲਗ ਜਾਨੀਯਹਿ॥
ਮੱਜਨ ਜੋ ਕਰੈ ਨਰ, ਪਾਪਨ ਕੋ ਪਰਹਰਿ[2]
ਜੋਗ ਹੈ ਸੁਰਗ ਕੇ ਸਗਲ ਸੁਖਦਾਨੀਅਹਿ।
ਮਾਸ ਮਾਸ ਪ੍ਰਤਿ ਇਸ਼ਨਾਨੈ ਇਸ ਥਾਨ ਆਇ
ਨੰਦਨ ਅਨਦ ਲਹਿ ਨਾਰੀ ਦੁਖ ਹਾਨੀਅਹਿ[3]
ਬਾਂਛਤਿ[4] ਅਪਰ ਲਹੈ, ਦੋਸ਼ਨ ਕੋ ਦਹੈ ਨਰ
ਸਤਿਗੁਰੂ ਸ਼ਰਧਾ ਬਲੰਦ ਹੋਇ ਮਾਨੀਅਹਿ॥੧੭॥
ਆਏ ਦੇਸ਼ ਦੇਸ਼ ਤੇ ਬਿਸੇਸ਼ ਲੇ ਉਪਾਇਨ[5] ਕੋ
ਬੂਝਿ ਬੂਝਿ ਜਾਤ ਹੈਂ ਵਡਾਲੀ ਗੁਰ ਪਾਸ ਕੋ
ਅਨਿਕ ਪਦਾਰਥ ਸਕਾਰਥੇ[6] ਕਰਤ ਨਰ
ਅਰਪੈਂ ਚਰਨ ਤੀਰ, ਬੋਲੈਂ ਅਰਦਾਸ ਕੋ।
ਭੀਰ ਭਈ ਰਹੈ, ਇਕ ਆਵਤ, ਹੈਂ ਜਾਤ ਕੇਈ,
ਸੇਵਾ ਕੋ ਕਮਾਵੈ ਕੋਈ ਹੇਰਿ ਸੁਖ ਰਾਸ ਕੋ[7]।
ਕਰਤੇ ਕਰਾਹੂ ਬਹੁ ਬਰਤੇ ਉਮਾਹ ਹੋਤਿ
ਹਰਤੇ ਉਪਾਧਿ ਗਨ, ਧਰਤੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਕੋ।੧੮।
ਖੁਰਾਸਨ, ਕਾਬਲ, ਪਿਸ਼ੌਰ; ਕਸ਼ਮੀਰ ਪੁਨ
ਧੰਨੀ, ਘੇਪ, ਲੰਮੇ ਦੇਸ਼ ਆਵੇਂ ਦਰਸਾਨਿ ਹਿਤ।
ਬਲਖ ਬੁਖਾਰਾ ਮੁਲਤਾਨ ਤੇ ਮਹਾਨ ਨਰ
ਸੰਗਤ ਪਹੂਚੈ ਆਇ ਭੇਟ ਅਰਪਾਨ ਹਿਤ।
ਔਰ ਦੂਰ ਦੂਰ ਤੇ ਹਦੂਰ ਪੂਰ ਕਾਮਨਾ ਕੋ
ਰੂਰ[8] ਮੁਖ ਦੇਖਤੇ ਜ਼ਰੂਰ ਹਰਖਾਨ ਹਿਤ।
ਸਦਾ ਸੁਖ ਮਾਨਿ ਚਿਤ ਕੋਊ ਰਹੈ ਪਾਸ ਨਿਤ
ਸੇਵਕ ਸੁਜਾਨ ਥਿਤ[9] ਲੇਨ ਰਿਦੈ ਗਜਾਨ ਹਿਤ॥੧੯॥ (ਰਾਸ-੩੪)

ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਵਡਾਲੀ ਰੌਣਕਾਂ ਲਗ ਗਈਆਂ। ਅੱਸੂ ਕੱਤੇ ਦੇ ਲਗ ਪਗ ਗੁਰੂ ਜੀ ਵਡਾਲੀ ਗਏ ਸਨ, ਹੁਣ ਭਰ ਹੁਨਾਲਾ ਸੀ, ਹਾੜ ਵਦੀ ਏਕਮ ਸੰਮਤ ੧੬੫੨ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਗ੍ਰਿਹ ਮਾਤਾ ਗੰਗਾ ਜੀ ਦੇ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੇ ਜੀ ਦਾ ਅਵਤਾਰ ਹੋਇਆ। ਆਪ ਜੀ ਦਾ ਨਾਮ 'ਹਰਿ ਗੋਬਿੰਦ' ਰਖਿਆ ਗਿਆ। ਆਪਦੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਉਚਾਰੇ ਸ਼ਬਦ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਹਿਬ ਜੀ ਵਿਚ ਹਨ। ਯਥਾ :-

---

੧. ਘਰ। ੨. ਦੂਰ ਕਰਕੇ। ੩. ਇਸਤ੍ਰੀ ਦੁਖ ਦੂਰ ਕਰਾਕੇ ਪੁਤ੍ਰ ਦਾ ਸੁਖ ਵੇਖੇਗੀ (ਜੋ ਹਰ ਮਹੀਨੇ ਆਕੇ ਏਥੇ ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰੇ) ੪. ਮਨ ਇੱਛਤ, ਮਨ ਭਾਉਂਦੀ। ੫. ਭੇਟਾ। ੬. ਸਫਲ। ੭. ਸੁਖ ਕੇ ਸਮੂਹ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਕੇ। ੮. ਸੁਹਣਾ, ਸੁੰਦਰ। ੯. ਟਿਕ ਕੇ, ਕੋਲ ਰਹਿਕੇ।

ਆਸਾ ਮਹਲਾ ੫॥

ਸਤਿਗੁਰ ਸਾਚੈ ਦੀਆ ਭੇਜਿ॥ ਚਿਰੁ ਜੀਵਨੁ ਉਪਜਿਆ ਸੰਜੋਗਿ॥
ਉਦਰੈ ਮਾਹਿ ਆਇ ਕੀਆ ਨਿਵਾਸੁ॥ ਮਾਤਾ ਕੈ ਮਨਿ ਬਹੁਤੁ ਬਿਗਾਸੁ॥੧॥
ਜੰਮਿਆ ਪੂਤੁ ਭਗਤੁ ਗੋਵਿੰਦ ਕਾ॥ ਪ੍ਰਗਟਿਆ ਸਭ ਮਹਿ ਲਿਖਿਆ ਧੁਰ ਕਾ॥ਰਹਾਉ॥
ਦਸੀ ਮਾਸੀ ਹੁਕਮਿ ਬਾਲਕ ਜਨਮੁ ਲੀਆ॥ ਮਿਟਿਆ ਸੋਗੁ ਮਹਾ ਅਨੰਦ ਥੀਆ॥
ਗੁਰਬਾਣੀ ਸਖੀ ਅਨੰਦ ਗਾਵੈ॥ ਸਾਚੇ ਸਾਹਿਬ ਕੈ ਮਨਿ ਭਾਵੈ॥੨॥
ਵਧੀ ਵੇਲਿ ਬਹੁ ਪੀੜੀ ਚਾਲੀ॥ ਧਰਮ ਕਲਾ ਹਰਿ ਬੰਧਿ ਬਹਾਲੀ॥
ਮਨ ਚਿੰਦਿਆ ਸਤਿਗੁਰੂ ਦਿਵਾਇਆ॥ ਭਏ ਅਚਿੰਤ ਏਕ ਲਿਵ ਲਾਇਆ॥੩॥
ਜਿਉ ਬਾਲਕੁ ਪਿਤਾ ਊਪਰਿ ਕਰੇ ਬਹੁ ਮਾਣੁ॥ ਬੁਲਾਇਆ ਬੋਲੈ ਗੁਰ ਕੈ ਭਾਣਿ॥
ਗੁਝੀ ਛੰਨੀ ਨਾਹੀ ਬਾਤ॥ ਗੁਰੁ ਨਾਨਕੁ ਤੁਠਾ ਕੀਨੀ ਦਾਤਿ॥੪॥੭॥੧੦੧॥

ਬਿਲਾਵਲ ਮਹਲਾ ੫॥

ਸਗਲ ਅਨੰਦੁ ਕੀਆ ਪਰਮੇਸਰਿ ਅਪਣਾ ਬਿਰਦੁ ਸਮ੍ਹਾਰਿਆ॥
ਸਾਧ ਜਨਾ ਹੋਏ ਕਿਰਪਾਲਾ ਬਿਗਸੇ ਸਭਿ ਪਰਵਾਰਿਆ॥੨॥
ਕਾਰਜੁ ਸਤਿਗੁਰਿ ਆਪਿ ਸਵਾਰਿਆ॥ ਵਡੀ ਆਰਜਾ ਹਰਿ ਗੋਬਿੰਦ
ਕੀ ਸੂਖ ਮੰਗਲ ਕਲਿਆਣ ਬੀਚਾਰਿਆ॥੧॥ਰਹਾਉ॥ ਵਣ
ਤ੍ਰਿਣ ਤ੍ਰਿਭਵਣ ਹਰਿਆ ਹੋਏ ਸਗਲੇ ਜੀਅ ਸਾਧਾਰਿਆ॥
ਮਨ ਇਛੇ ਨਾਨਕ ਫਲ ਪਾਏ ਪੂਰਨ ਇਛ ਪੁਜਾਰਿਆ॥੨॥੫॥੨੩॥

ਵਡਾਲੀ ਵਿਚ ਤਾਂ ਬੜੇ ਉਤਸਵ ਤੇ ਖੁਸ਼ੀਆਂ ਹੋ ਰਹੀਆਂ ਸਨ, ਸੰਗਤਾਂ ਦੇ ਉਮਡਾਉ ਓਂਵ ਹੀ ਬੜੇ ਸਨ, ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੇ ਦਾ ਆਗਮਨ ਸੁਣਕੇ ਤਾਂ ਦੂਰ ਦੂਰ ਤੋਂ ਸੰਗਤਾਂ ਤੇ ਪ੍ਰੇਮੀ ਸਿਖ ਆ ਰਹੇ ਸਨ ਤੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਉਤਸਵ ਤੇ ਮੰਗਲ ਹੋ ਰਹੇ ਸਨ। ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਚਾਲੀ ਦਿਨ ਬੀਤੇ। ਪਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਪ੍ਰਿਥੀਚੰਦ ਜੀ ਦੇ ਘਰ ਦੁਖ ਤੇ ਸ਼ੋਕ ਹੋ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਕਵੀ ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ ਜੀ ਲਿਖਦੇ ਹਨ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇਕ ਇਸਤ੍ਰੀ ਜੋ ਦਾਈਆਂ ਦਾ ਕੰਮ ਕਰਦੀ ਸੀ, ਸੌ ਰੁਪੱਯਾ ਦੇ ਕੇ ਇਸ ਕੰਮ ਤੇ ਲਾਈ ਕਿ ਓਹ ਥਣਾਂ ਤੇ ਜ਼ਹਰ ਲਾਕੇ ਵਡਾਲੀ ਜਾਵੇ ਤੇ ਬਹਾਨੇ ਨਾਲ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੇ ਨੂੰ ਕੁਛੜ ਲੈਕੇ ਦੁੱਧ ਚੁੰਘਾਵੇ, ਜਿਸਦੇ ਅਸਰ ਨਾਲ ਬਾਲਕ ਮ੍ਰਿਤੂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਵੇ। ਸੋ ਇਹ ਕੁਟਿਲ ਨਾਰਿ ਚਲੀਹੇ ਵਾਲੇ ਦਿਨ ਭਰੇ ਉਤਸਵ ਵਿਚ ਪਹੁੰਚੀ। ਬੜੇ ਸੁਹਣੇ ਕਪੜੇ ਪਾਕੇ ਸੁਆਣੀ ਬਣਕੇ ਗਈ। ਬੜੀਆਂ ਅਸੀਸਾਂ ਤੇ ਹਿਤ ਦੀਆਂ ਗਲਾਂ ਕਰਕੇ ਰੱਬੀ ਬਾਲਕੇ ਨੂੰ ਗੋਦ ਵਿਚ ਲਿਆ। ਫੇਰ ਕਿਸੇ ਦਾਉ ਨਾਲ ਥਣ ਬਾਲਕੇ ਦੇ ਬੁੱਲ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਲਾਇਆ ਪਰ ਬੱਚੇ ਨੇ ਪਰੇ ਕਰਕੇ ਥਣ ਘੁੱਟ ਸੁਟਿਆ ਤੇ ਦੂਏ ਹੱਥ ਨਾਲ ਲੰਮੀ ਲਮਕਦੀ ਗੁੱਤ, ਜੋ ਗੋਦ ਵਿਚ ਆ ਪਈ ਸੀ, ਨੂੰ ਫੜ ਲਿਆ। ਭਾਣਾ ਇਹ ਵਰਤਿਆ ਕਿ ਦਾਈ ਦੇ ਤੌਰ ਬਦਲ ਗਏ ਤੜਫਣ ਲਗ ਪਈ। ਹਾਇ ਹਾਇ ਕਰੇ ਤੇ ਪੁਕਾਰੇ 'ਹੇ ਗੁਰੂ ਜ਼ਾਦੇ! ਛੋੜ ਮੈਨੂੰ, ਮੈਂ ਮਰ ਗਈ। ਮੈਂ ਪਾਪਣ ਹਾਂ, ਬਖਸ਼ ਦੇਹ'। ਇਉਂ ਕੁਰਲਾਂਦੀ ਮਰ ਗਈ ਤੇ ਮਰਦੀ ਹੋਈ ਬਾਲਕ ਦੇ ਤਾਏ ਤਾਈ ਦੀ ਕਰਤੂਤ ਤੇ ਆਪਣੀ ਅਭਾਗਤਾ ਦੱਸ ਗਈ। ਇਹ ਗਲ ਸੁਣਕੇ ਸਾਰੀ ਆਈ ਸਿੱਖ ਸੰਗਤ ਵਿਚ ਖਿਲਬਲੀ ਮਚ ਗਈ। ਕੋਈ ਕਰਮੋਂ ਨੂੰ ਨਿਕਰਮਣ ਆਖੇ, ਕੋਈ ਪ੍ਰਿਥੀ ਚੰਦ ਜੀ ਨੂੰ ਮਾੜਾ ਕਹੇ, ਕੋਈ ਦਾਈ ਨੂੰ ਬੁਰਾ ਭਲਾ ਕਹੇ, ਕੋਈ

ਕਹੇ ਧੰਨ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦਾ ਪ੍ਰਤਾਪ। ਪਰ ਸਾਰੇ ਇਹ ਕਹਿਣੋਂ ਨਾ ਰੁਕਣ ਕਿ ਬਾਲਕਾ ਬੜਾ ਮਹਾ ਪੁਰਖ ਹੈ; ਅਵਤਾਰ ਹੈ, ਕੀਕੂੰ ਥਣ ਮੂੰਹ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਸੂ ਲਿਆ, ਸਰਵੱਗਜ ਹੈ ਬਾਲਕਾ।

ਇੰਨੇ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਨੂੰ ਜਾ ਦੱਸਿਆ, ਤਤਕਾਲ ਆਏ, ਦਾਈ ਮਰੀ ਪਈ ਦੇਖੀ ਤੇ ਘਰ ਵਿਚ ਹਲਚਲ ਹੈਰਾਨੀ ਹੋ ਰਹੀ ਤੱਕੀ। ਸ੍ਰੀ ਗੰਗਾ ਜੀ ਘਬਰਾਏ ਦੇਖੇ, ਤਦ ਆਪ ਨੇ ਬਚਨ ਕੀਤਾ:- 'ਘਬਰਾਓ ਨਹੀਂ, ਪੂਰੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦਾ ਧਿਆਨ ਕਰੋ, ਜਿਸ ਨੇ ਰਖ ਲਿਆ, ਸਭ ਉਸਦੀ ਮਿਹਰ ਹੈ। ਅਗੇ ਦਾ ਫਿਕਰ ਕਿਉਂ ਕਰਦੇ ਹੋ, ਜਿਸ ਨੇ ਹੁਣ ਰਖਿਆ ਹੈ ਸਦਾ ਰਖੇਗਾ।' ਇਹ ਕਹਿਕੇ ਆਗਜਾ ਕੀਤੀ ਕਿ ਕੜਾਹ ਪ੍ਰਸ਼ਾਦ ਕਰੋ, ਤੇ ਆਪ ਕਲਮ ਦੁਆਤ ਕਾਗਜ਼ ਲੈ ਕੇ ਬੈਠ ਗਏ ਤੇ ਕਾਗਜ਼ ਤੇ ਟਿਕ-ਨਜ਼ਰ ਨੇ ਕਲਮ ਦੀ ਚਾਲ ਨਾਲ ਇਹ ਸ਼ਬਦ ਰਚਕੇ ਲਿਖਿਆ :-

ਆਸਾ ਮਹਲਾ ੫॥

ਗੁਰ ਪੂਰੇ ਰਾਖਿਆ ਦੇ ਹਾਥ॥ ਪ੍ਰਗਟੁ ਭਇਆ ਜਨ ਕਾ ਪਰਤਾਪੁ॥੧॥
ਗੁਰੁ ਗੁਰੁ ਜਪੀ ਗੁਰੂ ਗੁਰੁ ਧਿਆਈ॥ ਜੀਅ ਕੀ ਅਰਦਾਸਿ ਗੁਰੂ
ਪਹਿ ਪਾਈ॥ਰਹਾਉ॥ ਸਰਨਿ ਪਰੇ ਸਾਚੇ ਗੁਰਦੇਵ॥ ਪੂਰਨ ਹੋਈ
ਸੇਵਕ ਸੇਵ॥੨॥ ਜੀਉ ਪਿੰਡੁ ਜੋਬਨੁ ਰਾਖੈ ਪ੍ਰਾਨ॥ ਕਹੁ ਨਾਨਕ
ਗੁਰ ਕਉ ਕੁਰਬਾਨ॥੩॥੮॥੧੦੨॥

੨੭. ਲਾਹੌਰ-ਬਾਵਲੀ ਸਾਹਿਬ।

ਕੁਛ ਚਿਰ ਕਰਤਾਰ ਪੁਰ ਰਹਿਕੇ ਗੁਰੂ ਜੀ 'ਨੱਕੇ' ਦੇ ਇਲਾਕੇ ਵਿਚ ਚਲੇ ਗਏ। ਇਥੇ ਆਪ ਨੂੰ ਭਾਈ ਭੂਰੀਆ ਤੇ ਚੌਧਰੀ ਚੂਹੜ ਮਲ ਲੈ ਗਏ ਤੇ ਬੜੀ ਆਗਤ ਭਾਗਤ ਕੀਤੀ। ਆਪਦੇ ਉਪਦੇਸ਼ਾਂ ਦਾ ਅਸਰ ਏਸ ਇਲਾਕੇ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਹੋਇਆ। ਆਪ ਖੇਮ ਕਰਨ ਤੇ ਚੂਨੀਆਂ ਜਾਂਦੇ, ਕਈ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿਚ ਫਿਰੇ। ਓਥੋਂ ਜੰਬਰ ਗਏ ਤੇ ਅਨੇਕਾਂ ਚੰਗੇ ਚੰਗੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਸਿਖੀ ਮਾਰਗ ਵਿਚ ਆਂਦਾ; ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਏਹ ਨਾਮ ਵਡੇ ਵਡੇ ਹਨ :- ਕਿਦਾਰਾ, ਖੇਡਾ, ਮੁਕੰਦਾ, ਸਮਦੂ (ਇਹ ਮੁਸਲਮਾਨ ਸੀ ਪਹਿਲੋਂ), ਤੁਲਸਾ ਤੇ ਲਾਲੂ। ਇਧਰ ਫਿਰਦੇ ਆਪ ਜੀ ਲਾਹੌਰ ਆ ਗਏ। ਏਥੇ ਬਾਉਲੀ ਸਾਹਿਬ ਰਚੀ ਤੇ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਅਸਥਾਪਨ ਕੀਤਾ।

੨੮. ਵਜ਼ੀਰ ਖਾਂ।

ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਦਾ ਇਕ ਵਜ਼ੀਰ ਸੀ ਜਿਸ ਦਾ ਨਾ ਨਾਮ ਬੀ ਵਜ਼ੀਰ ਖਾਂ ਹੀ ਸੀ। ਲਾਹੌਰ ਵਿਚ ਜੋ ਵਜ਼ੀਰ ਖਾਂ ਦੀ ਮਸੀਤ ਮਸ਼ਹੂਰ ਹੈ, ਇਸੇ ਦੇ ਪ੍ਰਬੰਧ ਵਿਚ ਬਣਾਈ ਗਈ ਸੀ। ਇਹ ਇਕ ਵੇਰ ਬੀਮਾਰ ਸੀ। ਇਕ ਸਿਖ ਸੁਖਮਨੀ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਪਾਠ ਉੱਚੀ ਸੁਰ ਨਾਲ ਕਰਦਾ ਬਾਹਰੋਂ ਲੰਘਿਆ ਤਾਂ ਵਜ਼ੀਰ ਖਾਂ ਨੂੰ ਸੁਖ ਭਾਸਿਆ। ਓਹ ਸਿਖ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪਾਠ ਕਰਦਾ ਵਾਪਸ ਲੰਘਿਆ ਤਾਂ ਇਸਨੂੰ ਫੇਰ ਦਰਦ ਤੋਂ ਸੁਖ ਹੋਇਆ। ਫੇਰ ਇਸਨੇ ਉਸ ਸਿਖ ਨੂੰ ਸਨਮਾਨ ਨਾਲ ਸਦਵਾਕੇ ਰੋਜ਼ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲੇ ਪਾਠ

ਸੁਣਨਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਉਹ ਮੂਲੋਂ ਵੱਲ ਹੋ ਗਿਆ। ਹੁਣ ਇਸਦੀ ਗੁਰੂ ਘਰ ਤੇ ਸ਼ਰਧਾ ਬੱਝ ਗਈ। ਪੂਰਾ ਵੱਲ ਹੋ ਕੇ ਗੁਰੂ ਚਰਨਾਂ ਵਿਚ ਹਾਜ਼ਰ ਹੋਇਆ ਤੇ ਗੁਰੂ ਕਾ ਸ਼ਰਧਾਵਾਨ ਪੂਰਨ ਪ੍ਰੇਮੀ ਹੋ ਗਿਆ। ਪ੍ਰਿਥੀ ਚੰਦ ਜੀ ਦੀਆਂ ਕਈ ਵਾਰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਵਿਰੁੱਧ ਕੀਤੀਆਂ ਗਲਾਂ, ਜੋ ਆਪਣੇ ਮਿਤ੍ਰ ਸੁਲਹੀ ਖਾਂ ਦੀ ਮਾਰਫਤ ਕਰਦਾ ਸੀ, ਵਜ਼ੀਰ ਖਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਅਨਕੀਤੀਆਂ ਕਰਾ ਦੇਂਦਾ ਸੀ। ਵਜ਼ੀਰ ਖਾਂ ਪ੍ਰਤੀ ਜੋ ਉਪਦੇਸ਼ ਹੋਇਆ ਲਿਖਿਆ ਹੈ, ਇਹ ਹੈ :-

ਮਾਰੂ ਮਹਲਾ ੫॥

ਅਲਹ ਅਗਮ ਖੁਦਾਈ ਬੰਦੇ॥ ਛੋਡਿ ਖਿਆਲ ਦੁਨੀਆ ਕੇ ਧੰਧੇ॥
ਹੋਇ ਪੈ ਖਾਕ ਫਕੀਰ ਮੁਸਾਫਰੁ ਇਹੁ ਦਰਵੇਸੁ ਕਬੂਲ ਦਰਾ॥੧॥
ਸਚੁ ਨਿਵਾਜ ਯਕੀਨ ਮੁਸਲਾ॥ ਮਨਸਾ ਮਾਰਿ ਨਿਵਾਰਿਹੁ ਆਸਾ॥
ਦੇਹ ਮਸੀਤਿ ਮਨੁ ਮਉਲਾਣਾ ਕਲਮ ਖੁਦਾਈ ਪਾਕੁ ਖਰਾ॥੨॥
ਸਰਾ ਸਰੀਅਤਿ ਲੇ ਕੰਮਾਵਹੁ॥ ਤਰੀਕਤਿ ਤਰਕ ਖੋਜਿ ਟੋਲਾਵਹੁ॥
ਮਾਰਫਤਿ ਮਨੁ ਮਾਰਹੁ ਅਬਦਾਲਾ ਮਿਲਹੁ ਹਕੀਕਤਿ ਜਿਤੁ ਫਿਰ ਨ ਮਰਾ॥੩॥
ਕੁਰਾਣੁ ਕਤੇਬ ਦਿਲ ਮਾਹਿ ਕਮਾਹੀ॥ ਦਸ ਅਉਰਾਤ ਰਖਹੁ ਬਦਰਾਹੀ॥
ਪੰਚ ਮਰਦ ਸਿਦਕਿ ਲੇ ਬਾਧਹੁ ਖੈਰਿ ਸਬੂਰੀ ਕਬੂਲ ਪਰਾ॥੪॥
ਮਕਾ ਮਿਹਰ ਰੋਜਾ ਪੈਖਾਕਾ॥ ਭਿਸਤੁ ਪੀਰ ਲਫਜ ਕਮਾਇ ਅੰਦਾਜਾ॥
ਹੂਰ ਨੂਰ ਮੁਸਕੁ ਖੁਦਾਇਆ ਬੰਦਗੀ ਅਲਹ ਆਲਾ ਹੁਜਰਾ॥੫॥
ਸਚੁ ਕਮਾਵੈ ਸੋਈ ਕਾਜੀ॥ ਜੋ ਦਿਲੁ ਸੋਧੈ ਸੋਈ ਹਾਜੀ॥
ਸੋ ਮੁਲਾ ਮਲਊਨ ਨਿਵਾਰੈ ਸੋ ਦਰਵੇਸੁ ਜਿਸੁ ਸਿਫਤਿ ਧਰਾ॥੬॥
ਸਭੇ ਵਖਤ ਸਭੇ ਕਰਿ ਵੇਲਾ॥ ਖਾਲਕੁ ਯਾਦਿ ਦਿਲੈ ਮਹਿ ਮਉਲਾ॥
ਤਸਬੀ ਯਾਦਿ ਕਰਹੁ ਦਸ ਮਰਦਨੁ ਸੁੰਨਤਿ ਸੀਲੁ ਬੰਧਾਨਿ ਬਰਾ॥੭॥
ਦਿਲ ਮਹਿ ਜਾਨਹੁ ਸਭ ਫਿਲਹਾਲਾ॥ ਖਿਲਖਾਨਾ ਬਿਰਾਦਰ ਹਮੂ ਜੰਜਾਲਾ
ਮੀਰ ਮਲਕ ਉਮਰੇ ਫਾਨਾਇਆ ਏਕ ਮੁਕਾਮ ਖੁਦਾਇ ਦਰਾ॥੮॥
ਅਵਲਿ ਸਿਫਤਿ ਦੂਜੀ ਸਾਬੂਰੀ॥ ਤੀਜੈ ਹਲੇਮੀ ਚਉਥੈ ਖੈਰੀ॥
ਪੰਜਵੈ ਪੰਜੇ ਇਕਤੁ ਮੁਕਾਮੈ ਏਹਿ ਪੰਜਿ ਵਖਤ ਤੇਰੇ ਅਪਰਪਰਾ॥੯॥
ਸਗਲੀ ਜਾਨਿ ਕਰਹੁ ਮਉਦੀਫਾ॥ ਬਦ ਅਮਲ ਛੋਡਿ ਕਰਹੁ ਹਥਿ ਕੂਜਾ॥
ਖੁਦਾਇ ਏਕੁ ਬੁਝਿ ਦੇਵਹੁ ਬਾਂਗਾਂ ਬੁਰਗੂ ਬਰਖੁਰਦਾਰ ਖਰਾ॥੧੦॥
ਹਕੁ ਹਲਾਲੁ ਬਖੋਰਹੁ ਖਾਣਾ॥ ਦਿਲ ਦਰੀਆਉ ਧੋਵਹੁ ਮੈਲਾਣਾ॥
ਪੀਰੁ ਪਛਾਨੈ ਭਿਸਤੀ ਸੋਈ ਅਜਰਾਈਲੁ ਨ ਦੋਜ ਠਰਾ॥੧੧॥
ਕਾਇਆ ਕਿਰਦਾਰ ਅਉਰਤ ਯਕੀਨਾ॥ ਰੰਗ ਤਮਾਸੇ ਮਾਣਿ ਹਕੀਨਾ॥
ਨਾਪਾਕ ਪਾਕੁ ਕਰਿ ਹਦੂਰਿ ਹਦੀਸਾ ਸਾਬਤ ਸੂਰਤਿ ਦਸਤਾਰ ਸਿਰਾ॥੧੨॥
ਮੁਸਲਮਾਣੁ ਮੋਮ ਦਿਲ ਹੋਵੈ॥ ਅੰਤਰ ਕੀ ਮਲੁ ਦਿਲ ਤੇ ਧੋਵੈ॥
ਦੁਨੀਆ ਰੰਗ ਨ ਆਵੈ ਨੇੜੈ ਜਿਉ ਕੁਸਮ ਪਾਟੁ ਘਿਉ ਪਾਕ ਹਰਾ॥੧੩॥
ਜਾਕਉ ਮਿਹਰ ਮਿਹਰ ਮਿਹਰਵਾਨਾ॥ ਸੋਈ ਮਰਦੁ ਮਰਦੁ ਮਰਦਾਨਾ॥
ਸੋਈ ਸੇਖੁ ਮਸਾਇਕੁ ਹਾਜੀ ਸੋ ਬੰਦਾ ਜਿਸੁ ਨਜਰਿ ਨਰਾ॥੧੪॥
ਕੁਦਰਤਿ ਕਾਦਰ ਕਰਣ ਕਰੀਮਾ॥ ਸਿਫਤਿ ਮੁਹਬਤਿ ਅਥਾਹ ਰਹੀਮਾ॥
ਹਕੁ ਹੁਕਮੁ ਸਚੁ ਖੁਦਾਇਆ ਬੁਝਿ ਨਾਨਕ ਬੰਦਿ ਖਲਾਸ ਤਰਾ॥੧੫॥੩॥੧੨॥

੨੯. ਆਦਿ ਗ੍ਰੰਥ ਰਚਨਾ ਆਰੰਭ-ਪੋਥੀਆਂ ਲਿਆਂਦੀਆਂ

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਥਾਂ ਥਾਪੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਨੂੰ ਫੁਰਮਾਇਆ ਸੀ ਕਿ 'ਪੰਥ ਸਾਜਣਾ ਹੈ।' ਜਿਸਦਾ ਭਾਵ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਮੈਂ ਜੋ ਪੰਥ ਰਚਿਆ ਹੈ ਇਸਨੂੰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਲੀਹਾਂ ਤੇ ਲਈ ਚੱਲਨਾ ਹੈ। ਓਹ 'ਲੀਹਾਂ ਸਨ ਸੱਚ ਦੀਆਂ, ਨਾਮ ਦੀਆਂ, ਉਪਕਾਰ ਦੀਆਂ, ਨਾਮ ਦੁਆਰਾ ਆਪਣੀ ਹਉਮੈ ਨੂੰ ਜਿੱਤਣ ਤੇ ਘਟ ਘਟ ਵਿਚ ਵਜਾਪਕ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਨੂੰ ਲਖ ਲੈਣ ਤੇ ਵਿਚੇ ਰਹਿਕੇ ਭਲਾ ਕਰਨ ਦੀਆਂ।' ਇਸੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ 'ਪੰਥ ਸਾਜਣ' ਦੀ ਤਾਕੀਦ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਨੂੰ ਕੀਤੀ ਸੀ। ਅਤੇ ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਚੌਥੀ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਨੂੰ ਕੀਤੀ ਸੀ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਨੂੰ ਕੀਤੀ ਸੀ।

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਉਵੇਂ ਹੀ ਕੀਤੀ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਪਹਿਲੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕਰਦੇ ਆਏ ਤੇ ਜਿਵੇ ਆਪ ਨੂੰ ਫੁਰਮਾਨ ਹੋਇਆ ਸੀ, ਜਿਸ ਦੇ ਕੁਛ ਵੇਰਵੇ ਪਿੱਛੇ ਅਸੀਂ ਦੇ ਆਏ ਹਾਂ। ਘਰ ਦੀ ਮੁਖਾਲਫਤ, ਜੋ ਲਗਾਤਾਰ ਆਪ ਜੀ ਦੇ ਪਿੱਛੇ ਪਈ ਰਹੀ, ਉਸਦੇ ਹੁੰਦਿਆਂ ਆਪਣੇ ਪੰਥ ਨੂੰ ਸੰਭਾਲਣਾ ਤੇ ਆਪ ਪੂਰਨ ਪਦ ਤੇ ਖੜੋਕੇ ਨਿਰਵੈਰ ਤੇ ਨਿਰਭੈ ਰੰਗਾਂ ਵਿਚ ਖੇਲਣਾ ਇਕ ਕਮਾਲ ਹੈ ਜੋ ਅਵਤਾਰ ਗੁਰੂ ਹੀ ਵਰਤ ਕੇ ਦਿਖਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਆਪਣੇ ਗੁਰੂ ਦੇ ਹੁਕਮ 'ਪੰਥ ਸਾਜਣਾ' ਨੂੰ ਹੋਰ ਪੱਕੇ ਪੈਰਾਂ ਤੇ ਕਰਨੇ ਲਈ ਆਪ ਨੇ ਹਰਿਮੰਦਰ ਪੱਕੀ ਇਮਾਰਤ ਵਿਚ ਤੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਸਰੋਵਰ ਪੱਕੀ ਉਸਾਰੀ ਵਿਚ ਸਾਜਕੇ ਉਹ ਪਵਿਤ੍ਰਤਾ ਕਾਇਮ ਕੀਤੀ, ਜਿਥੇ ਅੱਠੇ ਪਹਿਰ ਕੀਰਤਨ ਹੁੰਦਾ ਰਹੇ ਤੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵਰਸਦਾ ਰਹੇ। ਇਹ ਮੰਦਰ ਦੀ ਸਾਜਨਾ ਪੰਥ ਦੀ ਪਰਪੱਕਤਾ ਲਈ ਪਰਮ ਜ਼ਰੂਰੀ ਸੀ। ਇਹ ਇਕ ਕੇਂਦ੍ਰੀ ਪਵਿਤ੍ਰ ਅਸਥਾਨ ਬਣ ਗਿਆ, ਜਿਸਦੇ ਦੁਆਲੇ ਸਾਰਾ ਪੰਥ ਖਿਚੀਂਦਾ ਘੁੰਮਦਾ ਰਹੇ, ਜਿਥੋਂ ਹਰੀ ਕੀਰਤਨ ਦੀ ਗੁੰਜਾਰ ਹਰੀ ਪ੍ਰੇਮ ਵਿਚ ਮਗਨ ਕਰਦੀ ਰਹੇ।

ਹੁਣ ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ ਦੂਜੀ ਸੋਚ ਕੀਤੀ। ਉਹ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਗੁਰਬਾਣੀ ਇਕ ਥਾਂ ਇਕੱਤ੍ਰ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇ। ਪਹਿਲੇ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੇ ਸੱਚਖੰਡ ਪਿਆਨੇ ਮਗਰੋਂ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਬਾਣੀ, ਜਿੰਨੀ ਦੂਰੋਂ ਨੇੜਿਓਂ ਮਿਲ ਸਕੀ, ਇਕੱਠੀ ਕੀਤੀ ਸੀ। ਤੀਸਰੇ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੇ ਵੇਲੇ ਤਿੰਨਾਂ ਹੀ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੀ ਬਾਣੀ ਦੋ ਪੋਥੀਆਂ ਵਿਚ, ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ, ਸੰਸਰਾਮ* ਤੋਂ ਲਿਖਵਾਈ ਗਈ ਸੀ। ਏਹ ਪੋਥੀਆਂ ਤਦੋਂ ਗੋਇੰਦਵਾਲ ਸਨ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਵੱਡੇ ਸਪੁਤ੍ਰ ਸ੍ਰੀ ਮੋਹਨ ਜੀ ਪਾਸ। ਸੋ ਆਪ ਨੇ ਵਿਚਾਰਿਆ ਕਿ ਸੰਚਯ ਆ ਜਾਵੇ ਤੇ ਇਸਨੂੰ ਵੀਚਾਰਕੇ ਚੌਥੇ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੀ ਸਾਰੀ ਬਾਣੀ ਤੇ ਆਪਣੇ ਤੇ ਉਤਰੀ ਬਾਣੀ ਤੇ ਹੋਰ ਜੋ ਪ੍ਰਭੂ ਪ੍ਰੇਮੀਆਂ ਦੀ ਠੀਕ ਠੀਕ ਬਾਣੀ ਮਿਲੇ ਸੋਧ ਸੁਧਾਰ ਕੇ ਸੰਚਯ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇ। ਸੋ ਆਰੰਭ ਗੋਇੰਦਵਾਲ ਵਾਲੀਆਂ ਪੋਥੀਆਂ ਦਾ ਮੰਗਾਉਣਾ ਸੀ। ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਇਸ ਕਾਰਜ ਦੇ ਕਰਨ ਦੀ ਹਾਮੀ ਭਰੀ ਤੇ ਗੁਰੂ ਆਗਜ਼ਾ ਵਿਚ ਗੋਇੰਦਵਾਲ ਚਲੇ ਗਏ। ਪਹਿਰ ਸਵਾ ਪਹਿਰ ਦਿਨ ਰਹੇ ਪਹੁੰਚਕੇ ਬਾਵਲੀ ਸਾਹਿਬ ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰਕੇ ਮੋਹਨ ਜੀ ਦੇ ਚੁਬਾਰੇ ਜਾ ਪਹੁੰਚੇ। ਦਰ ਬੰਦ ਦੇਖਕੇ ਬਾਹਰੇ ਬੈਠ ਗਏ ਤੇ ਬੇਨਤੀਆਂ ਕਰਨ ਲਗੇ, ਪਰ ਮੋਹਨ ਜੀ ਯੋਗਿਕ ਸਮਾਧੀ ਵਿਚ ਸਨ; ਸਮਾਧਿ ਨਾ ਖੁੱਲ੍ਹੀ। ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਸਾਰੀ ਰਾਤ ਬੀ ਬੈਠੇ ਰਹੇ; ਅਰਜ਼ਾਂ ਕਰਦੇ ਰਹੇ ਪਰ ਦਰ ਨਾ ਖੁੱਲ੍ਹੇ। ਆਖਰ ਨਿਰਾਸ ਹੋਕੇ ਭਾਈ ਜੀ ਮੁੜ ਆਏ ਤੇ ਆ ਸਾਰੀ ਕਥਾ ਸੁਣਾਈ। ਤਦ ਭਾਈ ਬੁੱਢੇ ਨੇ ਇਹ ਸੇਵਾ ਚਾਈ ਤੇ ਗੋਇੰਦਵਾਲ ਪਹੁੰਚੇ। ਇਸ਼ਨਾਨ

*ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਦਾ ਪੋਤ੍ਰਾ ਬਾਬੇ ਮੋਹਨ ਜੀ ਦਾ ਸਪੁਤ੍ਰ।

ਕਰਕੇ ਚੁਬਾਰੇ ਪਹੁੰਚੇ। ਤਦੋਂ ਬੀ ਦਰ ਅੰਦਰੋਂ ਬੰਦ ਸੀ। ਆਪ ਨੇ ਬੀ ਅਵਾਜ਼ਾਂ ਦਿੱਤੀਆਂ, ਬਿਨੈ ਉਚਾਰੀਆਂ, ਦਰ ਖੜਕਾਏ ਪਰ ਦਰ ਨਾ ਖੁੱਲ੍ਹਾ। ਫੇਰ ਆਪ ਨੇ ਆਪਣੇ ਬਲ ਨਾਲ ਦਰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਖਿੱਚੇ ਤੇ ਚੂਥੀ ਹਿਲਾਈ, ਕੁਛ ਇੱਟਾਂ ਪੁੱਟਕੇ ਚੂਥੀ ਕੱਢ ਲਈ ਤੇ ਦਰ ਖੋਲ੍ਹਕੇ ਅੰਦਰ ਜਾ ਪਹੁੰਚੇ, ਕੀ ਦੇਖਦੇ ਹਨ :-

ਸ੍ਰੀ ਮੋਹਨ ਬੈਠੇ ਜਹਾਂ ਪਦਮਾਸਨ ਧਾਰੀ।
ਲਗੀ ਸਮਾਧਿ ਅਖੰਡ ਰਸੁ ਨਹਿ ਦੇਹਿ ਸੰਭਾਰੀ।
ਕਾਸ਼ਟ ਕੇਰ ਸਮਾਨ ਦ੍ਰਿੜ ਰਿਜ[1] ਹ੍ਵੈਕਰ ਬੈਸਾ।
ਅਚਲ[2] ਅੰਗ ਸਗਰੇ ਕਰੇ ਥਿਤ ਕਾਸ਼ਟ ਜੈਸਾ॥੩੫॥

(ਸੂ: ਪ੍ਰ: ੨੦੪੮)

ਉਧਰ ਮੋਹਰੀ ਜੀ ਨੂੰ ਖਬਰ ਹੋਈ; ਦਰ ਟੁੱਟਣ ਦੀ ਅਵਾਜ਼ ਅਈ, ਤਦ ਉਹ ਛੇਤੀ ਉਪਰ ਪਹੁੰਚਾ ਤੇ ਬੋਲਿਆ : ਭਾਈ ਜੀਓ! ਕਾਸਨੂੰ ਇਸ ਤਾਂਈਂ ਹਿਲਾਉਂਦੇ ਹੋ, ਇਹ ਅਪਣੀ ਸਮਾਧੀ ਵਿਚ ਹੈਸੁ। ਇਹ ਮਸਤ ਸੁਭਾਵ

ਬਡ ਲਘੁ ਨਹੀਂ ਬਿਚਾਰਤੋ ਨਹਿ ਦੇਖਹਿ ਕਾਊ।
ਸੂਪ ਆਦਿ ਨਿਸ਼ਠੁਰ[3] ਭਨਹਿ ਹੇਰਤ ਰਿਸ ਧਾਰੇ।......
ਨਿਜ ਸੁਭਾਉ ਮਹਿ ਮਸਤ ਰਹਿ ਕਿਹ ਸੰਗ ਨ ਬੋਲੈ।
ਬੈਠਜੋ ਅੰਤਰ ਇਮ ਰਹੈ ਕਬਿ ਕਬਿ ਦਰ ਖੋਲੈ।

ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਨਾਲ ਸ੍ਰੀ ਬੁੱਢਾ ਜੀ ਨੇ ਸ੍ਰੀ ਮੋਹਨ ਜੀ ਦੀ ਸਮਾਧੀ ਖੋਹਲਣੀ ਮੁਨਾਸਿਬ ਨਾ ਜਾਤੀ ਤੇ ਪਰਤ ਆਏ ਤੇ ਸਾਰੀ ਕਥਾ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਆ ਸੁਣਾਈ।

ਇਸ ਤੋਂ ਮਗਰੋਂ ਕੁਛ ਵੀਚਾਰ ਕਰਕੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਆਪ ਤਿਆਰ ਹੋਏ ਤੇ ਗੋਇੰਦਵਾਲ ਅੱਪੜੇ। ਬਾਵਲੀ ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰਕੇ ਧਿਆਨ ਮਗਨ ਬੈਠ ਗਏ। ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਤੀਸਰੇ ਸਾਹਿਬਾਂ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਹੋਏ ਤੇ ਸੈਨਤ ਹੋਈ ਕਿ ਕਾਰਜ ਰਾਸ ਹੋਏਗਾ, ਕਠੋਰ ਬਚਨ ਝੱਲ ਲੈਣੇ[4]।

ਹੁਣ ਗੁਰੂ ਜੀ ਗੋਇੰਦਵਾਲ ਨਗਰੀ ਵਿਚ ਉਸ ਗਲੀ ਗਏ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਮੋਹਨ ਜੀ ਦਾ ਚੁਬਾਰਾ ਸੀ। ਹੱਥ ਵਿਚ ਤੰਬੂਰਾ ਸੀ। ਨੰਗੇ ਪੈਰੀਂ ਗਏ ਤੇ ਚੁਬਾਰੇ ਦੇ ਅੱਗੇ ਗਲੀ ਵਿਚ ਹੀ ਭੁਞੇ ਜਾ ਬੈਠੇ, ਕੁਛ ਚਾਦਰ ਕਿ ਦਰੀ ਕਾਲੀਨ ਵਿਛਾਉਣ ਨਾਂ ਦਿਤਾ। ਫੇਰ ਗਉੜੀ ਰਾਗ ਦੀ ਮਧੁਰ ਧੁਨਿ ਵਿਚ ਤੰਬੂਰੇ ਦੀਆਂ ਮਿਠੀਆਂ ਸੁਰਾਂ ਵਜਦੀਆਂ ਵਿਚ ਗਾਵੈਂ :-

ਗਉੜੀ ਮਹਲਾ ੫

ਮੋਹਨ ਤੇਰੇ ਊਚੇ ਮੰਦਰ ਮਹਲ ਅਪਾਰਾ॥ ਮੋਹਨ ਤੇਰੇ ਸੋਹਨਿ
ਦੁਆਰ ਜੀਉ ਸੰਤ ਧਰਮ ਸਾਲਾ॥ ਧਰਮਸਾਲ ਅਪਾਰ
ਦੈਆਰ ਠਾਕੁਰ ਸਦਾ ਕੀਰਤਨੁ ਗਾਵਹੇ॥ ਜਹ ਸਾਧ ਸੰਤ
ਇਕਤ੍ਰ ਹੋਵਹਿ ਤਹਾ ਤੁਝਹਿ ਧਿਆਵਹੇ॥ ਕਰਿ ਦਇਆ
ਮਇਆ ਦਇਆਲ ਸੁਆਮੀ ਹੋਹੁ ਦੀਨ ਕ੍ਰਿਪਾਰਾ॥
ਬਿਨਵੰਤਿ ਨਾਨਕ ਦਰਸ ਪਿਆਸੇ ਮਿਲਿ ਦਰਸਨ ਸੁਖੁ ਸਾਰਾ॥੧॥

ਸ੍ਰੀ ਮੋਹਨ ਜੀ ਦੀ ਸਮਾਧੀ, ਜੋ ਦੋ ਵੇਰ ਦੇ ਯਤਨ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਸੀ ਖੁੱਲ੍ਹੀ, ਅੱਜ ਮਧੁਰ

---

੧. ਸਿੱਧਾ। ੨. ਅਹਿੱਲ। ੩. ਕਰੜੇ।

੪. ਸਹਿ ਕਰਿ ਬਾਕ ਕਠੋਰ ਲੇਹੁ ਜੋ ਚਿਤ ਚਹੈ॥ (ਸੂ: ਪ੍ਰ:)

ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਅਸਰ ਨਾਲ ਖੁੱਲ੍ਹੀ ਤੇ ਤਾਕੀ ਵਿਚੋਂ ਗਲੀ ਵੱਲ ਤੱਕੇ ਤੇ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਵੱਲ ਤੱਕ ਕੇ ਕੁਛ ਕਠੋਰ ਵਾਕ ਕਹੇ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਾਕਾਂ ਦੇ ਅਰਥ ਦੂਹਰੇ ਹਨ, ਨਿੰਦਜਾ ਬੀ ਅਰਥ ਨਿਕਲਦੇ ਹਨ ਤੇ ਉਸਤਤਿ ਵੀ।

ਕਠੋਰ ਵਾਕ ਸੁਣਕੇ ਤੰਬੂਰੇ ਦੀਆਂ ਮ੍ਰਿਦੁਲ ਜ਼ਰਬਾਂ ਮੱਧਮ ਨਹੀਂ ਪਈਆਂ ਤੇ ਦੈਵੀ ਗਲਾ ਸੁਰੀਲੀ ਸੁਰ ਵਿਚ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵਰਖਾ ਕਰਨੋ ਨਹੀਂ ਰੁਕਿਆ। ਹੁਣ ਇਉਂ ਮਧੁਰ ਵਾਕ ਉਚਾਰ ਹੋਏ :-

ਮੋਹਨ ਤੇਰੇ ਬਚਨ ਅਨੂਪ ਚਾਲ ਨਿਰਾਲੀ॥ ਮੋਹਨ ਤੂੰ ਮਾਨਹਿ
ਏਕੁ ਜੀ ਅਵਰ ਸਭ ਰਾਲੀ॥ ਮਾਨਹਿ ਤ ਏਕੁ ਅਲੇਖੁ
ਠਾਕੁਰੁ ਜਿਨਹਿ ਸਭ ਕਲ ਧਾਰੀਆ॥ ਤੁਧੁ ਬਚਨਿ ਗੁਰ ਕੈ
ਵਸਿ ਕੀਆ ਆਦਿ ਪੁਰਖੁ ਬਨਵਾਰੀਆ॥ ਤੂੰ ਆਪਿ ਚਲਿਆ
ਆਪਿ ਰਹਿਆ ਆਪਿ ਸਭ ਕਲ ਧਾਰੀਆ॥ ਬਿਨਵੰਤਿ
ਨਾਨਕ ਪੈਜ ਰਾਖਹੁ ਸਭ ਸੇਵਕ ਸਰਨਿ ਤੁਮਾਰੀਆ॥੧॥

ਹੁਣ ਰਾਗ ਦੀ ਮਧੁਰਤਾ, ਭਾਵ ਦੀ ਮਧੁਰਤਾ, ਕਮਾਲ ਦੀ ਮਿੱਠਤ ਤੇ ਨਿਜ ਨਾਲ ਹਿਤ ਤੱਕ ਕੇ, ਕਵੀ ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ ਜੀ ਲਿਖਦੇ ਹਨ ਕਿ ਬਾਬਾ ਮੋਹਨ-

ਚੌਪਈ॥ ਇਮ ਸੁਨਿ ਕਰ ਜਸੁ ਆਪਨ ਕੇਰਾ। ਭਯੋ ਪ੍ਰਸੰਨ ਕ੍ਰਿਪਾਲ ਘਨੇਰਾ।
ਮਨ ਮਹਿਂ ਲਾਗ ਬਿਚਾਰਨ ਮੋਹਨ। -ਚਤੁਰ ਗੁਰੂ ਮੂਰਤਿ ਇਹ ਸੋਹਨ। ੨੫।
ਕ੍ਰੋਧ ਈਰਖਾ ਆਦਿ ਬਿਕਾਰਾ। ਇਨ ਮਹਿਂ ਕੋ ਨਹਿਂ ਪਰੈ ਨਿਹਾਰਾ।
ਕਰੈ ਸ਼ਤ੍ਰੁਤਾ ਸੋ ਪਛੁਤਾਵੈ॥ ਸੇਵਹਿ ਪ੍ਰੀਤਿ ਸਕਲ ਸੁਖ ਪਾਵੈ। ੨੬।
ਕਟਕ[1] ਬਾਕ ਸੁਨਿਕੈ ਅਬ ਮੇਰੇ। ਰਹੇ ਅਛੋਭ[2] ਸਿੰਧ[3] ਸਮ ਹੇਰੇ।
ਸ਼ਾਂਤਿ ਰਿਦਾ ਸਮਤਾ ਮੁਝ ਸਾਥ। ਗਾਇ ਸ਼ਬਦ ਸ੍ਰੀ ਅਰਜਨ ਨਾਥ। ੨੭।
ਸ੍ਰੀ ਗੁਰ ਅਮਰ ਪਿਤਾ ਕੇ ਬੈਨ। ਕੀਨ ਬਿਗਾਰ ਜਿ ਮਾਨੇ ਮੈ ਨ।
ਅਬ ਨਹਿ ਉਚਿਤ ਬਿਗਾਰਨ ਬਾਤੀ। ਕਰੌਂ ਸੁਧਾਰਨ ਹੁਇ ਸੁਖ ਸ਼ਾਂਤੀ। ੨੮।
ਜਗ ਮਹਿਂ ਨਿੰਦਾ ਪੂਰਬ ਲਈ। ਅਬ ਸੁਧਰੈ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦਈ-।
ਇਮ ਬਿਚਾਰ ਕਰਿ ਲੇ ਕਰ ਪੋਥੀ। ਮਤਿ ਤਜਿ ਦੀਨ ਪ੍ਰੇਮ ਤੇ ਥੋਥੀ। ੨੯।
ਨਿਜ ਚੌਬਾਰੇ ਬਾਹਰ ਆਯੋ। ਸ੍ਰੀ ਅਰਜਨ ਕੋ ਤਬਿ ਦਰਸਾਯੋ।
-ਚਤੁਰ ਗੁਰੂ ਕੀ ਜੋਤਿ ਕ੍ਰਿਪਾਲਾ। ਇਨ ਮਝਾਰ ਸੋ ਬਸਹਿ ਬਿਸਾਲਾ-। ੩੦।
ਦੇਖਿ ਸਰੂਪ ਸੁ ਹੋਇ ਪ੍ਰਸੰਨ। ਕਹਯੋ ਕਿ ਸ੍ਰੀ 'ਅਰਜਨ ਤੁਮ ਧੰਨ'।
ਸਤਿਗੁਰ ਦੇਖਯੋ ਮੋਹਨ ਆਯੋ। ਪੁਨ ਤੀਜੋ ਪਦ ਸ਼ਬਦ ਅਲਾਯੋ। ੩੧।

(ਰਾ: ੩॥ ਅੰ: ੩੪॥)

ਫਿਰ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਮਧੁਰ ਸੁਰ ਗਾਇਨ ਕੀਤਾ :-

ਮੋਹਨ ਤੁਧੁ ਸਤਸੰਗਤਿ ਧਿਆਵੈ ਦਰਸ ਧਿਆਨਾ॥
ਮੋਹਨ ਜਮੁ ਨੇੜਿ ਨ ਆਵੈ ਤੁਧੁ ਜਪਹਿ ਨਿਦਾਨਾ॥
ਜਮਕਾਲੁ ਤਿਨ ਕਉ ਲਗੈ ਨਾਹੀ ਜੋ ਇਕ ਮਨਿ ਧਿਆਵਹੇ॥
ਮਨਿ ਬਚਨਿ ਕਰਮਿ ਜਿ ਤੁਧੁ ਅਰਾਧਹਿ ਸੇ ਸਭੇ ਫਲ ਪਾਵਹੇ॥
ਮਲ ਮੂਤ ਮੂੜ ਜਿ ਮੁਗਧ ਹੋਤੇ ਸਿ ਦੇਖਿ ਦਰਸੁ ਸੁਗਿਆਨਾ॥
ਬਿਨਵੰਤਿ ਨਾਨਕ ਰਾਜੁ ਨਿਹਚਲੁ ਪੂਰਨ ਪੁਰਖ ਭਗਵਾਨਾ॥੩॥

ਮੋਹਨ ਜੀ ਨੇ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਮੋਹਨੀ ਮੂਰਤੀ ਵੇਖੀ ਜੋ ਗਾ ਰਹੇ ਹਨ, ਪ੍ਰੇਮ ਵਿਚ

---

੧. ਕਉੜੇ। ੨. ਅਹਿੱਲ, ਸ਼ਾਂਤ। ੩. ਸਮੁੰਦਰ ਵਾਂਗ।

ਨੈਣ ਬੰਦ ਮਗਨ ਹਨ, ਕੋਈ ਕੋਈ ਜਲ ਟੇਪਾ ਕਿਰਦਾ ਹੈ, ਸਮਝ ਗਿਆ ਕਿ ਏਹ ਪੂਰਨ ਗੁਰੂ ਹਨ ਤੇ ਆਪਣੇ ਪ੍ਰੀਤਮ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਰੰਗ ਰੱਤੇ ਹੋਏ ਗਾ ਰਹੇ ਹਨ। ਇਹ ਦੇਖ ਕੇ ਪੋਥੀਆਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਅੱਗੇ ਧਰ ਦਿੱਤੀਆਂ ਤੇ ਚਰਨਾਂ ਤੇ ਸਿਰ ਰੱਖ ਦਿੱਤਾ। ਤਦ ਨੰਮ੍ਰਤਾ ਦੀ ਅਵਧੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਬੋਲੇ। 'ਆਪ ਵੱਡੇ ਹੋ, ਸਾਕਾਦਾਰੀ ਵਿਚ ਮਾਮਾ ਜੀ ਹੋ, ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਜਗਤ ਤਾਰਕ ਗੁਰੂ ਆਪਦੇ ਪਿਤਾ ਹਨ, ਸੋ ਮੇਰੇ ਵੱਡੇ ਹੋ, ਮੱਥਾ ਨਾ ਟੇਕੋ।' ਤਦ ਸ੍ਰੀ ਮੋਹਨ ਜੀ ਬੋਲੇ :-

ਸ੍ਰੀ ਅਰਜਨ ਭਗਨੀ ਸੁਤ[੧] ਮੇਰੇ। ਪਰਸੌਂ ਚਰਨ ਕਮਲ ਅਬ ਤੇਰੇ।੩੯।
ਭੂਲ ਪਰੀ ਮੁਝ ਤੇ ਬਹੁ ਪਹਿਲੇ। ਬਖਸ਼ਹੁ ਅਬਿ ਕੀਜਹਿ ਨਿਤ ਸਹਿਲੇ[੨]
ਸਮਾਂ ਉਡੀਕਤਿ ਸੋ ਅਬਿ ਆਵਾ। ਕ੍ਰਿਪਾ ਕਰਹੁ ਦੁਖ ਬਨ ਤੁਮ ਦਾਵਾ[੩]।੪੦।
(ਰਾ: ੩॥ ਅੰ: ੩੪॥)

ਫੇਰ ਕਿਤਨਾ ਚਿਰ ਵਾਰਤਾਲਾਪ ਹੁੰਦੀ ਰਹੀ, ਜਿਸ ਦੇ ਅੰਤ ਤੇ ਇਉਂ ਲਿਖਿਆ ਹੈ :-

ਸੁਨ ਮੋਹਨ ਪਰਮੁਦਤਿ[੪] ਬਿਸਾਲਾ। ਗੁਰ ਕੇ ਚਰਨ ਪਰਜੇ ਤਿਸਕਾਲਾ।
ਹਾਥ ਜੋਰਿ ਨੰਮ੍ਰੀ ਅਤਿ ਭਇਊ। 'ਬਖਸ਼ਹੁ ਗੁਨਹ ਭੂਲ ਜੋ ਗਇਊ।੩੮।
ਨੰਮ੍ਰਿ ਭਯੋ ਮਾੱਤੁਲ[੫] ਕੇ ਹੇਰਾ। ਸ੍ਰੀ ਅਰਜਨ ਬਰ ਦੇ ਤਿਸ਼ ਬੇਰਾ।
ਚਤੁਰਥ ਪਦ ਕੇ ਪੂਰਨ ਕਰਿਓ। ਮਹਨ ਖੇਦ[੬] ਸਰਬ ਪਰਹਰਿਓ।੩੯।
(ਰਾ: ੩॥ ਅੰ: ੩॥)

ਸ੍ਰੀ ਮੁਖਵਾਕ-ਮੋਹਨ ਤੂੰ ਸੁਫਲੁ ਫਲਿਆ ਸਣੁ ਪਰਵਾਰੇ॥ ਮੋਹਨ ਪੁਤ੍ਰ ਮੀਤ
ਭਾਈ ਕਟੰਭ ਸਭਿ ਤਾਰੇ॥ ਤਾਰਿਆ ਜਹਾਨੁ ਲਹਿਆ ਅਭਿਮਾਨੁ
ਜਿਨੀ ਦਰਸਨੁ ਪਾਇਆ॥ ਜਿਨੀ ਤੁਧਨੋ ਧੰਨੁ ਕਹਿਆ ਤਿਨ
ਜਮੁ ਨੇੜਿ ਨ ਆਇਆ॥ ਬੇਅੰਤ ਗੁਣ ਤੇਰੇ ਕਥੇ ਨ ਜਾਹੀ
ਸਤਿਗੁਰ ਪੁਰਖ ਮੁਰਾਰੇ॥ ਬਿਨਵੰਤਿ ਨਾਨਕ ਟੇਕ ਰਾਖੀ ਜਿਤੁ
ਲਗਿ ਤਰਿਆ ਸੰਸਾਰੇ॥੪॥੨॥ (ਰਾ: ੩॥ ਅੰ: ੫॥)

ਪੋਥੀਆਂ ਲੈ ਕੇ ਟੁਰ ਪੈਂਦੇ ਪਰ ਸ੍ਰੀ ਮੋਹਰੀ ਜੀ ਨੇ ਬੜੇ ਪ੍ਰੇਮ ਨਾਲ ਅਟਕਾ ਲਿਆ ਤੇ ਸਾਰੇ ਪਰਿਵਾਰ ਵਿਚ ਲੈ ਗਿਆ। ਪਰਸਪਰ ਮਿਲਕੇ ਸੁਖੀ ਹੋਏ। ਦੋਹਾਂ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਂ ਦੇ ਦੇਹੁਰਿਆਂ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕੀਤੇ। ਇਕ ਰਾਤ ਗੋਇੰਦਵਾਲ ਹੀ ਰਹੇ। ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਸਾਰੇ ਪਰਿਵਾਰ ਦੀ ਆਗਜਾ ਪਾਕੇ ਵਾਪਸ ਹੋਏ। ਇਸ ਪਰਿਵਾਰ ਮੇਲੇ ਵਿਚ ਸ੍ਰੀ ਸੁੰਦਰ ਜੀ ਨਾਲ ਭੇਟ ਹੋਈ। ਰਿਸ਼ਤੇ ਵਿਚ ਸੁੰਦਰ ਆਪ ਜੀ ਦਾ ਭਤੀਜਾ ਲਗਦਾ ਸੀ। ਇਹ ਬਾਬਾ ਮੋਹਨ ਜੀ ਦਾ ਪੋਤ੍ਰਾ ਸੀ ਤੇ ਅਨੰਦ ਜੀ ਦਾ ਸਪੁਤ੍ਰ ਸੀ। ਸੁੰਦਰ ਜੀ ਨਾਲ ਜੋ ਗਲ ਬਾਤ ਹੋਈ ਇਸ ਦਾ ਵੇਰਵਾ ਸੂਰਜ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਵਿਚ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਿੱਤਾ ਹੈ :-

ਨਿਕਟਿ ਦੇਖਿ ਸੁੰਦਰ ਕੇ ਕਹਜੋ। ਹੇ ਸੁਭ ਮਤਿ ਤੁਮ ਸਭ ਕਿਛੁ ਲਹਜੋ।
ਸ੍ਰੀ ਗੁਰ ਅਮਰਦਾਸ ਜਿਸ ਭਾਂਤੀ। ਗੁਰਤਾ ਤਿਲਕ ਦੀਨ ਸੁਖ ਸ਼ਾਂਤੀ।
ਗੁਰੂ ਭਏ ਜਿਮ ਪਿਤਾ ਹਮਾਰੇ। ਸੋ ਬਨਾਇ ਅਬ ਕਰਹੁ ਉਚਾਰੇ।੪੭।
ਸੁਨਿ ਸੁੰਦਰ ਨੇ ਸੱਦ ਬਨਾਵਾ। ਸ੍ਰੀ ਅਰਜਨ ਕੋ ਸਕਲ ਸੁਨਾਵਾ।
ਹੁਇ ਪ੍ਰਸੰਨ ਸੋ ਲੀਨ ਲਿਖਾਈ। ਕਹਜੋ 'ਗ੍ਰਿੰਥ ਮੈਂ ਧਰਹਿ ਬਨਾਈ।੪੮।
ਅੰਤ ਸਮੇ ਇਸ ਪਾਠ ਜੁ ਕਰਹੀਂ। ਅੰਤਕ ਪੀਰ ਤਿਨਹੁ ਕੀ ਟਰਹੀ।' (ਰੁ: ੫: ਸੂ: ਰਾਸ ੩-੩੬)

ਸੁੰਦਰ ਕੋਲੋਂ ਸੱਦ ਲਿਖਵਾਕੇ ਨਾਲ ਲੈ ਲੀਤੀ, ਜੋ ਪਿਛੋਂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਬੀੜ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਕੀਤੀ। ਪੋਥੀਆਂ ਨੂੰ ਇਕ ਪਾਸੇ ਵਿਚ ਟਿਕਾ ਕੇ ਆਦਰ ਨਾਲ ਲੈ ਕੇ ਟੁਰ ਪਏ।

---

੧. ਭੈਣ ਦੇ ਪੁੱਤ੍ਰ। ੨. ਸੌਖਾ, ਸੌਖੀ। ੩. ਦੁਖਾਂ ਦੇ ਬਨ ਨੂੰ ਤੁਸੀਂ ਬਨ ਅਗਨੀ ਸਮਾਨ ਹੋ। ੪. ਬਹੁਤ ਖੁਸ਼। ੫. ਮਾਮੇ ਨੂੰ। ੬. ਦੁਖ, ਤਕਲੀਫ।

੩੦. ਸ੍ਰੀ ਦਾਤੂ ਜੀ ਮਿਲਾਪ।

ਸਨੇ ਸਨੇ ਚਲਦੇ ਖਡੂਰ ਆ ਪਹੁੰਚੇ। ਇਥੇ ਵਸਦੇ ਸਨ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਬੇਟੇ ਸ੍ਰੀ ਦਾਤੂ ਜੀ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਆਗਮਨ ਸੁਣਕੇ ਆ ਮਿਲੇ ਤੇ ਮੱਥਾ ਟੇਕਿਆ ਪਰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਹੱਥਾਂ ਤੇ ਲੈਕੇ ਪਿਆਰ ਤੇ ਨਿੰਮ੍ਰਤਾ ਦੇ ਵਾਕ ਕਹੇ। ਪਰ ਸ੍ਰੀ ਦਾਤੂ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ : ਆਪ ਗੁਰ ਗਦੀ ਦੇ ਮਾਲਕ ਗੁਰੂ ਹੋ। ਮੈਂ ਹੁਣ ਸ਼ਰਧਾ ਧਾਰਕੇ ਆਇਆ ਹਾਂ, ਅਗੇ ਅਵਗਜਾ ਕਰ ਬੈਠਾ ਹਾਂ, ਜਿਸ ਦੀ ਹੁਣ ਤਕ ਮਨ ਨੂੰ ਦਰਦ ਹੈ ਤੇ ਸਰੀਰ ਵਿਖੇ ਪੀੜਾ ਹੈ।

ਫੇਰ ਸ੍ਰੀ ਦਾਤੂ ਜੀ ਨੇ ਸ੍ਰੀ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਦੀ ਅਵੱਗਜਾ ਕਰਨ ਦੀ ਕਥਾ ਸੁਣਾਈ*।

ਫੇਰ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ ਕਿ ਉਸ ਰਾਤਿ ਜਦ ਮੈਂ ਗੋਇੰਦਵਾਲ ਤੋਂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਦਾ ਘਰ ਬਾਰ-ਡੇਰਾ ਲੁੱਟਕੇ ਖਡੂਰ ਆ ਰਿਹਾ ਤਾਂ ਚੋਰਾਂ ਨੇ ਲੁੱਟ ਲਿਆ ਸੀ। ਉਸ ਵੇਲੇ ਦੀ ਬਿਪਤ ਵਿਚ ਪੈਰ ਨੂੰ ਸੱਟ ਲਗ ਗਈ ਸੀ ਤੇ ਪੀੜ ਠਹਿਰ ਗਈ ਜੋ ਹੁਣ ਤਕ ਨਹੀਂ ਹਟੀ। ਮੈਂ ਮਗਰੋਂ ਪਛੁਤਾਕੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਅੰਤਲੇ ਸਮੇਂ ਹਾਜ਼ਰ ਹੋਕੇ ਖਿਮਾ ਮੰਗੀ ਸੀ ਤਾਂ ਆਪ ਨੇ ਫਰਮਾਯਾ ਸੀ : ਪੰਜਵੇਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਆਪਦੀ ਪੀੜਾ ਹਰਨਗੇ। ਸੋ ਹੁਣ ਮਿਹਰ ਕਰੋ, ਕਿ ਪੈਰ ਦੀ ਪੀੜਾ ਹਰੋ ਤੇ ਕੀਤੇ ਅਪਮਾਨ ਦੀ ਜੋ ਦਰਦ ਪੈਰ ਵਿਚ ਜਲਨ ਕਾਲਜੇ ਵਿਚ ਹੈ ਦੂਰ ਕਰੋ। ਤਦ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਮਿਹਰ ਕੀਤੀ ਤੇ ਕ੍ਰਿਪਾ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਨਾਲ ਤੱਕੇ ਮਨ ਤੇ ਸਰੀਰ ਦੇ ਦੁਏ ਦੁਖ ਦੂਰ ਹੋਏ। ਸ੍ਰੀ ਦਾਤੂ ਜੀ ਨੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਰਾਤ ਖਡੂਰ ਟਿਕਾ ਲਿਆ ਤੇ ਬੜੀ ਖਾਤਰ ਤੇ ਸੇਵਾ ਕੀਤੀ।

ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਗੁਰੂ ਜੀ ਸ੍ਰੀ ਦਾਸੂ ਜੀ ਨੂੰ ਆਪ ਮਿਲਨ ਗਏ। ਓਹ ਸਮਾਧਿ ਸਥਿਤ ਸਨ। ਸਮਾਧਿ ਖੁਲ੍ਹੀ ਤੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਪ੍ਰੇਮ ਭਾਵਨਾ ਨਾਲ ਮਿਲੇ ਅਤੇ ਯਾਚਨਾ ਕੀਤੀ ਕਿ ਆਪ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦਾ ਰੂਪ ਹੈ, ਅਸੀਸ ਦਿਓ ਕਿ ਹੁਣ ਇਹ ਯਾਤ੍ਰਾ ਸਮਾਪਤ ਹੋਵੇ ਤੇ ਮੈਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਵਿਚ ਜਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਵਾਂ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਅਸ਼ੀਰਵਾਦ ਦਿਤੀ ਤੇ ਫੇਰ ਖਾਸੇ ਪਰ ਸਵਾਰ ਪੋਥੀਆਂ ਤੇ ਆਪ ਬਾਣੀ ਦੇ ਸਤਿਕਾਰ ਵਿਚ ਟੁਰਦੇ ਖਡੂਰ ਤੋਂ ਵਿਦਾ ਹੋਏ।

੩੧. ਪਾਵਨ ਬੀੜ ਦੀ ਤਿਆਰੀ।

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਹੁਣ ਰਾਮਦਾਸ ਪੁਰੇ ਪੁੱਜ ਕੇ ਉਸ ਮਹਾਨ ਕਾਰਜ ਦੀ ਤਿਆਰੀ ਆਰੰਭ ਕੀਤੀ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਕਿ ਜਗਤ ਦਾ ਉਧਾਰ ਸਰਬ ਕਾਲ ਲਈ ਹੁੰਦਾ ਰਹੇ। ਜਿਸ ਪਾਵਨ, ਪਰਮ ਪਾਵਨ ਬੀੜ ਨੂੰ ਅਸੀਂ ਅੱਜ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਆਖਕੇ ਪੂਜਦੇ, ਪੜ੍ਹਦੇ, ਸਮਝਦੇ ਆਗਜਾ ਮੰਨਦੇ ਤੇ ਆਤਮਕ ਸੁਖ ਮਾਣਦੇ ਹਾਂ ਤੇ ਕਲਜਾਣ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਦੇ ਹਾਂ, ਉਸ ਮਹਾਨ ਪਵਿਤ੍ਰ ਤੇ ਉਪਕਾਰੀ ਕਾਰਜ ਦਾ ਆਰੰਭ ਕੀਤਾ।

ਪਹਿਲਾਂ ਇਸ ਪਵਿਤ੍ਰ ਕਾਰਜ ਲਈ ਥਾਂ ਚੁਣਿਆਂ ਜੋ ਹਰਿਮੰਦਰ ਤੋਂ ਪੂਰਬ ਦੱਖਣ ਰੁਖ ਨੂੰ ਕਈ ਬੇਰੀਆਂ, ਜੰਡ, ਪਿੱਪਲ ਆਦਿ ਬ੍ਰਿਛਾਂ ਨਾਲ ਛਾਯਾਦਾਰ ਸੀ। ਇਸ ਜਗਾ ਨੂੰ ਹੋਰ ਰਮਣੀਕ ਬਣਾ ਲੀਤਾ ਗਿਆ। ਥਾਂ ਸਫਾ ਕਰਕੇ ਨਵਾਂ ਘਾਸ ਸਿਆਣੇ ਮਾਲੀਆਂ ਨੇ ਲਗਾ ਦਿੱਤਾ। ਜਗਾ ਜਗਾ ਫੁੱਲਾਂ ਦੇ ਬਹਾਰੀ ਬੂਟੇ ਤੇ ਮੋਤੀਏ, ਚੰਬੇਲੀ, ਮਰੂਏ ਆਦਿ ਦੇ ਝਾੜੀਦਾਰ ਬੂਟੇ ਗਾਚੀਆਂ ਪੱਟਕੇ ਲਿਆ

*ਇਹ ਕਥਾ ਅਸ਼ਟ ਚਮਤਕਾਰ ਭਾਗ ੧ ਵਿਚ ਆ ਚੁਕੀ ਹੈ।

ਲਗਾਏ।। ਇਥੇ ਇਕ ਥਾਂ ਕੁਛ ਨੀਵਾਂ ਜਿਹਾ ਕੁਦਰਤੀ ਹੈਸੀ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਸੇਮੇ ਦਾ ਸੁਛ ਜਲ ਕੱਠਾ ਹੋਇਆ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ। ਇਸਨੂੰ ਹੋਰ ਖੁਦਾਈ ਕਰਕੇ ਹੋਰ ਨੀਵਾਂ ਕਰ ਲੀਤਾ ਗਿਆ ਤੇ ਇਕ ਨਿੱਕੇ ਜਿਹੇ ਤਲਾਊ ਦੀ ਸੂਰਤ ਦੇ ਲਈ, ਜੋ ਹੁਣ ਤਕ ਹੈ ਤੇ ਰਾਮਸਰ ਨਾਮ ਨਾਲ ਪ੍ਰਸਿਧ ਹੈ।

ਨਿੱਕੇ ਜਿਹੇ ਸਰੋਵਰ ਦੇ ਕਿਨਾਰੇ ਤੰਬੂ ਲਾਇਆ ਗਿਆ। ਉਸ ਅਗੇ ਇਕ ਸ਼ਾਮਿਯਾਨਾ ਤਾਣਿਆ ਗਿਆ, ਦੁਆਲੇ ਕਨਾਤ ਫੇਰੀ ਗਈ। ਸਾਂਭਣ ਸਿਤ੍ਰਨ ਲਈ ਸੰਦੂਕ, ਲਿਖਣ ਦੇ ਲਈ ਕਾਗਜ਼ ਸਿਆਹੀ ਕਲਮਾਂ ਚੌਕੀ ਆਦਿ ਸਮਾਨ ਇਕੱਠੇ ਕਰਕੇ ਤਿਆਰੀ ਪੂਰੀ ਕਰ ਲਈ ਗਈ। ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਨੂੰ ਲਿਖਾਰੀ ਦੇ ਕੰਮ ਤੇ ਲਾ ਕੇ ਇਸ ਸੰਬੰਧੀ ਸਾਰੇ ਕਾਰਜ ਦੀ ਸੌਂਪਣਾ ਤੇ ਲਾ ਦਿੱਤਾ। ਉਧਰ ਆਈਆਂ ਸੰਗਤਾਂ ਦੀ ਸੰਭਾਲ ਤੇ ਉਪਦੇਸ਼ ਦੇ ਕੰਮ ਤੇ ਅਤੇ ਸ੍ਰੀ ਹਰਿਮੰਦਰ ਵਿਚ ਕੀਰਤਨ ਆਦਿ ਕਾਰਜਾਂ ਤੇ ਬਾਬਾ ਬੁੱਢਾ ਜੀ ਨੂੰ ਥਾਪ ਦਿੱਤਾ।

ਐਉਂ ਆਪ ਵਿਹਲੇ ਹੋ ਕੇ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੀ ਰਚਨਾ ਤੇ ਸੰਕਲਨਾਂ ਦੇ ਸਰਬ ਕਾਲ ਸੁਖਦਾਈ ਕਾਰਜ ਤੇ ਲਗ ਪਏ।

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਤਿਆਰ ਹੋਣ ਵਾਲੀ ਪਾਵਨ ਬੀੜ ਦੀ ਵੰਡ ਰਾਗਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਹੀ ਰਖੀ। ਹਰ ਰਾਗ ਵਿਚ ਬਾਣੀ ਦਾ ਕ੍ਰਮ (ਤਰਤੀਬ) ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਰਖਿਆ : ਪਹਿਲਾਂ ਬਾਣੀ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਫੇਰ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਦੀ, ਫੇਰ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਦੀ, ਉਪ੍ਰੰਤ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ, ਅਰਥਾਤ ਅਪਣੀ ਉਚਾਰੀ ਬਾਣੀ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਬਾਣੀ ਬੜੀ ਥੋੜੀ ਹੈ, ਜੋ ਸਲੋਕਾਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਵਾਰਾਂ ਵਿਚ ਰਖੀ। ਮਹੱਲੇ ਵਾਰ ਵੰਡ ਤੋਂ ਛੁੱਟ ਇਕ ਹੋਰ ਵੰਡ ਬੀ ਕੀਤੀ। ਪਹਿਲੇ ਛੋਟੇ ਸ਼ਬਦ ਮਹੱਲੇ ਤੇ ਘਰ ਵਾਰ, ਫਿਰ ਅਸ਼ਟਪਦੀਆਂ ਉਸੇ ਕ੍ਰਮ ਵਿਚ ਫਿਰ ਹੋਰ ਵਡੀਆਂ ਬਾਣੀਆਂ, ਛੰਤ ਵਾਰਾਂ ਆਦਿ ਤੇ ਉਸ ਤੋਂ ਮਗਰੋਂ ਭਗਤਾਂ ਦੀ ਬਾਣੀ। ਪੰਜਾਂ ਹੀ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਂ ਦੀ ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਨਾਮ 'ਨਾਨਕ' ਆਉਂਦਾ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਹਰ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਰੂਪ ਸਨ। ਸੋ ਇਹ ਕੀਕੂੰ ਪਤਾ ਲਗੇ ਕਿ ਕੋਈ ਰਚਨਾ ਕਿਸ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਬਾਣੀ ਹੈ? ਸੋ ਪਾਵਨ ਬੀੜ ਦੇ ਹਰ ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਉਪਰ ਮਹਲਾ ਪਹਿਲਾ, ਦੂਜਾ, ਤੀਜਾ, ਚਉਥਾ ਪੰਜਵਾਂ ਆਦਿ ਲਿਖਿਆ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਤੋਂ ਪਤਾ ਲਗ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਕਿਸ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀ ਦਾ ਸ਼ਬਦ ਹੈ। ਇਉਂ ਇਹ ਕਾਰਜ ਰੋਜ਼ ਹੋਣ ਲਗ ਪਿਆ। ਕਿਤਨਾ ਚਿਰ ਲਗਾ? ਠੀਕ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਪਰ ਬੀੜ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਤੋਂ : ਅਨੁਮਾਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਬਹੁਤ ਸਾਰਾ ਸਮਾਂ ਲਗਾ ਹੈ। ਅੰਤ ਭਾਦ੍ਰੋਂ ਵਦੀ ੧ ਸੰਮਤ ੧੬੬੧ ਬਿ: ਨੂੰ ਇਹ ਪਾਵਨ ਬੀੜ ਸੰਪੂਰਨ ਹੋ ਗਈ, ਜਿਸ ਦਿਨ ਕਿ ਇਸਦਾ ਸੂਚੀ ਪੱਤ੍ਰ (ਤਤਕਰਾ) ਲਿਖਿਆ ਗਿਆ।

ਇਹ ਕਾਰਜ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਜਗਤ ਦੇ ਉਧਾਰੇ ਲਈ ਕੀਤਾ ਕਿ ਸਦਾ ਲਈ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦਾ ਹਿਰਦਾ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਆਤਮ ਜੋਤਿ; ਸ਼ਬਦ ਰੂਪ ਈਸ਼੍ਵਰ ਸਰੂਪਤਾ, ਪਾਰਬ੍ਰਹਮ ਪ੍ਰਭੂ ਦਾ ਪੂਰਨ ਗਿਆਨ ਜਗਤ ਜੀਵਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਰਹੇ। ਦੂਸਰੀ ਲੋੜ ਸੀ ਇਸ ਸਰੂਪ ਵਿਚ ਰਚਨਾ, ਜੋ ਸਚਮੁਚ ਦੈਵੀ ਉਚਾਰਨ ਹਾਰਾਂ ਦੀ ਹੈ, ਉਹ ਪਰਮ ਸ਼ੁਧ ਰੂਪ ਵਿਚ ਚੜ੍ਹੇ। ਕਿਉਂਕਿ ਅਜੇ ਪੰਜਾਹ ਸੱਠ ਵਰ੍ਹੇ ਹੀ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੂੰ ਸਚਖੰਡ ਪਿਆਨਾ ਕੀਤਿਆਂ ਹੋਏ ਸੀ ਕਿ ਇਹ ਅਨਰਥ ਹੋਣ ਲਗ ਪਿਆ ਸੀ ਕਿ ਲੋਕੀ ਆਪ ਪਦੇ ਰਚਕੇ 'ਨਾਨਕ' ਦੀ ਛਾਪ ਵਿਚ ਲਿਖਕੇ ਪ੍ਰਚਾਰਨ ਲਗ ਪਏ ਸਨ। ਸੋ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਇਹ ਵਿਤ੍ਰੇਕ ਬੀ ਕਰਨਾ ਸੀ। ਮਾਨੁੱਖੀ ਨੁਕਤੇ ਤੋਂ ਪੜਤਾਲ ਤੇ ਨਿਰਣੇ ਦੇ ਸਾਮਾਨ ਗੁਰੂ ਜੀ ਪਾਸ ਮੌਜੂਦ ਸਨ ਤੇ ਪੜਤਾਲ ਆਸਾਨ ਸੀ ਤੇ ਆਤਮਕ ਨੁਕਤੇ ਤੋਂ ਓਹ ਆਪ ਆਤਮ ਤੱਤ ਵੇਤਾ ਤੇ ਪਰਮ ਪਰਾਵਰ ਨਾਥ ਸਨ ਹੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਅੰਤਰ ਮੁਖੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਸਾਰਿਆਂ ਹੀ ਨਿਰਣਿਆਂ ਨੂੰ ਕਰ ਲੈਣ ਲਈ ਸਮਰੱਥ ਸੀ। ਇਸੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਭਗਤਾਂ ਦੀ ਬਾਣੀ

ਵਿਚ ਤਾ ਆਖੇਪ ਬੇਹੱਦ ਹੋ ਚੁਕੇ ਸਨ, ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਛਾਂਟ ਕਰਕੇ ਸੋਧਿਆ ਤੇ ਇਸ ਸੋਧੀ ਹੋਈ ਨੂੰ ਲਿਖਜਾ ਹੈ ਕਿ ਆਤਮ ਬ੍ਲ ਨਾਲ ਭਗਤਾਂ ਤੋਂ ਸਹੀ ਕਰਕੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਸ਼ੁੱਧ, ਨਿਰਸੰਸੇ ਬਾਣੀ ਬੀੜ ਵਿਚ ਚਾੜ੍ਹੀ। ਇਹ ਗਲ ਜ਼ਰੂਰੀ ਨਹੀਂ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਾਰੀ ਬਾਣੀ ਚਾੜ੍ਹੀ ਹੋਵੇ। ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਸਾਰੀ ਹੋਵੇ ਤੇ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਹੋਰ ਬੀ ਬਣੀ ਹੋਵੇ, ਜੋ ਭਗਤਾਂ ਦੀ ਹੋਵੇ ਤੇ ਚਾਹੇ ਓਹ ਆਖੇਪਾਂ ਵਾਲੀ ਹੋਵੇ। ਇਹ ਬੀ ਸੰਭਵ ਹੈ ਕਿ ਭਗਤਾਂ ਨੇ ਨਵੀਨ ਬਾਣੀ ਬੀ ਕੋਈ ਉਸ ਵੇਲੇ ਰਚ ਕੇ ਲਿਖਾਈ ਹੋਵੇ। ਪਰ ਜਿੰਨੀ ਬਾਣੀ ਬੀੜ ਵਿਚ ਚਾੜ੍ਹੀ ਗਈ ਹੈ ਉਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਭਗਤਾਂ ਦੀ ਆਪਣੀ ਹੈ ਤੇ ਇਸ ਵਿਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਆਸ਼ੇ, ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਉੱਨਤੀ ਦੇ ਅੱਡ ਅੱਡ ਤਜਰਬੇ ਤੇ ਸਮੇਂ ਦੇ ਭਾਵ ਤੇ ਅੰਤ ਉੱਚੇ ਪਦ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਪਰ ਸਾਂਈਂ ਦਰੋਂ ਗੁਰੂ ਜਜੋਤੀ ਤੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਗਜਾਨ ਦੇ ਭਾਵ ਆ ਗਏ ਹਨ।

ਭਾਈ ਸ਼ੰਕਰ ਦਯਾਲ ਜੀ ਫੈਜ਼ਾਬਾਦੀ ਆਪਣੇ ਜਪੁਜੀ ਦੇ ਟੀਕੇ ਦੇ ਦੀਬਾਚੇ ਵਿਚ ਲਿਖਦੇ ਹਨ ਕਿ ਅਰਸ਼ਾਂ ਵਿਚ 'ਗੁਰੂ ਜਜੋਤੀ' ਇਕ ਸੰਸਾਰ ਦੀ ਸਿਖਜਾ ਦਾਤਾ ਰੱਬੀ ਸ਼ਕਤੀ ਹੈ। ਇਸਦੀ ਤਾਬਿਆ ਸਾਰੇ ਭਗਤ ਤੇ ਇਲਹਾਮੀ ਸਿਖਜਾਦਾਤੇ (ਅਵਤਾਰ ਤੇ ਨਬੀ ਆਦਿ) ਆਕੇ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਰਹੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਪਰ ਗੁਰੂ ਗਜੋਤੀ ਵਲੋਂ ਬਾਣੀ ਉਤਰਦੀ ਰਹੀ ਹੈ। ਜਿਤਨੇ ਐਸੇ ਮਹਾਂ ਪੁਰਖ ਹੋਏ ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਸਰੀਰ ਵਿਚ ਆਕੇ ਸਰੀਰ ਵਾਲੇ ਗੁਰੂ ਦੀ ਲੋੜ ਪਈ। ਇਸ ਕਰਕੇ ਏਹ ਸਭ ਗੁਰੂ ਜਜੋਤੀ ਦੀਆਂ ਕਾਇਮ ਮੁਕਾਮ ਵਜਕਤੀਆਂ ਸਨ। ਅਖੀਰ ਕਲਿਜੁਗ ਵਿਚ ਉਹ 'ਗੁਰੂ ਜਜੋਤੀ' ਆਪ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋਈ ਤੇ 'ਗਰੂ ਨਾਨਕ' ਕਹਾਈ। ਇਸ ਜਜੋਤੀ ਨੂੰ ਸਰੀਰ ਧਾਰੀ ਗੁਰੂ ਧਾਰਨ ਨਹੀਂ ਕਰਨਾ ਪਿਆ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਆਪ ਫੁਰਮਾਯਾ ਹੈ:-'ਅਪਰੰਪਰ ਪਾਰਬ੍ਰਹਮ ਪਰਮੇਸਰੁ ਨਾਨਕ ਗੁਰੁ ਮਿਲਿਆ ਸੋਈ ਜੀਉ'। ਪੁਨਾ :- ਬੀਜਉ ਸੂਝੈ ਕੋ ਨਹੀ ਬਹੈ ਦੁਲੀਚਾ ਪਾਇ'। ਆਦਿ ਵਾਕਾਂ ਤੋਂ ਭਾਈ ਸ਼ੰਕਰ ਦਿਆਲ ਜੀ ਨੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਇਹ ਮਹਾਨਤਾ ਸਿੱਧ ਕੀਤੀ ਹੈ।

ਜੋ ਬਾਣੀ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ ਆਪ ਰਚੀ ਉਹ ਗੁਰੂ ਜਜੋਤੀ ਦੀ ਰਚਨਾ ਹੈ। ਜੋ ਭਗਤਾਂ ਦੀ ਬਾਣੀ ਬੀੜ ਵਿਚ ਚੜ੍ਹੀ ਉਹ ਉਸੇ ਗੁਰੂ ਜਜੋਤੀ ਜੀ ਦੇ ਅਰਸ਼ਾਂ ਤੋਂ ਭਗਤਾਂ ਨੂੰ ਬਖਸ਼ੇ ਗਿਆਨ ਤੋਂ ਬਣੀ ਬਾਣੀ ਹੈ, ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਭਗਤ ਬਾਣੀ ਬਾਬਤ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਹੈ :-

'ਭਗਤਿ ਜਨਾ ਕੀ ਊਤਮ ਬਾਣੀ, ਜੁਗਿ ਜੁਗਿ ਰਹੀ ਸਮਾਈ॥'

(ਰਾਮਕਲੀ ਮ: ੩ ਅਸਟ-੨)

੩੨. ਭਗਤ ਬਾਣੀ ਕਿਉਂ ਚੜੀ ?

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਜਗਤ ਨੂੰ ਇਕ ਸੁਮਤਿ ਦਿੱਤੀ, ਜੋ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਅੱਡ ਅੱਡ ਮਤਾਂ ਤੇ ਧਰਮਾਂ ਦੇ ਬੰਦੇ ਪਰਸਪਰ ਵਿਰੋਧ ਨਾ ਕਰਨ, ਧਰਮ ਕੀਹ ਤੇ ਦ੍ਵੈਸ਼ ਕੀਹ ? ਆਪ ਨੇ ਸਿਖਲਾਇਆ ਕਿ ਹਰ ਮਤ ਵਿਚੋਂ ਸੱਚ ਗ੍ਰਹਣ ਕਰੋ। ਕਿਸੇ ਮਤ ਦੇ ਬਜ਼ੁਰਗ ਨੂੰ ਬੁਰਾ ਨਾ ਕਹੋ। ਆਪਣੇ ਧਰਮ ਵਿਚ ਪੱਕੇ ਰਹੋ, ਅਪਣੇ ਇਸ਼ਟ ਦੇਵ ਦੇ ਪ੍ਰੇਮ ਵਿਚ ਰਹੋ ਤੇ ਉਸਦੀ ਸਿਖਜਾ, ਉਪਦੇਸ਼, ਬਾਣੀ ਤੇ ਧਜਾਨ ਪ੍ਰੀਤ ਆਸਰੇ ਅਪਣੇ ਮਨ ਨੂੰ ਏਕਾਗ੍ਰ ਕਰੋ ਤੇ ਸਾਂਈਆਂ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਲੱਖਤਾ ਤੱਕ ਅੱਪੜ ਪਵੋ।

ਇਹ ਸੁਮਤੀ ਜੋ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਦਿੱਤੀ ਉਸਦੀ ਅਮਲੀ ਤਸਵੀਰ ਖਿੱਚ ਵਿਖਾਈ ਅਪਣੇ ਚਲਾਏ ਸਿਖੀ ਮਾਰਗ ਦੀ ਰਾਹਨੁਮਾ ਹੋਣ ਵਾਲੀ ਧਰਮ ਪੁਸਤਕ ਵਿਚ ਕਿ ਅਪਣੇ ਸਿਵਾ ਹੋਰਨਾਂ ਮਜ਼ਹਬਾਂ, ਜ਼ਾਤੀਆਂ ਤੇ ਖਿਆਲਾਂ ਦੇ ਵਡਕਿਆਂ ਦੀ ਬਾਣੀ ਉਸ ਵਿਚ ਦਰਜ ਕੀਤੀ। ਮੁਸਲਮਾਨ, ਹਿੰਦੂ, ਸ਼ੈਵੀ; ਵੈਸ਼ਨਵ; ਸੂਫੀ, ਹਰ ਭਲੇ ਪੁਰਖ ਦੀ ਬਾਣੀ ਲਈ। ਜਿਸ ਜਿਸ ਨੂੰ, ਚਾਹੋ ਉਹ ਕਿਸੇ ਮਤ ਦਾ ਸੀ, ਅਖੀਰ ਨਿਰਗੁਣ ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਹੋ ਗਈ ਸਹੀ ਕੀਤੀ, ਉਸ ਉਸ ਦੀ ਬਾਣੀ ਲੈ ਲਈ। ਉਸਦੀ ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਉਸਦੀ ਪਹਿਲੀ ਅਵਸਥਾ, ਜਦੋਂ ਉਹ ਲਗਾ, ਉਸਦੀ ਸਾਧਨ ਕਾਲ ਦੀ ਅਵਸਥਾ, ਉਸਦੇ ਈਸ਼੍ਵਰ ਲੱਖਤਾ ਵਿਚ ਅੱਪੜ ਕੇ ਉਚਾਰੇ ਵਾਕ ਲੈ ਲਏ। ਜਿਥੇ ਕਿਤੇ ਲੋੜ ਸਮਝੀ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਖਿਆਲ ਦੀ ਦਰੁਸਤੀ ਬੀ ਨਾਲ ਹੀ ਕਰ ਦਿੱਤੀ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਬਾਬੇ ਫਰੀਦ ਨੇ ਕਿਹਾ :-

ਫਰੀਦਾ ਰਤੀ ਰਤੁ ਨ ਨਿਕਲੈ ਜੇ ਤਨੁ ਚੀਰੈ ਕੋਇ॥
ਜੋ ਤਨੁ ਰਤੇ ਰਬ ਸਿਉ ਤਿਨ ਤਨਿ ਰਤੁ ਨ ਹੋਇ॥੫੧॥

ਗੁਰੂ ਤੀਸਰੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਦਾ ਵਾਕ ਨਾਲ ਹੀ ਲਿਖਿਆ ਗਿਆ :-

ਮ: ੩॥ ਇਹੁ ਤਨੁ ਸਭੋ ਰਤੁ ਹੈ ਰਤੁ ਬਿਨੁ ਤੰਨੁ ਨ ਹੋਇ॥
ਜੋ ਸਹ ਰਤੇ ਆਪਣੇ ਤਿਤੁ ਤਨਿ ਲੋਭੁ ਰਤੁ ਨ ਹੋਇ।
ਭੈ ਪਇਐ ਤਨੁ ਖੀਣੁ ਹੋਇ ਲੋਭੁ ਰਤੁ ਵਿਚਹੁ ਜਾਇ॥
ਜਿਉ ਬੈਸੰਤਰਿ ਧਾਤੁ ਸੁਧੁ ਹੋਇ ਤਿਉ ਹਰਿ ਕਾ ਭਉ ਦੁਰਮਤਿ ਮੈਲੁ ਗਵਾਇ॥
ਨਾਨਕ ਤੇ ਜਨ ਸੋਹਣੇ ਜਿ ਰਤੇ ਹਰਿ ਰੰਗੁ ਲਾਇ॥੫੨॥

ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ ਦਰਯਾ ਦਿਲੀ ਤੇ ਸਮ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਂ ਵਿਚ ਹੀ ਪ੍ਰਤੱਖ ਦਿੱਸ ਰਹੀ ਹੈ, ਜੋ ਅੱਜ ਸਾਨੂੰ ਪਾਵਨ ਬੀੜ ਵਿਚ ਭਗਤ ਬਾਣੀ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਨਜ਼ਰ ਪੈ ਰਹੀ ਹੈ।

੩੩. ਪਾਵਨ ਬੀੜ ਸੰਬੰਧੀ ਹੋਰ ਗੱਲਾਂ। (ਬਾਵਨ ਅੱਖਰੀ)

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਸਮਾਂ ਹੁਣ ਬਹੁਤਾ ਯਾ ਲਗਪਗ ਸਾਰਾ ਰਾਮਸਰ ਇਸੇ ਸ਼ੁਭ ਕਾਰਜ ਤੇ ਖਰਚ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਕਦੇ ਕਦੇ ਆਪ ਜੀ ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਦਰਸ਼ਨ ਦੇਣ ਸ੍ਰੀ ਹਰਿਮੰਦਰ ਸਾਹਿਬ ਆਇਆਂ ਕਰਦੇ ਸੇ। ਇਕ ਦਿਨ ਦੁਪਹਿਰਾਂ ਵੇਲੇ ਆ ਗਏ। ਆਈਆਂ ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਦਰਸ਼ਨ ਤੇ ਉਪਦੇਸ਼ ਦੇ ਕੇ ਮੁੜ ਆਏ। ਆਪ ਕਿਸੇ ਐਸੇ ਰੰਗ ਵਿਚ ਆਏ ਕਿ ਆਕੇ ਸੁਹਣੇ ਆਸਣ ਤੇ ਬਿਰਾਜ ਗਏ ਤੇ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਇਸ਼ਾਰਾ ਸਮਝਕੇ ਕਲਮ ਦੁਆਤ ਕਾਗਜ਼ ਲੈ ਕੇ ਬੈਠ ਗਏ, ਜਿਵੇਂ ਕਿਸੇ ਅਡੋਲ ਚਸ਼ਮੇ ਦਾ ਸੁਤੇ ਪ੍ਰਵਾਹ ਆ-ਮੁਹਾਰਾ ਨਿਕਲ ਤੁਰਦਾ ਹੈ, ਆਪਦੀ ਰਸਨਾਂ ਤੋਂ ਉਚਾਰ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਇਆ। ਭਾਈ ਜੀ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅਡੋਲ ਬੈਠੇ ਲਿਖਣ ਲਗ ਪਏ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਪਹਿਲਾਂ ਇਕ ਸਲੋਕ ਉਚਾਰਦੇ ਫੇਰ ਇਕ ਪਉੜੀ। ਪਉੜੀ ਦੇ ਭਾਵ ਕਿਸੇ ਨਾ ਕਿਸੇ ਸ਼ਕਲ ਵਿਚ ਸ਼ਲੋਕ ਵਿਖੇ ਆਏ ਉਪਦੇਸ਼ ਦਾ ਭਾਵ ਯਾ ਵਿਸਥਾਰ ਸਹਿਇਕ ਹੁੰਦੇ। ਇਸ ਵਿਚ ਅੱਖਰ ਕ੍ਰਮ ਲੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਇਕ ਇਕ ਅੱਖਰ ਲੈ ਕੇ ਪਉੜੀ ਆਰੰਭ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਸਮਾਪਤੀ ਪਰ ਇਸ ਬਾਣੀ ਦਾ ਨਾਮ ਹੀ ਬਾਵਨ ਅੱਖਰੀ ਰਖਿਆ। ਬਾਵਨ ਅੱਖਰੀ ਤੋਂ ਭਾਵ ਹੈ ਵਰਣ ਮਾਲਾ ਦੇ ਅੱਖਰ ਕ੍ਰਮ ਵਾਲੀ ਬਾਣੀ

ਬਾਵਨ ਅਖਰ ਦਾ ਅਖਰੀ ਅਰਥ ਹੈ ੫੨ ਅਖਰ ਜੋ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਵਾਲੇ ਆਪਣੀ ਵਰਣ ਮਾਲਾ ਦੇ ਲਿਖਦੇ ਹਨ। ਪਰ ਬਾਵਨ ਅਖਰੀ ਦਾ ਅਰਥ ਹੈ ਵਰਣ ਮਾਲਾ, ਜਿਵੇਂ ਫਾਰਸੀ ਵਾਲੇ 'ਸੀ ਹਰਫ਼ੀ' (ਤੀਹ ਅਖਰਾਂ ਵਾਲੀ) ਤੇ ਗੁਰਮੁਖੀ ਵਾਲੇ 'ਪੈਂਤੀ' ਅਪਣੀ ਵਰਣ ਮਾਲਾ ਨੂੰ ਆਖ ਲੈਂਦੇ ਹਨ।

ਇਸ ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਕ੍ਰਮ ਅਖਰਾਂ ਦਾ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਵਾਲਾ ਨਹੀਂ ਪਰ ਪਾਂਧੇ ਜਿਵੇਂ ਇਕ ਇਕ ਅਖਰ ਲੈਕੇ ਨਾਲ ਤੁਕਬੰਦੀਆਂ ਜੋੜਕੇ ਸ਼ਾਗਿਰਦਾਂ ਤੋਂ ਉਚਰਵਾਉਂਦੇ ਸਨ, ਉਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਉਚਾਰੇ ਜਾਂਦੇ ਅਖਰਾਂ ਨੂੰ ਹੀ ਲੈਕੇ ਪਰਮਾਰਥਕ ਉਪਦੇਸ਼ ਰੂਪ ਇਹ ਬਾਣੀ ਰਚੀ ਗਈ ਸਹੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ ਅ, ਉ, ਓ, ਐ, ਅ: ਨੂੰ ਓਹ ਅਯ ਔਂਞੈ ਉਚਾਰਦੇ ਸਨ। ਪਾਂਧੇ ਪਹਿਲੇ ਮੰਗਲ ਰੂਪ ਕਰਕੇ ਪੱਟੀ ਤੇ 'ਓਨਮ ਸਿਧੰ' ਯਾ 'ਓਐ ਸਿਧੰਙਾਯ' ਲਿਖਦੇ ਸਨ, ਤਿਵੇਂ ਇਥੇ ਅ, ਸ, ਧ, ਙ, ਯ ਅਖਰ ਪਹਿਲੋਂ ਲਏ ਹਨ। ਅਗਲਾ ਅਖਰ ਕ੍ਰਮ ਬੀ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਤ੍ਰੀਕਾ ਪਾਂਧਿਆਂ ਦੇ ਉਚਾਰਨ ਵਾਂਙੂ ਹੀ ਹੈ। ਇਸੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਕਿਸੇ ਕ੍ਰਮ ਵਿਚ ਸ੍ਰੀ ਕਬੀਰ ਜੀ ਨੇ ਬਾਵਨ ਅਖਰੀ ਲਿਖੀ ਹੈ, ਜੋ ਬੀ ਪਾਵਨ ਬੀੜ ਵਿਚ ਗਉੜੀ ਰਾਗ ਵਿਚ ਹੀ ਆਈ ਹੈ।

(ਸੁਖਮਨੀ ਸਾਹਿਬ)

ਰਾਮਸਰ ਸਰੋਵਰ ਦੇ ਪੂਰਬਲੇ ਪਾਸੇ ਇਕ ਬੇਰੀ ਦਾ ਪੁਰਾਤਨ ਬ੍ਰਿਛ ਹੁਣ ਤੱਕ ਖੜਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਹੇਠ ਉਹ ਥਾਂ ਹੁਣ ਤੱਕ ਦੱਸੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤੇ ਲਿਖੀ ਹੈ ਕਿ ਇਥੇ ਬੈਠਕੇ ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਸੁਖਮਨੀ ਨਾਮੇ ਬਾਣੀ ਉਚਾਰੀ, ਜੋ ਤਿਆਰ ਹੋ ਰਹੀ ਪਾਵਨ ਬੀੜ ਵਿਚ ਗਉੜੀ ਰਾਗ ਵਿਚ ਰੱਖੀ ਗਈ।

ਇਸ ਬਾਣੀ ਵਿਚ ੨੪ ਸ਼ਲੋਕ ਅਤੇ ੨੪ ਅਸਟਪਦੀਆਂ ਹਨ। ਹਰ ਅਸਟਪਦੀ ਵਿਚ ਅੱਠ ਪਦੇ ਹਨ ਤੇ ਹਰ ਪਦੇ ਵਿਚ ੧੦ ਤੁਕਾਂ। ਸ਼ਲੋਕ ਵਿਚ ਸਮੁੱਚੇ ਤੌਰ ਤੇ ਅਸਟਪਦੀ ਦਾ ਭਾਵ ਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਇਸ ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਨਾਮ ਦੀ ਮਹਿਮਾ, ਮਹਾਤਮ ਤੇ ਵਿਦਜਾ ਦਰਸਾਈ ਹੈ ਤੇ ਭਗਤੀ ਅਰ ਯਥਾਰਥ ਗਜਾਨ ਨਿਰੂਪਣ ਕੀਤੇ ਹਨ। ਅਖੀਰਲੀ ਅਸਟਪਦੀ ਵਿਚ ਨਾਮ ਦੇ ਮਹਾਤਮ ਨਾਲ ਸੁਖਮਨੀ ਦਾ ਸਾਰਾ ਮਹਾਤਮ ਲਿਖਿਆ ਹੈ।

ਸੁਖਮਨੀ ਦੇ ਅਰਥ ਹਨ : ਸੁਖ-ਮਨ-ਈ = ਮਨ ਨੂੰ ਸੁਖ ਦੇਣਹਾਰ। ਦੇਖੋ ਪਹਿਲੀ ਅਸਟਪਦੀ ਪਹਿਲੀ ਪਉੜੀ ਰਹਾਉ:-

ਸੁਖਮਨੀ ਸੁਖ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਪ੍ਰਭ ਨਾਮੁ॥ ਭਗਤ ਜਨਾ ਕੈ ਮਨਿ ਬਿਸ੍ਰਾਮ॥ਰਹਾਉ॥ ਅੰਤਲੀ ਅਸਟਪਦੀ ਦੇ ਪੰਜਵੇਂ ਅੰਕ ਵਿਚ:-ਸੁਖਮਨੀ ਸਹਜ ਗੋਬਿੰਦ ਗੁਨ ਨਾਮ॥ ਜਿਸੁ ਮਨਿ ਬਸੈ ਸੁ ਹੋਤੁ ਨਿਧਾਨ॥ ਪੁਨਾ-ਨਾਨਕ ਇਹ ਗੁਣਿ ਨਾਮ ਸੁਖਮਨੀ॥ (ਅ) ਸੁਖਮਨੀ ਦੀ ਅੰਤਲੀ ਅਸਟਪਦੀ ਵਿਚ-'ਉਤਮ ਸਲੋਕ ਸਾਧ ਕੇ ਬਚਨ॥ ਅਮੁਲੀਕ ਲਾਲ ਏਹਿ ਰਤਨ'॥ ਪਾਠ ਹੋਣ ਤੇ ਸੰਪ੍ਰਦਾਈ ਗਿਆਨੀ ਉਪਰਲੇ ਅਰਥ ਦੇ ਨਾਲ ਦੂਸਰਾ ਅਰਥ- 'ਸੁਖਾ ਦੀ ਮਣੀ' ਬੀ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਸੁਖਮਨੀ ਰਚਣ ਦਾ ਸਮਾਂ ੧੬੬੧ ਬਿ: ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਦਾ ਹੈ, ਜਦੋਂ ਕਿ ਇਹ ਪਵਿਤ੍ਰ ਬੀੜ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਈ। ਅਨੁਮਾਨ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਬਾਣੀ ੧੬੫੮-੫੯ ਦੇ ਲਗਪਗ ਰਚੀ ਗਈ ਸੀ। ਸਿੱਖਾਂ ਵਿਚ ਸੁਖਮਨੀ ਦੇ ਪਾਠ ਦਾ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰੇਮ ਹੈ। ਨਿਤਨੇਮ ਤੋਂ ਵੱਖਰੀ ਅਪਣੀ ਖੁਸ਼ੀ ਨਾਲ ਨਿਤਨੇਮ ਵਾਂਙੂ ਹੀ ਪੜੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਸੁਖਮਨੀ ਦੀ ਬੋਲੀ ਵਿਚ ਪਦਾਂ ਦੀ ਚੋਣ ਤੇ ਇਬਾਰਤ ਦੀ ਬੰਦਸ਼ ਵਿਚ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਪੰਜਾਬੀ ਤੇ ਹਿੰਦੀ ਦੇ ਚੋਣਵੇਂ ਸੰਮੇਲਨ ਦਾ ਕਮਾਲ ਕੀਤਾ ਹੈ; ਇਸ ਦੀ ਬੋਲੀ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬੀ ਤੇ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨੀ ਦੋਵੇਂ ਬਖੂਬੀ ਸਮਝ ਲੈਂਦੇ ਹਨ।

ਕਿਸੇ ਨੇ ਪੁਰਾਣੇ ਸਮੇਂ ਸੁਖਮਨੀ ਦਾ ਫਾਰਸੀ ਵਿਚ ਤਰਜਮਾ ਕੀਤਾ ਸੀ, ਜੋ ਪੈਰਿਸ ਦੀ ਕੌਮੀ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ ਵਿਚ ਪਿਆ ਹੈ; ਇਸਦਾ ਉਤਾਰਾ ਹੁਣ ਛਪ ਚੁਕਾ ਹੈ।

ਖਾਲਸਾ ਟ੍ਰੈਕਟ ਸੁਸਾਇਟੀ ਨੇ ਹਿੰਦੀ ਲਿਪੀ ਵਿਚ ਅਰਥਾਂ ਸਣੇ ਸੁਖਮਨੀ ਛਾਪੀ ਹੈ। ਇਸ ਬਾਣੀ ਦਾ ਪਾਠ ਬੰਗਾਲ ਵਿਚ ਬੀ ਸ਼ੁਰੂ ਹੈ।

ਗੁਰਬਾਣੀ ਸਾਰੀ ਹੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਹੈ। ਮਿਸਰੀ ਦੀ ਡਲੀ ਨੂੰ ਜਿਸ ਪਾਸਿਓਂ ਚਖੋ ਮਿਠੀ ਹੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਤਿਵੇ ਸੁਖਮਨੀ-ਸੁਖਾਂ ਦੀ ਦਾਤੀ-ਗੁਰਬਾਣੀ ਹੈ। ਪਰ ਇਸ ਦੀ ਬੋਲੀ, ਇਸ ਦੀ ਬੰਦਸ਼ ਇਸਦਾ ਕੁਦਰਤੀ ਚਲ ਰਿਹਾ ਮਿਠਾ ਪ੍ਰਵਾਹ, ਇਸ ਵਿਚ ਪ੍ਰਗਟੇ ਆਤਮ ਉਧਾਰ ਦੇ ਸੁਤੇ ਤੇ ਸਹਜ ਭਾਵ ਦੇ ਉਪਾਉ, ਇਉਂ ਚਲਦੇ ਹਨ ਕਿ ਪ੍ਰੇਮ ਤੇ ਆਤਮ ਰਸ ਦਾ ਮਾਨੋ ਇਕ ਅਰੋਕ ਪ੍ਰਵਾਹ ਚਲ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਤਾਂ ਹੈ ਪਰ ਸਹਜੇ ਵਸਦੀ ਬਰਖਾ ਦੇ ਆਪੇ ਹੀ ਭੂਮੀ ਵਿਚ ਸਿੰਮਦੇ ਜਾਣ ਵਾਙੂ ਦਿਲ ਭੂਮੀ ਵਿਚ ਪੜ੍ਹਦੇ ਯਾ ਸੁਣਦੇ ਆਪ ਹੀ ਸਿੰਜਰਦੇ ਤੇ ਸਮਾਉਂਦੇ ਜਾਣ ਵਾਙੂ ਹੈ। ਕਿਸੇ ਧਰਮ ਵਾਲਾ, ਕਿਸੇ ਸੰਪ੍ਰਦਾ ਵਾਲਾ, ਕਿਸੇ ਮਤਿ ਵਾਲਾ, ਜੋ ਈਸ਼੍ਵਰ ਦਾ ਰਾਹ ਲੱਭਦਾ ਹੋਵੇ ਇਸਦੇ ਪਾਠ ਨਾਲ ਨਾ ਕੇਵਲ ਸੁਖੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਸਗੋਂ ਪੂਰਨ ਤ੍ਰਿਪਤੀ ਨੂੰ ਪਹੁੰਚਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਵਿਚ ਹੀ ਲਿਖਿਆ ਹੈ :- 'ਸੁਖਮਨੀ ਸੁਖ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਪ੍ਰਭ ਨਾਮੁ॥ ਭਗਤ ਜਨਾ ਕੈ ਮਨਿ ਬਿਸ੍ਰਾਮ॥'

(ਟਿਕੇ ਦੀ ਵਾਰ)

ਇਕ ਹੋਰ ਸੁੰਦਰਤਾ ਦੇਖੋ : ਆਪਣੇ ਦਰ ਦੇ ਢਾਡੀਆਂ ਸਤਾ ਬਲਵੰਡ ਦੀ ਬਾਣੀ ਬੀ ਪਾਵਨ ਬੀੜ ਵਿਚ ਚਾੜ੍ਹੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਆਮ ਬੋਲੀ ਵਿਚ 'ਟਿਕੇ ਦੀ ਵਾਰ' ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਪੰਜਾਂ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਬਾਬਤ ਅਖੀਂ ਡਿਠੇ ਕਈ ਹਾਲ, ਹਡ ਵਰਤੀਆਂ ਮਿਹਰਬਾਨੀਆਂ, ਜਗਤ ਤੇ ਹੁੰਦੇ ਉਪਕਾਰ ਦੇਖੇ ਤੇ ਵਰਣਨ ਕੀਤੇ ਹਨ। ਪੰਜ ਪਉੜੀਆਂ ਵਿਚ ਤਾਂ ਪਹਿਲੀ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀ ਤੋਂ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਨੂੰ ਮਿਲੀ ਗਦੀ ਤੇ ਫੇਰ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਦਾ ਸੁੰਦਰ ਜ਼ਿਕਰ ਹੈ, ਅੱਗੇ ਫੇਰ ਇਕ ਇਕ ਪਉੜੀ ਤੀਜੇ ਚੌਥੇ ਤੇ ਪੰਜਵੇਂ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੀ ਗੱਦੀ ਨਿਸ਼ੀਨੀ ਵੇਲੇ ਉਚਾਰੀ ਗਈ ਸਹੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਹਾ ਵਾਰ ਜਿਸ ਹੋਣੀ ਤੇ ਰਚੀ ਗਈ, ਗੁਰਪ੍ਰਤਾਪ ਸੂਰਜ ਗ੍ਰੰਥ ਮੂਜਬ ਪੰਜਵੇਂ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੇ ਸਮੇਂ ਹੋਈ। ਇਸੇ ਅਨੁਸਾਰ ਟਿੱਕੇ ਦੀ ਵਾਰ, ਟੀਕਾ ਵਾਲੀ; ਦੇਰ ਹੋਈ ਲਿਖੀ ਗਈ ਸੀ ਜੋ ਟ੍ਰੈਕਟ ਸੁਸਾਇਟੀ ਦੇ ਨੰਬਰ ੩੮੯ ਤੋਂ ੩੯੧ ਵਿਚ ਛਾਪੀ ਗਈ ਸੀ। ਪਰ ਮਗਰੋਂ ਮਹਿਮਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਆਦਿ ਪੁਰਾਤਨ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਦੇ ਮਿਲ ਜਾਣ ਤੇ ਇਹ ਵਾਕਿਆ ਦੂਸਰੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਦੇ ਸਮੇਂ ਵਰਤਿਆ ਵਧੀਕ ਸਹੀ ਜਾਪਿਆ, ਉਹ ਸਾਰੀ ਖੋਜ ਪੜਤਾਲ ਅਸ਼ਟ ਗੁਰ ਚਮਤਕਾਰ ਭਾਗ ੧, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਹਾਲਾਂ ਵਿਚ ਸਫੇ ੯੩ ਤੇ ਦਿਤੀ ਸੂਚਨਾ ਵਿਚ ਲਿਖ ਦਿਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਇਸ ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਸੱਚੀ ਉਗਾਹੀ ਅਪਣੇ ਨਿਜ ਤਜਰਬੇ ਤੇ ਨਿਜ ਵਾਕਫੀ ਦੀ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਂ ਬਾਬਤ ਹੈ ਤੇ ਪਹਿਲੀਆਂ ਪੰਜ ਪਉੜੀਆਂ ਤਾਂ ਦੂਜੇ ਸਾਹਿਬਾਂ ਸੰਬੰਧੀ ਹੀ ਹੈਨ, ਤੇ ਬਾਕੀ ਤ੍ਰੈ ਤੀਸਰੀ, ਚਉਥੀ ਤੇ ਪੰਜਵੀਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀ ਸੰਬੰਧੀ ਹਨ।

(ਸਵਈਏ ਭੱਟਾਂ ਦੇ)

ਪਾਵਨ ਬੀੜ ਦੇ ਅੰਤ ਤੋਂ ਕੁਛ ਪਹਿਲੇ ਭਟਾਂ ਦੇ ਸੂਯੇ ਦਰਜ ਹਨ। ਏਹ ਸੂਯੇ ਪਰਮ

ਵਿਦਵਾਨ ਤੇ ਉੱਚ ਪਾਏ ਦੇ ਕਵੀਆਂ ਦੇ ਰਚਿਤ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਪਹਿਲੇ ਪੰਜ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਂ ਦੇ ਗੁਣ ਕਥਨ ਕੀਤੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਅੰਦਰਲੀ ਉਗਾਹੀ ਤੋਂ ਲੇਖਕਾਂ ਦੇ ਪਰਮ ਵਿਦਵਾਨ ਤੇ ਉੱਚੇ ਕਵੀ ਹੋਣ ਦੇ ਨਾਲ ਇਕ ਹੋਰ ਗਲ ਸਹੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਆਪ ਉੱਚੀ ਰੂਹਾਨੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇ ਮੁਤਲਾਸ਼ੀ ਸਨ ਤੇ 'ਸੱਚ' ਦੇ ਢੂੰਢਾਊ ਸਨ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਦਰੋਂ ਆਕੇ ਉਹ ਸਚਿਆਈ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਈ। ਸੋ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਰਚਨਾਂ ਦਾ ਇਕ ਹੋਰ ਲਾਭ ਦੁਨੀਆਂ ਨੂੰ ਇਹ ਹੋਇਆ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਂ ਦੇ ਆਪਣੇ ਸਮੇਂ ਦੇ ਸੱਚ ਪ੍ਰੇਮੀਆਂ, ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਦੀ ਉਗਾਹੀ ਮਿਲ ਗਈ ਕਿ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਆਪਣੇ ਵਕਤ ਵਿਚ ਅਵਤਾਰ ਕਿ ਪੈਗੰਬਰ ਯਾ ਆਲੂਹੀਅਤ ਦੇ ਸਿਰਤਾਜ ਮੰਨੇ ਗਏ ਸਨ, ਇਹ ਨਹੀਂ ਕਿ ਚੋਖੇ ਸਮੇਂ ਮਗਰੋਂ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਅਲੂਹੀਅਤ ਦੀ ਛਾਪ ਲਈ।

ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਇਹ ਸ਼ੈ ਪ੍ਰੇਮੀ ਜਗਜਾਸੂਆਂ ਦੇ ਪ੍ਰੇਮ ਵਧਾਉਣ ਦੀ ਸਹਾਯਕ ਹੈ, ਰਸ ਮਈ ਹੈ ਤੇ ਗੁਰ ਸਿੱਖੀ ਦੀਆਂ ਰਮਜ਼ਾਂ ਹੱਲ ਕਰਨ ਦੀ ਸਹਾਯਕ ਹੈ।

ਇਹ ਗਲ ਕਦੇ ਕਦੇ ਕਿਸੇ ਦੇ ਪੁੱਛਣ ਵਿਚ ਆ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਅਪਣੀ ਸਤੁਤੀ ਦੇ ਸੂਯੇ ਪਾਵਨ ਬੀੜ ਵਿਚ ਕਿਉਂ ਦਰਜ ਕੀਤੇ? ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਪਰਮ ਨਿੰਮ੍ਰਤਾ ਭਰੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇ ਇਹ ਅਨੁਕੂਲ ਨਹੀਂ ਸੀ।

ਇਹ ਵਿਚਾਰ ਠਹਿਰ ਨਹੀਂ ਸਕਦੀ, ਜਦ ਇਸ ਪਹਿਲੂ ਨੂੰ ਵੀਚਾਰ ਲਈਏ ਕਿ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਸਿਰਫ 'ਸ੍ਰੀ ਅਰਜਨ ਮਲ' ਯਾ 'ਸ੍ਰੀ ਅਰਜਨ ਦੇਵ' ਨਹੀਂ ਸਨ, ਓਹ ਤਾਂ 'ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ' ਸਨ-ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ। ਓਹ ਗੁਰ ਨਾਨਕ ਰੂਪ ਸਨ, ਖੁਦ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ। ਜਦ ਬਾਣੀ ਰਚਦੇ ਸਨ ਤਾਂ ਅੱਗੇ ਛਾਪ ਨਿਰੀ 'ਅਰਜਨ' ਯਾ 'ਦਾਸ ਅਰਜਨ' ਨਹੀਂ ਦੇਂਦੇ, ਪਰ ਓਥੇ ਨਾਨਕ ਲਿਖਦੇ ਹਨ। ਗੋਯਾ ਓਹ ਨਾਨਕ ਹਨ ਤੇ ਜਾਣਦੇ ਹਨ ਕਿ ਨਾਨਕ ਹਾਂ, ਤੇ ਪਿਛਲੀ ਪੱਧਤ ਅਨੁਸਾਰ ਆਪ ਨੂੰ ਨਾਨਕ ਲਿਖਦੇ ਹਨ। ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਓਹਨਾਂ ਦਾ ਫਰਜ਼ ਹੈ ਗੁਰ ਨਾਨਕ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਅਪਣੀ ਬਾਣੀ ਵਿਚ 'ਨਾਨਕ' ਛਾਪ ਲਿਖਣ, ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇਹੋ ਬਣਦਾ ਹੈ ਕਿ 'ਪੰਜਵੇਂ ਨਾਨਕ' ਦੀ ਸ਼ਾਨ ਵਿਚ ਉਚਾਰੇ ਗਏ ਸੂਯੇ ਬੀ ਦਰਜ ਕਰਨ। ਜੇ ਓਹ ਦਰਜ ਨਾ ਕਰਦੇ ਤਾਂ ਇਹ ਇਕ ਨਿੰਮਤਾ ਦੀ ਪ੍ਰਤੀਕ ਤਾਂ ਜ਼ਰੂਰ ਹੁੰਦੀ ਪਰ ਸੱਚ ਨੂੰ ਛਿਪਾਉਣ ਵਾਲੀ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਪਾਵਨ ਬੀੜ ਵਿਚ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਸੱਚ ਦੇ ਮੁਤਲਾਸ਼ੀ ਮਹਾਨ ਵਿਦਵਾਨ ਭੱਟਾਂ ਦੀ ਬਾਣੀ ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ, ਉਹ ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ ਸਤਾਰਾਂ ਗਿਣੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਪਹਿਲੀ, ਦੂਸਰੀ, ਤੀਸਰੀ, ਚੌਥੀ ਤੇ ਪੰਜਵੀਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀ ਦੇ ਸਵੱਯਾਂ ਦੇ ਮੁੱਢ ਵਿਚ ਹਰ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਮੁਤਅੱਲਕ ਕਲ ਭੱਟ ਦੇ ੧੦ ਯਾ ੯ ਸੂਯੇ ਆਉਂਦੇ ਹਨ, ਪਹਿਲੇ ਦੋ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀਆਂ ਦੇ ਤਾਂ ੧੦, ੧੦ ਸੂਯੇ ਇਸੇ 'ਕਲ' ਕਵੀ ਦੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਪਤਾ ਚਲਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਵੇਲੇ ਆਪ ਤੋਂ ਕ੍ਰਿਤਾਰਥ ਹੋਇਆ ਹੈ ਤੇ ਪੰਜਵੀਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀ ਤਕ ਇਹ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਦਾ ਰਿਹਾ ਹੈ ਤੇ ਦੀਰਘ ਆਯੂ ਵਾਲਾ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਯਥਾ :-

ਪਾਤਾਲ ਪੁਰੀ ਜੈਕਾਰ ਧੁਨਿ ਕਬਿ ਜਨ ਕਲ ਵਖਾਣਿਓ॥
ਹਰਿਨਾਮ ਰਸਿਕ ਨਾਨਕ ਗੁਰ ਰਾਜੁ ਜੋਗੁ ਤੈ ਮਾਣਿਓ॥

(ਸਵ: ਮ: ੧ ਕੇ ੯)

ਸਤਿਗੁਰੂ ਧੰਨੁ ਨਾਨਕੁ ਮਸਤਕਿ ਤੁਮ ਧਰਿਓ ਜਿਨਿ ਹਥੋ॥...
ਕਹੁ ਕੀਰਤਿ ਕਲ ਸਹਾਰ ਸਪਤ ਦੀਪ ਮਝਾਰ ਲਹਣਾ ਜਗਤ੍ਰ ਗੁਰੂ ਪਰਸਿ ਮੁਰਾਰਿ॥

(ਸਵ: ਮ: ੨ ਕੇ-੧)

ਭਲਉ ਪ੍ਰਸਿਧੁ ਤੇਜੋ ਤਨੌ ਕਲ੍ ਜੋੜਿ ਕਰ ਧ੍ਹਾਇਅਓ॥
ਸੋਈ ਨਾਮੁ ਭਗਤ ਭਵਜਲ ਹਰਣੁ ਗੁਰ ਅਮਰਦਾਸ ਤੈ ਪਾਇਓ॥

(ਸਵ: ਮ: ੩ ਕੇ-੫)

ਨਾਨਕ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ਅੰਗਦ ਸੁਮਤਿ ਗੁਰ ਅਮਰਿ ਅਮਰੁ ਵਰਤਾਇਓ॥
ਗੁਰ ਰਾਮਦਾਸ ਕਲ੍ਹਚਰੈ ਤੈਂ ਅਟਲ ਅਮਰ ਪਦੁ ਪਾਇਓ॥

(ਸਵ: ਮ: ੪ ਕੇ-੫)

ਭਯ ਭੰਜਨੁ ਪਰ ਪੀਰ ਨਿਵਾਰਨੁ ਕਲ੍ਹਸਹਾਰੁ ਤੋਹਿ ਜਸੁ ਬਕਤਾ॥
ਕੁਲਿ ਸੋਢੀ ਗੁਰ ਰਾਮਦਾਸ ਤਨੁ ਧਰਮ ਧੁਜਾ ਅਰਜੁਨੁ ਹਰਿ ਭਗਤਾ॥

(ਸਵ: ਮ: ੫ ਕੇ-੬)

ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਾਰੇ ਭੱਟਾਂ ਦੇ ਸਵੱਯਾਂ ਵਿਚੋਂ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਂ ਬਾਰੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅਨੇਕ ਗੁਣਾਂ, ਦਾਤਾਂ ਤੇਆਤਮ ਸੁਖ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨ ਦੀਆਂ ਉਗਾਹੀਆਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਦੁਾਨਾਂ ਦੀ ਜ਼ਬਾਨੀ ਮਿਲਦੀਆਂ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪ ਹਜ਼ੂਰੀ ਵਿਚ ਹਾਜ਼ਰ ਹੋ ਕੇ ਆਤਮ ਰਸ ਮਾਣੇ ਤੇ ਜਨਮ ਸਫਲੇ ਕੀਤੇ।

(ਰਾਗਮਾਲਾ)

ਪਾਵਨ ਬੀੜ ਵਿਚ ਸਭ ਤੋਂ ਅਖੀਰਲੀ ਕੀਮਤੀ ਵਸਤੂ ਹੈ ਰਾਗਮਾਲਾ। ਰਾਗਮਾਲਾ ਤੋਂ ਪਤਾ ਚਲਿਆ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਰਾਗ ਦੇ ਕਿਸ ਮਤਿ ਦਾ ਪਤਾ ਦੇਂਦੀ ਹੈ। ਰਾਗ ਦੇ ਉਂਵ ਚਾਰ ਮਤਿ ਹਨ : ਸ਼ਿਵ ਮਤਿ, ਕਾਲੀ ਨਾਥ ਮਤਿ, ਭਰਤ ਮਤਿ ਤੇ ਹਨੂਮਾਨ ਮਤਿ। ਪਰ ਸ੍ਰੀ ਮਾਨ ਡਾਕਟਰ ਚਰਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਬੜੀ ਮਿਹਨਤ ਕਰਕੇ ੧੨ ਰਾਗ ਮਾਲਾਂ ਕੱਠੀਆਂ ਕੀਤੀਆਂ ਤੇ ਮਤਾਂ ਦੇ ਵੇਰਵੇ ਤੇ ਭੇਦ ਪ੍ਰਭੇਦ ਲੱਭੇ। ਸਭਨਾਂ ਦੇ ਟਾਕਰੇ ਕਰਨ ਤੇ ਆਪ ਇਸ ਸਿੱਟੇ ਤੇ ਅੱਪੜੇ ਕਿ ਪਾਵਨ ਬੀੜ ਵਾਲੀ ਰਾਗਮਾਲਾ, ਸਭ ਤੋਂ ਭਿੰਨ ਹੈ ਤੇ ਇਹ ਪਤਾ ਦੇਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਰਾਗ ਦਾ ਮਤਿ ਬੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਅੱਡਰਾ ਹੈ*। ਚਾਹੋ ਫਰਕ ਥੋੜੇ ਥੋੜੇ ਹੋਇਆ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਹੀ ਮਤਿ ਦਾ ਪਤਾ ਚਲਦਾ ਹੈ, ਸੋ ਇਹ ਰਾਗਮਾਲਾ ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਦੀ ਲਖਾਯਕ ਹੈ। ਇਹ ਰਾਗਮਾਲਾ ਮਿਲੀ ਕਿਥੋਂ?

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਨੂੰ ਪਤਾ ਸੀ ਕਿ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਕੋਈ ਬਾਣੀ ਸੰਗਲਾਦੀਪ ਵਿਚ ਉਚਾਰੀ ਹੈ। ਓਥੇ ਪੈੜੇ ਮੋਖੇ ਨੂੰ ਘੱਲਿਆ ਸੀ। ਉਹ ਜੋ ਕੁਛ ਲਿਆਇਆ ਤੇ ਉਸ ਦੇ ਸਫਰ ਦਾ ਹਾਲ ਇਹ ਤਾਂ ਪਾਵਨ ਬੀੜ ਲਈ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਪ੍ਰਵਾਨ ਨਾ ਕੀਤਾ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਦੈਵੀ ਤਕੜੀ ਤੇ ਉਹ ਤੁਲ ਨਾ ਸਕਿਆ, ਪਰ ਰਾਗਮਾਲਾ ਆਪ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਕ੍ਰਿਤ ਜਚ ਗਈ ਤੇ ਓਹ ਪਾਵਨ ਬੀੜ ਦੇ ਅੰਤ ਵਿਚ ਦਰਜ ਕਰ ਦਿਤੀ, ਤਾਂਕਿ ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਦੀ ਸੂਚਕ ਰਹੇ। ਰਾਗ ਵਿਦਯਾ ਦੀ ਪ੍ਰੌਢਤਾ ਤੇ ਰਾਗ ਦੁਆਰਾ ਹਰੀ ਕੀਰਤਨ ਗੁਰੂ ਘਰ ਦਾ ਇਕ ਰੁਕਨ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਰਾਗ ਦੀ ਆਪਣੀ ਵਿਓਂਤ ਕਾਯਮ ਰੱਖਣੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਸੀ।

---

*ਦੇਖੋ ਬਾਣੀ ਬਿਉਰਾ ਕ੍ਰਿਤ ਸ੍ਰੀ ਮਾਨ ਡਾਕਟਰ ਚਰਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਜੋ ਖਾ: ਟ੍ਰੈ: ਸੁਸਾਇਟੀ ਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਹੋ ਚੁਕਾ ਹੈ।

ਕਿਸੇ ਦੇ ਸ਼ੱਕ ਪਾਉਣ ਤੇ ਗੁਰ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸੂਰਜ ਗ੍ਰੰਥ ਦੇ ਕਰਤਾ ਕਵੀ ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ ਜੀ ਤੇ ਮਗਰੋਂ ਹੋਰ ਕਈਆਂ ਨੇ 'ਕਿਉਂ' ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਇਹ ਸ਼ੈ ਆਲਮ ਕਵੀ ਦੀ ਹੈ। ਪਰ ਵਰਿਹਾਂ ਬੱਧੀ ਦੀ ਖੋਜ ਤੇ ਵਜਾਖਜਾ ਨਾਲ ਖਾਲਸਾ ਸਮਾਚਾਰ ਨੇ ਸਾਬਤ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਰਾਗਮਾਲਾ ਗੁਰੂ ਕ੍ਰਿਤ ਹੈ ਤੇ ਆਲਮ ਕਵੀ ਨੇ, ਜੋ ਦਸਮੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਦਾ ਦਰਬਾਰੀ ਕਵੀ ਸੀ, ਗੁਰੂ ਘਰ ਵਿਚੋਂ ਲੈ ਕੇ ਅਪਣੀ ਕਾਮ ਕੰਦਲਾ ਨਾਮੇ ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਪਾ ਲਈ ਸੀ। ਜਿਸਦਾ ਵੇਰਵਾ ਇਹ ਹੈ :-

ਕਵੀ ਜੀ ਨੇ ਆਲਮ ਕਵਿ ਦੀ ਪੋਥੀ ਦੀ ਪੂਰੀ ਖੋਜ ਕੀਤੇ ਬਿਨਾਂ ਇਹ ਕੁਛ ਲਿਖਿਆ ਹੈ, ਆਖਦੇ ਹਨ ਇਹ ਭੁੱਲ ਸੋਭਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਕਰਵਾਈ ਸੀ। ਭੁੱਲ ਦਾ ਕਾਰਨ ਉਹ ਸੰਮਤ ਸੀ ਜੋ ਆਲਮ ਦੀ ਪੋਥੀ ਦੇ ਦੀਬਾਚੇ ਵਿਚ ੬੯੧ ਹਿਜਰੀ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਇਸ ਸੰਮਤ ਨੂੰ ਭੁਲੇਖੇ ਨਾਲ ਆਲਮ ਦੀ ਪੋਥੀ ਦਾ (ਜੋ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਦਾ ਹਿੰਦੀ ਤਰਜਮਾ ਹੈ) ਸੰਮਤ ਸਮਝ ਲਿਆ ਗਿਆ ਸੀ, ਹਾਲਾਂ ਕਿ ਇਹ ਸੰਮਤ ਅਸਲ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਪੁਸਤਕ ਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਕਵੀ ਜੋਧ ਨੇ ਅਕਬਰ ਦੇ ਸਮੇਂ ਰਚੀ ਸੀ। ਆਲਮ ਕਵੀ ਨੇ ਆਪਣੀ ਰਚਨਾ ਦਾ ਸੰਮਤ ਆਪਣੀ ਪੋਥੀ ਦੇ ਅਖੀਰ ਤੇ ੧੬੭੪ ਬਿ: ਦਿੱਤਾ। ਸ੍ਰੀ ਮਾਨ ਗਿਆਨੀ ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ ਜੀ ਧਮਧਾਣ ਸਾਹਿਬ ਵਾਲਿਆਂ ਨੇ ਰਾਗਮਾਲਾ ਤੇ ਬੜੀ ਡੂੰਘੀ ਤੇ ਚਿਰ ਕਾਲ ਤਕ ਸੋਭਾ ਯੋਗ ਖੋਜ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਉਸ ਅਨੁਸਾਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਪੰਜ ਸਲੋਕ ਜੋਧ ਕਵਿ ਦੇ ਦੀਬਾਚੇ ਵਿਚੋਂ ਦਿੱਤੇ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਭਾਵ ਆਲਮ ਕਵਿ ਦੇ ਤਰਜਮੇ ਨਾਲ ਟਾਕਰਾ ਖਾਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਨਿਰਸੰਸੇ ਕਰ ਦੇਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ੬੯੧ ਹਿਜਰੀ ਸੰਨ ਆਲਮ ਦਾ ਨਹੀਂ ਪਰ ਜੋਧ ਕਵੀ ਦੀ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਰਚਨ ਦਾ ਹੈ। ਯਥਾ :-

ਪਾਠ ਮਾਧਵਾਨਲ ਕਾਮਕੰਦਲਾ ਚਰਿਤ* :-

ਪ੍ਰਣਮਜ ਤਤ੍ਪਰੰ ਬ੍ਰਹਮ੍ ਚਤੁਰਾਨਨਤ: ਪਰਮ੍।
ਸਰ੍ਵਸਜੁਤ ਜਗਨ੍ਨਾਥੰ ਭੂਤਾਦੀਨਾਂ ਪ੍ਰਵਰ੍ਤਕਮ੍॥੧॥

ਅਰਥ-(ਪਹਿਲੋਂ ਮੈਂ) ਤਤਪਰ ਬ੍ਰਹਮ ਨੂੰ ਪ੍ਰਣਾਮ ਕਰਦਾ ਹਾਂ, ਜੋ 'ਬ੍ਰਹਮ' ਕਿ ਬ੍ਰਹਮਾਂ ਤੋਂ ਵੀ ਪਰੇ ਹੈ, ਜੋ ਸਰਵ ਵਜਾਪੀ ਤੇ ਜਗਤ ਦਾ ਸੁਆਮੀ ਹੈ (ਤੇ ਆਕਾਸ਼ ਆਦਿਕ) ਭੂਤਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਵਿਰਤੀ ਕਰਨੇ ਵਾਲਾ ਹੈ।

ਆਦਜੰਤਾਭਜਾਂ ਵਿਹੀਨਨ੍ਤੁ ਧਾਰਯਤ੍ ਸਚਰਾਚਰਮ੍।
ਅਗਜੰ ਮਤਿਮਤਾਂ ਗਜੇਯਮਗਜੇਯੰ ਮਲਿਨਾਤ੍ਮਨਾਮ੍॥੨॥

ਅਰਥ-ਆਦਿ ਅੰਤ ਤੋਂ ਰਹਿਤ, ਚਲ ਤੇ ਅਚਲ ਦਾ ਧਾਰਨ ਕਰਤਾ (ਹੈ), ਸਭ ਦਾ ਆਗੂ ਹੈ, ਸੂਖਮ ਬੁੱਧੀ ਵਾਲੇ ਦੇ ਜਾਨਣੇ ਯੋਗ ਅਰ ਮਲੀਨ ਆਤਮਾਂ ਵਾਲੇ ਦੇ ਨਾ ਜਾਨਣੇ ਯੋਗ ਹੈ।

ਸਰ੍ਵਦਾ ਸਰ੍ਵਸੇਵਯੰ ਹਿ, ਸਰ੍ਵ ਸਾਕ੍ਸ਼ਿ ਚ ਤਨ੍ਮਯਮ੍।
ਰਸਬੱਧਾਂ ਜਗਦ੍ਰੀਤਿ, ਕਥਾਯਾਮਿ ਯਥਾਮਤਿ:॥੩॥

ਅਰਥ-ਸਰਵਦਾ ਕਾਲ ਸਰਬ ਜੀਵਾਂ ਦੇ ਸੇਵਨੇ ਯੋਗ ਹੈ ਤੇ ਸਰਵਦਾ ਸਾਖੀ ਜਗਤ ਰੂਪ ਹੈ

---

*ਜੋਧ ਕਵੀ ਦੀ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਰਚਨਾਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਖੋਜ ਨਾਲ ਸਾਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਗਈ ਹੈ, ਹੁਣ ਸ਼ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਪਾਠ ਉਸ ਨਾਲ ਸੋਧ ਕੇ ਉਪਰ ਦੇ ਰਹੇ ਹਾਂ।

ਜਿਸ ਰਸ ਕਰ ਜਗਤ ਬੰਧਾਇਮਾਨ ਹੈ ਸੋ ਜਗਤ ਰੀਤੀ ਮੇਂ, ਜੈਸੀ ਮੇਰੀ ਮਤ ਹੈ, ਕਥਨ ਕਰਦਾ ਹਾਂ[੧]।

ਸਮਾਸ੍ਰਿਤਜ ਜਗਤ੍ਪਤਿੰ ਮਹਾਰਾਜੰ ਮਹਾਬਲਮ੍।
ਮਹਾਤੇਜੋਯੁਤੰ ਨਾਥਮੇਕ ਛਤ੍ਰਧਰੰ ਧਰਮ੍॥੪॥

ਅਰਥ-ਜਗਤ ਦੇ ਪਤੀ ਦਾ ਭਲੀ ਪ੍ਰਕਾਰ ਆਸਰਾ ਲੈ ਕੇ (ਹੁਣ) ਮਹਾਂ ਬਲੀ ਮਹਾਰਾਜਾ ਬੜੇ ਤੇਜ ਵਾਲਾ, ਪ੍ਰਜਾ ਦਾ ਸੁਆਮੀ ਅਦੁਤੀ ਛਤ੍ਰਧਾਰੀ ਤੇ ਬਹੁਤ ਵੱਡਾ (ਅਕਬਰ) ਹੈ।

ਸ਼ੱਤ੍ਰ ਜਾਤ ਜਿਤੰ ਦਕਸ਼ੰ ਪ੍ਰਜਾ ਧਰ੍ਮ ਸੁਰੱਖਜਕਮ੍।
ਇੰਦ੍ਰਪ੍ਰਸ੍ਥ ਪਤਿੰ ਭੂਪੰ ਰਾਜਰਾਮੰ ਮਹਾਵਰਮ੍॥੫॥

ਅਰਥ-ਜਿਸਨੇ ਸਾਰੇ ਸ਼ੱਤ੍ਰੂ ਜਿਤ (ਰਾਜੇ ਬੀ) ਜਿੱਤ ਲਏ ਹਨ ਤੇ ਜੋ ਪ੍ਰਜਾ ਦੇ ਧਰਮ ਦੀ ਰਖਯਾ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਹੈ, ਦਿੱਲੀ ਦਾ ਪਤੀ ਰਾਜਿਆਂ ਦਾ ਰਾਜਾ ਸ਼ਹਨਸ਼ਾਹ ਤੇ ਸ੍ਰੇਸ਼ਟ ਹੈ[੨]।

ਕੋਟਿ ਯੁਗ ਸਹਸ੍ਰਾਣਿ ਜੀਵਯਤ੍ਰ ਮਹੀਤਲੇ।
ਟੋਡਰ ਮਲ ਸੰਸੇਵਜਮ੍ ਯਕਸ਼ ਕਿੱਨਰ ਸੇਵਿਤਮ੍॥੬॥

ਅਰਥ-ਕ੍ਰੋੜਾਂ ਤੇ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਯੁਗਾਂ ਤਕ ਭੂਮੀ ਪਰ ਉਹ ਜੀਉਂਦਾ ਰਹੇ। ਟੋਡਰ ਮਲ ਵਜ਼ੀਰ ਜਿਸਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਜੱਛ ਕਿੰਨਰ ਭੀ ਸੇਵਾ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਇੰਦ੍ਰਾਦਜਨੰਤ ਰੁਚਿਮਕਬਰੰ ਸੁਵਰੰ ਨ੍ਰਿਪਮ੍।
ਦ੍ਵਿ ਨਵ ਚੰਦ੍ਰ ਮਿਤੇऽਬਦੇ ਯਾਵਨੇ ਭਾਖਜਤੇ ਕਥਾ[੩]॥੭॥

ਅਰਥ-ਇੰਦ੍ਰ ਆਦਿਕ ਦੇਵਤਿਆਂ ਵਿਚ ਰੁਚੀ ਵਾਲਾ ਹੈ ਅਕਬਰ ਨਾਮੇ ਸ਼ੁਭ ਨਰ ਪਾਲਕ। ਦੋ ਨਾਂਏਂ ਤੇ ਏਕਾ (੯੯੧) (ਅਰਥਾਤ ਸੰਮਤ ੯੯੧) ਯਾਵਨੀ (ਹਿਜਰੀ) ਵਿਚ ਮੈਂ (ਮਾਧਵਾਨਲ ਕਾਮ ਕੰਦੀਲਾ ਦੀ ਇਹ) ਕਥਾ ਕਹਿੰਦਾ ਹਾਂ।

ਕਾਚਿਤ ਪੁਸ਼ਪਾਵਤੀ ਸ਼੍ਰਤਾ ਰਾਜਧਾਨੀ ਸ਼ੁਭਾ ਖਲੁ।
ਗੋਵਿੰਦ ਚੰਦ ਸੰਰਕਸ਼ਜਾ ਯਥੇਂਦ੍ਰੇਣਾਮਰਾਵਤੀ॥੮॥

---

੧. ਉਥਾਨਕਾਂ ਦੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਤਿੰਨਾਂ ਸ਼ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਭਾਵ ਨੂੰ ਆਲਮ ਕਵੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਉਲਥੇ ਵਿਚ ਐਉਂ ਲਿਖਿਆ ਹੈ :-
ਪ੍ਰਥਮੇ ਪਾਰਬ੍ਰਹਮ ਕੋ ਪਰਨੌਂ। ਪੁਨ ਕੁਛ ਜਗਤਿ ਗੀਤਿ ਰਸ ਬਰਨੌ।
ਪਾਰਬ੍ਰਹਮ ਪੂਰਣ ਪਤਿ ਸ੍ਵਾਮੀ। ਘਟ ਘਟ ਰਹੇ ਸੁ ਅੰਤਰਯਾਮੀ।
ਘਟ ਘਟ ਰਹੈ ਲਖੈ ਨਹ ਕੋਈ। ਜਲ ਥਲ ਰਹੇ ਸਰਬ ਮਹਿ ਸੋਈ।
ਜਾਂਕੀ ਆਦਿ ਅੰਤ ਨਹੀਂ ਜਾਨੀ। ਪੰਡਤ ਕਥਾ ਗਜਾਨ ਕਰ ਮਾਨੀ।
ਗਜਾਨੀ ਹੋਇ ਸੁ ਗੁਰਮੁਖਿ ਧਜਾਵੈ॥ ਖੋਜੀ ਹੋਇ ਸੁ ਖੋਜਤ ਪਾਵੈ।

੨. ਆਲਮ ਕਵੀ ਦਾ ਤਰਜਮਾ-
ਜਗਪਤਿ ਰਾਜਕੋਟ ਜੁਗ ਕੀਜੈ। ਸ਼ਾਹ ਜਲਾਲ ਛਤ੍ਰਪਤਿ ਜੀਜੈ।
ਦਿੱਲੀ ਪਤਿ ਅਕਬਰ ਸੁਲਤਾਨਾ। ਸਪਤ ਦੀਪ ਮਹਿ ਜਾਂਕੀ ਆਨਾ।

੩. ਛੇਵੇਂ ਤੇ ਸਤਵੇਂ ਸਲੋਕ ਦਾ ਤਰਜਮਾ ਆਲਮ ਕ੍ਰਿਤ-
ਆਗੈ ਨੈਬ ਮਹਾਮਤਿ ਮੰਤ੍ਰੀ। ਨ੍ਰਿਪ ਰਾਜਾ ਟੋਡਰ ਮਲ ਖੱਤ੍ਰੀ।
ਦੋ:-ਗਣ ਗੰਧਰਵ ਕਿੰਨਰ ਸਕਲ ਜਖਜ ਰਹੇ ਹੁਇ ਚੇਰ।
ਦੰਡ ਭਰਹਿ ਸੇਵਾ ਕਰਹਿਂ ਵਾਸੁਕ ਇੰਦ੍ਰ ਕੁਬੇਰ।
ਚੌਪਈ-ਸੰਵਤ ਨੌ ਸੈ ਇਕਾਨਵੇ ਆਹੀ। ਕਰੋ ਕਥਾ ਅਬ ਬੋਲੋਂ ਤਾਂਹੀ।

ਗਿਆਨੀ ਸਰੂਪ ਸਿੰਘ ਕੜਿਆਣਾ
98150-03075

ਅਰਥ-ਕੋਈ ਕ ਪੁਸ਼ਪਾਵਤੀ ਨਗਰੀ ਸੁਣੀ ਹੈ ਨਿਸਚੈ ਕਰ ਸ਼ੁਭ ਰਾਜਧਾਨੀ, ਗੋਵਿੰਦ ਚੰਦ ਰਾਜਾ ਜਿਸ ਨਗਰੀ ਦੀ ਰਖਜਾ ਕਰਨੇ ਵਾਲਾ ਹੈ (ਐਉਂ) ਜਿਵੇਂ ਦੇਵਪੁਰੀ ਦੀ ਇੰਦਰ ਰਖਜਾ ਕਰਦਾ ਹੈ*।

ਇਸ ਤੋਂ ਸਿੱਧ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ੯੯੧ ਹਿਜਰੀ ਸੰਮਤ ਜੋਧ ਕਵੀ ਦੀ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਰਚਨਾਂ ਦਾ ਹੈ। ਆਲਮ ਦੇ ਅਨੁਵਾਦ ਦਾ ਨਹੀਂ। ੯੯੧ ਹਿਜਰੀ ਦਾ ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਸੰਮਤ ੧੬੪੦ ਬਣਦਾ ਹੈ, ਉਸਨੂੰ ਜਦ ਆਲਮ ਦੇ ਉਲਥੇ ਕਰਨ ਦਾ ਸੰਮਤ ਸਮਝ ਲਿਆ ਗਿਆ ਤਾਂ ਭੁਲੇਖਾ ਲੱਗਾ ਕਿ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਬੀੜ ਦੇ ਰਚੇ ਜਾਣ ਤੋਂ ੨੧ ਵਰ੍ਹੇ ਪਹਿਲਾਂ ਆਲਮ ਦੀ ਰਾਗਮਾਲਾ ਮੌਜੂਦ ਸੀ, ਕਿਉਂਕਿ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਬੀੜ ੧੬੬੧ ਸੰਮਤ ਬਿ: ਵਿਚ ਬੱਝੀ ਹੈ। ਇਸ ਹਿਸਾਬ ਆਲਮ ਦੀ ਰਚਨਾ ਪਹਿਲੋਂ ਹੋਈ ਜਾਪਦੀ ਸੀ, ਜਿਸ ਤੋਂ ਸਾਰਿਆਂ ਨੇ ਟਪਲਾ ਖਾਧਾ ਕਿ ਰਾਗਮਾਲਾ ਇੱਕੀ ਵਰ੍ਹੇ ਪਹਿਲੋਂ ਮੌਜੂਦ ਸੀ, ਤੇ ਸੰਸੇ ਕਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਨੇ ਖਿਆਲ ਬਣਾ ਲਿਆ ਕਿ ਕਿਸੇ ਨਾ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਓਥੋਂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਵਿਚ ਆ ਗਈ। ਫਿਰ ਸੁਆਦ ਦੀ ਗਲ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਜੋਧ ਕਵੀ ਦੇ ਪੁਸਤਕ ਵਿਚ (ਜੋ ੯੯੧ ਹਿ: ਦਾ ਰਚਿਤ ਹੈ) ਰਾਗਮਾਲਾ ਹੈ ਹੀ ਨਹੀਂ। ਜੋ ਖੋਜ ਹੁਣ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ ਦੱਸਦੀ ਹੈ ਕਿ ਆਲਮ ਦਾ ਸਮਾਂ ੧੭੧੨ ਬਿ: ਸੰ: ਤੋਂ ੧੭੭੪ ਬਿ: ਤੱਕ ਲਿਖਤੀ ਸਬੂਤਾਂ ਵਿਚ ਸਹੀ ਹੈ। ਸੋ ਸਦੀ ਤੋਂ ਵਧੀਕ ਮਗਰੋਂ ਜੋ ਸ਼ੈ ਰਚੀ ਗਈ, ਉਸਦਾ ਕੋਈ ਹਿੱਸਾ ਸਦੀ ਪਹਿਲੋਂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਬਿ ਜੀ ਵਿਚ ਕੀਕੂੰ ਦਰਜ ਹੋ ਸਕਦਾ ਸੀ, ਚਾਹੇ ਉਹ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਵਾਲੀ ਬੀੜ ਸੀ, ਤੇ ਚਾਹੇ ਭਾਈ ਬੰਨੋ ਵਾਲੀ ਸੀ? ੧੭੭੪ ਤਕ ਹਜ਼ਾਰਹਾਂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਲਿਖੇ ਗਏ, ਸੰਮਤਾਂ ਵਾਲੀਆਂ ਬੀੜਾਂ ਮੌਜੂਦ ਹਨ, ਸਭ ਪਰ ਰਾਗਮਾਲਾ ਹੈ।

ਕਵੀ ਆਲਮ ਬਾਬਤ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਖੋਜ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹੈ :-

ਸ਼ਿਵ ਸਿੰਘ ਸਰੋਜ ਨਾਮੇ ਹਿੰਦੀ ਕਵੀਆਂ ਦੇ ਹਾਲਾਤ ਦੀ ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਆਲਮ ਕਵਿ ਦਾ ਸੰਮਤ ੧੭੧੨ ਦਿੱਤਾ ਹੈ।

ਨਾਗਰੀ ਪ੍ਰਚਾਰਣ ਸਭਾ ਬਨਾਰਸ ਨੇ 'ਹਿੰਦੀ ਸਬਦ ਸਾਗਰ' ਅਰਥਾਤ 'ਹਿੰਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦਾ ਇਕ ਵ੍ਰਿਹਤ ਕੋਸ਼' ਨਾਮ ਦਾ ਗ੍ਰੰਥ ੪੮ ਸੰਚੀਆਂ ਵਿਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਕੀਤਾ ਸੀ; ਇਹ ਕੋਸ਼ ਲਖ ਕੁ ਰੁਪਏ ਦੇ ਖਰਚ ਨਾਲ ੨੦ ਕੁ ਸਾਲਾਂ ਵਿਚ ਸਮਾਪਤ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਇਸ ਕੋਸ਼ ਦੇ ਤਿਆਰ ਕਰਾਉਣ ਵਿਚ ਕਈ ਹਿੰਦੂ ਰਾਜਿਆਂ ਤੇ ਯੂ. ਪੀ. ਦੀ ਗਵਰਨਮੈਂਟ ਨੇ ਮਾਇਕ ਸਹਾਇਤਾ ਦਿੱਤੀ ਤੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਪੰਡਿਤਾਂ ਨੇ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ। ਇਸ ਕੋਸ਼ ਦੀ ਪ੍ਰਸਤਾਵਨਾ ਦੇ ਪੰਨੇ ੧੭੨ ਤੇ ਆਲਮ ਕਵਿ ਦਾ ਕਵਿਤਾ ਕਾਲ ੧੭੪੦ ਬਿ: ਤੋਂ ੧੭੬੦ ਬਿ: ਤਕ ਦਾ ਦਿਤਾ ਹੈ, ਇਸ ਤੋਂ ਸਹੀ ਹੋਇਆ ਕਿ ਇਸ ਪ੍ਰਸਤਾਵਨਾ ਦੇ ਵਿਦਵਾਨ ਲੇਖਕਾਂ ਨੂੰ ਆਲਮ ਕਵਿ ਦੇ ਰਚਿਤ ਪੁਸਤਕ ੧੭੪੦ ਤੋਂ ੧੭੬੦ ਤੱਕ ਦੇ ਦੇਖਣ ਵਿਚ ਆਏ ਹਨ।

ਹੁਣ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਖੋਜ ਇਸ ਪਾਸੇ ਲਿਜਾਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਮਾਧਵਾਨਲ ਕਾਮ ਕੰਦਲਾਂ ਦਾ ਆਲਮ ਨੇ ਕਿਸ ਸੰਮਤ ਵਿਚ ਉਲਥਾ ਕੀਤਾ? ਆਲਮ ਦੀ ਮਾਧਵਾਨਲ ਕਾਮ ਕੰਦਲਾਂ ਦੇ ਅੰਤ ਵਿਚ (ਨਾਗਰੀ ਅੱਖਰਾਂ ਵਿਚ ਲਿਖਤ ਦੀ ਮਿਲੀ ਇਕ ਪੁਰਾਤਨ ਪੋਥੀ ਵਿਚ) ਉਸ ਦਾ ਸੰਮਤ ਓਹਨਾਂ ਨੇ ਆਪ ਇੰਜ ਲਿਖਿਆ ਹੈ :-

---

*ਆਲਮ ਇਸ ਸਲੋਕ ਦੇ ਭਾਵ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਲਫਜ਼ਾਂ ਵਿਚ ਇਉਂ ਲਿਖਦਾ ਹੈ :-

ਪੁਹਪਾਵਤੀ ਨਗਰ ਇਕ ਸੁਨਾ। ਗੋਵਿੰਦ ਚੰਦ ਰਾਜਾ ਬਹੁ ਗੁਨਾ।

ਦੋਹਰਾ : ਬੇਦ(੪) ਦ੍ਵੀਪ(੭) ਮੁਨਿ(੭), ਇੰਦ(੧) ਧਰ ਸਵਿਤਾ ਜੁਵਤਿ ਗਤਾਨ।

ਹੰਸ ਵਾਰ ਥਿਤ ਅਸ਼ਟਮੀ ਸਾਕਾ ਬਿੱਕ੍ਰਮ ਜਾਨ॥

ਅਰਥਾਤ-ਸੰਮਤ ੧੭੭੪ ਬਿ: ਮਹੀਨਾ ਭਾਦ੍ਰੋਂ ਦਿਨ ਐਤ, ਸੁਦੀ ਪੱਖ ਦੀ ਅਸ਼ਟਮੀ ਸੀ।

ਅਸੀਂ ਹੁਣ ਏਥੇ ਅੱਪੜੇ ਕਿ ੧੭੧੨ ਸੰਮਤ ਤੋਂ ਲੈਕੇ ੧੭੭੪ ਤੱਕ ਕਵਿ ਆਲਮ ਇਸ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਸੇ। ਅਰਥਾਤ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਬੀੜ ਤਿਆਰ ਹੋਣ ਤੋਂ ੧੧੩ ਸਾਲ ਪਿਛੋਂ ਮਾਧਵਾਨਲ ਕਾਮ ਕੰਦਲਾ ਕਿੱਸਾ ਉਸਨੇ ਲਿਖਿਆ ਹੈ। 'ਸ਼ਿਵ ਸਿੰਹ ਸਰੋਜ' 'ਹਿੰਦੀ ਸ਼ਬਦ ਸਾਗਰ' ਤੇ ਆਲਮ ਕਵਿ ਦੀ ਆਪਣੀ ਲਿਖਤ 'ਮਾਧਵਾਨਲ ਕਾਮ ਕੰਦਲਾ' ਦੇ ਵਿਚ ਦਿਤੇ ਸੰਮਤਾਂ ਤੋਂ ਇਹ ਬੀ ਸਪਸ਼ਟ ਹੋ ਗਿਆ ਕਿ ਆਲਮ ਕਵਿ ਦਸਮ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਦੇ ਸਮੇਂ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਸ ਗਲ ਨੂੰ ਭਾਈ ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸੂਰਜ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿਚ ਮੰਨਿਆ ਹੈ, ਇਹੋ ਗੱਲ ਸੌ ਸਾਖੀ ਤੇ ਬਾਬਾ ਸੁਮੇਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਗੁਰ ਬਿਲਾਸ ਵਿਚ ਵੀ ਇਉਂ ਹੀ ਮੰਨੀ ਗਈ ਹੈ। ਸੋ ਆਲਮ ਦਾ ਸਮਾਂ ਗੁਰੂ ਦਸ਼ਮੇਸ਼ ਜੀ ਦੇ ਸਮੇਂ ਨਾਲ ਟਾਕਰਾ ਖਾਂਦਾ ਇਧਰੋਂ ਬੀ ਸਿੱਧ ਹੋ ਗਿਆ ਤੇ ਉਪਰ ਲਿਖੇ ਸਿਖ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰਾਂ ਨੇ ਆਲਮ ਨੂੰ ਦਸਮ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਦਰਬਾਰ ਆਇਆ ਮੰਨਿਆ ਹੈ। ੫੨ ਕਵੀਆਂ ਵਿਚ ਇਸ ਦਾ ਨਾਮ ਬੀ ਦਰਜ ਹੈ। ਹੁਣ ਵਿਚਾਰ ਇਥੇ ਸਫਾ ਅੱਪੜ ਗਈ ਕਿ ਜੋ ਪੋਥੀ ਮਾਧਵਾਨਲ ਦੀ ੧੧੩ ਸਾਲ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਬੀੜ ਤੋਂ ਮਗਰੋਂ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਤੋਂ ਉਲਥਾਈ ਗਈ, ਉਸਦੀ ਦਿੱਤੀ ਰਗਮਾਲਾ ਅਸੰਭਵ ਹੈ ਕਿ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਵਿਚ ੧੧੩ ਸਾਲ ਆਪਣੇ ਰਚੇ ਜਾਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਚੜ੍ਹ ਸਕੇ। ਫਿਰ ੯੯੧ ਹਿ: ਵਾਲੀ ਜੋਧ ਵਾਲੀ ਦੀ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਕਾਮ ਕੰਦਲਾ ਵਿਚ ਰਾਗਮਾਲਾ ਹੈ ਹੀ ਨਹੀਂ। ਇਸ ੯੯੧ ਹਿਜਰੀ ਅਰਥਾਤ ੧੬੪੦ ਬਿ: ਤੋਂ ਹੀ ਟਪਲਾ ਮੈਕਾਲਫ ਨੇ ਖਾਧਾ ਹੈ, ਪਰ ਫਿਰ ਬੀ ਭਾਈ ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ ਤੇ ਮੈਕਾਲਫ ਦੋਵੇਂ ਆਪਣੀ ਹੈਰਾਨੀ ਤੇ ਅਗਜਾਨਤਾ ਆਪ ਜ਼ਾਹਰ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿ 'ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਲਗਦਾ ਕਿ ਕਿਵੇਂ ਇਹ ਪਵਿਤ੍ਰ ਬੀੜ ਵਿਚ ਚੜ੍ਹ ਗਈ'। ਕਿਉਂਕਿ ਪਵਿਤ੍ਰ ਬੀੜ ਵਿਚ ਕੋਈ ਵਾਧਾ ਘਾਟਾ ਕਰਨਾ ਕੋਈ ਮਾਮੂਲੀ ਗਲ ਨਹੀਂ ਸੀ ਤੇ ਉਹ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਛੁਪਿਆ ਨਹੀਂ ਸੀ ਰਹਿ ਸਕਦਾ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਲੇਖਕਾਂ ਨੂੰ ਜੇ ਇਹ ਪਤਾ ਹੁੰਦਾ ਕਿ ੯੯੧ ਹਿ: (੧੬੪੦ ਬਿ:) ਸੰਮਤ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਪੁਸਤਕ ਦਾ ਹੈ, ਆਲਮ ਤਾਂ ੧੭੧੨ ਤੋਂ ੧੭੭੪ ਬਿ: ਸੰਮਤ ਵਿਚ ਹੋਇਆ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਹੈਰਾਨੀ ਦੂਰ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਤੇ ਜੋ ਕੁਛ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਨਾ ਲਿਖਦੇ।

ਫਿਰ ਆਲਮ ਆਪਣੇ ਦੀਬਾਚੇ (ਉਥਾਨਕਾ) ਵਿਚ ਆਪ ਮੰਨਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮੈਂ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਦਾ ਤਰਜਮਾ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਕੁਛ ਪਰਾਈ ਰਚਨਾ ਬੀ ਵਿਚ ਪਾਈ ਹੈ, ਕੁਛ ਆਪ ਜੋੜੀ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਬੀ ਸਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਰਾਗਮਾਲਾ ਓਸਨੇ ਪਰ ਕ੍ਰਿਤ ਲਈ ਹੈ। ਯਥਾ :-

"ਕਿਛ ਆਪਨ ਕਿਛ ਪਰ-ਕ੍ਰਿਤ ਚੋਰੇ। ਯਥਾ ਸ਼ਕਤ ਕੇ ਅੱਖਰ ਜੋਰੇ॥"

ਕਥਾ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਸੁਨਿ ਕੁਛ ਥੋਰੀ॥ ਭਾਖਾ ਬਾਂਧਿ ਚੌਪਈ ਜੋਰੀ।

ਆਲਮ ਦਸਮੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਦੇ ਕਵੀਆਂ ਵਿਚ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਇਤਿਹਾਸ ਇਸ ਦੀ ਸਾਖ ਭਰਦੇ ਹਨ। ਰਾਗਮਾਲਾ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਵਾਲੀ ਉਸਨੇ ਗੁਰੂ ਦਰਬਾਰ ਵਿਚ ਕਈ ਵੇਰ ਸੁਣੀ ਹੋਊ, ਸੋ ਸੱਚ ਦੇ ਨੇੜੇ ਇਹ ਗੱਲ ਜਾਪਦੀ ਹੈ ਕਿ ਉਸਨੇ ਇਹ ਸੁਣੀ ਹੋਈ ਗੁਰੂ ਰਾਗਮਾਲਾ ਆਪਣੀ ਰਚਨਾ ਵਿਚ ਲਿਖ ਦਿਤੀ। ਤੇ ਇਸ ਨੂੰ ਆਪ ਮੰਨਿਆ ਕਿ ਮੈਂ ਕੁਝ ਪਰਾਈ ਕ੍ਰਿਤ ਲੈਕੇ ਆਪਣੀ ਰਚਨਾ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਵਿਸਥਾਰ ਲਈ ਦੇਖੋ ਗਜਾਨੀ ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ ਜੀ ਧਮਧਾਣ ਨਿਵਾਸੀ ਜੀ ਦੀ ਨਵੀਨ ਖੋਜ 'ਰਾਗਮਾਲਾ ਪ੍ਰਬੋਧ' ਅਤੇ ਖਾ: ਟ੍ਰੈ: ਸੁਸਾਇਟੀ ਦਾ 'ਗੁਰੂ

ਗ੍ਰੰਥ ਕੋਸ਼ ਅੰਤਕਾਰ।

ਰਾਗਮਾਲਾ ਦੇ ਪਦ ਜੋੜ (ਹਿਜੇ) ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਲਿਖਣ ਸ਼ੈਲੀ ਅਨੁਸਾਰ ਹਨ। ਸ੍ਰੀ ਕਰਤਾਰਪੁਰ ਵਾਲੀ ਬੀੜ ਵਿਚ ਰਾਗਮਾਲਾ ਤੇ ਬਾਕੀ ਸਾਰੀ ਬਾਣੀ ਦੀ ਲਿਖਤ ਇਕੋ ਹਥ ਦੀ ਹੈ, ਜੋ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਦੀ ਕਲਮ ਸਹੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਦੂਜਾ ਟਪਲਾ ਮੁੰਦਾਵਣੀ ਦਾ ਅਰਥ 'ਮੁਹਰ ਛਾਪ' ਕਰਨਾ ਹੈ। ਮੁੰਦਾਵਣੀ ਲਫਜ਼ ਹੁਣ ਤਕ ਪੋਠੋਹਾਰੀ ਵਿਚ ਬੋਲਦੇ ਹਨ। ਜੰਞ ਵੇਲੇ ਥਾਲ ਬੰਨ੍ਹਣ ਵੇਲੇ ਦੀ ਬੁਝਾਰਤ ਨੂੰ ਮੁੰਦਾਵਣੀ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਜੋ ਬੁੱਝੇ ਬਿਨਾ ਜੰਞ ਰੋਟੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਖਾ ਸਕਦੀ। ਸੋਰਠਿ ਰਾਗ ਵਿਚ ਬੀ ਮੁੰਦਾਵਣੀ ਹੈ, ਜੇ 'ਮੁਹਰ ਛਾਪ' ਹੁੰਦੀ ਤਾਂ ਸੋਰਠ ਤੇ ਹੀ ਭੋਗ ਪੈ ਜਾਂਦਾ। ਉਥੇ ਮੁੰਦਾਵਣੀ ਮੁੰਦਾਵਣੀ ਹੈ, ਬੁਝਾਰਤ ਹੈ। ਏਥੇ ਮੁੰਦਾਵਣੀ ਖੁਹਲੀ ਹੈ। ਮੁੰਦਾਵਣੀ ਦੋਹਾਂ ਵਿਚ ਹੀ ਥਾਲ ਤੇ ਥਾਲ ਵਿਚ ਪਰੋਸੇ ਭੋਜਨਾਂ ਦਾ ਕਥਨ ਹੈ, ਜਿਸ ਤੋਂ ਸਫੁਟ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਮੁੰਦਾਵਣੀ ਜੰਞ ਦੀ ਰੋਟੀ ਵੇਲੇ ਦਾ ਅਲੰਕਾਰ ਵਰਤਿਆ ਹੈ। ਮੁੰਦਾਵਣੀ ਸੰਬੰਧੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਵਿਸਥਾਰ ਲਈ ਦੇਖੋ ਅਗਲਾ ਲੇਖ।

ਸੋ ਸਾਬਤ ਹੋ ਗਿਆ ਕਿ ਆਲਮ ਨੇ ਗੁਰੂ ਘਰ ਦਾ ਜਾਣੂ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਇਹ ਰਾਗਮਾਲਾ ਜੋ ਉਸਦੀ ਆਪਣੀ ਕ੍ਰਿਤ ਨਹੀਂ ਸੀ ਆਪਣੇ ਹਿੰਦੀ ਤਰਜਮੇ ਵਿਚ ਪਾ ਲਈ ਸੀ।

ਹੁਣ ਕੋਈ ਸੰਸਾ ਬਾਕੀ ਨਹੀਂ, ਰਾਗਮਾਲਾ ਗੁਰੂ ਕ੍ਰਿਤ ਹੈ, ਆਲਮ ਪਰਾਈ ਕ੍ਰਿਤ ਲੈ ਕੇ ਵਰਤਣ ਵਾਲਾ ਹੈ, ਆਪ ਰਚਣਹਾਰ ਨਹੀਂ।

ਡਾਕਟਰ ਬਲਬੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਪੀ. ਐਚ. ਡੀ. (ਲੰਡਨ) ਨੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਵਿਚ ਇਕ ਭਾਰੀ ਇਤਿਹਾਸਕ ਖੋਜ ਕਰਕੇ ਕਿਤਾਬ ਲਿਖੀ ਹੈ, 'ਮਾਧਵਾਨਲ ਕਾਮਕੰਦਲਾ ਚਰਿਤ' (Madhvanala Kamakandla Carita) ਇਸ ਵਿਚ ਮਾਧਵਾਨਲ ਦੀ ਆਲਮ ਕ੍ਰਿਤ ਹਿੰਦੀ ਰਚਨਾ ਨੂੰ ਜੋਧ ਕਵੀ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਰਚਨਾ ਦੇ ਬਿਲ ਮੁਕਾਬਿਲ ਫੁਟ ਨੋਟਾਂ ਵਿਚ ਦੇ ਕੇ ਉਸਦਾ ਤਰਜਮਾ ਸਾਬਤ ਕੀਤਾ ਹੈ ਤੇ ਦੱਸਿਆ ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਅਸਲ ਵਿਚ ਕੋਈ ਰਾਗਮਾਲਾ ਨਹੀਂ ਹੈ।

(ਮੁੰਦਾਵਣੀ)

ਰਾਗਮਾਲਾ ਤੋਂ ਪਹਿਲੋਂ ਇਕ ਸ਼ਲੋਕ ਹੈ ਤੇ ਸ਼ਲੋਕ ਤੋਂ ਪਹਿਲੋਂ ਮੁੰਦਾਵਣੀ ਦਾ ਸ਼ਲੋਕ ਹੈ। ਮੁੰਦਾਵਣੀ ਦਾ ਵੇਰਵਾ ਅਪਣੇ ਕੋਸ਼ ਵਿਚ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਲਿਖ ਆਏ ਹਾਂ :-

ਮੁਦਾਵਣੀ]
ਮੁੰਦਾਵਣੀ] (ਭਾ: ਸੰ:। ਮੁਦ੍ਰਾ, ਭੇਤ ਦੀ ਗਲ। ਸਾਹਿਤ ਵਿਚ ਐਸੀ ਰਚਨਾ ਜਿਸਦੇ ਪ੍ਰਗਟ ਅਰਥ ਦੇ ਸਿਵਾ ਕੋਈ ਹੋਰ ਅਰਥ ਯਾ ਸਾਰਥਿਕ ਪਦ ਬੀ ਬਣ ਜਾਵੇ।

ਧਾਤੂ ਹੈ, ਮੁਦ੍ = ਪ੍ਰਸੰਨ ਕਰਨਾ। ਪੰਜਾਬੀ, ਮੁੰਦਾਵਣੀ-ਜਿਸ ਵਿਚ ਭਾਵ ਯਾ ਅਰਥ ਮੁੰਦ ਕੇ, ਬੰਦ ਕਰਕੇ ਯਾ ਲੁਕਾ ਕੇ ਰਖਿਆ ਹੋਵੇ,*) ਬੁਝਾਰਤ, ਅੜਾਉਣੀ, ਐਸੀ ਗੱਲ ਜੋ ਕੋਈ ਛੇਤੀ ਨਾਲ ਨਾ ਸਮਝ ਸਕੇ।

---

*ਯਥਾ ਗੁਰਵਾਕ-'ਇਹ ਮੁੰਦਾਵਣੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਪਾਈ ਗੁਰ ਸਿਖਾ ਲਧੀ ਭਾਲਿ'। ਅਰਥਾਤ ਮੁੰਦਾਵਣੀ ਕੋਈ ਗੁਪਤ ਅਭਿਪ੍ਰਾਯ ਦੀ ਵਸਤੂ ਹੈ ਜੋ ਭਾਲ ਨਾਲ ਲੱਭਣ ਵਾਲੀ ਹੈ।

ਮੁੰਦਾਵਣੀ[1] ਦੇ ਦੋ ਸਲੋਕ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਵਿਚ ਹਨ, ਇਕ ਸੋਰਠਿ ਦੀ ਵਾਰ ਵਿਚ ਤੀਸਰੀ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀ ਦਾ ਹੈ ਤੇ ਦੂਜਾ ਸਲੋਕ ਪੰਜਵੀਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀ ਜੀ ਦਾ ਅੰਤ ਪੁਰ ਰਾਗਮਾਲਾ ਤੇ 'ਸਲੋਕ ਮ: ੫' ਤੋਂ ਮੁਹਰੇ ਹੈ :

ਸੋਰਠ ਦੀ ਅਠਵੀਂ ਵਾਰ ਵਿਚ ਦੇ ਸਲੋਕ ਦਾ ਪਾਠ ਹੈ :-

ਸਲੋਕੁ ਮ: ੩॥ ਥਾਲੈ ਵਿਚਿ[2] ਤ੍ਰੈ ਵਸਤੂ ਪਈਓ ਹਰਿ ਭੋਜਨੁ ਅੰਮ੍ਰਿਤੁ ਸਾਰੁ॥
ਜਿਤੁ ਖਾਧੈ ਮਨੁ ਤ੍ਰਿਪਤੀਐ ਪਾਈਐ ਮੋਖ ਦੁਆਰ॥
ਇਹੁ ਭੋਜਨੁ ਅਲਭੁ ਹੈ ਸੰਤਹੁ ਲਭੈ ਗੁਰ ਵੀਚਾਰਿ॥
ਏਹ ਮੁਦਾਵਣੀ ਕਿਉ ਵਿਚਹੁ ਕਢੀਐ ਸਦਾ ਰਖੀਐ ਉਰਿ ਧਾਰਿ॥
ਏਹ ਮੁਦਾਵਣੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਪਾਈ ਗੁਰ ਸਿਖਾ ਲਧੀ ਭਾਲਿ॥
ਨਾਨਕ ਜਿਸੁ ਬੁਝਾਏ ਸੁ ਬੁਝਸੀ ਹਰਿ ਪਾਇਆ ਗੁਰਮੁਖਿ ਘਾਲਿ॥੧॥

ਅਰਥਾਤ-(ਗੁਰਸਿਖ ਦੇ ਹਿਰਦੇ ਰੂਪੀ) ਥਾਲ ਵਿਚ (ਗੁਰੂ ਵਲੋਂ) ਤ੍ਰੈ ਵਸਤਾਂ (ਪਈਓ) ਪ੍ਰੋਸੀਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ, (ਜੋ ਸੰਸਾਰਿਕ ਭੋਜਨ ਨਹੀਂ ਪਰ ਹਰਿ ਭੋਜਨ=) ਈਸ਼੍ਵਰੀਯ ਭੋਜਨ (ਰੂਹਾਨੀ ਖੁਰਾਕ ਹਨ), (ਤੇ ਸੁਆਦ ਵਿਚ) ਅੰਮ੍ਰਿਤ (ਤੋਂ) ਬੀ (ਸਾਰ) ਸਰੇਸ਼ਟ ਹਨ। ਜਿਸ (ਭੋਜਨ) ਦੇ ਖਾਧਿਆਂ ਮਨ ਤ੍ਰਿਪਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਤੇ ਮੁਕਤੀ ਦਾ ਦੁਆਰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਲਈਦਾ ਹੈ। ਹੇ ਸੰਤੋ! ਏਹ ਭੋਜਨ (ਹੋਰ ਤ੍ਰੀਕਿਆਂ ਨਾਲ) ਨਹੀਂ ਲੱਭਦਾ (ਇਹ) ਗੁਰੂ ਦੀ (ਬਖਸ਼ੀ) ਵੀਚਾਰ ਨਾਲ ਲੱਭਦਾ ਹੈ।

ਪਹਿਲੀਆਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਤ੍ਰੈ ਤੁਕਾਂ ਵਿਚ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਲੱਗਾ ਕਿ ਤ੍ਰੈ ਵਸਤਾਂ ਕੀ ਹਨ? ਮਾਨੋਂ ਇਹ ਵਾਕ ਅਜੇ ਇਕ ਬੁਝਾਰਤ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਆਪ ਹੀ ਫੁਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ:- ਇਹ ਬੁਝਾਰਤ (ਤਾਂ ਹੈ ਪਰ) ਇਸ ਨੂੰ ਵਿਚੋਂ ਕਿਉਂ ਕੱਢੀਏ, ਇਸ ਨੂੰ ਸਦਾ ਦਿਲ ਵਿਚ ਧਾਰਨ ਕਰੀਏ, ਇਹ ਬੁਝਾਰਤ ਸਤਿਗੁਰੂ ਨੇ (ਆਪ) ਪਾਈ ਹੈ, ਤੇ ਗੁਰੂ ਕੇ ਸਿਖਾਂ ਨੇ ਭਾਲ ਕੇ ਲੱਭ ਲਈ ਹੈ; ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਨੇ ਘਾਲ ਕਰਕੇ ਹਰੀ ਨੂੰ ਪਾਯਾ ਹੈ, ਤਾਂਤੇ ਜਿਸਨੂੰ (ਵਾਹਿਗੁਰੂ) ਬੁਝਾਏਗਾ ਉਹੀ ਇਸ (ਬੁਝਾਰਤ) ਨੂੰ ਬੁੱਝੇਗਾ।

ਸੋ ਅੰਤ ਤੱਕ ਇਸ ਸ਼ਲੋਕ ਵਿਚ ਬੁਝਾਰਤ ਨਿਬੀ ਹੈ। ਇਸ ਸਲੋਕ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਇਕ ਈਸ਼੍ਵਰ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਦੇ ਸਾਰ ਸਿੱਧਾਂਤ ਦਾ ਇਸ਼ਾਰਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ, ਜੋ ਘਾਲ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਗੁਰ ਸਿੱਖਾਂ ਤੇ ਖੁੱਲ੍ਹ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਇਸ ਸਲੋਕ ਵਿਚ ਖੁਹਲਿਆ ਨਹੀਂ। ਗੁਰਸਿਖੀ ਦੀ ਚੋਟੀ ਤੇ ਖੜੇ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਨੂੰ ਇਹ ਪਤਾ ਲਗਣਾ ਹੀ ਸੀ। ਗੁਰਿਆਈ ਦੇ ਤਖਤ ਤੇ ਬੈਠੇ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਇਸ ਬੁਝਾਰਤ ਨੂੰ ਖੋਲ੍ਹਿਆ ਹੈ, ਜੋ ਖੁੱਲ ਗਈ ਹੈ, ਬੁਝਾਰਤ ਨਹੀਂ ਰਹੀ। ਪਦਾਰਥ ਬੀ ਤ੍ਰੈਏ ਦੱਸ ਦਿਤੇ ਹਨ, ਸੋ ਦੂਸਰਾ ਸ਼ਲੋਕ ਪੰਜਵੇਂ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦਾ ਇਸ ਬੁਝਾਰਤ ਦੀ ਖੁੱਲ੍ਹ ਹੈ, ਇਸ ਦਾ ਹੱਲ ਹੈ, ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਉਸਦਾ ਸਿਰਲੇਖ ਬੀ ਮੁੰਦਾਵਣੀ ਹੈ। ਇਸ ਮੁੰਦਾਵਣੀ ਸਮਝਣ ਵਿਚ ਫੇਰ ਬੁਝਾਰਤ ਬੀ

---

੧. ਪੋਠੋਹਾਰ ਵਿਚ ਹੁਣ ਤਕ 'ਮੁੰਦਾਵਣੀ' 'ਬੁਝਾਰਤ ਨੂੰ ਆਖਦੇ ਹਨ। ਜੰਞ ਜਦ ਰੋਟੀ ਖਾਣ ਬੈਠੇ ਤੇ ਕੁੜੀਆਂ ਬੁਝਾਰਤ ਪਾਕੇ ਥਾਲੀ ਬੰਨ੍ਹ ਦੇਂਦੀਆਂ ਹਨ, ਉਹ ਬੁੱਝੀ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਜੰਞ ਰੋਟੀ ਖਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਸਨੂੰ ਬੀ ਮੁੰਦਾਵਣੀ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਆਮ ਬੋਲਚਾਲ ਵਿਚ ਬੀ ਪੋਠੋਹਾਰੀ ਹੁਣ ਤਕ ਬੋਲਦੇ ਹਨ, 'ਮੁੰਦਾਵਣੀਆਂ ਕਿਉਂ ਪਏ ਪਾਨੇ ਓ, ਸਿਧੀ ਗੱਲ ਦਸੋ'। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀਆਂ ਦੋਹਾ ਮੁੰਦਾਵਣੀਆਂ ਵਿਚ 'ਥਾਲ' ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਹੈ, ਨਾਲ 'ਭੋਜਨ' ਦਾ ਕਥਨ ਹੈ।

੨. 'ਥਾਲੈ ਵਿਚਿ', ਬੀ ਪੋਠੋਹਾਰੀ ਬੋਲ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ-'ਟਿਕੀ ਸੰਦੂਖੇ ਵਿਚ ਪਈ ਨੇ'। ਮੱਧ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਬੋਲਦੇ ਹਨ ਥਾਲ ਵਿਚ।

ਹੈ, ਜੋ ਥੋੜੀ ਜੇਹੀ ਵੀਚਾਰ ਨਾਲ ਖੁਲ੍ਹ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਬੁਝਾਰਤ ਬੀ ਹੈ ਤੇ ਬੁਝਾਰਤ ਦੀ ਖੁਲ੍ਹ ਬੀ ਹੈ। ਪਾਠ ਹੈ :

ਮੁੰਦਾਵਣੀ ਮਹਲਾ ੫॥

'ਥਾਲ ਵਿਚਿ ਤਿੰਨਿ ਵਸਤੂ ਪਈਓ ਸਤੁ ਸੰਤੋਖੁ ਵੀਚਾਰੋ॥
ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਨਾਮੁ ਠਾਕੁਰ ਕਾ ਪਇਓ ਜਿਸਕਾ ਸਭਸੁ ਅਧਾਰੋ॥
ਜੇ ਕੋ ਖਾਵੈ ਜੇ ਕੋ ਭੁੰਚੈ ਤਿਸਕਾ ਹੋਇ ਉਧਾਰੋ॥
ਏਹ ਵਸਤੁ ਤਜੀ ਨਹ ਜਾਈ ਨਿਤ ਨਿਤ ਰਖੁ ਉਰਿਧਾਰੋ॥
ਤਮ ਸੰਸਾਰੁ ਚਰਨ ਲਗਿ ਤਰੀਐ ਸਭੁ ਨਾਨਕ ਬ੍ਰਹਮ ਪਸਾਰੋ॥੧॥

ਥਾਲ ਵਿਚ ਤ੍ਰੈ ਵਸਤਾਂ ਪਾਈਆਂ ਹਨ :-

੧. ਸਤੁ, ੨. ਸੰਤੋਖ, ੩. ਵੀਚਾਰੋ, ੪. ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਨਾਮ ਠਾਕੁਰ ਕਾ। ਇਸ ਮੁੰਦਾਵਣੀ ਵਿਚ ਤ੍ਰੈਏ ਵਸਤਾਂ ਗਿਣ ਦਿੱਤੀਆਂ, ਬੁਝਾਰਤ ਖੁਲ੍ਹ ਗਈ, ਪਰ ਵਸਤਾਂ ਚਾਰ ਦੱਸੀਆਂ, ਚੋਹਾਂ ਨੂੰ ਤਿੰਨ ਸਮਝ ਸਕਣਾ ਇਹ ਫੇਰ ਮੁੰਦਾਵਣੀ ਖੋਲ੍ਹਣੀ ਹੈ :- ੧. ਸਤੁ, ੨. ਸੰਤੋਖ, ੩. ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਨਾਮੁ ਠਾਕੁਰ ਕਾ। ਤੇ 'ਵੀਚਾਰੋ' ਏਥੇ ਸੰਗਗ਼ਾ ਪਦ ਨਹੀਂ ਕ੍ਰਿਯਾ ਹੈ ਹੁਕਮ ਹੈ, ਕਿ ਵੀਚਾਰ ਲਓ ਹੇ ਸੰਤਹੁ! ਤ੍ਰੈ ਵਸਤਾਂ ਥਾਲ ਵਿਚ ਪਈਆਂ ਹਨ, ਸਤੁ, ਸੰਤੋਖ ਤੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਨਾਮ। ਇਸਨੂੰ ਖੋਲ੍ਹਣ ਵਾਲੀ ਕੁੰਜੀ 'ਵੀਚਾਰੋ' ਪਦ ਵਿਚ ਹੈ। ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਜੇ ਵੀਚਾਰ ਕਰੋਗੇ ਤਾਂ ਮੁੰਦਾਵਣੀ ਖੁਲ੍ਹ ਗਈ ਹੈ। ਉਹ ਇਉਂ ਕਿ ਪਦਾਰਥ ਤ੍ਰੈ ਇਹ ਹਨ- ੧. ਸਤੁ, ੨. ਸੰਤੋਖ, ੩. ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਨਾਮੁ ਠਾਕੁਰ ਕਾ। ਤੇ-ਵੀਚਾਰੋ-ਕ੍ਰਿਯਾ ਪਦ ਹੈ, ਸੰਗਯਾ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਵੀਚਾਰੋ ਦਾ ਅਰਥ ਹੈ ਵੀਚਾਰ ਕਰੋ, ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪਹਿਲੀ ਮੁੰਦਾਵਣੀ ਵਿਚ ਕਿਹਾ ਸੀ :- "ਸੰਤਹੁ ਲਭੈ ਗੁਰ ਵੀਚਾਰਿ" ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੁਣ ਕਿਹਾ ਕਿ ਵੀਚਾਰ ਕਰੋ (ਹੇ ਸੰਤੋ!) ਤ੍ਰੈ ਵਸਤਾਂ ਹਨ :- ਸਤ, ਸੰਤੋਖ, ਨਾਮ। ਪਹਿਲੀ ਵਿਚ ਵੀ ਫਲ 'ਮੋਖ ਦੁਆਰ' ਕਿਹਾ ਸੀ, ਇਸ ਵਿਚ ਬੀ 'ਹੋਇ ਉਧਾਰੋ' ਫਲ ਦੱਸਿਆ।

ਪਹਿਲੀ ਤੁਕ ਵਿਚ 'ਪਈਓ' ਸਤ ਤੇ ਸੰਤੋਖ ਦੋਹਾਂ ਦੀ ਕ੍ਰਿਯਾ ਹੈ, ਦੂਸਰੀ ਵਿਚ 'ਪਇਓ' 'ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਨਾਮ' ਦੀ ਕ੍ਰਿਯਾ ਹੈ।

੩੪. ਭਾਈ ਬੰਨੋ ਦੀ ਬੀੜ।

ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਮਾਂਗਟਾਂ ਦੇ ਭਾਈ ਬੰਨੋ ਨੂੰ ਪਵਿਤ੍ਰ ਆਦਿ ਬੀੜ ਜਿਲਦ ਬਨ੍ਹਾਉਣ ਲਈ ਦਿਤੀ, ਤੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਇਕੋ ਰਾਤ ਲਾਹੌਰ ਰਹਿਣਾ ਜਲਦੀ ਜਿਲਦ ਬਨ੍ਹਾ ਕੇ ਆ ਜਾਣਾ। ਭਾਈ ਨੇ ਰਸਤੇ ਵਿਚ ਕਈ ਲਿਖਾਰੀ ਲਾ ਕੇ ਉਤਾਰਾ ਕਰਵਾ ਲਿਆ। ਲਾਹੌਰੋਂ ਇਕ ਰਾਤ ਜਿਲਦ ਬਣਵਾਕੇ ਮੁੜ ਆਯਾ। ਇਸ ਪ੍ਰੇਮੀ ਨੇ ਆਪਣਾ ਉਤਾਰਾ ਕੀਤੀ ਬੀੜ ਵਿਚ ਹੋਰ ਬਾਣੀ ਚਾੜ੍ਹ ਲਈ, ਜੋ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਨਹੀਂ ਚਾੜ੍ਹੀ ਸੀ। ਦੂਜੀ ਇਹ ਗਲ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਭਾਈ ਬੰਨੋ ਗੁਰੂ ਜੀ ਤੋਂ ਆਗਯਾ ਲੈ ਕੇ ਪਾਵਨ ਆਦਿ ਬੀੜ ਦੇ ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਾਉਣ ਲਈ ਮਾਂਗਟ ਲੈ ਗਿਆ ਸੀ। ਹੁਕਮ ਓਥੇ ਇਕੋ ਰਾਤ ਠਹਿਰਨੇ ਦਾ ਸੀ, ਸੋ ਪੂਰਾ ਕੀਤਾ ਪਰ ਜਾਂਦੇ ਆਉਂਦੇ ਰਸਤੇ ਵਿਚ ਉਤਾਰਾ ਕਰ ਕਰਾ ਲਿਆ। ਗਲ ਇਵੇਂ ਹੋਈ ਹੋਵੇ ਯਾ ਹੋਰ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਇਸ ਬੀੜ ਨੂੰ, 'ਖਾਰੀ ਬੀੜ' ਆਖਿਆ। ਬਹੁਤੇ ਲਿਖਤੀ ਉਤਾਰੇ ਇਸੇ ਬੀੜ ਦੇ ਹੀ ਮਿਲਦੇ ਹਨ ਕਿਉਂਕਿ ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਜੀ ਦੇ ਸਮੇਂ ਅਸਲੀ ਆਦਿ

ਬੀੜ ਕਰਤਾਰ ਪੁਰ ਧੀਰ ਮੱਲੀਆਂ ਪਾਸ ਚਲੀ ਗਈ ਤੇ ਉਹ ਉਤਾਰਾ ਨਹੀਂ ਸਨ ਕਰਨ ਦੇਂਦੇ ਪਰ ਭਾਈ ਬਨੋ ਕੇ ਉਤਾਰੇ ਖੁੱਲ੍ਹੇ ਕਰਨ ਦੇਂਦੇ ਸੀ।

ਦਸਮੇਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਨੇ ਦਮਦਮੇ ਬੈਠ ਕੇ ਨੌ ਮਹੀਨੇ ਨੌ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਕਰਤਾਰ ਪੁਰ ਵਾਲੀ ਬੀੜ ਦਾ ਹੀ ਪਾਠ ਲੀਤਾ, ਵਿਚ ਨੌਵੇਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਦੀ ਬਾਣੀ ਚਾੜ੍ਹੀ, 'ਸੋ ਪਰਖ' ਤੇ ਉਸਦੇ ਨਾਲ ਤ੍ਰੈ ਸ਼ਬਦ ਹੋਰ ਰਹਰਾਸ ਵਿਚ ਪਾਏ ਤੇ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਕਿਸੇ ਕਿਸੇ ਥਾਂ ਥੋੜਾ ਫਰਕ ਪਾਠ ਦਾ ਬੀ ਕੀਤਾ। ਇਹੋ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਮੁਕੰਮਲ ਕੀਤੀ ਬੀੜ ਅੰਤਮ ਰੂਪ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਚਾਰ ਉਤਾਰੇ ਬਾਬਾ ਦੀਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਕੀਤੇ ਤੇ ਤਖਤ ਸਾਹਿਬਾਂ ਤੇ ਘੱਲੇ। ਤਾਕਿ ਅਗੋਂ ਇਸੇ ਬੀੜ ਦਾ ਸਿਖੀ ਵਿਚ ਪ੍ਰਚਾਰ ਹੋਵੇ; ਇਹੋ ਫੇਰ ਲਿਖੇ ਗਏ ਤੇ ਅਜ ਤਕ ਛਪਦੇ ਆਏ। ਇਸੇ ਬੀੜ ਨੂੰ ਦਸਮ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਨੇ ਗੱਦੀ ਦਿੱਤੀ ਤੇ ਗੁਰੂ ਥਾਪਿਆ। ਇਹ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਹੁਣ ਸਿਖ ਪੰਥ ਦਾ ਗੁਰੂ ਹੈ, ਇਸ਼ਟ ਹੈ।

੩੫. ਪਰਮ ਪਾਵਨ, ਪਰਮ ਉਪਕਾਰੀ, ਪਰਮ ਪਵਿਤ੍ਰ ਬੀੜ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾਂ।

ਇਸ ਜਗਤ ਤਾਰਕ ਪਾਵਨ ਬੀੜ ਦੀ ਤਿਆਰੀ ਤੇ ਕਿਤਨਾ ਵਕਤ ਲੱਗਾ? ਲਿਖਿਆ ਵੇਰਵਾ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦਾ, ਪਰ ਇਸ ਪਵਿੱਤ੍ਰ ਕਾਰਜ ਦੀ ਸਮਾਪਤੀ ਭਾਦ੍ਰੋਂ ਵਦੀ ੧ ਏਕਮ ਸੰਮਤ ੧੬੬੧ ਬਿਕਰਮੀ ਨੂੰ ਹੋਈ, ਇਹ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਹੈ। ਵਕਤ ਲਗਾ ਤੇ ਚੋਖਾ ਲਗਾ ਸਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਜਦੋਂ ਇਹ ਕਾਰਜ ਸਿਰੇ ਚੜ੍ਹ ਗਿਆ, ਬੜੀਆਂ ਖੁਸ਼ੀਆਂ ਤੇ ਮੰਗਲ ਹੋਏ। ਨਗਰੀ ਦੇ ਲੋਕ ਤੇ ਬਾਹਰੋਂ ਆਈਆਂ ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਸ੍ਰੀ ਬਾਬਾ ਬੁੱਢਾ ਜੀ ਨੇ ਦੱਸ ਦਿਤਾ ਕਿ ਮਹਾਨ ਕਾਰਜ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ, ਤੇ ਕੱਲ ਰਾਮਸਰ ਉਤਸਵ ਹੈ। ਸੰਗਤਾਂ ਸੁਣ ਕੇ ਸਭ ਆਣ ਜੁੜੀਆਂ। ਜੋ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਫੁਲਾਂ ਦੇ ਸਿਹਰੇ ਤੇ ਕੁਛ ਨਾ ਕੁਛ ਪ੍ਰਸਾਦ ਵਜੋਂ ਲਿਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਕਵੀ ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ ਜੀ ਲਿਖਦੇ ਹਨ :-

ਪੁਨ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰ ਬੈਠਿ ਦਿਵਾਨ ਲਗਜੋ। ਗਨ ਸਿੱਖਜ ਪਿਖੈਂ ਮਨ ਪ੍ਰੇਮ ਪਗਜੋ॥
ਸਭਿ ਬੀਚ ਸੁਹਾਵਤਿ ਗ੍ਰੰਥ ਧਰਜੋ। ਕਰਿ ਸੇਵਕ ਸੁੰਦਰ ਚੌਰ ਫਿਰਜੋ॥੧੫॥
ਲਗਿ ਢੇਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ਗਯੋ ਸੁ ਤਹਾਂ। ਬਹੁ ਲਜਾਵਤਿ ਸਿਖ ਅਨੰਦ ਮਹਾਂ॥
ਸ਼ੁਭ ਫੂਲਨਿ ਮਾਲ ਬਿਸਾਲ ਕਰੇ। ਬਹੁ ਰੰਗਨਿ ਕੇ ਬਿਚ ਗੁੰਫ ਧਰੇ॥੧੬॥
ਗੁਰ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰ ਕੇ ਸਿਖ ਪਾਵਤਿ ਹੈਂ। ਬਹੁ ਭਾਂਤਿਨ ਫੂਲ ਚਢਾਵਤਿ ਹੈਂ।
ਸ਼ੁਭ ਮਾਲ ਸੁ ਫੂਲ ਬਿਸਾਲ ਲਏ। ਗੁਰੂ ਗ੍ਰਿੰਥ ਸਮੀਪ ਚਢਾਇ ਦਏ॥੧੭॥
ਬਹੁ ਧੂਪ ਸੁ ਆਗਿ ਧੁਖਾਵਤਿ ਹੈਂ। ਘਸਿ ਚੰਦਨ ਕੇਸਰ ਪਾਵਤਿ ਹੈਂ।
ਚਰਚੈਂ ਅਰਚੈਂ ਸਿਖ ਪ੍ਰੀਤ ਧਰੈਂ। ਗਨ ਸੰਖ ਬਜਾਵਤਿ ਫੂਕ ਭਰੈਂ॥੧੮॥
ਅਰਦਾਸ ਪ੍ਰਸਾਦਨਿ ਬ੍ਰਿੰਦ ਕਰੈਂ। ਜਯਕਾਰ ਸਭੈ ਇਕ ਬਾਰ ਰਰੈਂ।
ਕਰਿ ਧਾਰਿ ਰਬਾਬ ਸਤਾਰ ਬਜੈਂ। ਸਬਦਾਨਿ ਸੁ ਗਾਇ ਸੁ ਰਾਗ ਸਜੈਂ॥੧੯॥

(ਰਾਸ ੩ ਅੰਸੂ ੪੯)

ਕਵੀ ਜੀ ਲਿਖਦੇ ਹਨ ਕਿ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਰਾਮਸਰ ਸਾਹਿਬ ਬੈਠਿਆਂ ਇਕ ਦਿਨ ਭਰੇ ਦੀਵਾਨ ਵਿਚ ਏਹ ਵਾਕ ਉਚਾਰੇ :-

'ਗ੍ਰਿੰਥ ਜ਼ਹਾਜ ਸੁ ਭੌਜਲ ਕੋ ਤਰ ਜਾਤਿ ਸੁਖੇਨ ਜਿਨੀ ਚਿਤ ਲਾਯੋ॥੪॥
ਸ੍ਰੀ ਗੁਰ ਕੇਰ ਸਰੀਰ ਜੁਊ ਸਭਿ ਥਾਨ ਸਮੇਂ ਸਭਿ ਨਾ ਦਰਸੈ ਹੈਂ॥
ਗ੍ਰਿੰਥ ਰਿਦਾ ਗਰ ਕੋ ਇਹ ਜਾਨਹੂ ਉੱਤਮ ਹੈ ਸਭਿ ਕਾਲ ਰਹੈਂ ਹੈ॥
ਮੇਰੋ ਸਰੂਪ ਤੇ ਯਾਂਤੇ ਹੈ ਦੀਰਘ ਸਾਹਿਬ ਜਾਨਿ ਅਦਾਇਬ ਕੈ ਹੈ॥
ਪੂਜਹੁ ਚੰਦਨ ਕੇਸਰ ਕੋ ਘਸਿ ਧੂਪ ਧੁਖਾਇ ਕੈ ਫੂਲ ਚਢੈ ਹੈ॥੫॥
ਜੋ ਲਿਖਿ ਲੇਹਿ ਭਲੇ ਤਬਿ ਸੋਧਹਿ ਅੱਖਰ ਸੌਂ ਲਗ ਕੀ ਚੁਕਸਾਈ॥
ਪਾਠ ਸਮਸਤ ਕਰੈ ਬੁਧਿ ਸੌਂ ਪਿਖਿ ਪੂਰਬ ਕੇ ਸਮ ਲੇਹਿ ਬਨਾਈ॥
ਆਪ ਤੇ ਘਾਟ ਨ ਬਾਧ ਕਰੈ, ਜਿ ਕਰੈ, ਹੁਇ ਮੂਰਖ ਸੋ ਪਛੁਤਾਈ॥
ਔਰ ਬਨਾਇ ਨਵੇਂ ਨ ਲਿਖੈ ਬਿਚ ਕਾਬਜ, ਰਚੈ, ਸੁ ਰਚੇ ਪ੍ਰਿਥਕਾਈ॥੬॥
ਚੌਦਹਿ ਲੋਕ ਤੇ ਹੋਇ ਬਲੀ ਬਲ ਕੇ ਜਰ ਜਾਇ ਰਿਦੇ ਮਹਿਂ ਜੋਈ॥
ਸੋ ਉਪਕਾਰ ਕੇ ਕਾਰਨ ਕੋ ਸਿਰ ਦੇ ਹੁਇ ਸੰਮੁਖ ਧੀਰ ਧਰੋਈ॥
ਆਪਨੀ ਬਾਨੀ ਚਢਾਵਹਿ ਸੋ ਇਕ; ਹੋਇ ਇਸੋ ਨਹਿਂ ਦੂਸਰ ਕੋਈ॥
ਪੂਜਹਿ ਜੋ ਇਛ ਧਾਰਿ ਸੁ ਪੂਜਹਿ ਸ੍ਰੇਯ ਲਹੈ ਜਮ ਪੀਰ ਨ ਹੋਈ॥੭॥
ਬੇਦ ਪੁਰਾਨ ਮਹਾਨ ਮਹਾਤਮ ਜਾਂਹਿ ਬਖਾਨ ਕਰੈਂ ਸਮੁਦਾਏ॥
ਅੰਤ ਨ ਪਾਵਤ ਸੇਸ਼ ਨ ਸ਼ਾਰਦ ਨੇਤਿ ਹੀ ਨੇਤਿ ਅਸ਼ੇਸ਼ ਬਤਾਏ॥
ਜੋ ਸਰਬੋਤਮ ਜੋ ਸਰਬਾਸ਼੍ਰਿਯ ਤਾਂਹੀ ਕੇ ਨਾਮ ਇਸੀ ਮਹਿ ਗਾਏ॥
ਨਾਮ ਸੁ ਨਾਮੀ ਕੋ ਭੇਦ ਨਹੀਂ ਇਹ ਮੂਰਤਿ ਸ੍ਰੀ ਕਰਤਾਰ ਸੁਹਾਏ॥੮॥
ਜੇਤਿਕ ਗ੍ਰੰਥ ਅਦਾਇਬ ਰਾਖਹਿ ਤੇਤਿਕ ਹੀ ਫਲ ਪਾਵਹਿਗੋ॥
ਧੂਪ ਧੁਖਾਇ ਘਸਾਇ ਕੈ ਚੰਦਨ ਕੇਸਰ ਕੋ ਅਰਚਾਵਹਿਗੋ॥
ਭਾਵਨੀ ਧਾਰਿਕੈ ਚਾਹਿ ਉਮਾਹਤਿ ਦਜੇਸ ਪ੍ਰਤੀ ਦਰਸਾਵਹਿਗੋ॥
ਪਾਠ ਕਰੈ ਕਿ ਸੁਨੈ ਮਨ ਏਕ ਹ੍ਵੈ ਹਿਯ ਉਪਦੇਸ਼ ਬਸਾਵਹਿਗੋ॥੯॥
ਦੇਖਤਿ ਹੀ ਕਰ ਜੋਰਿ ਦੁਊ ਮਨ ਨੰਮ੍ਰਿ ਹ੍ਵੈ ਸੀਸ ਨਿਵਾਵਹਿਗੋ॥
ਔਰਨਿ ਕੋ ਓਪਦੇਸ ਕਰੈ ਲਿਖਿ ਆਪ ਇਸੇ ਕੈ ਲਿਖਾਵਹਿਗੋ॥
ਪ੍ਰੇਮ ਕਰੈ ਘਰ ਮੈ ਅਸਥਾਪਹਿ ਪਾਠ ਸੁਨੈ ਹਰਖਾਵਹਿਗੋ॥
ਸੋ ਜਗ ਬੰਧਨ ਛੇਦਨ ਕੈ ਨਰ ਅੰਤ ਗਤੀ ਸ਼ੁਭ ਪਾਵਹਿਗੋ॥੧੦॥
ਕਾਰਜ ਹੋਇ ਸੰਪੂਰਨ ਬਾਂਛਤਿ ਪਾਠ ਕਰੈ ਕਿ ਕਰਾਵਹਿਗੋ॥
ਭੋਗ ਪਰੇ ਕਰਿਵਾਇ ਤਿਹਾਵਲ ਆਪ ਖਰੋ ਹੁਇ ਜਾਵਹਿਗੋ॥
ਹਾਥ ਕੋ ਜੋਰਿ ਕਰੈ ਅਰਦਾਸ ਮਨੋਰਥ ਕੋ ਮਨ ਲਜਾਵਹਿਗੋ॥
ਕਜੋਂ ਨ ਕਹੋ ਤਿਹ ਪੂਰਨ ਹ੍ਵੈ ਚਿਤ ਚਾਹਤਿ ਸੇ ਨਰ ਪਾਵਹਿਗੋ॥੧੧॥
ਸਿੱਖ ਸਰੀਰ ਤਜੈ ਤਿਸ ਪੀਛਹਿ ਗ੍ਰਿੰਥ ਕੋ ਪਾਠ ਕਰਾਵਹਿਗੋ॥
ਪੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੋ ਅਰਪੈ ਤਬਿ ਪਾਠਕ ਭੋਜਨ ਚਾਰੁ ਖੁਲਾਵਹਿਗੋ॥
ਔਰ ਜਥਾ ਸ਼ਕਤੀ ਤਹਿ ਸੇਵਹਿ ਲਜਾਇ ਕਰਾਹੁ ਬ੍ਰਤਾਵੈਗੋ॥
ਸੋ ਸਿਖ ਹੋਇ ਸੁਖੈਨ ਮਹਾਂ, ਪਰਲੋਕ ਬਿਖੈ ਹਰਖਾਵਹਿਗੋ॥੧੨॥

ਔਰ ਕਹਾਂ ਲਗਿ ਜੇ ਜਗ ਕਾਰਜ ਪਾਠ ਕਰੈ ਸਿਧ ਹੋਵਹਿੰਗੇ।
ਸੰਤ ਮਹੰਤ ਚਹੈਂ ਨਹਿਯੋ* ਪਠਿ ਪ੍ਰੇਮ ਕਰੇ ਪ੍ਰਭ ਜੋਵਹਿੰਗੇ।
ਦਜੋਸ ਨਿਸਾ ਸਿਮਰੈਂ ਸਤਿਨਾਮ ਕਿ ਗ੍ਰਿੰਥ ਪਠੈਂ ਅਘ ਖੋਵਹਿੰਗੇ।
ਅੰਤ ਸਮੇਂ ਜਮ ਕੋ ਨ ਪਿਖੈਂ ਮਿਲਿ ਆਇ ਹਮੈਂ ਸੁ ਅਲੋਵਹਿੰਗੇ॥੧੩॥

(ਰਾਸ ੩ ਅੰਸੂ ੫੦)

ਹੁਣ ਵੀਚਾਰ ਇਹ ਤੁਰੀ ਕਿ ਕਲਿਜੁਗ ਦੇ ਬੋਹਿਥ ਸ੍ਰੀ ਪਾਵਨ ਸਬਦਾਵਤਾਰ ਗੁਰਬਾਣੀ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਦਾ ਨਿਵਾਸ ਕਿੱਥੇ ਹੋਵੇ? ਸੋ ਸਭ ਤੋਂ ਸ੍ਰੇਸ਼ਟ ਸਥਾਨ ਸ੍ਰੀ ਹਰਿਮੰਦਰ ਵੀਚਾਰਿਆ ਗਿਆ। ਗ੍ਰੰਥੀ ਦੀ ਸੇਵਾ ਲਈ ਪਰਮ ਯੋਗ ਹਸਤੀ ਸ੍ਰੀ ਬਾਬਾ ਬੁੱਢਾ ਜੀ ਵੀਚਾਰੇ ਗਏ। ਸਤਿਗੁਰ ਜੀ ਦੀ ਇਸ ਵਿਚਾਰ ਨਾਲ ਸਾਰੇ ਮੁਖੀ ਸਿਖ ਸਹਿਮਤ ਸਨ ਸੋ ਇਕ ਦਿਨ ਸਵੇਰੇ, ਪਹਿਰ ਰਾਤ ਰਹੀ, ਰਾਮ ਸਰ ਗਏ। ਆਪ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਜੀ, ਭਾਈ ਬੁੱਢਾ ਜੀ, ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਆਦਿ ਸਾਰਿਆਂ ਨੇ ਇਸ਼ਨਾਨ ਕੀਤਾ, ਫੇਰ ਵਡੀ ਬੇਰ ਹੇਠ ਧਜਾਨ ਮਗਨ ਬੈਠ ਗਏ। ਜਿਸ ਨੂੰ ਕਵੀ ਜੀ ਐਉਂ ਅਪਨੀ ਸੁੰਦਰਤਾ ਵਿਚ ਵਰਣਨ ਕਰਦੇ ਹਨ :-

ਇਮ ਬਿਚਾਰ ਕਰਿ ਨਿੰਦ੍ਰਾ ਪਾਈ। ਜਾਗੇ ਜਾਮਨਿ੧ ਜਾਮ ਰਹਾਈ।
ਬੁੱਢਾ ਪੁਨ ਗੁਰਦਾਸ ਸੁ ਜਾਗੇ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰ ਚਰਨ ਪ੍ਰੇਮ ਮਹਿਂ ਪਾਗੇ॥੨੭॥
ਸੌਚ ਰਾਮਸਰ ਕੀਨਿ ਸ਼ਨਾਨਾ। ਬੱਦ੍ਰੀ ਤਰੁ ਬੈਠੇ ਕਰਿ ਧਜਾਨਾ।
ਦ੍ਵੈ ਘਟਿਕਾ ਲਖਿ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਕਾਲਾ। ਸ੍ਰੀ ਅਰਜਨ ਬਚ ਕਹਜੋ ਰਸਾਲਾ॥੨੮॥
ਬੁੱਢਾ ਨਿਜ ਸਿਰ ਪਰ ਧਰਿ ਗ੍ਰੰਥ। ਆਗੇ ਚਲਹੁ ਸੁਧਾਸਰ ਪੰਥ।
ਮਾਨਿ ਬਾਕ ਲੈ ਭਯੋ ਅਗਾਰੇ। ਚਮਰ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਕਰ ਧਾਰੇ॥੨੯॥
ਸੰਖ ਅਨਿਕ ਲਘੁ ਦੁੰਦਭਿ ਬਾਜੇ। ਜੈ ਜੈ ਕਾਰ ਊਚ ਸੁਰ ਗਾਜੇ।
ਸੁੰਦਰ ਸ੍ਰੀ ਹਰਿ ਗੋਵਿੰਦ ਚੰਦ। ਸੰਗ ਚਲਤਿ ਹੁਇ ਸੋਭ ਬਿਲੰਦ॥੩੦॥
ਹਰਿ ਮੰਦਰ ਮਹਿ ਜਾਇ ਪਹੂਚੈ। ਰਾਗੀ ਰਾਗ ਕਰਤ ਸੁਰ ਊਚੇ।
ਮੰਜੀ ਸਹਤ ਗ੍ਰਿੰਥ ਤਹਿਂ ਥਾਪਿ। ਬੈਠੇ ਨਿਕਟ ਗੁਰੂ ਤਬਿ ਆਪਿ॥੩੧॥
ਵਾਰ ਭੋਗ ਕੇ ਸੁਨਿ ਮਨ ਲਾਈ। ਸ੍ਰੀ ਅਰਜਨ ਪੁਨ ਗਿਰਾ ਅਲਾਈ।
ਬੁੱਢਾ ਸਾਹਿਬ ਖੋਲਹੁ ਗ੍ਰਿੰਥ। ਲੇਹੁ ਅਵਾਜ਼ ਸੁਨਹਿ ਸਭਿ ਪੰਥ॥੩੨॥
ਸੁਨਿ ਗੁਰ ਬਚਨ ਰੁਚਿਰ ਮਨ ਲਾਯਕ। ਸੱਤ ਬਾਕ ਮੁਖ ਜਲਜ੨ ਅਲਾਇਕ
ਅਦਬ ਸੰਗ ਤਬਿ ਗ੍ਰਿੰਥ ਸੁ ਖੋਲਾ। ਲੇ ਅਵਾਜ਼ ਬੁੱਢਾ ਮੁਖਿ ਬੋਲਾ॥੩੩॥

ਸੂਹੀ ਮਹਲਾ ੫॥

ਸੰਤਾ ਕੇ ਕਾਰਜਿ ਆਪਿ ਖਲੋਇਆ ਹਰਿ ਕੰਮੁ ਕਰਾਵਣਿ ਆਇਆ ਰਾਮ॥
ਧਰਤਿ ਸੁਹਾਵੀ ਤਾਲੁ ਸੁਹਾਵਾ ਵਿਚਿ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਜਲੁ ਛਾਇਆ ਰਾਮ॥
ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਜਲੁ ਛਾਇਆ ਪੂਰਨ ਸਾਜੁ ਕਰਾਇਆ ਸਗਲ ਮਨੋਰਥ ਪੂਰੇ॥
ਜੈ ਜੈ ਕਾਰੁ ਭਇਆ ਜਗ ਅੰਤਰਿ ਲਾਥੇ ਸਗਲ ਵਿਸੂਰੇ॥
ਪੂਰਨ ਪੁਰਖ ਅਚੁਤ ਅਬਿਨਾਸੀ ਜਸੁ ਵੇਦ ਪੁਰਾਣੀ ਗਾਇਆ॥
ਅਪਨਾ ਬਿਰਦੁ ਰਖਿਆ ਪਰਮੇਸਰਿ ਨਾਨਕ ਨਾਮੁ ਧਿਆਇਆ॥੧॥

ਚੌਪਈ॥ ਸੁਨਿ ਸਭਿ ਹੂੰ ਤਬਿ ਸੀਸ ਨਿਵਾਯੋ। ਦੀਨ ਬੰਧੁ ਪ੍ਰਭੁ ਤਿਨ ਲਖਿ ਪਾਯੋ।
ਸ੍ਰੀ ਗੁਰ ਕਰ ਤੇ ਚਮਰ ਫਿਰੰਤਾ। ਬੁੱਢਾ ਜਪੁਜੀ ਪਾਠ ਕਰੰਤਾ॥੩੪॥

---

*ਪਾਠ-ਚਹੈਂ ਰਿਦ ਯੈ-ਰਿਦੈ ਵਿਚ ਚਾਹ ਕਰਕੇ ਐਉਂ ਪ੍ਰੇਮ ਨਾਲ ਪਾਠ ਕਰਨਗੇ। ੧. ਰਾਤ। ੨. ਕਵਲ

ਸੰਗਤਿ 'ਧੰਨ ਧੰਨ' ਸੁਨਿ ਕਹੈ। ਅਧਿਕ ਅਨੰਦ ਪ੍ਰੇਮ ਤੇ ਲਹੈ।
ਜਪੁਜੀ ਭੋਗ ਪਾਇ ਜੈਕਾਰਾ। ਸੀਸ ਨਿਵਾਵਤਿ ਸਭਿਨਿ ਉਚਾਰਾ॥੩੫॥
ਅਤਿ ਅਨੰਦ ਸ੍ਰੀ ਅਰਜਨ ਨਾਥ। ਭਏ ਕ੍ਰਿਤਾਰਥ ਮਾਨਿ ਸਨਾਥ।
ਅਧਿਕ ਪ੍ਰੇਮ ਤੇ ਗਦ ਗਦ ਹੋਏ। ਗੁਨ ਗਨ ਸ੍ਰੀ ਪਰਮੇਸ਼ੁਰ ਜੋਏ॥੩੬॥ (ਰਾਸਿ ੩ ਅਸੂ ੫੦)

ਜਦ ਰਾਤ ਪਈ ਤਦ ਸ੍ਰੀ ਬੁੱਢਾ ਜੀ ਨੇ ਪੁੱਛਿਆ ਕਿ ਰਾਤ ਨੂੰ ਇਸ ਪਰਮ ਪਵਿਤ੍ਰ ਸ਼ਬਦ ਬ੍ਰਹਮ ਪ੍ਰਭੂ ਸਰੂਪ ਪਾਵਨ ਬੀੜ ਦਾ ਨਿਵਾਸ ਕਿਵੇਂ ਤੇ ਕਿੱਥੇ ਕਰਨਾ ਹੈ? ਤਾਂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਆਗਿਆ ਕੀਤੀ :-

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰ ਕਹਜੋ "ਪ੍ਰਭੂ ਦਰਬਾਰਾ। ਗ੍ਰਿੰਥ ਪ੍ਰਮੇਸੁਰ ਕੋ ਅਵਤਾਰਾ।
ਡੇਢ ਜਾਮ ਜਾਮਨਿ ਜਬ ਜਾਇ॥ ਪਠਹਿਂ ਸੋਹਿਲਾ ਕੀਰਤਨ ਗਾਇ॥੪੩॥
ਬਹੁਰੋ ਲੇ ਜਾਵਹੁ ਅਸਵਾਰਾ। ਜਿਸੀ ਕੋਠਰੀ ਰਹਨਿ ਹਮਾਰਾ।
ਤਹਾਂ ਨਿਵਾਸ ਕਰਹੁ ਜੁਤਿ ਮਾਨ। ਜਾਮ ਡੇਢ ਜਾਮਨਿ ਰਹਿ ਆਨ॥੪੪॥
ਸ੍ਰੀ ਹਰਿ ਮੰਦਿਰ ਤਬਹਿ ਸ਼ਨਾਨਹੁ। ਫਰਸ਼ ਅਨੇਕ ਭਾਂਤਿ ਕੇ ਠਾਨਹੁ।
ਦੀਪਕ ਸਦਾ ਘ੍ਰਿਤ ਕੇ ਬਾਰੇ। ਜਾਮ ਨਿਸਾ ਜਬਿ ਰਹੀ ਨਿਹਾਰੋ॥੪੫॥
ਰਾਗੀ ਆਸਾ ਵਾਰ ਸੁ ਗਾਵਹਿਂ। ਅਨਿਕ ਰਾਗ ਕੇ ਸ਼ਬਦ ਸੁਨਾਵਹਿ।
ਦ੍ਵੈ ਘਟਿਕਾ ਜਾਮਨਿ ਰਹਿ ਜਬੈ। ਆਨਹੁ ਸ੍ਰੀ ਗ੍ਰਿੰਥ ਸਾਹਿਬ ਤਬੈ॥੪੬॥
ਵਾਰ ਭੋਗ ਤੇ ਖੋਲਿ ਪਢੀਜੈ। ਇਸੀ ਪ੍ਰਕਾਰ ਕਾਰ ਨਿਤ ਕੀਜਹਿ"।
ਇਮ ਕਹਿ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰ ਬੈਠਿ ਰਹਾਏ। ਚੌਕੀ ਸੁਨੀ ਕਾਨੜਾ ਗਾਏ॥੪੭॥
ਬਹੁਰ ਸੋਹਿਲਾ ਪਠਿ ਕਰਿ ਪਾਸਿ। ਉਠਿ ਤਬਿ ਸਭਿ ਕੀਨਸਿ ਅਰਦਾਸ।
ਬੁੱਢੇ ਗ੍ਰਿੰਥ ਲੀਨ ਸਿਰ ਧਾਰੀ। ਚਵਰ ਕਰਹਿਂ ਗੁਰ ਵਾਰੇ ਵਾਰੀ॥੪੮॥
ਸੰਖਨਿ ਕੀ ਧੁਨਿ ਕੀਨਿ ਬਿਸਾਲਾ। ਬਾਦਿਤ ਅਪਰ ਬਜੇ ਤਿਸ ਕਾਲਾ।
ਰਹੈਂ ਕੋਠਰੀ ਮਹਿ ਗੁਰ ਸਦਾ। ਗਮਨਹਿਂ ਸਦਨ ਅਪਨੇ ਕਦਾ॥੪੯॥
ਤਿਹ ਸਥਾਨ ਲੇ ਕਰਿ ਜਬਿ ਗਏ। ਸੁਠ ਪ੍ਰਯੰਕ ਤਬਿ ਡਾਸਤਿ ਭਏ।
ਸੇਜ ਬੰਦ ਗੁੰਫੇ ਬਡ ਜ਼ਰੀ। ਸੁੰਦਰ ਫੂਲਨਿ ਮਾਲਾ ਧਰੀ॥੫੦॥
ਤਹਾਂ ਨਿਵਾਸ ਗ੍ਰਿੰਥ ਕੋ ਕੀਨੋ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰ ਭੂਤਲ ਨਿਕਟ ਅਸੀਨੋ।
ਕਬਿ ਕਬਿ ਸਦਨ ਆਪਨੇ ਜਾਹਿ। ਨਾਂਹਿ ਤ ਰਹੈਂ ਗ੍ਰਿੰਥ ਕੇ ਪਾਹਿ॥੫੧॥

(ਰਾਸ ੩ ਅੰਸੂ ੫੦)

੩੯. ਭਾਈ ਕਟਾਰੂ

ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਅਪਨੀ ੧੧ਵੀਂ ਵਾਰ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਕੇ ਚੋਣਵੇਂ ਤੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਸਿਖਾਂ ਦੇ ਨਾਮ ਦਿੱਤੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਿਖਾਂ ਦੀਆਂ ਸਾਖੀਆਂ ਦੀ ਇਕ ਪੋਥੀ ਹੈ-ਸਿਖਾਂ ਦੀ ਭਗਤ ਮਾਲਾ। ਇਹ ਪੋਥੀ ਲਿਖਤੀ ਮਿਲਦੀ ਹੈ ਤੇ ਇਸ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਰਚਨਾ ਸ਼ਹੀਦ ਭਾਈ ਮਨੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਹੈ।

ਇਸ ਵਿਚ ਪੰਜਵੀਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀ ਦੇ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਸੰਖੇਪ ਜ਼ਿਕਰ ਹਨ। ਪਰ ਇਹ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਚੱਲਦਾ ਕਿ ਓਹ ਕਿਸੇ ਖਾਸ ਸਮੇਂ ਦੀ ਤਰਤੀਬ ਵਿਚ ਹਨ ਕਿ ਸੁਤੇ ਸਿਧ ਲਿਖੇ ਤੇ ਵਜਾਖਜ਼ਾ ਕੀਤੇ ਗਏ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਪ੍ਰਸੰਗ ਭਾਈ ਕਟਾਰੂ ਦਾ ਏਥੇ ਦੇਂਦੇ ਹਾਂ ਤੇ ਕੁਝ ਹੋਰ ਪ੍ਰਸੰਗ ਸਿਖਾਂ ਦੀ ਭਗਤ ਮਾਲਾ ਦੇ ਅੱਖਰਾਂ ਵਿਚ ਹੀ ਅੱਗੇ ਚਲ ਕੇ ਦਿਆਂਗੇ।

ਕਾਬਲ ਦਾ ਇਕ ਸਿਖ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਸ਼ਰਨ ਆਇਆ। ਇਹ ਓਥੇ ਦੇ ਸੂਬੇ ਦੇ ਮਾਤਹਿਤ ਧੜਵਾਈ ਦਾ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਇਸ ਨੇ ਆਪਣੀ ਕਲਜਾਨ ਵਾਸਤੇ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ।

ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਫੁਰਮਾਯਾ : 'ਨਾਮ ਦਾ ਸਿਮਰਨ ਕਰੋ, ਸਤਿਸੰਗਤ ਵਿਚ ਜਾਯਾ ਕਰੋ ਤੇ ਆਪਣੇ ਕਮਾਮ ਵਿਚ ਦਜਾਨਤਦਾਰ ਰਹੋ, ਕਦੇ ਘੱਟ ਵੱਧ ਨਾ ਤੋਲੋ। ਧੜਵਾਈ ਦਾ ਕੰਮ ਹੈ ਪੂਰਾ ਤੋਲ। ਪੂਰਾ ਤੋਲ ਕੇ ਦਿਲ ਸੁਖੀ ਰਹੇਗਾ, ਸੁਖੀ ਮਨ ਨਾਮ ਜਪ ਕੇ ਨਿਰਮਲ ਹੋ ਕੇ ਕਲਜਾਨ ਪਏਗਾ।'

ਕਟਾਰੂ ਨੇ ਉਪਦੇਸ਼ ਧਾਰਨ ਕਰ ਲਿਆ, ਤੇ ਲਗਾ ਕਮਾਈ ਕਰਨ। ਕੁਛ ਚਿਰ ਮਗਰੋਂ ਇਕ ਉਸਦੇ ਵੈਰੀ ਨੇ ਕਿਸੇ ਚਲਾਕੀ ਨਾਲ, ਉਸਨੂੰ ਪਤਾ ਲਗੇ ਬਿਨਾਂ, ਵੱਟੇ ਵਟਵਾ ਦਿੱਤੇ। ਏਹ ਵੱਟੇ ਪੰਜ ਪੈਸੇ ਭਰ ਤੋਲ ਵਿਚ ਘੱਟ ਸਨ। ਕੁਛ ਦਿਨ ਲੰਘੇ ਤਦ ਉਸ ਗੁੱਝੇ ਵੈਰੀ ਨੇ ਸੂਬੇ ਪਾਸ ਚੁਗਲੀ ਵੱਟ ਦਿੱਤੀ ਕਿ ਇਸ ਕਟਾਰੂ ਦੇ ਵੱਟੇ ਘੱਟ ਹਨ। ਕਟਾਰੂ ਬੁਲਾਇਆ ਗਿਆ ਤੇ ਵੱਟੇ ਬੀ ਪੇਸ਼ ਹੋਏ, ਕਟਾਰੂ ਸਮਝ ਗਿਆ ਕਿ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਚਲਾਕੀ ਹੋਈ ਹੈ, ਤੇ ਹੁਣ ਬਚਾਉ ਨਹੀਂ, ਪਰ ਅਪਣੇ ਦਿਲ ਵਿਚ ਅਪਣੀ ਸਚਿਆਈ ਦਾ ਨਿਸਚਾ ਸੀ ਤੇ ਗੁਰੂ ਚਰਨਾਂ ਤੇ ਸਿਦਕ ਸੀ ਸੋ ਉਸ ਨੇ ਅਰਦਾਸ ਕੀਤੀ ਕਿ ਸਚੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਮੇਰੀ ਪੈਜ ਰਖੋ।

ਉਧਰ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਸਿਖਾਂ ਦੀ ਸਭਾ ਵਿਚ ਬੈਠੇ ਸਨ, ਕਿਸੇ ਸਿਖ ਨੇ ਪੰਜ ਪੈਸੇ ਚੜ੍ਹਾਏ। ਲਿਖਜਾ ਹੈ ਕਿ ਆਪ ਮਾਯਾ ਨੂੰ ਹੱਥ ਘੱਟ ਲਾਇਆ ਕਰਦੇ ਸਨ, ਪਰ ਏਹ ਪੈਸੇ ਚੁੱਕ ਕੇ ਕਦੇ ਉਸ ਹੱਥ ਤੇ ਕਦੇ ਉਸ ਹੱਥ ਧਰਦੇ ਸਨ, ਫੇਰ ਹੱਥ ਦੁਇ ਸਮ ਕਰਕੇ ਪੈਸੇ ਧਰ ਦਿਤੇ ਤੇ ਕਿਹਾ 'ਪੈਜ ਰਹੀ'। ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਪੁੱਛਣੇ ਤੇ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਕਟਾਰੂ ਸਿੱਖ ਸੱਚ ਤੋਲਦਾ ਕਿਸੇ ਦੋਖੀ ਦੇ ਫ਼ੇਬ ਨਾਲ ਘੱਟ ਵੱਟੇ ਰੱਖਣ ਦੇ ਅਪ੍ਰਾਧ ਵਿਚ ਫੜਿਆ ਗਿਆ ਹੈ, ਉਹ ਸੱਚਾ ਹੈ, ਉਸ ਦੀ ਪੈਜ ਰਖੀ ਹੈ।

ਸੂਬੇ ਨੇ ਵੱਟੇ ਪੂਰੇ ਨਿਕਲਣ ਤੇ ਧੜਵਾਈ ਕਟਾਰੂ ਦਾ ਦਰਜਾ ਵਧਾ ਦਿਤਾ, ਕੁਛ ਚਿਰ ਮਗਰੋਂ ਓਹ ਫੇਰ ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਨੂੰ ਆਯਾ ਤਾਂ ਸਾਰੀ ਸਾਖੀ ਵਿਦਤ ਹੋ ਗਈ।

੩੧. ਕੁੜਮਾਈ-ਸੰਗਤ ਤੇ ਚੰਦੂ।

ਇਤਿਹਾਸ ਵਿਚ ਇਕ ਨਾਉਂ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਚੰਦੂ ਸ਼ਾਹ। ਜਾਪਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਲਾਹੌਰ ਦਾ ਵਾਸੀ ਸੀ ਤੇ ਦਿੱਲੀ ਵਿਚ ਕਿਸੇ ਸਰਕਾਰੀ ਅਹੁਦੇ ਤੇ ਸੀ, ਇਸ ਨੂੰ 'ਦੀਵਾਨ' ਕਰਕੇ ਬੋਲਦੇ ਸਨ, ਦੀਵਾਨ ਚੰਦੂ ਸ਼ਾਹ, ਇਹ ਜ਼ਾਤਿ ਦਾ ਖੱਤ੍ਰੀ ਸੀ ਤੇ ਸਰੀਣ ਖੱਤ੍ਰੀ ਢਾਈਘਰ ਦਾ ਉੱਚ ਕੁਲਵਾਲਾ ਸੀ। ਰਾਜ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਜਹਾਂਗੀਰ ਦਾ ਸੀ, ਅਕਬਰ ਮਰ ਚੁਕਾ ਸੀ। ਚੰਦੂ ਦੇ ਘਰ ਇਕ ਕਾਕੀ ਸੀ-ਸਦਾ ਕੌਰ, ਸੱਤ ਕੁ ਬਰਸ ਦੀ ਹੋਈ ਤਾਂ ਮਾਪਿਆਂ ਨੂੰ ਕੁੜਮਾਈ ਦਾ ਫਿਕਰ ਹੋਇਆ। ਮੁਸਲਮਾਨੀ

ਰਾਜ ਹੋ ਜਾਣੇ ਤੇ ਹਿੰਦੂਆਂ ਵਿਚ ਛੋਟੀ ਉਮਰੇ ਵਿਆਹ ਦੀ ਚਾਲ ਚੱਲ ਪਈ ਸੀ। ਤਦੋਂ ਰਿਵਾਜ ਸੀ ਕਿ ਅਕਸਰ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਘਰ ਦੇ ਪ੍ਰੋਹਤ ਨੂੰ ਵਰ ਘਰ ਢੂੰਢਣ ਤੇ ਲਾਉਂਦੇ ਸਨ ਯਾ ਨਾਲ ਨਾਈ ਹੁੰਦਾ ਸੀ, ਸੋ ਰਿਵਾਜ ਮੂਜਬ ਚੰਦੂ ਨੇ ਆਣੇ ਪ੍ਰੋਹਿਤ ਬ੍ਰਹਮਣ ਨੂੰ ਇਸ ਕੰਮ ਤੇ ਲਾਯਾ ਤੇ ਨਾਲ ਘਰ ਦਾ ਨਾਈ ਦਿੱਤਾ ਤੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਉੱਚੀ ਕੁਲ ਦਾ ਕੋਈ ਅਮੀਰ ਖੱਤ੍ਰੀ ਘਰਾਣਾ ਢੂੰਢਣਾ। ਇਹ ਵਾਕਯਾ ਸੰਮਤ ੧੬੬੧-੬੨ ਬਿ: ਦਾ ਹੈ।

ਇਹ ਦਿੱਲੀ ਤੋਂ ਢੂੰਡ ਕਰਦੇ ਲਾਹੌਰ ਆਏ। ਯੋਗ ਵਰ ਨਾ ਲੱਭਾ। ਲਾਹੌਰ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਘਰ ਦੀ ਸੂੰਹ ਪਈ, ਤਦ ਰਾਮਦਾਸ ਪੁਰੇ ਆਏ, ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦੇ ਘੱਲੇ ਅਵਤਾਰ-ਅਚੁੱਤ ਗੋਤ੍ਰੀ-ਕਹੀਦੇ ਹਨ ਪਰ ਜਗਤ ਵਿਹਾਰ ਮੂਜਬ ਆਪ ਖਤ੍ਰੀ ਸੇ। ਗੁਰੂ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਪੂਜਯ ਸੇ। ਐਸ਼੍ਵਰਜ ਪ੍ਰਤਾਪ ਬੜਾ ਸੀ, ਮਾਯਾ ਦਾ ਅੰਤ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਨੇ ਘਰ ਚੰਗਾ ਦੇਖ ਕੇ ਸ੍ਰੀ ਹਰਿ ਗੋਬਿੰਦ ਜੀ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕੀਤੇ, ਪਰਮ ਸੁੰਦਰ ਅਰੋਗ ਛੋਟੀ ਉਮਰੇ ਦਾਨੇ, ਬਹਾਦਰ, ਡੀਲ ਸੁਡੌਲ ਤੱਕ ਕੇ ਤਸੱਲੀ ਹੋ ਗਈ। ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਨੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਬਿਨੈ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਕਿ ਅਪ ਦੇ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੇ ਨੂੰ ਅਸੀਂ ਚੰਦ ਸ਼ਾਹ ਦੀ ਕਾਕੀ ਲਈ ਵਰ ਥਾਪ ਚੱਲੇ ਹਾਂ। ਦਿਲੀ ਜਾਕੇ ਸ਼ਗਨ ਭਿਜਵਾ ਦਿਆਂਗੇ।

ਪਰ ਜਦ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਦਿੱਲੀ ਜਾਕੇ ਚੰਦੂ ਨੂੰ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਉਹ ਮਾਯਾ ਵਿਚ ਅੰਨ੍ਹਾਂ ਬੋਲਾ ਅਪਣੀ ਜਾਤ ਦੇ ਅਭਿਮਾਨ ਵਿਚ ਬੋਲਿਆ : ਪੰਡਤ ਜੀ ਕੀ ਕਰ ਆਏ ਹੋ, ਚੁਬਾਰੇ ਦੀ ਇੱਟ ਮੋਰੀ ਨੂੰ ਲਾ ਆਏ ਹੋ, ਫੇਰ ਓਹ ਫਕੀਰ, ਅਸੀਂ ਦੀਵਾਨ, ਤੁਸਾਂ ਕੁਛ ਨਹੀਂ ਵਿਚਾਰਿਆ। ਪਰ ਕੀਹ ਕਰਾਂ ਜੇ ਕੀਤਾ ਨਾਤਾ ਨਾ ਕਰਾਂ ਤਾਂ ਧੀ ਨੂੰ ਦੂਜਾ ਪਤੀ ਦਿਆਂ। ਇਹ ਗਲ ਦਿੱਲੀ ਦੀ ਸੰਗਤ ਵਿਚ ਪਹੁੰਚ ਗਈ। ਸੰਗਤ ਨੂੰ ਜਦ ਪੂਰਾ ਨਿਸ਼ਚਾ ਹੋ ਗਿਆ ਕਿ ਵਾਰਤਾ ਠੀਕ ਹੈ ਤਾਂ ਸੰਗਤ ਨੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਚਿੱਠੀ ਲਿਖੀ ਜਿਸ ਵਿਚ ਸਾਰਾ ਹਾਲ ਲਿਖਿਆ :-

ਲਿਖਤਮ[੧] ਸਭਿ ਦਿੱਲੀ ਕੀ ਸੰਗਤਿ ਸਤਿਗੁਰੁ ਕੇ ਸਨਮੁਖ ਅਰਦਾਸਿ।
ਸ਼ਾਹਿ ਦਿਵਾਨ ਸੁਤਾ ਕੋ ਨਾਤਾ ਭੇਜਯੋ ਅਹੈ ਤੁਮਾਰੇ ਪਾਸਿ।
ਆਪ ਹੰਕਾਰੀ ਬਨਯੋ ਚੁਬਾਰਾ ਤੁਮਹਿ ਕਹਯੋ ਮੋਰੀ ਸੰਕਾਸ[੨]।
ਬਿਨ ਸ਼ਰਧਾ ਤੇ ਮੂਰਖ ਬੋਲਯੋ ਇੱਤਯਾਦਿਕ ਨਿੰਦਾ ਕਰਿ ਹਾਸ। ॥੧੯॥
ਹਮ ਕੋ ਨਹਿੰ ਸੁਖਾਇ ਤਿਸ ਕਹਿਬੋ ਬਸਿ ਨਹਿੰ ਚਲਯੋਸੁ ਲਿਖਯੋ ਬ੍ਰਿਤੰਤ।
ਸੁਤਾ ਨ ਸਾਕਤ ਕੀ ਤੁਮ ਲੀਜਹੁ ਇਹ ਸੰਗਤ ਕੋ ਅਹੈ ਮਤੰਤ[੩]।
ਪਠਯੋ ਦੂਤ 'ਤੂਰਨਿ ਚਲਿ ਪਹੁੰਚਹੁ ਜਬ ਲੌ ਬਿੱਪ੍ਰ ਨ ਤਿਲਕ ਕਰੰਤਿ।
ਤਬ ਲੌ ਸੁਧਿ ਦਿਹੁ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰ ਕੇ ਜਥਾ ਦੁਸ਼ਟ ਜਾਨਹਿ ਭਗਵੰਤ[੪] ॥੨੦॥

(ਰਾਸ ੪, ਅੰਸੂ ੩)

ਇਹ ਚਿਠੀ ਵਾਚ ਕੇ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ ਸੰਗਤ ਦੀ ਆਗਿਆ ਸਿਰ ਮੱਥੇ ਤੇ ਧਰੀ ਤੇ ਸਾਕ ਲੈਣੋਂ ਨਾਂਹ ਕਰ ਦਿੱਤੀ। ਉਸ ਵੇਲੇ ਦੀਵਾਨ ਵਿਚ ਭਾਈ ਪਾਰੋ ਦੀ ਵੰਸ਼ ਦਾ ਨਾਰਾਯਣ ਦਾਸ ਨਾਮੇ ਡੱਲੇ ਦਾ ਗੁਰੂ ਦਾ ਸਿਖ ਸੀ, ਉਸਨੇ ਅਪਣੀ ਕਾਕੀ ਦਾ ਨਾਤਾ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੇ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ। ਉਸ ਗੁਰਮੁਖ ਵੰਸ਼ ਦੇ ਗੁਰਮੁਖ ਸਿੱਖ ਦੀ ਕਾਕੀ ਦਾ ਨਾਤਾ ਸਾਰੀ ਸੰਗਤ, ਸੰਗਤ ਦੇ ਮੁਖੀਆਂ ਤੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਪ੍ਰਵਾਣ ਕਰ ਲਿਆ।

---

੧. ਲਿਖਦੀ ਹੈ। ੨. ਬਰਾਬਰ। ੩. ਸਲਾਹ। ੪. ਭਾਵ-ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਜੀ (ਚੰਦੂ ਦੀ) ਦੁਸਟਤਾ ਨੂੰ ਜਾਣ ਲੈਣ।

੩੮. ਸੁਲਬੀ ਖਾਂ।

ਸੁਲਹੀ ਖਾਂ ਪ੍ਰਿਥੀ ਚੰਦ ਦਾ ਇਕ ਮਾਤ੍ਰ ਸਰਕਾਰੀ ਅਹੁਦੇਦਾਰ ਸੀ, ਇਸ ਦਾ ਭਤੀਜਾ ਸੀ ਸੁਲਬੀ ਖਾਂ, ਇਹ ਬੀ ਸਰਕਾਰੇ ਨੌਕਰ ਸੀ। ਇਤਿਹਾਸ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰੂ ਕਿਆਂ ਵੈਰੀਆਂ ਨੇ ਕੋਈ ਜੋੜ ਤੋੜ ਬਨਾਵਟੀ ਐਸਾ ਕੀਤਾ ਕਿ ਸੁਲਬੀ ਖਾਂ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬ ਜਾਕੇ ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਦੀ ਸਿੱਖੀ ਨੂੰ ਪ੍ਰਿਥੀ ਚੰਦ ਤੇ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਵਿਚ ਵੰਡਵਾ ਦੇਵੇ।

ਇਸ ਮਾੜੇ ਮਨਸੂਬੇ ਵਾਲੇ ਅਹੁਦੇਦਾਰ ਨੇ ਜਦ ਨਿਰਵੈਰ ਗੁਰੂ ਤੇ ਵਾਰ ਕਰਨ ਲਈ ਜਾਂਦਿਆਂ ਬਿਆਸਾ ਕਿਨਾਰੇ ਡੇਰਾ ਕੀਤਾ ਤਾਂ ਓਥੇ ਇਕ ਸੱਯਦ, ਜਿਸਦਾ ਨਾਉਂ ਹਸਨ ਅਲੀ ਸੀ, ਆ ਪਹੁੰਚਾ, ਇਹ ਕਦੇ ਸੁਲਬੀ ਖਾਂ ਪਾਸ ਨੌਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਜਦ ਨੌਕਰੀ ਤੋਂ ਹਟਾਯਾ ਗਿਆ ਤਾਂ ਉਸ ਦੀ ਤਨਖਾਹ ਦੋ ਕੁ ਸਾਲ ਦੀ ਬਾਕੀ ਸੀ। ਇਸ ਨੇ ਆਕੇ ਹੁਣ ਸੁਲਬੀ ਖਾਂ ਤੋਂ ਤਨਖਾਹ ਮੰਗੀ। ਉਸਨੇ ਨਾਂਹ ਕੀਤੀ। ਸੱਯਦ ਨੇ ਜ਼ਿਦ ਕੀਤੀ ਤੇ ਸੁਲਬੀ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਗਾਲੀਆਂ ਦਿੱਤੀਆਂ, ਇਹ ਨਾ ਸਹਾਰ ਕੇ ਸੱਯਦ ਨੇ ਜੋਸ਼ ਵਿਚ ਆਕੇ ਤਲਵਾਰ ਚਲਾਈ ਤਾਂ ਸੁਲਬੀ ਖਾਂ ਦਾ ਸਿਰ ਕਟ ਗਿਆ। ਸੱਯਦ ਫੁਰਤੀ ਨਾਲ ਦਰਿਯਾ ਦੇ ਝੱਲ ਵਿਚ ਗੁਮ ਹੋ ਗਿਆ।

ਲਿਖਜਾ ਹੈ ਕਿ ਜਦੋਂ ਸੁਲਬੀ ਖਾਂ ਦੇ ਆਉਣ ਦੀ ਖਬਰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਪੁੱਜੀ ਸੀ ਤਦ ਬੀ ਆਪ ਨੇ ਅਪਣੇ ਸਦਾ ਸੀਤਲ ਸੁਭਾਵ ਵਿਚ ਫੁਰਮਾਯਾ ਸੀ ਕਿ ਜੋ ਕੁਛ ਹੋਣਾ ਹੈ ਸੋ ਹੁਕਮ ਵਿਚ ਹੋਣਾ ਹੈ। ਸਾਡਾ ਤਾਣ ਤਕੀਆ ਪ੍ਰਭੂ ਹੈ ਤੇ ਉਸਦਾ ਹੁਕਮ ਸਾਡੇ ਸਿਰ ਮੱਥੇ ਤੇ ਹੈ।

ਇਹ ਸ਼ਬਦ ਤਦੋਂ ਦਾ ਉਚਾਰਿਤ ਦੱਸੀਦਾ ਹੈ :-

ਗਰੀਬੀ ਗਦਾ ਹਮਾਰੀ॥ ਖੰਨਾ ਸਗਲ ਰੇਨੁ ਛਾਰੀ॥
ਇਸੁ ਆਗੈ ਕੋ ਨ ਟਿਕੈ ਵੇਕਾਰੀ॥ ਗੁਰ ਪੂਰੇ ਏਹ ਗਲ ਸਾਰੀ॥੧॥
ਹਰਿ ਹਰਿ ਨਾਮੁ ਸੰਤਨ ਕੀ ਓਟਾ॥ ਜੋ ਸਿਮਰੈ ਤਿਸ ਕੀ ਗਤਿ ਹੋਵੈ
ਉਧਰਹਿ ਸਗਲੇ ਕੋਟਾ॥੧॥ਰਹਾਉ॥ ਸੰਤ ਸੰਗਿ ਜਸੁ ਗਾਇਆ॥
ਇਹੁ ਪੂਰਨਿ ਹਰਿ ਧਨੁ ਪਾਇਆ॥ ਕਹੁ ਨਾਨਕ ਆਪੁ ਮਿਟਾਇਆ॥
ਸਭੁ ਪਾਰਬ੍ਰਹਮੁ ਨਦਰੀ ਆਇਆ॥੨॥੧੯॥੮੦॥

(ਸੋਰਠਿ ਮ: ੫)

੩੯. ਸੁਲਹੀ ਖਾਂ।

ਪਿੱਛੇ ਦੱਸ ਆਏ ਹਾਂ ਕਿ ਸੁਲਹੀ ਖਾਂ ਇਕ ਸਰਕਾਰੀ ਅਹੁਦੇਦਾਰ ਸੀ ਜੋ ਪ੍ਰਿਥੀ ਚੰਦ ਦਾ ਪਰਮ ਮਿਤ੍ਰ ਸੀ, ਵੇਲੇ ਕੁਵੇਲੇ ਉਸਦੀ ਮਦਦ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਇਸ ਨੇ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਨੂੰ ਇਕ ਤੋਂ ਵਧੀਕ ਵਾਰ ਖੇਚਲ ਦੇਣ ਦੀਆਂ ਵਿਉਂਤਾਂ ਕੀਤੀਆਂ। ਇਸੇ ਦੇ ਮਦਦ ਨਾਲ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਅਰਜੀ ਪਾਈ ਗਈ ਸੀ। ਜੋ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਸ਼ਰਧਾਲੂ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਵਜ਼ੀਰ ਖਾਂ ਦੀ ਮਦਦ ਨਾਲ ਫੈਸਲਾ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ।

ਹੁਣ ਜਦ ਸੁਲਹੀ ਖਾਂ ਨੂੰ ਖ਼ਬਰ ਪੁਜੀ ਕਿ ਉਸਦਾ ਭਤੀਜਾ ਸੁਲਬੀ ਖਾਂ ਮਾਰਿਆ ਗਿਆ ਹੈ

ਤੇ ਉਸ ਦੇ ਕਤਲ ਦੀ ਕੁਛ ਸੈਨਤ ਤ੍ਰੈਕਾਲ ਅਦੋਸ਼ ਗੁਰੂ ਜੀ ਤੇ ਸੱਟੀ ਗਈ ਤਾਂ ਸੁਲਹੀ ਖਾਂ ਵਧੇਰੇ ਗੁੱਸੇ ਵਿਚ ਆਇਆ, ਕੁਛ ਚੰਦੂ ਨੇ ਚੁੱਕਿਆ। ਸੋ ਇਹ ਹੁਣ ਆਪਣੇ ਮਿਤ੍ਰ ਨੂੰ ਪ੍ਰਸੰਨ ਕਰਨ ਲਈ ਟੁਰਿਆ।

ਇਸ ਸਾਲ ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਮਾਮਲਾ ਘੱਟ ਉੱਘਰਿਆ ਸੀ, ਇਸ ਉਗ੍ਰਾਹੀ ਦਾ ਕੰਮ ਅਪਣੇ ਜ਼ਿੰਮੇ ਸੁਲਹੀ ਨੇ ਲੈ ਲਿਆ ਤੇ ਕੁਛ ਆਗਿਆ ਲੈ ਲਈ ਗੁਰੂ ਜੀ ਬਾਬਤ ਫੋਲਾ ਫਾਲੀ ਦੀ ਕਿ ਮਾਝੇ ਦੇ ਲੋਕ ਸਭ ਗੁਰੂ ਦੇ ਹੁਕਮ ਵਿਚ ਹਨ।

ਸੂ: ਪ੍ਰ: ਮੂਜਬ ਦਿੱਲੀਓਂ ਚੱਲਕੇ ਅਪਣੇ ਸਵਾਰਾਂ ਸਮੇਤ ਇਹ ਰਸਤੇ ਵਿਚ ਪ੍ਰਿਥੀ ਚੰਦ ਦੇ ਪਿੰਡ ਕੋਠੇ ਉਸਨੂੰ ਮਿਲਣ ਤੇ ਹੋਰ ਮਸ਼ਵਰੇ ਕਰਨ ਗਿਆ। ਚੰਦੂ ਨਾਲ ਮਤਾ ਦਿੱਲੀਓਂ ਹੀ ਮਤਾ ਕੇ ਟੁਰਿਆ ਸੀ। ਇਹ ਕੋਠਾ ਪਿੰਡ ਮਾਲਵੇ ਵਿਚ ਹੈ।

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਸੰਗਤਿ ਵਲੋਂ ਖਬਰ ਪਹੁੰਚਾ ਦਿਤੀ ਗਈ ਕਿ ਸੁਲਹੀ ਖਾਂ ਆਪ ਜੀ ਨੂੰ ਖੇਦ ਦੇਣ ਦਾ ਮਨਸੂਬਾ ਧਾਰਕੇ ਮਾਮਲੇ ਦਾ ਬਹਾਨਾ ਲੈ ਕੇ ਸ਼ਾਹੀ ਹੁਕਮ ਨਾਲ ਫੁੱਲਿਆ ਆ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਕੁਛ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕਰ ਲੈਣਾ ਚਾਹੀਏ।

ਜਦ ਇਹ ਚਿੱਠੀ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਪਾਸ ਪਹੁੰਚੀ ਤੇ ਵੱਡੇ ਵੱਡੇ ਸਿਖਾਂ ਨੇ ਵਾਚੀ ਤਾਂ ਸਲਾਹ ਮਸ਼ਵਰੇ ਲਈ ਸਾਰੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਪਾਸ ਆ ਬੈਠੇ। ਉਸ ਵੇਲੇ ਦਾ ਸੰਖੇਪ ਹਾਲ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀਆਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਚਾਰ ਸਤਰਾਂ ਤੋਂ ਸਹੀ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ :-

ਪ੍ਰਥਮੇ ਮਤਾ ਜਿ ਪਤ੍ਰੀ ਚਲਾਵਉ॥
ਦੁਤੀਏ ਮਤਾ ਦੁਇ ਮਾਨੁਖ ਪਹੁਚਾਵਉ॥
ਤ੍ਰਿਤੀਏ ਮਤਾ ਕਿਛੁ ਕਰਉ ਉਪਾਇਆ॥
ਮੈ ਸਭੁ ਕਿਛੁ ਛੋਡਿ ਪ੍ਰਭ ਤੁਹੀ ਧਿਆਇਆ॥੧॥ (ਅਸਾ ਮ: ੫-੫)

ਇਸ ਸਮੇਂ ਜਾਪਦਾ ਹੈ ਘਬਰਾਈ ਹੋਈ ਸੰਗਤ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਇਹ ਗੱਲ ਬੀ ਕਹੀ ਸੀ ਕਿ ਚਿੰਤਾ ਨਾ ਕਰੋ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਸਾਡਾ ਰਾਖਾ ਹੈ, ਜੇ ਉਸਨੇ ਚਾਹਿਆ ਤਾਂ ਸੁਲਹੀ ਸਾਡੇ ਤੱਕ ਅੱਪੜ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਕੇਗਾ। ਉਧਰ ਇਹ ਹੋਇਆ ਕਿ ਸੁਲਹੀ ਖਾਂ ਕੋਠੇ ਪਿੰਡ ਪਹੁੰਚਾ। ਪ੍ਰਿਥੀ ਚੰਦ ਨੇ ਬੜੀ ਖਾਤਰ ਕੀਤੀ। ਬੈਠ ਕੇ ਮਨਸੂਬੇ ਘੜੇ। ਓਥੇ ਰਹਿੰਦਿਆਂ ਇਕ ਦਿਨ ਸੁਲਹੀ ਖਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਿਥੀ ਚੰਦ ਸ਼ਿਕਾਰ ਤੋਂ ਮੁੜੇ ਆਉਂਦਿਆਂ ਆਪਣੇ ਇੱਟਾਂ ਦੇ ਪੱਕਦੇ ਆਵੇ ਦਿਖਾਉਣ ਲੈ ਗਿਆ। ਓਥੇ ਜੁ ਘੋੜਾ ਜਲਦੀ ਸ਼ਿਖਰੇ ਪੁੱਜਣ ਲਈ ਦੁੜਾਇਆ ਇਕ ਥਾਂ ਘੋੜਾ ਉਛਲਿਆ ਤੇ ਆਵੇ ਦੀ ਦੀਵਾਰ ਤੋਂ ਉਛਲ ਕੇ ਆਵੇ ਦੇ ਵਿਚ ਜਾ ਪਿਆ, ਉਹ ਥਾਂ ਐਸੀ ਦੱਬੀਅੱਗ ਵਿਚ ਮਘ ਰਹੀ ਸੀ ਕਿ ਚੀਕਾਂ ਮਾਰਦੇ ਦੇ ਪ੍ਰਾਣ ਅੰਤੋ ਗਏ ਤੇ ਘੋੜੇ ਸਣੇ ਉਹ ਸੜ ਮੋਇਆ, ਕੋਈ ਯਤਨ ਬਚਣ ਬਚਾਉਣ ਦਾ ਪੇਸ਼ ਨਾ ਗਿਆ, ਅਖੀਰ ਬੜੇ ਯਤਨਾਂ ਨਾਲ ਭੁੱਜੀ ਹੋਈ ਦੇਹ ਕੱਢੀ ਤੇ ਦਫਨਾਈ ਗਈ। ਜਦੋਂ ਇਹ ਖਬਰ ਰਾਮਦਾਸ ਪੁਰੇ ਪੁੱਜੀ ਤਾ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਇਹ ਵਾਕ ਉਚਾਰਿਆ :-

ਸੁਲਹੀ ਤੇ ਨਾਰਾਇਣ ਰਾਖੁ॥ ਸੁਲਹੀ ਕਾ ਹਾਥੁ ਕਹੀ ਨ ਪਹੁਚੈ ਸੁਲਹੀ ਹੋਇ ਮੂਆ ਨਾਪਾਕੁ
॥੧॥ਰਹਾਉ॥ ਕਾਢਿ ਕੁਠਾਰੁ ਖਸਮਿ ਸਿਰੁ ਕਾਟਿਆ ਖਿਨ ਮਹਿ ਹੋਇ ਗਇਆ ਹੈ ਖਾਕੁ॥
ਮੰਦਾ ਚਿਤਵਤ ਚਿਤਵਤ ਪਚਿਆ ਜਿਨਿ ਰਚਿਆ ਤਿਨਿ ਦੀਨਾ ਧਾਕੁ॥੧॥
ਪੁਤ੍ਰ ਮੀਤ ਧਨੁ ਕਿਛੂ ਨ ਰਹਿਓ ਸੁ ਛੋਡਿ ਗਇਆ ਸਭ ਭਾਈ ਸਾਕੁ॥
ਕਹੁ ਨਾਨਕ ਤਿਸੁ ਪ੍ਰਭ ਬਲਿਹਾਰੀ ਜਿਨਿ ਜਨ ਕਾ ਕੀਨੋ ਪੂਰਨ ਵਾਕੁ॥੨॥੧੮॥੧੦੪॥
(ਬਿਲਾਵਲ ਮਹਲਾ ੫-੧੮)

ਸੁਲਹੀ ਖਾਂ ਤੋਂ ਨਾਰਾਇਣ ਨੇ ਰਖ ਲਿਆ ਹੈ, ਸੁਲਹੀ ਦਾ ਹੱਥ (ਸਾਡੇ ਤੇ) ਕਿਤੇ ਨਾ ਪੁਜ ਸਕਿਆ, ਸੁਲਹੀ (ਆਪਣੇ ਮੁਸਲਮਾਨੀ ਧਰਮ ਅਨੁਸਾਰ) ਅਪਵਿਤ੍ਰ ਮੌਤੇ ਮੋਇਆ।

ਅਖੀਰਲੀ ਤੁਕ ਤੋਂ ਪਤਾ ਚਲਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਵਾਕ ਵੱਲ ਇਸ਼ਾਰਾ ਹੈ ਜੋ ਆਪ ਨੇ ਕੀਤਾ ਸੀ ਕਿ ਸੁਲਹੀ ਸਾਡੇ ਤਕ ਨਹੀਂ ਅੱਪੜੇਗਾ।

੪੦. ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਨਿਸ਼ਕਾਮ ਜਗਤ ਪ੍ਰੇਮ।

ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਦੇ ਧਰਮ-ਪ੍ਰੇਮੀ ਯੋਗੀ ਤੇ ਸੰਨਿਆਸੀ ਆਦਿਕ ਜਗਤ ਛੱਡ ਕੇ ਏਕਾਂਤ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹੁੰਦੇ ਸਨ, ਇਸ ਲਈ ਕਿ ਓਹ ਮਾਯਾ ਤੋਂ ਬੀਤਰਾਗ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਸਨ ਤੇ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦੇ ਮਾਯਾ ਪ੍ਰੇਮੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਬੀ ਤਸੀਹੇ ਦੇਂਦੇ ਤੇ ਬ੍ਰਿਤੀਆਂ ਉਖੇੜਦੇ ਸਨ। ਜਿਸ ਦਾ ਫਲ ਇਹ ਹੋਇਆ ਕਿ ਚੰਗੇ ਲੋਕ ਜੋਗੀ, ਜੰਗਮ, ਸੰਨਿਆਸੀ, ਆਦਿ ਸੋਸਾਇਟੀ (ਭਾਈਚਾਰੇ) ਨੂੰ ਛੱਡ ਜਾਂਦੇ ਸਨ, ਘੱਟ ਅਕਲ ਤੇ ਘੱਟ ਤਾਣ ਵਾਲੇ ਤੇ ਘੱਟ ਵਿਦਯਾ ਵਾਲੇ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਪੱਛਮੀਂ ਪਠਾਣਾਂ, ਮੁਗਲਾਂ ਆਦਿ ਦੇ ਹਮਲਿਆਂ ਅਗੇ ਲੰਮੇ ਪੈ ਜਾਂਦੇ ਸਨ ਤੇ ਦੇਸ਼ ਦੁਬੇਲ ਹੁੰਦਾ ਹੁੰਦਾ ਗੁਲਾਮ ਹੋ ਗਿਅ ਸੀ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਗ੍ਰਿਹਸਤ ਵਿਚ ਰਹਿਕੇ ਧਰਮ ਪਾਲਣਾ ਸਿਖਾਯਾ, ਮਾਯਾ ਵਿਚ ਵੱਸਕੇ ਮਾਯਾ ਦੇ ਮਾੜੇ ਅਸਰ ਤੋਂ ਨਿਰਲੇਪਤਾ ਸਿਖਾਈ ਤੇ ਪੁੱਗੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਵਿਚੇ ਰਹਿਕੇ ਨਿਸ਼ਕਾਮ ਸੇਵਾ ਦੀ ਜਾਚ ਦੱਸੀ, 'ਕਰਮ ਕਰਤ ਹੋਵੈ ਨਿਹਕਰਮ' ਦਾ ਵਰਤਾਉ ਕਰਕੇ ਦੱਸਿਆ, ਪਰ ਐਸਾ ਕਰਨੇ ਵਿਚ ਮਾਯਾ ਪ੍ਰੇਮੀ ਜੋ ਮਾਯਾ ਦੇ ਅੰਧੇਰੇ ਵਿਚ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਦੁਖ ਦੇਂਦੇ ਹਨ, ਓਹ ਸਹਿਣੇ ਪੈਂਦੇ ਹਨ। ਜੇ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਸੁਰਤ ਵਿਚ ਮਾਯਾ ਦੇ ਪੂਰਨ ਤਯਾਗੀ, ਮੋਹ ਮਾਯਾ ਦੇ ਪੂਰਨ ਬੀਰਾਗੀ, ਸੰਨਿਆਸ ਕਰਕੇ ਯੋਗੀਆਂ ਵਾਂਙੂ ਪਹਾੜ ਸ਼ਿਖਰੇ ਜਾ ਬਹਿੰਦੇ ਤਾਂ ਸੁਲਹੀ ਖਾਂ ਨਾਲ ਕੀਹ ਮਤਲਬ ਤੇ ਸੁਲਬੀ ਦਾ ਹੱਲਾ ਕਿਉਂ ਹੁੰਦਾ ਤੇ ਪ੍ਰਿਥੀ ਚੰਦ ਜੀ ਕਿਉਂ ਨਵੇਂ ਨਵੇਂ ਸਾਮਾਨ ਦੁੱਖਾਂ ਦੇ ਕਰਦੇ ਤੇ ਚੰਦੂ ਕਿਉਂ ਵੈਰ ਕਮਾਉਂਦਾ?

ਪਰ ਗੁਰੂ ਘਰ ਦਾ ਅਸੂਲ :- ਪਹਿਲਾਂ ਸੁਰਤ ਨੂੰ ਮੋਹ ਮਾਯਾ ਤੋਂ ਅਤੀਤ ਕਰ ਲੈਣਾ, ਜਗਤ ਮੋਹ ਸਾਰਾ ਜਿੱਤ ਲੈਣਾ ਤੇ ਤ੍ਰਿਗੁਣਾਤੀਤ ਹੋ ਜਾਣਾ, ਫਿਰ ਜਗਤ ਪ੍ਰੇਮ ਵਿਚ ਆ ਜਾਣਾ। ਇਹ ਪ੍ਰੇਮ ਕੀਹ ਸੀ, ? ਨਿਸ਼ਕਾਮ ਪ੍ਰੇਮ ਹਰ ਇਕ ਜੀਵ ਦਾ, ਸੁਸਾਇਟੀ ਦਾ, ਦੇਸ਼ ਦਾ। ਦੁਨੀਆਂ ਨੂੰ ਪਿਆਰ ਕਰਨਾ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਭਲੇ ਲਈ ਅਪਣੀ ਗ਼ਰਜ਼ ਤੋਂ ਬਿਨਾ। ਜਿਸ ਆਦਰਸ਼ ਦਾ ਅਸੀਂ ਹਰ ਰੋਜ਼ ਅਰਦਾਸਾਂ ਕਰਦੇ ਹਾਂ 'ਤੇਰੇ ਭਾਣੇ ਸਰਬੱਤ ਦਾ ਭਲਾ'। ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਅਪਣੇ ਪਹਿਲੇ ਗੁਰੂ ਅਵਤਾਰਾਂ, ਚਾਰ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀਆਂ ਵਾਂਙੂ ਉਪਰ ਕਹੀ ਜਾਚ ਸਿਖਾਲਣ ਲਈ ਭੁੱਲੀ ਹੋਈ ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਵਿਚ ਬੈਠੇ ਪਰਉਪਕਾਰ ਕਰ ਰਹੇ ਤੇ ਜਗਤ ਜਲੰਦੇ ਨੂੰ ਰੱਖ ਰਹੇ ਸਨ। ਇਸ ਕਰਕੇ ਮਾਯਾ ਦੇ ਗੁਬਾਰ ਵਿਚ ਆਈ ਦੁਨੀਆਂ ਆਪ ਲਈ ਦੁੱਖ ਦੇਂ ਸਾਮਾਨ ਕਰਦੀ ਸੀ।

ਸੂਚਨਾ-ਗੁਰ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸੂਰਜ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿਚ ਸੁਲਹੀ ਖਾਂ ਦਾ ਵਾਕਿਆ ਪਹਿਲੋਂ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ਤੇ ਸੁਲਬੀ ਖਾਂ ਦਾ ਮਗਰੋਂ। ਪਰ ਤਵਾਰੀਖ ਖਾਲਸਾ ਨੇ ਸੁਲਬੀ ਦਾ ਪਹਿਲੋਂ ਤੇ ਸੁਲਹੀ ਖਾਂ ਦਾ ਮਗਰੋਂ। ਫੇਰ ਸੁਲਹੀ ਖਾਂ ਦੇ ਵਾਕਿਆ ਬਾਰੇ ਦੋਹਾਂ ਵਿਚ ਕੁਛ ਫਰਕ ਹੈ। ਗੁ: ਪ੍ਰ: ਸੂ: ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਸੁਲਹੀ ਦੇ ਸੜਨ ਦਾ ਵਾਕਿਆ ਕੋਠੇ ਪਿੰਡ ਹੋਇਆ ਜੋ ਮਾਲਵੇ ਵਿਚ ਹੈ। ਤਵਾਰੀਖ ਖਾਲਸਾ ਲਿਖਦੀ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਵਾਕਿਆ ਲਾਹੌਰ ਦੇ ਜ਼ਿਲੇ ਕੋਟ ਲਖਪਤ ਵਾਲੇ ਪਾਸ ਦੇ ਹੇਹਰ ਪਿੰਡ

ਹੋਇਆ। ਹੇਹਰ ਪ੍ਰਿਥੀ ਚੰਦ ਦੇ ਸਾਹੁਰੇ ਸਨ। ਏਥੇ ਹੀ ਪ੍ਰਿਥੀ ਚੰਦ ਨੂੰ ਬਹੁਤੀ ਜ਼ਮੀਨ ਮਿਲੀ ਸੀ। ਤਵਾਰੀਖ ਖਾਲਸਾ ਵਾਲੇ ਲਿਖਦੇ ਹਨ ਕਿ ਗੁਰੂ ਕੇ ਵਿਰੋਧੀਆਂ ਨੇ ਪ੍ਰਿਥੀ ਚੰਦ ਦੀ ਮਦਦ ਕਰਕੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਪਾਸ ਜਾਇਦਾਦ ਦੀ ਵੰਡ ਦੀ ਦਰਖਾਸਤ ਦਿੱਤੀ ਸੀ ਤੇ ਸਿਪਾਰਸ਼ਾਂ ਪੁਚਾਈਆਂ ਸਨ। ਪਰ ਵਜ਼ੀਰ ਖਾਂ[1] ਦੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਸਮਝਾਉਣ ਕਰਕੇ ਪਿੰਡ ਹੇਹਰ[2] ਤੇ ਕਦੇਰ ਪਿੰਡ ਦੁਇ ਪ੍ਰਿਥੀ ਚੰਦ ਨੂੰ ਦਿਵਾਕੇ ਪ੍ਰਿਥੀ ਚੰਦ ਤੋਂ ਬੇਦਾਵਾ ਲਿਖਾ ਦਿਤਾ ਸੀ। ਏਹ ਜਿਮੀਨ ੧੪ ਹਜ਼ਾਰ ਵਿਘੇ ਸੀ ਜੋ ਪ੍ਰਿਥੀ ਚੰਦ ਨੂੰ ਮਿਲੀ ਸੀ। ਏਥੇ ਹੀ ਪ੍ਰਿਥੀ ਚੰਦ ਦੀ ਸਮਾਧ ਤੇ ਟਿਕਾਣਾ ਹੈ।

ਤਵਾ: ਖਾ: ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਪ੍ਰਿਥੀ ਚੰਦ ਦੇ ਪੜੋਤਰੇ ਸੋਢੀ ਕੌਲ ਜੀ ਨੇ ਕਪੂਰੇ ਚੌਧਰੀ ਤੋਂ, ਜੋ ਫਰੀਦਕੋਟ ਦੇ ਵਡਕੇ ਹੋਏ ਹਨ, ਕੋਠੇ ਪਿੰਡ ਵਾਲੀ ਥਾਂਵੇਂ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀ ਜ਼ਮੀਨ ਲੈ ਕੇ ੧੭੨੧ ਬਿ: ਵਿਚ ਕੋਠਾ ਪਿੰਡ ਵਸਾਯਾ ਸੀ।

੪੧. ਸੰਬੰਧੀਆਂ ਦੇ ਸਚਖੰਡ ਪਿਆਨੇ।

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਮਾਤਾ ਸ੍ਰੀ ਬੀਬੀ ਭਾਨੀ ਜੀ ੧੬੫੫ ਬਿ: ਵਿਚ ਗੋਇੰਦਵਾਲ ਅਪਨੇ ਪੇਕੇ ਪਰਵਾਰ ਵਿਚ ਗਏ ਹੋਏ ਸਨ ਕਿ ਓਥੇ ਆਪ ਜੀ ਨੂੰ ਸੱਚੇ ਦਰੋਂ ਸੱਦੇ ਆ ਗਏ।

ਤਵਾ: ਖਾ: ਦੀ ਰਾਇ ਹੈ ਕਿ ਬੀਬੀ ਭਾਨੀ ਜੀ ਦਾ ਸੱਚਖੰਡ ਪਿਆਨਾ ੧੬੬੨ ਦੇ ਅੱਸੂ ਮਹੀਨੇ ਵਿਚ ਹੋਇਆ। ਇਸੇ ਸਾਲ ਕੱਤਕ ਦੇ ਮਹੀਨੇ ਸ੍ਰੀ ਮਹਾਂਦੇਵ ਜੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਭ੍ਰਾਤਾ ਦਾ ਸਚਖੰਡ ਪਿਆਨਾ ਹੋਇਆ। ਇਹ ਸਤਿ ਪੁਰਖ ਬੀ ਗੋਇੰਦਵਾਲ ਵਿਚ ਜਾ ਕੇ ਸੱਚੇ ਘਰਾਂ ਨੂੰ ਪਧਾਰੇ ਸਨ।

ਤਵਾ: ਖਾ: ਨੇ ਪ੍ਰਿਥੀ ਚੰਦ ਜੀ ਦਾ ਚਲਾਣਾ ਬੀ ਮੱਘਰ ੧੬੬੨ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਹੈ, ਜੋ ਸਹੀ ਨਹੀਂ ਜਾਪਦਾ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਚਲਾਣਾ ਕੁਛ ਸਮਾਂ ਮਗਰੋਂ ਹੋਇਆ ਹੈ।

੪੨. ਹਰਵੰਸ ਤਪਾ।

ਹਰਿਵੰਸੁ ਤਪਾ ਧਰਮਸਾਲ ਦੀ ਟਹਿਲ ਕਰਦਾ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਜੋ ਸਿਖੁ ਭੁੱਖਾ ਆਵੈ ਉਸਨੂੰ ਪ੍ਰਸਾਦ ਖੁਲਾਵੈ, ਜੋ ਥੱਕਾ ਆਵੇ ਓਸਦੇ ਗਰਮ ਪਾਣੀ ਨਾਲ ਪੈਰ ਧੋਵੈ, ਰੁਗ ਛਕਾਵੇ। ਰਾਤ ਨੂੰ ਉਪਰ ਭੂਰੇ ਪਾਇ ਦੇਵੈ। ਪਾਨੀ ਗਰਮੁ ਕਰਕੈ ਇਸਨਾਨੁ ਪਿਛਲੀ ਰਾਤਿ ਕਰਾਏ ਤੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲੇ ਗ੍ਰੰਥ ਜੀ ਦੀ ਬਾਣੀ ਪੜੇ। ਤੇ ਤੀਸਰੇ ਪਹਿਰ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਦੀ ਬਾਣੀ ਪੜੈ। ਤਾਂ ਸਿਖਾਂ ਨੇ ਕਹਿਆ : ਸਾਹਿਬ

---

੧. ਵਜ਼ੀਰ ਖਾਂ ਗੁਰੂ ਕਾ ਸ਼ਰਧਾਲੂ ਸਜਨ ਪੁਰਖ ਸੀ, ਇਸ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਪਿਛੇ ਆ ਚੁਕਾ ਹੈ।

੨. ਹੇਹਰਿ ਲਾਹੌਰ ਜ਼ਿਲੇ ਵਿਚ ਹੈ, ਮੁਗਲਪੁਰੇ ਤੋਂ ਬਰਕੀ ਤੋਂ ਕਰਬਾਠ ਤੋਂ ਹੇਹਰ ਪੁੱਜੀਦਾ ਹੈ। ਛਾਂਗੇ ਮਾਂਗੇ ਤੋਂ ਬੀ ਰਾਹ ਸੁਣੀਂਦਾ ਹੈ। ਇਥੇ ਪ੍ਰਿਥੀ ਚੰਦ ਜੀ ਦਾ (ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਸਰੋਵਰ ਤੇ ਹਰੀ ਮੰਦਰ ਦੀ ਨਕਲ ਤੇ) ਰਚਿਆ ਮੰਦਰ ਤੇ ਤਾਲ ਹੈ ਜੋ ਅਕਸਰ ਸੁੱਕਾ ਰਹਿੰਦਾ ਤੇ ਵੈਰਾਨ ਹੈ।

ਗ੍ਰੰਥ ਜੀ ਦੀ ਮਰਿਜਾਦਾ ਕੀਤੀ ਹੈ, ਹੋਰ ਬਾਣੀਆਂ ਬੰਦ ਕੀਤੀਆਂ ਹੈਨਿ। ਤਾਂ ਉਸ ਨੇ ਸਾਹਿਬ ਥੇ ਅਰਦਾਸ ਕੀਤੀ : ਜੋ ਜੀ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਦੀ ਬਾਣੀ ਪੜਿਆ ਕਰੀਏ ਕਿ ਨਾ ਪੜਿਆ ਕਰੀਐ? ਤਾਂ ਬਚਨੁ ਹੋਇਆ: ਅਗਿਆਨੀਆਂ ਨੇ ਸਰੀਕਾ ਕਰਕੈ ਬਾਣੀਆਂ ਉਚਾਰੀਆਂ ਹੈਨਿ ਤੇ ਗੁਰੂ ਕੇ ਸਬਦ ਦੀ ਛਾਇਆ ਨਹੀਂ ਲੀਤੀ, ਓਸ ਬਾਣੀ ਨੂੰ ਬਰਜਿਆ ਹੈ ਤੇ ਭਾਈ ਜੀ ਦੀ ਬਾਣੀ ਤਾਂ ਮਾਨੋਂ ਸਬਦ ਦਾ ਟੀਕਾ ਹੈ। ਉਸ ਤੇ ਸਿਖੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਜੋ ਈਸਰ ਦਾ ਰਿਦਾ ਗਜਾਨ ਹੈ ਤੇ ਗੁਰਾਂ ਦਾ ਰਿਦਾ ਸਬਦੁ ਹੈ; ਜੋ ਸਿਖ ਦਾ ਰਿਦਾ ਸਬਦ ਨਾਲ ਮਿਲਿਅ ਹੋਵੈ ਸੋ ਬਿਸ਼ੱਕ ਓਹੁ ਪੜ੍ਹਨਾ।

੪੩. ਕੁੱਲਾ ਭੁੱਲਾ।

ਕੁੱਲਾ ਭੁੱਲਾ ਦੋਵੈਂ ਝੰਝੀ ਹੈਸਨਿ ਤੇ ਭਗੀਰਥ ਸੁਇਨੀ ਹੈਸੀ, ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਜੀ ਦੀ ਸਰਣਿ ਆਏ ਤਾਂ ਅਰਦਾਸ ਕੀਤੀ : 'ਜੀ ਗਰੀਬ ਨਿਵਾਜ! ਅਸੀਂ ਜਨਮ ਤੇ ਜੂਨੀ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਦੁਖ ਪਾਂਵਦੇ ਆਂਵਦੇ ਹਾਂ, ਹੁਣ ਤੁਸੀਂ ਕ੍ਰਿਪਾ ਕਰੋ, ਜੁ ਅਸਾਡਾ ਜਨਮੁ ਮਰਨੁ ਕਟੀਐ। ਤਾਂ ਬਚਨੁ ਹੋਇਆ 'ਤੁਸੀਂ ਗੁਰਮੁਖ ਦੇ ਕਰਮ ਕਰੋ, ਤੇ ਮਨਮੁਖਾਂ ਦੇ ਕਰਮ ਤਿਆਗੋ'। ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਅਰਦਾਸ ਕੀਤੀ : 'ਜੀ ਗਰੀਬ ਨਿਵਾਜ! ਗੁਰਮੁਖ ਕਿਤਨੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਹੁੰਦੇ ਹੈਨਿ?' ਬਚਨੁ ਹੋਇਆ : 'ਤਿੰਨ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਗੁਰਮੁਖ ਹੈਨਿ, ਤਿਨ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਮਨਮੁਖ ਹੈਨ; ਇਕ ਗੁਰਮੁਖ ਹੈਨਿ, ਇਕ ਗੁਰਮੁਖ ਤਰੁ ਹੈਨਿ, ਇਕ ਗੁਰਮੁਖਿ ਤਮ ਹੈਨਿ। 'ਗੁਰਮੁਖ' ਕੌਣ ਹੈਨਿ? ਜਿਨਾਂ ਖੋਟਿਆਂ ਕਰਮਾਂ ਵੱਲੋ ਪਿੱਠ ਦਿੱਤੀ ਹੇ ਤੇ ਗੁਰਾਂ ਦੇ ਵਚੰਨਾਂ ਵਲਿ ਮੁੱਖ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਤੇ ਜੋ ਇਕੁ ਓਨਾਂ ਨਾਲ ਚੰਗਿਆਈ ਕਰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਆਪਣੇ ਵਲੋਂ ਸਦੀਵ ਉਸ ਦੇ ਨਾਲਿ ਚੰਗਿਆਈ ਕਰਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹੈਨਿ ਤੇ ਉਸਦੀ ਭਲਿਆਈ ਵਿਸਾਰਦੇ ਨਹੀਂ ਤੇ ਅਪਣੀ ਭਲਿਆਈ ਚਿਤ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ।

'ਗੁਰਮੁਖਿ ਤਰੁ' ਓਹ ਹੈਨਿ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਬੁਰੇ ਕਰਮ ਤਿਆਗ ਦਿਤੇ ਹੈਨਿ, ਤੇ ਭਲਿਆਂ ਕਰਮਾਂ ਦਾ ਅੰਗੀਕਾਰ ਕੀਤਾ ਹੈ ਤੇ ਜਿਸਦਾ ਕੰਮ ਓਨਾਂ ਦੇ ਤੀਕ ਆਂਵਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਸਭਸੈ ਨਾਲਿ ਭਲਾ ਹੀ ਕਰਦੇ ਹੈਨਿ, ਭਾਵੇਂ ਕੋਈ ਭਲਾ ਕਰੈ ਭਾਵੇਂ ਕੋਈ ਬੁਰਾ ਕਰੇ, ਓਹ ਆਪਣੇ ਵਲੋਂ ਭਲਾ ਹੀ ਕਰਦੇ ਹੈਨਿ। ਤੇ 'ਗੁਰਮੁਖ ਤਮ' ਓਹ ਹੈਨਿ ਜੋ ਗਿਆਨ ਸੰਪੰਨਿ ਹੈਨਿ। ਭਲਾ ਸਭਸੈ ਨਾਲਿ ਕਰਦੇ ਹੈਨਿ। ਜੋ ਕੋਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਬੁਰਾ ਭੀ ਕਰੇ ਤਾਂ ਓਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਾਲਿ ਭੀ ਭਲਾ ਹੀ ਕਰਦੇ ਹੈਨਿ। ਤੇ

'ਮਨਮੁਖ' ਓਹੁ ਹੈਨਿ ਜੋ ਸਦਾ ਵਿਕਾਰ ਹੀ ਕਰਦੇ ਹੈਨਿ, ਜੋ ਕੋਈ ਓਨਾਂ ਦੇ ਨਾਲਿ ਭਲਿਆਈ ਕਰੇ ਸੋ ਵਿਸਾਰ ਦੇਂਦੇ ਹੈਨਿ ਤੇ ਬੁਰਿਆਈ ਜੋ ਕੋਈ ਕਰੇ ਤਾਂ ਵਿਸਾਰਦੇ ਨਹੀਂ। ਤੇ 'ਮਨਮੁਖ ਤਰੁ' ਉਹੁ ਹੈਨਿ ਜੋ ਕੋਈ ਭਲਾ ਬੁਰਾ ਹੋਵੇ, ਤਾਂ ਸਭਸੈ ਨਾਲਿ ਬੁਰਿਆਈ ਹੀ ਕਰਦੇ ਹੈਨਿ। ਤੇ 'ਮਨਮੁਖ ਤਮ' ਓਹੁ ਹੈਨਿ ਜੋ ਭਲੇ ਨਾਲਿ ਵੀ ਬੁਰਿਆਈ ਕਰਦੇ ਹੈਨਿ। ਅਗਲਾ ਭਲਿਆਈ ਕਰੇ ਤੇ ਓਹੁ ਫੇਰ ਬੁਰਿਆਈ ਕਰਨਿ ਤੇ ਸਬਦ ਬਾਣੀ ਦੀ ਸਮਝ ਕੁਝ ਨ ਕਰਨਿ, ਸਗੋਂ ਕਹਿੰਦੇ ਹੈਨਿ ਜੋ ਸਬਦ ਦਾ ਸੁਣਨਾ ਤੇ ਭਲਿਆਈ ਕਰਨਾ ਅਸਾਨੂੰ ਨਹੀਂ ਫਲਦੀ ਤੇ ਬੁਰਿਆਈ ਅਸਾਂ ਨੂੰ ਫਲੁ ਦੇਂਦੀ ਹੈ। ਸੋ ਘੋਰ ਨਰਕਾਂ ਵਿਚ ਮਹਾਂ ਦੁਖ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤਿ ਹੋਵਨਿਗੇ। ਤਾਂ ਓਹੁ ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਦੇ ਕਰਮ ਕਰਨ ਲਗੇ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਉਸੇ ਕਰਿ ਕਲਿਆਣੁ ਹੋਇਆ।

੪੪. ਸਮੁੰਦਾ।

ਇਸ ਨਾਮ ਦਾ ਇਕ ਸਿਖ ਸਤਿਗੁਰੂ ਦੇ ਹਜ਼ੂਰ ਹਾਜ਼ਰ ਹੋਇਆ ਤੇ ਅਰਦਾਸ ਕੀਤੀ : ਜੀਓ 'ਸਨਮੁਖ' ਤੇ 'ਬੇਮੁਖ' ਦਾ ਵੇਰਵਾ ਸਮਝਾਓ!

ਸਤਿਗੁਰ ਜੀ ਬੋਲੇ- 'ਜੇ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਕੋਈ ਕੰਮ ਕਰਨੇ ਲਈ ਘੱਲੀਏ ਤਾਂ ਉਹ ਜੇ ਦਿਲ ਲਾ ਕੇ ਕੰਮ ਸੁਆਰ ਲੈਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹ ਖੁਸ਼ ਖੁਸ਼ ਚਲਿਆ ਆਂਵਦਾ ਹੈ। ਉਸਨੂੰ ਸਨਮੁਖ ਕਹੀਦਾ ਹੈ, ਓਹ ਭੇਜਣ ਵਾਲੇ ਦੇ ਮੱਥੇ ਲਗਣੋਂ ਸੰਕੋਚ ਨਹੀਂ ਖਾਂਦਾ। ਜੋ ਆਦਮੀ ਕੰਮ ਘੱਲਿਆ ਕੰਮ ਸੁਆਰਦਾ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਵਿਗਾੜ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਤਦ ਉਹ ਸ਼ਰਮਦਾ ਸਾਹਮਣੇ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ। ਝੇਪਦਾ ਫਿਰਦਾ ਹੈ, ਉਸਨੂੰ ਬੇ-ਮੁਖ ਕਹੀਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਸਿਖਾਂ ਨੂੰ ਜੱਗ ਤੇ (ਨਾਮ=) ਨਾਮ ਜਪਣ, (ਦਾਨ=) ਵੰਡ ਛਕਣ ਤੇ (ਇਸ਼ਨਾਨ-) ਦੇਹ ਨੂੰ ਮਾੜੇ ਕਰਮਾਂ ਥੀਂ ਨਿਰਮਲ ਰਖਣ ਲਈ ਘੱਲਿਆ ਹੈ। ਸੋ ਜੋ ਇਸ ਕੰਮ ਦੀ ਕਮਾਈ ਕਰਕੇ ਜਾਣਗੇ ਸਨਮੁਖ ਕਹੀਐਂਗੇ, ਉਹ ਮੁਖ ਉੱਜਲ ਜਾਣਗੇ। ਜੋ ਕਾਮ ਕ੍ਰੋਧ ਲੋਭ ਮੋਹ ਵਿਚ ਰੁੱਝੇ ਮਾੜਾ ਆਚਰਨ ਬਿਤਾਉਂਦੇ ਹਨ, ਨਾਮ, ਬਾਣੀ, ਦਾਨ ਤੋਂ ਉਲਟ ਚਲਦੇ ਹਨ, ਸੋ ਬੇਮੁਖ ਕਹੀਐਂਗੇ, ਉਹ ਉੱਜਲ ਮੁਖ ਅੱਗੇ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦੇ। ਇਹ ਸੁਣਕੇ ਭਾਈ ਸਮੁੰਦੇ ਨੇ ਹਜ਼ੂਰ ਦੀ ਮੇਹਰ ਮੰਗੀ। ਬਚਨ ਹੋਇਆ, 'ਜਤਨ ਕਰੋ, ਜੋ ਆਖਿਆ ਹੈ ਕਮਾਓ, ਲਗ ਪਓ, ਲਗ ਪਿਆਂ ਉਤੇ ਮੇਹਰ ਆਪੇ ਹੁੰਦੀ ਹੈ'। ਤਦ ਇਹ ਗੁਰੂ ਕਾ ਸਿਖ ਲਗ ਪਿਆ ਤੇ ਕਲਯਾਣ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਈ।

੪੫. ਸ਼ਾਹਜ਼ਾਦਾ ਖ਼ੁਸਰੋ।

ਅਕਬਰ ਸੀ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਹਿੰਦ ਦਾ, ਇਹ ਕਦੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਦਰਬਾਰ ਗੋਇੰਦਵਾਲ ਆਯਾ ਸੀ ਤੇ ਕਈ ਪਿੰਡ ਜਾਗੀਰ ਲਈ ਅਰਪਨ ਕੀਤੇ ਸਾਸੁ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਜਦੋਂ ਗੱਦੀ ਤੇ ਬੈਠੇ ਸਨ ਤਾਂ ਬੀ ਰਾਜ ਅਕਬਰ ਦਾ ਹੀ ਸੀ। ਅਕਬਰ ਇਕ ਵੇਰ ਪੰਜਾਬ ਆਇਆ ਸੀ ਤਦੋਂ ਆਪ ਜੀ ਦੇ ਮੇਲੇ ਅਕਬਰ ਨਾਲ ਹੋਏ ਸਨ। ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਤਦੋਂ ਕਾਲ ਪਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ ਤੇ ਲੋਕੀ ਮਾਮਲਾ ਦੇਣੋਂ ਆਰੀ ਹੋ ਰਹੇ ਸਨ, ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਅਕਬਰ ਪਾਸ ਸਿਪਾਰਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਸੀ ਕਿ ਮਾਲੀਆ ਮਾਫ ਕਰ ਦਿਤਾ ਜਾਵੇ, ਪਰਜਾ ਦੁਖੀ ਹੈ। ਤਦੋਂ ਅਕਬਰ ਨੇ ਮਾਫੀ ਦੇਣੀ ਮੰਨ ਲਈ ਸੀ। ਇਹ ਗਲ ਖੁਲਾਸਾ-ਤੁੱ-ਤਵਾਰੀਖ ਵਿਚ ਲਿਖੀ ਹੈ। ਝਗੜਾ ਨਿਪਟਾਉਣ ਪਿਛੋਂ ਬਿਆਸਾ ਲੰਘ ਕੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਡੇਰੇ ਆਇਆ, ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਰਸਨਾ ਤੋਂ ਗੁਰਬਾਣੀ ਸੁਣੀ ਤੇ ਬੜਾ ਖੁਸ਼ ਹੋਇਆ, ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਅਕਬਰ ਨੂੰ ਕਿਹਾ :-

"ਅਜ਼ ਨਜ਼ੂਲੇ ਅਸਾਕਰੇ ਮਨਸੂਰਹ* ਦਰ ਪੰਜਾਬ ਨਿਰਖੇ
ਗ਼ੱਲਹ ਗਿਰਾਂ ਬੂਦ, ਅਜ਼ੀਂ ਜਿਹਤ ਜਮਅ ਪਰਗਨਾਤ ਜ਼ਿਆਦਹ
ਸ਼ੁਦਹ, ਅਲਹਾਲ ਅਜ਼ ਇੰਤਹਾਜ਼ਿ ਅਫ਼ਵਾਜੇ ਕਾਹਿਰਾ

---

*ਪਾਠਾਂਤ੍ਰ-ਮੁਤਸੱਵਰਹ = ਖਿਆਲ ਕੀਤੇ ਗਏ।

ਗ਼ੱਲਾਤ ਰੂ ਬ-ਅਰਜ਼ਾਨੀ ਆਵੁਰਦਹ। ਰਿਆਇਆ ਅਜ਼
ਓਹਦਾ ਅਦਾਏ ਜਮਅ ਨਮੇ ਤਵਾਨਦ ਬਰਾਮਦ। ਹਸਬ
ਇਲਤਮਾਸੇ ਓ ਬ-ਦੀਵਾਨੀਆਨੇ ਉੱਜ਼ਾਮ ਹੁਕਮ ਸ਼ੁਦ
ਕਿ ਬ-ਹਿਸਾਬ ਦਹ ਦਵਾਜ਼ਦਹ ਅਜ਼ ਜਮਅ ਬ-ਰਿਆਇਆ
ਤਖ਼ਫ਼ੀਫ਼ ਦਿਹੰਦ, ਵ ਤਾਕੀਦ ਬ-ਅਮਾਲ ਕੁਨੰਦ ਕਿ ਮੁਤਾਬਕੇ
ਆਂ ਬ-ਰਿਆਯਾ ਰਿਆਯਤ ਨਮੂਦਹ ਜ਼ਿਆਦਹ ਤਲਬੀ
ਨ ਨੁਮਾਇਅੰਦ। (ਖਾਲਸਾ-ਤੁੱ-ਤਵਾਰੀਖ ਪੰਨਾ ੪੦੨)

ਅਰਥਾਤ-ਬਾਦਸ਼ਾਹੀ ਲਸ਼ਕਰ ਦੇ ਏਥੇ ਆ ਉਤਰਨ ਤੇ ਅਨਾਜ ਦਾ ਭਾ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਮਹਿੰਗਾ ਸੀ, ਇਸ ਕਰਕੇ ਇਲਾਕਿਆਂ ਦਾ ਮਾਲੀਆ ਜ਼ਿਆਦਾ ਹੋ ਗਿਆ, ਅਜਕਲ ਫੌਜ ਦੇ ਚਲੇ ਜਾਣ ਤੋਂ ਅਨਾਜ ਦਾ ਭਾ ਸਸਤਾ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ ਤੇ ਪ੍ਰਜਾ ਮਾਲੀਆ ਨਹੀਂ ਦੇ ਸਕੀ। (ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ) ਕਹੇ ਅਨੁਸਾਰ ਵੱਡੇ ਦੀਵਾਨੀ ਹਾਕਮਾਂ ਨੂੰ ਹੁਕਮ ਹੋਇਆ ਕਿ ੧੦/੧੨ਵੇਂ ਦੇ ਹਿਸਾਬ ਨਾਲ ਮਾਲੀਏ ਵਿਚੋਂ ਛੋਟ ਕਰ ਦਿਤੀ ਜਾਵੇ (ਭਾਵ ਪੰਜ ਹਿੱਸੇ ਛੋਟ ਕਰਕੇ ਕੇਵਲ ਛੀਵਾਂ ਹਿੱਸਾ ਵਸੂਲ ਕੀਤਾ ਜਾਏ) ਤੇ ਮਾਲੀਆ ਵਸੂਲ ਕਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਤਾਕੀਦ ਕਰਨ ਕਿ ਇਸ (ਹੁਕਮ) ਅਨੁਸਾਰ ਰਿਆਇਆ ਨੂੰ ਰਿਐਤ ਕਰ ਦੇਣ ਤੇ ਵਧੀਕ ਨਾਂ ਵਸੂਲ ਕਰਨ।

ਇਹ ਅਕਬਰ ਮੁਗ਼ਲਾਂ ਵਿਚੋਂ ਸ੍ਰੇਸ਼ਟ ਪੁਰਖ ਸੀ। ੧੬ ਅਕਤੂਬਰ ਸਨ ੧੬੦੫ ਮੁਤਾ: ੧੬੬੨ ਬਿ: ਵਿਚ ਇਸ ਦਾ ਦੇਹਾਂਤ ਹੋਇਆ। ਇਹ ਆਪਣੇ ਅੰਤ ਸਮੇਂ ਆਪਣਾ ਤਖਤ ਆਪਣੇ ਪੁਤ੍ਰ ਸਲੀਮ ਨੂੰ ਦੇ ਗਿਆ ਸੀ। ਇਹ ਅਕਬਰ ਦਾ ਵਡਾ ਪੁੱਤਰ ਸੀ, ਪਿਉ ਨੂੰ ਪਿਆਰਾ ਸੀ, ਮਾਂ ਇਸਦੀ ਹਿੰਦੂ ਸੀ ਜੋ ਅੰਬਰ ਦੇ ਰਾਜ ਘਰਾਣੇ ਵਿਚੋਂ ਸੀ। ਪਿਤਾ ਨੇ ਸਲੀਮ ਨੂੰ ਤਾਅਲੀਮ ਚੰਗੀ ਦਿੱਤੀ। ਪਰ ਇਹ ਬੇਥਵਾ ਖੁਦਸਰ ਤੇ ਅੱਯਾਸ਼ ਜੇਹਾ ਸ਼ਾਹਜ਼ਾਦਾ ਨਿਕਲਿਆ। ੧੬੫੭ ਬਿ: ਵਿਚ ਇਹ ਪਿਤਾ ਨਾਲ ਨਾਰਾਜ਼ ਹੋ ਕੇ ਬੰਗਾਲ ਜਾ ਕੇ ਬਗ਼ਾਗਤ ਕਰ ਬੈਠਾ। ਇਸ ਤੋਂ ਕੁਛ ਚਿਰ ਮਗਰੋਂ ਇਸਨੇ ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਦੇ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਵਿਦਵਾਨ ਤੇ ਸੱਚੇ ਮਿਤ੍ਰ ਅੱਬੁਲ ਫ਼ਜਲ ਨੂੰ ਕਤਲ ਕਰਵਾ ਦਿਤਾ। ਅਕਬਰ ਦਾ ਦਿਲ ਟੁੱਟ ਗਿਆ ਤੇ ਅਪਣੇ ਸੱਚੇ ਮਿੱਤ੍ਰ ਦੇ ਵਿਯੋਗ ਵਿਚ ਪਰਮ ਦੁਖੀ ਹੋਇਆ। ਪਰ ਫੇਰ ੧੬੬੧ ਬਿ: ਵਿਚ ਪਿਤਾ ਪੁਤ੍ਰ ਦੀ ਸੁਲਹ ਹੋ ਗਈ।

ਅਕਬਰ ਦੀ ਰਾਜਸੀ ਵਿਉਂਤ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਹਿੰਦੂ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਨੂੰ ਮਿਲਾ ਦੇਵੇ ਤੇ ਦੁਇ ਇਕ ਹੋ ਜਾਣ। ਇਸ ਕਰਕੇ ਉਹ ਹਿੰਦੂ ਦਾਨਿਆਂ ਨੂੰ ਵਡੇ ਅਹੁਦੇ ਦੇਂਦਾ ਤੇ ਰਾਜਪੂਤ ਘਰਾਣਿਆਂ ਨਾਲ ਅਪਣੇ ਤੇ ਸ਼ਹਜ਼ਾਦਿਆਂ ਦੇ ਨਾਤੇ ਬੀ ਕਰਵਾ ਦੇਂਦਾ ਸੀ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਗਲਾਂ ਤੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਨਾਰਾਜ਼ ਸਨ। ਸਲੀਮ ਜਦ ਜਹਾਂਗੀਰ ਦਾ ਖਿਤਾਬ ਲੈ ਕੇ ਗੱਦੀ ਤੇ ਬੈਠਾ ਤਾਂ ਇਸਨੇ ਇਕ ਐਲਾਨ ਜਾਰੀ ਕੀਤਾ ਸੀ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਇਕ ਗਲ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਮੈਂ ਮੁਸਲਮਾਨ ਮਜ਼ਹਬ ਦੀ ਰਖਜਾ ਕਰਾਂਗਾ। ਇਹ ਮੁਸਲਮਾਨੀ ਪੱਖ ਵਾਲੇ ਅਹਿਲਕਾਰਾਂ, ਕਾਜ਼ੀਆਂ, ਮੁੱਲਾਂ ਤੇ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਨੂੰ ਖੁਸ਼ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਸੀ। ਉਸ ਵਿਚ ਹੋਰ ਕਈ ਚੰਗੀਆਂ ਗਲਾਂ ਬੀ ਸਨ, ਧਾੜੇ ਰੋਕਣੇ, ਸਜ਼ਾਵਾਂ ਵਹਸ਼ੀਆਨਾ ਨਾ ਦੇਣੀਆਂ, ਨਸ਼ੇ ਰੋਕਣੇ, ਇਨਸਾਫ ਕਰਨੇ ਆਦਿ।

ਜਹਾਂਗੀਰ ਦਾ ਪੁੱਤਰ ਸੀ ਖ਼ੁਸਰੋ। ਇਹ ਤਦੋਂ ਹੀ ਨੇਕ ਮਸ਼ਹੂਰ ਸੀ। ਇਸਦਾ ਸੁਭਾਉ ਨਰਮ ਸੀ। ਇਹ ਵਿਦਵਾਨ ਬੀ ਸੀ। ਫਰੰਗੀ ਲੇਖਕ ਇਸਨੂੰ ਈਸਾਈਆਂ ਦਾ ਬਹੁਤ ਦੋਸਤ ਤੇ ਪੱਖੀ ਵਰਣਨ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਕਦੇ ਅਕਬਰ ਵੇਲੇ ਇਹ ਖਜਾਲ ਬੀ ਸੀ ਕਿ ਸ਼ਾਇਦ ਗਦੀ ਤੇ

ਏਹੋ ਬੈਠੇ। ਪਰ ਇਹ ਸ਼ਾਹਜ਼ਾਦਾ ਅਪਣੇ ਪਿਉ ਜਹਾਂਗੀਰ ਦੀ ਗੱਦੀ ਨਸ਼ੀਨੀ ਤੋਂ ਮਗਰੋਂ ਸ਼ੱਕ ਹੇਠ ਆਗਰੇ ਵਿਚ ਨਜ਼ਰਬੰਦ ਰਿਹਾ। ਪੰਜ ਕੁ ਮਹੀਨੇ ਬਾਦ ਮੌਕਾ ਪਾਕੇ ਇਹ ਉਥੋਂ ਨਿਕਲ ਪੰਜਾਬ ਨੂੰ ਟੁਰ ਪਿਆ। ਕੁਛ ਸਾਥੀ ਨਾਲ ਸਨ, ਕੁਛ ਰਲਦੇ ਰਲਾਉਂਦੇ ਹੋਰ ਹੁੰਦੇ ਪੰਜਾਬ ਜਾ ਪਹੁੰਚੇ। ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਬੀ ਉਸਨੂੰ ਫੜਨ ਲਈ ਮਗਰੇ ਮਗਰ ਟੁਰਿਆ। ਰਸਤੇ ਵਿਚ ਜਿਸ ਕਿਸੇ ਦੀ ਖਬਰ ਮਿਲੀ ਕਿ ਉਸਨੇ ਖੁਸਰੋ ਨੂੰ ਮਦਦ ਦਿਤੀ ਹੈ ਸਜ਼ਾਵਾਂ ਦੇਂਦਾ; ਸੁਲਤਾਨਪੁਰ, ਗੋਇੰਦਵਾਲ ਹੁੰਦਾ ਰਾਮਦਾਸ ਪੁਰੇ ਦੇ ਲਾਗੇ ਮਾਝੇ ਵਿਚਦੀ ਜਾਂਦਾ ਲਾਹੌਰੋਂ ਸੱਤ ਮੀਲ ਉਰੇ ਜੈਪਾਲ ਪਿੰਡ ਜਾ ਪਹੁੰਚਾ। ਇਥੋਂ ਟੁਰਕੇ ਜਹਾਂਗੀਰ ਮਿਰਜ਼ਾ ਕਾਮਰਾਨ ਦੇ ਬਾਗ-ਲਾਹੌਰ-ਅੱਪੜ ਗਿਆ।

ਲਾਹੌਰ ਜਦ ਖੁਸਰੋ ਅੱਪੜਿਆ ਸੀ ਤਾਂ ਲਾਹੌਰ ਦੇ ਸੂਬੇਦਾਰ ਨੇ ਖੁਸਰੋ ਦਾ ਸ੍ਵਾਗਤ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕੀਤਾ ਤੇ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਬੰਦ ਰੱਖੇ ਸਨ। ਖੁਸਰੋ ਅੱਗੇ ਨੂੰ ਟੁਰ ਪਿਆ ਸੀ, ਪਰ ਸੋਧਰੇ ਦੇ ਪੱਤਣ ਤੇ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰ ਹੋ ਗਿਆ। ੩ ਮੁਹੱਰਮ ਯਾ ੧ ਮਈ ਨੂੰ ਖੁਸਰੋ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰ ਹੋਇਆ, ਲਾਹੌਰ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਦੇ ਪੇਸ਼ ਹੋਇਆ, ਉਸਦੇ ਵਡੇ ਦੋ ਸਾਥੀ ਗਾਂ ਤੇ ਖੋਤੇ ਦੀ ਖੱਲ ਵਿਚ ਜੀਉਂਦੇ ਸੀਤੇ ਗਏ। ਲਗ ਪਗ ਸਤ ਸੌ[1] ਉਸਦੇ ਸਾਥੀ ਸੂਲੀ ਟੰਗੇ ਗਏ। ਖੁਸਰੋ ਨੂੰ ਨਜ਼ਰਬੰਦ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਤੇ ਉਸ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਖਰਾਬ ਕਰ ਦਿਤੀਆਂ ਗਈਆਂ।

੧੯ ਅਪ੍ਰੈਲ ਨੂੰ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਸੁਲਤਾਨ ਪੁਰ ਤੇ ਗੋਇੰਦਵਾਲੋਂ ਲੰਘਦਾ ਹੈ ਤੇ ਖੁਸਰੋ ਦੀ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰੀ ਸੁਣਕੇ ਫੇਰ ਸਹਿਜੇ ਸਹਿਜੇ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ੧੯ ਅਪ੍ਰੈਲ ਤੋਂ ੯ ਮਈ ਤਕ ਖੁਸਰੋ ਦੇ ਸਾਰੇ ਮਾਮਲੇ ਮੁੱਕ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਇਸ ਤੋਂ ਬੀ ੧੩ ਦਿਨ ਮਗਰੋਂ ਕਿਸੇ ਦਿਨ ਅਰਥਾਤ ੨੦ ਮਈ ਤੋਂ ਬਾਦ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਖਬਰ ਮਿਲਦੀ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਬੀ ਖੁਸਰੋ ਨੂੰ ਮਿਲੇ ਸਨ।

੪੯. ਜਾਮੇ ਸ਼ਹਾਦਤ।

ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਨੇ ਖਬਰ ਸੁਣਦੇ ਸਾਰ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੂੰ ਬੁਲਵਾ ਭੇਜਿਆ ਅਰ ਬਿਨਾਂ ਕੋਈ ਤ੍ਰੀਕਾ ਸੱਚ ਝੂਠ ਨਿਰਨੈ ਕਰਨ ਦਾ ਵਰਤੇ ਦੇ ਹੁਕਮ ਦੇ ਦਿੱਤਾ ਕਿ 'ਯਾਸਾ' ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਦਿਤੀ ਜਾਵੇ। ਇਹ 'ਯਾਸਾ' ਪਦ ਤੁਰਕੀ ਬੋਲੀ ਦਾ ਲਫ਼ਜ਼ ਹੈ, ਇਸਦੇ ਅਰਥ ਹਨ :- ਕਤਲ ਕਰਨਾ, ਘਰ ਬਾਰ ਲੁੱਟ ਲੈਣਾ[2]। ਸਾਰੀ ਗਲ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਮੁਰਤਜ਼ਾ ਖਾਂ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਛੱਡ ਕੇ ਅੱਗੇ ਟੁਰਗਿਆ।

ਇਹ 'ਯਾਸਾ' ਵਾਲੀ ਗਲ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਨੇ ਆਪ ਲਿਖੀ ਹੈ ਪਰ ਉਸੇ ਸਮੇਂ ਦਾ ਲੇਖਕ ਦਬਿਸਤਾਨ ਮਜ਼ਾਹਬ ਦਾ ਕਰਤਾ ਲਿਖਦਾ ਹੈ ਕਿ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਨੇ ਜੁਰਮਾਨਾ ਕੀਤਾ ਬਹੁਤ ਭਾਰੀ, ਜੋ ਉਹ ਦੇ ਨਾ ਸਕੇ।

ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਦਾ ਆਪਣਾ ਲੇਖ ਜੁ ਤੁਜ਼ਕ ਜਹਾਂਗੀਰੀ ਵਿਚ ਹੈ, ਦੱਸਦਾ ਹੈ ਕਿ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਦੇ ਦਿਲ ਵਿਚ ਪਹਿਲੋਂ ਤੋਂ ਇਸਲਾਮੀ ਤਅੱਸਬ ਨੇ ਘਰ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਸੀ, ਤੇ ਉਹ ਬਹਾਨਾ ਭਾਲਦਾ ਸੀ ਕਿ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਨੂੰ, ਜਿਸਨੂੰ ਉਹ ਝੂਠੀ ਦੁਕਾਨ ਲਿਖਦਾ ਹੈ; ਦੂਰ ਕਰੇ। ਯ

੧. ਐਲਫਿਨਸਟੋਨ ੭੦੦ ਸਾਥੀ ਹੀ ਲਿਖਦਾ ਹੈ। ੨. ਦੇਖੋ ਗਯਾਸੁੱਲਗ੍ਰਾਤ।

ਉਸ (ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ) ਨੂੰ ਇਸਲਾਮ ਵਿਚ ਦਾਖਲ ਕਰ ਲਵੇ। ਉਹ ਲਿਖਦਾ ਹੈ ਕਿ ਹੁਣ ਮੁਸਲਮਾਨ ਬੀ ਉਸ (ਗੁਰੂ ਜੀ) ਦੇ ਮਤ ਵਿਚ ਦਾਖਲ ਹੋ ਰਹੇ ਹਨ। ਇਹ ਸੁਣ ਸੁਣ ਕੇ ਹੀ ਤਅੱਸਬ ਬੱਝਾ ਸੀ। ਸੁਣਾਉਣੇ ਵਾਲੇ ਕੌਣ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ? ਲਾਹੌਰ ਦੇ ਕਾਜ਼ੀ, ਮੁੱਲਾਂ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਿਖਾਏ ਪੜ੍ਹਾਏ ਤਅੱਸਬੀ ਵਡੇ ਹਾਕਮ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਘਰ ਬਾਹਬ ਦੇ ਦ੍ਰੋਹੀ ਚੰਦੂ ਆਦਿਕ।

ਜਾਪਦਾ ਹੈ ਕਿ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਦਾ ਹੁਕਮ ਸੁਣ ਕੇ ਲਾਹੌਰ ਦੇ ਹਾਕਮਾਂ ਨੂੰ ਫਿਕਰ ਹੋਇਆ ਕਿ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਜੈਸੀ ਉੱਚ ਤੇ ਸਰਬ ਪ੍ਰਿਯ ਹਸਤੀ[1] ਦੇ ਕਤਲ ਦਾ ਇਲਜ਼ਾਮ ਜਨਤਾ ਵਿਚ ਸਾਡੇ ਸਿਰ ਨਾ ਆਵੇ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਤਸੀਹੇ ਦੇਣ ਤੇ ਇਸਲਾਮ ਵੱਲ ਪ੍ਰੇਰਨ ਆਦਿ ਦਾ ਕੰਮ ਚੰਦੂ ਦੇ ਸਪੁਰਦ ਕੀਤਾ ਕਿ ਜੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਇਸਲਾਮ ਵਿਚ ਦਾਖਲ ਹੋ ਜਾਣ ਤਾਂ ਸਾਡਾ ਕੰਮ ਸਵਰੇਗਾ ਤੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਵਲੋਂ ਮਾਫੀ ਲੈ ਦਿਆਂਗੇ, ਜੇ ਨਾ ਮੰਨੇ ਤਾਂ ਤਸੀਹੇ ਦੇਣ ਦਾ ਇਲਜ਼ਾਮ ਅਗਰ ਜਨਤਾ ਵਿਚ ਆਵੇ ਤਾਂ ਹਿੰਦੂ-ਚੰਦੂ-ਦੇ ਸਿਰ ਰਹੇਗਾ। ਸੋ ਹੁਣ ਗੁਰੂ ਜੀ ਚੰਦੂ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਕਰ ਦਿਤੇ ਗਏ। ਉਸ ਦੀ ਹਵੇਲੀ ਕਿਲ੍ਹੇ ਦੇ ਦੱਖਣ ਵਲ ਨੇੜੇ ਹੀ ਸੀ। ਪਹਿਲਾ ਕੰਮ ਉਸਨੇ ਇਹ ਕੀਤਾ ਕਿ ਪੰਜ ਸਿੱਖ; ਜੋ ਨਾਲ ਸਨ, ਓਹ ਵੱਖਰੇ ਡੱਕ ਦਿਤੇ ਤੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਇਕੱਲਿਆਂ ਕਰ ਲਿਆ। ਪਹਿਲੀ ਉਸਨੇ ਮੰਗ ਤਾਂ ਉਹੋ ਕੀਤੀ ਹੋਣੀ ਹੈ ਜੋ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਨੇ ਆਪਣੇ ਲੇਖ ਵਿਚ ਲਿਖੀ ਹੈ ਕਿ ਮੈਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇਸਲਾਮ ਵਿਚ ਦਾਖਲ ਕਰ ਲੈਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ। ਸੋ ਹੁਣ ਵੇਲਾ ਸੀ ਉਹ ਗਲ ਮਨਾਉਣ ਦਾ ਕਿ ਜੇ ਉਹ ਦਾਖਲ ਇਸਲਾਮ ਹੋ ਜਾਣ ਤਾਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਤੋਂ ਬਖਸ਼ਵਾ ਦਿਆਂਗੇ, ਯਾ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਹੀ ਇਹ ਇਸ਼ਾਰਾ ਦੇ ਗਿਆ ਹੋਵੇ। ਕਈ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰ ਇਹ ਬੀ ਲਿਖਦੇ ਹਨ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਮੁਹੰਮਦ ਜੀ ਦੀ ਤਾਰੀਫ ਪਾਉਣ ਲਈ ਕਿਹਾ ਗਿਆ[2]। ਜੈਸਾ ਕਿ ਪ੍ਰਸਿਧ ਲੇਖਕ ਮੈਕਾਲਫ ਜਿਲਦ ਦੋ ਦੇ ਸਫਾ ੯੨ ਤੇ ਲਿਖਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕਾਜ਼ੀਆਂ ਤੇ ਬ੍ਰਾਹਮਣਾਂ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਮੁਹੰਮਦ ਤੇ ਹਿੰਦੂ ਦੇਵਤਿਆਂ ਦੀ ਮਹਿਮਾ ਪਾ ਦਿਓ ਤੇ ਜੋ ਵਾਕ (ਸਾਡੇ) ਸੰਬੰਧੀ ਇਤ੍ਰਾਜ਼ ਜੋਗ ਹਨ ਕੱਢ ਦਿਓ, ਤਾਂ ਤੁਸੀ ਮੌਤ ਤੋਂ ਬਚਾਏ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹੋ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਉੱਤਰ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਪਵਿਤ੍ਰ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿਚ ਤਬਦੀਲੀ ਕਰਨਾ ਯਾਂ ਕੁਛ ਪਾਉਣਾ ਘਟਾਉਣਾ ਹੋ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ, ਸੱਚ ਸੱਚ ਹੈ ਅਰ ਉਹ ਅਬਦਲ ਹੈ।

ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀਆਂ ਧਮਕੀਆਂ ਨੇ ਜਦ ਅਹਿੱਲ ਸਤਿਗੁਰੂ ਤੇ ਅਸਰ ਨਾ ਕੀਤਾ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਤਸੀਹੇ ਦੇਣੇ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੇ।

ਲਿਖਦਿਆਂ ਦਿਲ ਧੜਕਦਾ, ਹੱਥ ਕੰਬਦੇ ਤੇ ਕਲਮ ਥਿੜਕਦੀ ਹੈ, ਪਰ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਕਸ਼ਟਾਂ ਨੂੰ ਭਾਣੇ ਮੰਨਣ ਦੇ ਮਾਲਕ ਨੇ ਮਿੱਠਾ ਕਰ ਭੋਗਿਆ ਉਸਦੀ ਕਹਿਣੀ ਕਰਣੀ ਦੀ ਸੂਰਮਗਤੀ ਨੂੰ ਜਗਤ ਉਧਾਰ ਲਈ ਦੱਸਣਾ ਬੀ ਬਣਦਾ ਹੈ।

ਜਾਪਦਾ ਹੈ ਕਿ ਪਹਿਲੋਂ ਬਾਹਰ ਜੇਠ ਹਾੜ ਦੀ ਤਪੀ ਰੇਤ ਵਿਚ ਧੁੱਪੇ ਬਿਠਾਉਣ ਦਾ ਕਸ਼ਟ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਜਦ ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਦੁਖ ਸਹਾਰਿਆ ਤੇ 'ਸਤਿ' ਦਾ ਪੱਲੂ ਨਾ ਛਡਿਆ ਤਾਂ ਦੂਜਾ ਕਸ਼ਟ ਇਹ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਕਿ ਗਰਮ ਪਾਣੀ ਦੀ ਦੇਗ ਵਿਚ ਬਿਠਾਯਾ ਤੇ ਉਸ ਪਾਣੀ ਨੂੰ ਅਸਹਿ ਹਾਲਤ ਤਕ ਗਰਮ ਕੀਤਾ, ਪਰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਇਹ ਕਰੜਾ ਕਸ਼ਟ ਬੀ ਸਹਾਰਿਆ, ਕਿੰਤੂ ਆਪ ਨੇ ਸਤਜ ਤੋਂ ਹਿਲਣਾ ਪਰਵਾਨ ਨਾ ਕੀਤਾ।

ਫੇਰ ਗਰਮ ਦੇਗ ਵਿਚੋਂ ਕਢਵਾ ਕੇ ਬਾਹਰ ਬਿਠਾਇਆ ਤੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਜੇ ਨਹੀਂ ਮੰਨੋਗੇ ਤਾਂ

੧. ਜੈਸਾ ਕਿ ਮੀਆਂ ਮੀਰ ਵਰਗੇ ਮੁਸਲਿਮ ਫਕੀਰ ਸਨਮਾਨ ਕਰਦੇ ਸਨ।

੨. ਤਵਾ: ਖਾ: ਸਫਾ ੭੭੧।

ਹੋਰ ਕਸ਼ਟ ਦਿੱਤਾ ਜਾਇਗਾ। ਸਰੀਰ ਦੀ ਹਾਲਤ ਖਯਾਲ ਹੀ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹੋ ਕਿ ਕਿਤਨੀ ਦਰਦਨਾਕ ਹੋ ਗਈ ਹੋਵੇਗੀ।

ਗੁ: ਪ੍ਰ: ਸੂ: ਗ੍ਰੰਥ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਚੰਦੂ ਦੀ ਨੋਹ ਇਕ ਸਿੱਖ ਲੜਕੀ ਸੀ। ਆਪਣੀ ਹਵੇਲੀ ਵਿਚ ਅਪਣੇ ਸਹੁਰੇ ਦੇ ਹੱਥੋਂ ਮਿਲਦੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਦੀ ਕਸ਼ਟਣੀ ਸੁਣਕੇ ਅਤਿ ਵ੍ਯਾਕੁਲ ਹੋਈ। ਅੱਧੀ ਰਾਤ ਕੁਛ ਭੋਜਨ ਤੇ ਸ਼ਰਬਤ ਲੈਕੇ ਆਈ, ਪਹਿਰੇਦਾਰਾਂ ਨੂੰ ਕੁਛ ਮਾਯਾ ਦੇਕੇ ਗੁਰੂ ਚਰਨਾ ਤੇ ਆ ਡਿੱਗੀ-ਸ਼ਰਬਤ ਪਾਣੀ ਅੱਗੇ ਧਰਿਆ ਤੇ ਪ੍ਰੇਮ ਵਿਚ ਰੋ ਰੋ ਕੇ ਬਿਨੈ ਕੀਤੀ ਕਿ ਮੈਂ ਬੇਵਸ ਆਪਦੇ ਕਸ਼ਟ ਦੇਖ ਰਹੀ ਹਾਂ, ਕੋਈ ਸੇਵਾ ਨਾ ਕਰ ਸਕੀ, ਮਰ ਕਿਉਂ ਨਾ ਗਈ ਦੁਖ ਦੇਖਣੋਂ ਪਹਿਲੇ, ਆਦਿ। ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਅਸੀਸ ਦਿਤੀ ਪਰ ਉਸਦਾ ਆਂਦਾ ਜਲ ਭੋਜਨ ਅੰਗੀਕਾਰ ਨਾ ਕੀਤਾ।

ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਰੇਤ ਮੰਗਵਾ ਕੇ ਗਰਮ ਕੀਤੀ ਗਈ ਤੇ ਹੁਕਮ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਕਿ ਉਸ ਉਤੇ ਬਿਠਾਓ। ਆਪ ਜੀ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮਨ ਦੀ ਅਡੋਲ ਅਵਸਥਾ ਵਿਚ ਗਹਿਰ ਗੰਭੀਰ ਤੁਰ ਕੇ ਗਰਮ ਰੇਤੇ ਤੇ ਆ ਬੈਠੇ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬਿਨ ਤੜਫੜਾਟ ਬੈਠੇ ਜਿਵੇਂ ਨਿਜ ਆਸਨ ਤੇ ਯੋਗੀ। ਫੇਰ ਗਰਮ ਰੇਤ ਦੇ ਕੜਛੇ ਭਰ ਭਰ ਕੇ ਉਪਰ ਪਾਏ ਗਏ, ਕਵੀ ਜੀ ਲਿਖਦੇ ਹਨ :-

ਬੈਠੇ ਰਹੇ ਅਬੋਲ ਅਡੋਲ[੧]। ਸਤਿਗੁਰ ਮਹਿਮਾ ਮਹਾਂ ਅਤੋਲ॥੪੮॥
ਅਜਰ ਜਰਨ[੨] ਕੀ ਔਧ[੩] ਜਨਾਈ। ਇਤੇ ਕਸ਼ਟ ਤੇ ਨਹੀਂ ਦਿਖਾਈ॥
ਇੰਦ੍ਰ ਆਦਿ ਜੇਤਿਕ ਸੁਰ-ਸਾਰੇ। ਚਕ੍ਰਿਤ[੪] ਚਿਤ ਗੁਰ ਚਲਿਤ[੫] ਨਿਹਾਰੇ॥੪੯॥

(ਰਾਸ ੪, ਅੰਸੂ ੩੫)

ਫੇਰ ਉਥੋਂ ਉਠਾ ਕੇ ਬਾਹਰ ਲਿਆ ਬਿਠਾਏ। ਅੱਜ ਬਦਨ ਤੇ ਕੁਛ ਫਲੂਹੇ ਪੈ ਗਏ ਸਨ ਪਰ ਆਪ ਦੇ ਮੁਖੋਂ 'ਸੀ' 'ਹਾਇ' ਨਹੀਂ ਨਿਕਲੀ।

ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਲੋਹ ਤੱਤੀ ਕੀਤੀ ਗਈ, ਇਸ ਪਰ ਬੈਠਣੇ ਦਾ ਹੁਕਮ ਹੋਇਆ, ਆਪ ਜੀ-ਤਪਤ ਲੋਹ ਪਰ ਥਿਰੇ ਅਡੋਲ ਪਰ ਅੱਜ 'ਪਰੇ ਫਲੂਹੇ ਸਗਰੀ ਦੇਹੀ[੬]'।

ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਆਪ ਜੀ ਦੀ ਪਵਿਤ੍ਰ ਤੇ ਅਤਿ ਅਮੋਲ ਦੇਹੀ ਨੂੰ ਕਸ਼ਟ ਦਰ ਕਸ਼ਟ ਮਿਲਦੇ ਰਹੇ, ਲਗ ਪਗ ਪੰਜ ਦਿਨ ਲੰਘ ਗਏ।

ਪੰਜ ਦਿਵਸ ਬੀਤੇ ਇਸ ਭਾਂਤੀ। ਦਈ ਸਜ਼ਾਇ ਅਗਨਿ ਸਮ ਤਾਤੀ॥

ਹੁਣ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਕਸ਼ਟ ਦਾਤਿਆਂ ਤੋਂ ਰਾਵੀ ਵਿਚ ਇਸ਼ਨਾਨ ਦੀ ਖੁੱਲ੍ਹ ਮੰਗੀ। ਇਹ ਖੁੱਲ੍ਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਦੇ ਦਿੱਤੀ ਕਿ ਨਹਾ ਕੇ ਕੁਛ ਠੰਢੇ ਹੋਕੇ ਸ਼ਾਯਦ ਮੰਨ ਜਾਣ ਤੇ ਕੁਛ ਪਏ ਘਾਉ ਹੋਰ ਦਰਦ ਕਰਨਗੇ ਤਾਂ ਆਪੇ ਸਜ਼ਾ ਇਕ ਹੋਰ ਹੋ ਗਈ, ਉਸ ਦਰਦ ਹੇਠਾਂ ਝੁਕ ਜਾਣਗੇ। ਸੋ ਆਪ ਜੀ ਚੰਦੂ ਦੇ ਘਰੋਂ[੭] ਰਾਵੀ ਦੇ ਛੋਟੇ ਵਾਹੇ ਤੇ ਆਏ ਜੋ ਤਦੋਂ ਕਿਲ੍ਹੇ ਦੇ ਪਾਸ ਵਾਰ ਵਹਿੰਦਾ ਸੀ ਤੇ ਹੁਣ ਬੀ ਕੁਛ ਦੂਰ ਵਹਿੰਦਾ ਹੈ।

---

੧. ਚੁੱਪ ਤੇ ਅਹਿੱਲ। ੨. ਜੋ ਨਾ ਜਰੀ ਜਾਵੇ ਉਸ ਨੂੰ ਵੀ ਜਰ ਲੈਣ ਵਾਲੇ। ੩. ਹੱਦ। ਓੜਕ। ੪. ਹੈਰਾਨ। ੫. ਚਰਿਤ੍ਰ। ਕੌਤਕ।

੬. ਗੁ: ਪ੍ਰ: ਸੂਰਜ।

੭. ਲਾਹੌਰ ਕਿਲ੍ਹੇ ਤੋਂ ਦੱਖਣ ਰੁਖ ਇਕ 'ਲਾਲ ਖੂਹੀ' ਨਾਮੇ ਗੁਰੂ ਕਾ ਨਿਸ਼ਾਨ ਹੈ, ਇਹ ਖੂਹ ਚੰਦੂ ਦੀ ਹਵੇਲੀ ਵਿਚ ਸੀ, ਇਹ ਉਸ ਪਾਪੀ ਗ੍ਰਿਹ ਦਾ ਨਿਸ਼ਾਨ ਬਾਕੀ ਹੈ, ਯਾਦਗਾਰ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਇੱਥੇ ਇਕ ਮੰਜੀ ਸਾਹਿਬ ਰਚੀ ਹੋਈ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਹੈਸੀ, ਜਿਥੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਹੁੰਦਾ ਸੀ, ਹੁਣ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਬਣਨ ਮਗਰੋਂ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕੀ ਹਾਲ ਹੈ।

ਆਪ ਦੇ ਨਾਲ ਪੰਜ ਸਿਖਾਂ ਨੂੰ, ਜੋ ਕੈਦ ਸਨ, ਆਉਣ ਦੀ ਆਗਿਆ ਮਿਲ ਗਈ ਸੀ। ਦਸ ਸਿਪਾਹੀ ਪਹਿਰੇਦਾਰ ਨਾਲ ਆਏ ਸਨ। ਇਥੋਂ ਆਪ ਨਦੀ ਕਿਨਾਰੇ ਉਥੇ ਆਏ ਜਿਥੇ ਕੁ ਕਿ ਹੁਣ ਡੇਹਰਾ ਸਾਹਿਬ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਹੈ। ਇਹ ਪੰਧ ਆਪ ਨੇ ਬਹੁਤ ਹੀ ਹਉਲੇ ਟੁਰਕੇ ਫਲੂਹਿਆਂ ਨਾਲ ਭਰੇ ਸਰੀਰ ਨੂੰ ਚੁੱਕੀ ਮਸਾਂ ਮੁਕਾਇਆ। ਪਿਰਾਣਾ ਸੇਵਕ, ਜੋ ਪੰਜਾਂ ਵਿਚੋਂ ਸੀ, ਤੁਰਨ ਵਿਚ ਆਸਰਾ ਦੇਂਦਾ ਗਿਆ। ਪਰ ਕਵੀ ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੱਸਦੇ ਹਨ: ਕਸ਼ਟ ਹੁਣ ਅਸਹਿ ਸੀ, ਸਿਵਾ ਆਪ ਜੈਸੇ ਸਾਈਆਂ ਵਿਚ ਜੁੜੇ ਜੋਗੀ ਬਿਨ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਝੱਲ ਸਕਦਾ।

ਚਿਤ ਕੀ ਬ੍ਰਿੱਤਿ ਏਕ ਰਸ ਤੈਸੇ। ਨਿਜਾਨੰਦ[1] ਮਹਿਂ ਪੂਰਬ ਜੈਸੇ।
ਤਨ ਪੀਰਾ ਤੇ ਡਿੱਗੀ ਨ ਸੋਈ[2]। ਮੇਰੁ[3] ਹਿਲਾਇ ਨ ਜਿਮ ਨਰ ਕੋਈ॥੨੧॥
ਸਨੇ ਸਨੇ ਰਾਵੀ ਕੇ ਤੀਰ। ਪਹੁੰਚ ਛੁਯੋ ਨੀਰ ਬਡ ਸੀਰ[4]।
ਕਰ ਪੰਕਜ ਤੇ ਮੁਖ ਅਰਬਿੰਦ[5]। ਕਰਜੋ ਪਖਾਰਨਿ[6] ਧੀਰ ਮੁਕੰਦ॥੨੨॥
ਬ੍ਰਿੰਦ[7] ਚੁਰੇ ਕਰਿ ਮੁਖ ਸਿਤਲਾਯੋ॥ ਮਹਾਂ ਉਸਨਤਾਂ ਜੋ ਤਪਤਾਯੋ[8]॥
ਗਹਿ ਪਦ ਪਦਮ[9] ਲਯਾਹ ਪਖਾਰੇ॥ ਪ੍ਰਵਿਸ਼ੇ ਜਲ ਮਹਿਂ ਮੱਜਨ ਧਾਰੇ॥੨੩॥
ਵਹਿਰ ਨਿਕਸਿ ਪਟ ਸ਼ੁਸ਼ਕ ਲਿਯੋ ਹੈ। ਦੇਹ ਅਛਾਦਨਿ[10] ਪੁਨਹ ਕਿਜੋ ਹੈ।
ਜਪੁਜੀ ਪਾਠ ਕਰਤਿ ਉਰ ਪ੍ਰੇਮਾ। ਜੋ ਸਿੱਖਨਿ ਕੀ ਠਾਨਤਿ ਛੇਮਾ॥੨੪॥
ਪੁਨ ਪੰਚਹੁੰ ਸਿਖ ਕੀਨਿ ਸ਼ਨਾਨੇ। ਗੁਰ ਬਾਨੀ ਕੋ ਪਾਠ ਬਖਾਨੇ।
ਖਰੇ ਭਏ ਸਤਿਗੁਰੂ ਪਰਵਾਰ[11]। ਜਪੁਜੀ ਪਾਠ ਸੁਨਜੋ ਨਿਰਧਾਰ॥੨੫॥
ਭੋਗ ਪਾਇ ਕਰਿ ਸੀਸ ਨਿਵਾਯੋ॥ ਪੁਨ ਸਿੱਖਨਿ ਸਨਿ[12] ਬਾਕ ਅਲਾਯੋ॥
'ਅਬ ਹਮ ਚਹਿ ਪਰਲੋਕ ਪਿਆਨਾ। ਚਿਤ ਜਿਮ ਚਹਤ ਸਕਲਹਮ ਠਾਨਾ[13]'॥੨੬॥

(ਰਾਸ ੪, ਅੰਸੂ ੩੭)

ਇਥੇ ਕਵੀ ਜੀ ਫੇਰ ਲਿਖਦੇ ਹਨ।

"ਇਨ ਸਮ ਧੀਰਜ ਧਰਨੀ ਮਾਂਹਿ"। ਜਗ ਮਹਿਂ ਅਪਰ ਬਿਚਰੀਅਹਿ ਕਾਹਿ।
ਅਜਰ ਜਰਨਿ ਕੀ ਅਵਧਿ ਦਿਖਾਈ। ਅਠਤਿ ਸ਼ਕਤਿ[14] ਅਤਿ, ਦੁਖ ਅਤਿ ਪਾਈ॥੩੭॥
ਨਹਿਂ ਸੰਕਲਪ ਰਿਦੇ ਮਹਿਂ ਕੀਨਾ। ਦੋਖੀ ਕਹੁ ਕਰਿਬੇ ਸੁਖ ਹੀਨਾ।
ਇਨ ਕੀ ਉਪਮਾ ਇਨਹੂੰ ਬਨੈ। ਸਹੀ ਸਜਾਇ ਨ ਆਨੀ ਮਨੈ[15]॥੩੮॥

(ਰਾਸ ੪, ਅੰਸੂ ੩੭)

ਫੇਰ ਆਪ ਲੇਟ ਗਏ, ਚਾਦਰਾ ਇਕ ਉਪਰ ਲੈਕੇ ਮਾਨੋ ਸੁਖ ਆਸਨ ਹੋ ਗਏ ਤੇ ਆਪਣੀ ਪਵਿਤ੍ਰ ਆਤਮਾ ਲੈਕੇ ਅਪਣੀ ਅਸਹਿ ਸਹਨ ਵਾਲੀ ਪਾਵਨ ਦੇਹੀ ਨੂੰ ਛੋੜ ਕੇ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦੀ ਚਰਣ ਸ਼ਰਣ ਪਹੁੰਚ ਗਏ। ਕਵੀ ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ ਜੀ ਲਿਖਦੇ ਹਨ ਕਿ ਆਪ ਉਥੇ ਪਹੁੰਚੇ-

'ਸਰਬ ਲੋਕ ਤੇ ਅਹੈ ਜੁ ਊਚੇ'॥

---

੧. ਆਤਮ ਆਨੰਦ। ੨. ਭਾਵ ਬ੍ਰਿਤੀ। ੩. ਸੁਮੇਰੂ ਪਰਬਤ। ੪. ਠੰਢਾ। ੫. ਹਥ ਕਵਲਾਂ ਨਾਲ ਮੁਖ ਕਵਲ। ੬. ਧੋਤਾ। ੭. ਬਹੁਤ। ੮. ਬੜੀ ਗਰਮੀ ਨਾਲ ਜੋ ਤਪਿਆ ਹੋਯਾ ਸੀ। ੯. ਚਰਨ ਕਵਲ। ੧੦. ਸਰੀਰ ਢਕ ਲਿਆ। ੧੧. ਸਤਿਗੁਰ ਜੀ ਦੇ ਆਲੇ ਦੁਆਲੇ ਘੇਰਾ ਪਾਕੇ। ੧੨. ਸਿਖਾਂ ਨਾਲ। ੧੩. ਚਿਤ ਵਿਚ ਜੋ ਕਰਨਾ ਚਾਹਿਆ ਸੀ, ਉਹ ਸਭ ਕੁਝ ਕਰ ਲਿਆ ਹੈ। ੧੪. ਅਤੀ ਸ਼ਕਤੀ ਦੇ ਹੁੰਦਿਆਂ ਬੀ। ੧੫. ਕਸ਼ਟ ਸਹਾਰਿਆ ਪਰ ਮਨ ਤੇ ਨਹੀਂ ਲਿਆਂਦਾ।

੪੭. ਅੰਤਮ ਸੰਸਕਾਰ।

ਕਵੀ ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ ਜੀ ਗੁਰ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸੂਰਜ ਗ੍ਰੰਥ ਦੀ ਰਾਸ ੪ ਅੰਸੂ ੩੮ ਵਿਚ ਪਾਵਨ ਸਰੀਰ ਦਾ ਅੰਤਮ ਸੰਸਕਾਰ ਜਲ ਪ੍ਰਵਾਹ ਜਣਾਉਂਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਆਪ ਹੀ ਅੱਗੇ ਚਲਕੇ ਅੱਸੂ ੧੦ ਰਾਸ ੫ ਵਿਚ ਸਰੀਰ ਦਾ ਸਸਕਾਰ ਹੋਇਆ ਲਿਖਦੇ ਹਨ, ਯਥਾ :-

ਚੰਦੂ ਦੁਸ਼ਟ ਕੇ ਘਰ ਤੇ ਆਏ। ਇਹ ਤਟ ਐਰਾਵਤੀ ਨਹਾਏ।
ਜਪੁਜੀ ਪਾਠ ਕੀਨਿ ਇਕ ਮਨ ਤੇ। ਪੌਢਿ ਪਧਾਰੇ ਨਿਕਸੇ ਤਨ ਤੇ॥੪੦॥
ਸੁਨਿ ਸੁਨਿ ਲਵਪੁਰਿ ਕੀ ਬਡ ਸੰਗਤਿ॥ ਆਨਿ ਕਰਜੋ ਉਤਸਵ ਕਰ ਪੰਗਤਿ॥
ਸਬਦ ਕੀਰਤਨ ਫੂਲ ਬਿਸਾਲੇ॥ ਕਰਿ ਸਸਕਾਰਿ ਭਲੀ ਬਿਧਿ ਨਾਲੇ॥੪੧॥

ਫੇਰ ਰਾਸ ੪ ਅੰ: ੬੪: ਦੇ ਅੰਕ ੩੯ ਵਿਚ ਬੀ ਲਿਖਯਾ ਹੈ :-

ਚੰਦਨ ਚਿਖਾ ਜਲਾਇ ਸਰੀਰ॥

ਇਸੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੂਰਜ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਤੋਂ ਪੁਰਾਣਾ ਮਹਿਮਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਛੰਦਾ ਬੰਦੀ ਹੈ, ਉਸ ਵਿਚ ਐਉਂ ਲਖਯਾ ਹੈ :-

ਮਿਲ ਸੰਗਤ ਬੇਬਾਨ ਬਨਾਇਆ। ਅਖੰਡ ਭਜਨ ਸਤਿਗੁਰ ਗੁਨ ਗਾਇਆ।
ਇਸਨਾਨ ਕਰਾਇ ਨਿਰਮਲ ਤਨ ਦਿਆਲ। ਪਹਿਰਾਏ ਬਸਤ੍ਰ ਪਾਵਨ ਤਿਹ ਕਾਲ।
ਐਰਾਵਤੀ ਨਦੀ ਪਰ ਲਿਆਏ। ਚੰਦਨ ਚਿਤਾ ਪਰ ਆਨ ਰਖਾਏ।
ਪਾਵਨ ਦੇਹ ਕਰਾ ਸਿਸਕਾਰ। ਤੀਨ ਲੋਕ ਭਇਆ ਜੈ ਜੈ ਕਾਰ।੪੩।

(ਮਹਿਮਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼, ਸਾਖੀ ੧੪੩)

ਮਹਿਮਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਵਾਰਤਕ ਜੋ ਉਸ ਤੋਂ ਬੀ ਪੁਰਾਣਾ ਗ੍ਰੰਥ ਹੈ ਐਉਂ ਲਿਖਦਾ ਹੈ :

ਦੀਨ ਦਿਆਲ ਪਰਮ ਗੁਰੂ ਜਗਤ ਉਧਰਣਿ ਅਪਨੀ ਇਛਾ ਸਿਉਂ ਅਪਨੇ ਅਬਿਨਾਸੀ ਪਦ ਮੈ ਲੀਨ ਭਏ, ਜੋਤੀ ਜੋਤਿ ਸਮਾਣੀ। ਸਰਬਤ ਸੰਗਤ ਨੇ ਸੁੰਦਰ ਬਿਬਾਨ ਬਨਾਇ ਕਰ ਪਰਮ ਪਵਿਤ੍ਰ ਸਰੀਰ ਕੋ ਲੇਕਰ ਸਸਕਾਰ ਕੀਆ, ਕੀਰਤਨ ਭਜਨ ਹੋਇਆ।

(ਪੰਨਾ ੯੪ ਲਿਖਤੀ)

੪੮. ਇਸ ਕੁਰਬਾਨੀ ਦੇ ਕ੍ਰਿਸ਼ਮੇ

ਸੰਗੀਤ ਤੇ ਕਾਵ੍ਯ ਆਦਿ ਕੋਮਲ ਉਨਰਾਂ ਦੇ ਪਰਮ ਗਯਾਤਾ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਰਸਿਕ ਵੈਰਾਗੀ ਤੇ ਪਰਮ ਉੱਚ ਰਸੀਏ, ਫਿਲਸਫੇ ਤੇ ਦਾਰਸਨਿਕ ਵਿਦਯਾ ਦੇ ਸਿਰਮੌਰ, ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਦਰੋਂ ਆਏ ਪੈਗੰਬਰ ਤੇ ਅਵਤਾਰ, ਹਾਂ ਹਾਂ ਨਿਰੇ ਅਵਤਾਰ ਨਹੀਂ ਪਰ ਗੁਰ ਅਵਤਾਰ, ਕਿਸ ਇਨਸਾਨੀ ਸੰਗ-ਦਿਲੀ ਦੀ ਕਸ਼ਟਣੀਆਂ ਵਾਲੀ ਪੀੜਾ ਨੂੰ ਕਿਸ ਅਡੋਲਤਾ ਨਾਲ ਸਹਾਰਦੇ ਰਹੇ? ਹਾਂ ਐਡੀ ਸੁਹਲ ਭਾਵਾਂ ਨਾਲ ਭਰੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਕਿਸ ਵਹਿਸ਼ੀਆਨਾ ਤਸੀਹਿਆਂ ਨਾਲ ਸਮਾਪਤ ਕੀਤੀ

ਗਈ, ਵਾਚਕੇ ਹੋਸ਼ ਹੋਸ਼ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦੀ। ਹੈਰਾਨੀ ਦੀ ਹੱਦ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦੀ ਕਿ ਜਿਸ ਬੇਰਹਿਮੀ ਨਾਲ ਕੀਤੇ ਗਏ ਵਾਕਿਆਂ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਦਿਆਂ ਨੈਣ ਵਹਿੰਦੇ ਨਹੀਂ ਠੱਲੇ ਰਹਿੰਦੇ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਲਿਖਦਿਆਂ ਹਥ ਕੰਬਦੇ, ਦਿਲ ਧੜਕਦਾ ਤੇ ਕਲਮ ਰੁਕ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਉਹ ਕੌਣ ਦਿਲ ਸਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਓਹ ਕਹਿਰ ਰਵਾ ਰਖੇ, ਉਹ ਕੌਣ ਇਨਸਾਨ ਸਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਓਹ ਕਹਿਰ ਅਪਣੇ ਹਥੀਂ ਵਰਤਾਏ? ਇਨਸਾਨ ਦੀ ਸੰਗਦਿਲੀ, ਹਾਂ ਸਭ ਜਾਨਵਰਾਂ ਤੋਂ ਅਸ਼ਰਫ ਇਨਸਾਨ ਦੇ ਹੀ ਹੱਥੋਂ ਐਸੇ ਜ਼ੁਲਮ ਹੋਣੇ ਇਨਸਾਨ ਦੀ ਨੀਵੀਂ ਖਸਲਤ ਦੇ ਅਤਜੰਤਤਾ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਹਨ, ਜੋ ਖਸਲਤ ਕਿ ਵਹਿਸ਼ੀ ਪਨੇ ਵਿਚ ਦਰਿੰਦਿਆਂ ਨੂੰ ਬੀ ਪਿੱਛੇ ਛੋੜ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਦਰਿੰਦਾ ਪੇਟ ਜ਼ਾਲਮ ਖਾਤਰ ਨਿਰਦਯਤਾ ਕਰ ਬੈਠਦਾ ਹੈ, ਇਹੋ ਇਨਸਾਨ ਉਸਨੂੰ ਦੇਖਕੇ ਮਾੜਾ ਆਖਦਾ ਹੈ : ਪਰ ਆਪ ਇਨਸਾਨ ਆਪਣੇ ਖੋਟੇ ਭਾਵਾਂ ਹੇਠ ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਵੱਧ ਵਹਿਸ਼ੀਪਨੇ ਕਰ ਗੁਜ਼ਰਦਾ ਹੈ, ਫੇਰ ਇਨਸਾਨ ਕਹਿਲਾਉਣ ਦਾ ਫ਼ਖਰ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਪਰ ਦੇਖੋ ਇਸੇ ਦਰਦਨਾਕ ਹੋਣੀ ਦੀ ਵਿਸਮਾਦ ਪੈਦਾ ਕਰ ਦੇਣ ਵਾਲੀ ਤੇ ਸਿਫਤ ਸਲਾਹ ਵਿਚ ਡੋਬ ਦੇਣ ਵਾਲੀ ਇਕ ਹੋਰ 'ਤਸਵੀਰ', ਉਹ ਹੈ ਇਹ ਕਿ ਇਤਨੀ ਬੜੀ ਕੋਮਲ ਹੁਨਰਾਂ ਤੇ ਸੂਹਲ ਭਾਵਾਂ ਦੀ ਮਾਲਕ ਵਜਕਤੀ ਕੀਕੂੰ ਸਹਨਸ਼ੀਲਤਾ ਨਾਲ, ਕਿਸ ਸਹਾਰੇ ਨਾਲ, ਕਿਸ ਅਡੋਲ ਅਹਿੱਲ ਧੈਰਯ ਨਾਲ ਵਹਿਸ਼ੀਆਨਾ ਜੁਲਮਾਂ ਤੇ ਅਸਹਿ ਕਸ਼ਟਾਂ ਨੂੰ ਸਹਾਰਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਸੋਚਕੇ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਨਾਲ 'ਗੁਰ ਅਰਜਨ ਵਿਟਹੁ ਕੁਰਬਾਣੀ' ਦੀ ਸੱਦ ਆ ਮੁਹਾਰੀ ਕਲੇਜੇ ਤੋਂ ਗੂੰਜ ਉਠਦੀ ਹੈ।

ਤੀਸਰਾ ਦ੍ਰਿਸ਼ਜ-ਇਸ ਅਸਹਿ ਕਸ਼ਟਣੀਆਂ ਦੀ ਸੱਚੀ ਦਾਸਤਾਨ ਤੋਂ ਓਹ ਸੁਮਤਿ ਉੱਭਰ ਖੜੋਂਦੀ ਹੈ ਜੋ ਪ੍ਰਜਾ ਦਾ ਰੰਗ ਪਲਟ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਉਹ ਦਬੇਲ ਕੌਮ, ਜੋ ਪਠਾਣਾਂ ਦੇ ਰਾਜ ਹੇਠ ਜ਼ੁਲਮ ਸਹਿ ਸਹਿ ਕੇ ਮਰਦਊ ਗੁਆ ਬੈਠੀ ਸੀ, ਜੋ ਬਾਬਰ ਦੀ ਕਤਲਾਮ ਤੋਂ ਸਹਿਮ ਖਾਕੇ ਇਨਸਾਨੀਅਤ ਤੋਂ ਨੀਵੀਂ ਹੋ ਗਈ ਸੀ, ਜਿਸਨੂੰ ਮਾੜਾ ਜੇਹਾ ਸਾਹ ਅਕਬਰ ਦੇ ਸਮੇਂ ਅਜੇ ਆਇਆ ਹੀ ਸੀ ਤੇ ਹੁਣ ਫੇਰ ਉਹੋ ਇਸਲਾਮੀ ਤਅੱਸਬ, ਜਿਸਨੇ ਹਿੰਦ ਨਪੀੜ ਘੱਤਿਆ ਸੀ, ਜਹਾਂਗੀਰ ਵਰਗੇ ਅਬਿਵਸਥਿਤ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਦੀ ਦਿਲ-ਪਟਾਰੀ ਵਿਚੋਂ ਫੁੰਕਾਰੇ ਮਾਰ ਉੱਠਿਆ। ਉਸ ਦੁਬੇਲ ਕੌਮ ਵਿਚ ਇਸ ਮਹਾਂਪੁਰਖ, ਮਹਾਂ ਗੁਰੂ ਤੇ ਮਹਾਨ ਕਲਾ ਕੌਸਲੀਏ ਦੀ ਕਸ਼ਟ ਝੱਲਣੀ ਤੇ ਜਿੰਦ ਵਾਰਨੀ ਨੇ ਨਵੀਂ ਜਿੰਦ ਫੂਕ ਦਿੱਤੀ। ਹਾਂ; ਉਸ ਵਿਚ ਅਹਿਸਾਸ ਆ ਗਿਆ ਕਿ ਬਦੇਸ਼ੋਂ ਆਈ ਮੁਗਲੀਆ ਹਕੂਮਤ ਦਾ ਟਾਕਰਾ ਅਸੀਂ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਾਂ। ਜਿਸ ਕ੍ਰੋੜਾਂ ਦੀ ਹਿੰਦ ਆਬਾਦੀ ਵਿਚੋਂ ਮਹਮੂਦ ਗਜ਼ਨਵੀ ਸੋਮਨਾਥ ਦਾ ਮੰਦਰ ਢਾਹਕੇ ਅਰਬਾਂ ਰੁਪੈ ਦੇ ਜ਼ੁਾਹਰਤ ਤੇ ਸੋਨਾ ਚਾਂਦੀ ਇਕ ਮੁੱਠੀ ਭਰ ਪਠਾਣਾਂ ਦੀ ਫੌਜ ਨਾਲ ਲੁੱਟ ਕੇ ਲੈ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਕ੍ਰੋੜਾਂ ਹਿੰਦ ਵਾਸੀ ਤੱਕਦੇ ਹੀ ਰਹਿ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਹਾਂ ਉਸ ਦੁਬੇਲ ਤੇ ਹੀਣੀ ਹੋ ਚੁਕੀ ਪਰਜਾ ਵਿਚ ਇਹ ਦਿਲਕਾਹ ਸ਼ਹਾਦਤ ਇਹ ਦੀਦਾਰਾ ਦੇ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਅਸੀਂ ਏਸਨੂੰ ਭੰਨ ਕੇ ਸੁਤੰਤ੍ਰ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਾਂ। ਇਹ ਉਸ ਪਵਿਤ੍ਰ ਖੂਨ ਦੇ ਲਾਹੌਰ ਦੇ ਰੇਤ ਬਲਿਆਂ ਵਿਚ ਡਿਗੀਆਂ ਬੂੰਦਾਂ ਦਾ ਜਾਦੂ ਭਰਿਆ ਬੂਟਾ ਉਗ ਖੜੋਤਾ।

ਚੌਥੀ ਹੋਰ ਇਕ ਗਲ-ਸਾਰੇ ਭਗਤ ਦੁਖਾਂ ਵੇਲੇ ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਸਹਾਯਤਾ ਮੰਗਦੇ ਆਏ ਤੇ ਸਹਾਯਤਾ ਮਿਲਦੀ ਆਈ। ਵਾਚੋ ਪ੍ਰਹਿਲਾਦ ਦੇ ਬਚਾਉ[੧], ਕਬੀਰ ਜੀ ਨੂੰ ਡੁੱਬਣ ਨਾ ਦੇਣਾ[੨] ਨਾਮਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਗਾਂ ਦੀ ਉਠਣੀ[੩], ਪਰ ਅੱਜ ਦੇਖੋ, ਅੱਜ ਏਸ ਸੂਹਲ ਜਿੰਦੜੀ ਨੇ, ਇਸ ਮਲੂਕ ਜਾਨ ਨੇ, ਇਸ ਕਲਾ ਕੌਸਲੀਏ ਮੁਲਾਯਮ ਦੇਹ ਵਾਲੇ ਦਾਤੇ ਨੇ ਉਲਟਾ ਦਿਖਾਈ। ਕੀਹ ਸਬਕ

---

੧. ਹਰਣਾਖਸੁ ਨਖੀ ਬਿਦਾਰਿਆ ਪ੍ਰਹਿਲਾਦੁ ਲੀਆ ਉਬਾਰਿ॥ (ਭੈਰਉ ਮਹਲਾ ੩-੨੦)

੨. ਗੰਗਾ ਕੀ ਲਹਿਰ ਮੇਰੀ ਟੁਟੀ ਜੰਜੀਰ॥ ਮ੍ਰਿਗਛਾਲਾ ਪਰ ਬੈਠੇ ਕਬੀਰ॥ (ਭੈਰਉ ਕਬੀਰ ਜੀ)

੩. ਨਾਮਾ ਪ੍ਰਣਵੈ ਸੇਲ ਮਸੇਲ॥ ਗਉ ਦੁਹਾਈ ਬਛਰਾ ਮੇਲਿ॥ (ਭੈਰਉ ਨਾਮ ਦੇਵ)

ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਜੋ ਕੁਛ ਆਵੇ ਸਹੋ, ਸਹਾਰੋ, ਭਾਣਾ ਸਮਝੋ ਤੇ ਭਾਣਾ ਮਿੱਠਾ ਕਰਕੇ ਮੰਨੋ। ਅਪਣੇ ਤੇ ਕਸ਼ਟ ਝੱਲ ਕੇ ਸਰਬ ਸਾਧਾਰਨ ਨੂੰ ਮੱਤ ਦਿੱਤੀ ਕਿ ਜ਼ਾਲਮ ਦਾ ਜ਼ੁਲਮ ਸਹਾਰੋ ਪਰ ਅਸੂਲ ਨਾ ਛੋੜੋ, ਸਤਜ ਹਥੋਂ ਨਾ ਦਿਓ। ਗਊ ਜਿਵਾ ਕੇ, ਨਾ ਡੁਬਕੇ ਜ਼ਾਲਮ ਜ਼ੁਲਮੋਂ ਨਾ ਟਲਿਆ ਪਰ ਹੁਣ ਦੂਜਾ ਪੱਖ ਲਓ। ਝੱਲੋ ਤੇ ਝੱਲਕੇ ਨਿਜ ਤਾਣ ਵਧਾਓ ਤੇ ਜ਼ਾਲਮ ਨੂੰ ਜ਼ੁਲਮ ਕਰਨੋਂ ਅਪਾਹਜ ਕਰ ਦਿਓ। ਇਹ ਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਜ਼ਾਲਮਾਂ ਤੋਂ ਆਜ਼ਾਦ ਕਰਾਉਣ ਲਈ ਮੱਤਿ ਸਿਖਾਈ। ਜਾਣਦੇ ਸਨ ਕਿ ਜਾਨ ਪਿਆਰੀ ਕਰਨੀ ਤੇ ਸੱਚ ਨੂੰ ਛੱਡਣਾ ਸੌਖਾ ਕੰਮ ਹੈ, ਪਰ ਜਾਨ ਪਿਆਰੀ ਕਰਨੀ ਗੁਲਾਮੀ ਦਾ ਜੀਵਨ ਲੈਣਾ, ਜ਼ਿੱਲਤ ਦਾ ਜੀਵਨ ਹੈ, ਉਸ ਤੋਂ ਮਰਨਾ ਸ੍ਰੇਸ਼ਟ ਹੈ। ਹਰ ਕੋਈ ਪ੍ਰਹਿਲਾਦ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ, ਹਰ ਕੋਈ ਕਬੀਰ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ, ਹਰ ਕੋਈ ਵਿਚ ਉਹ ਜੀਵਨ ਕਿਵੇ ਆਵੇ ਕਿ ਉਹ ਜ਼ਿਲਤ ਦੇ ਜੀਵਨ ਨਾਲੋਂ ਇੱਜ਼ਤ ਦੀ ਮੌਤ ਨੂੰ ਉੱਚਾ ਸਮਝੇ। ਇਹ ਹੋਰ ਗੱਲ ਸੀ ਜੋ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਪ੍ਰਜਾ ਨੂੰ ਸਿਖਾਈ, ਉਪਦੇਸ਼ ਮਾਤ੍ਰ ਨਾਲ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਦੁਖ ਪੀੜਾ ਕਸ਼ਟ ਆਪ ਸਹਿ ਸਹਿ ਕੇ ਸਿਖਾਈ। ਜੇ ਆਪ ਨਾ ਸਹਿੰਦੇ ਤਾਂ ਸਿਖ ਪੰਜ ਕਤਲਾਮਾਂ ਕੀਕੂੰ ਸਹਾਰਦੇ ਤੇ ਫੇਰ ਜੀਊਂਦੇ ਰਹਿੰਦੇ? ਏਹ ਹਨ ਨਜ਼ਾਰੇ, ਏਹ ਹਨ ਸਬਕ, ਏਹ ਹਨ ਅਮਲੀ ਤਾਲੀਮਾਂ ਜੋ ਇਸ ਅਦੁਤੀ ਸ਼ਹਾਦਤ ਨੇ ਬਖਸ਼ੀਆਂ।

੪੯. ਇਤਿਹਾਸਕ ਖੋਜ

ਗੁਰ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸੂਰਜ ਗ੍ਰੰਥ ਦੀ ਚੌਥੀ ਰਾਸ ਦੇ ਅੰਸੂ ੨੯ ਅੰਕ ੧੩ ਦੀ ਟੂਕ ਵਿਚ ਦੱਸ ਆਏ ਹਾਂ ਕਿ ਮਹਿਮਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਨੇ ਕੇਵਲ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਵਲੋਂ ਸ਼ਾਹਜ਼ਾਦੇ ਖੁਸਰੋ ਨੂੰ ਰੋਟੀ ਦੇਣੀ ਲਿਖੀ ਹੈ, ਯਥਾ :-

ਸੋ ਬਡਾ ਦੁਖੀ ਤਾਂ ਪਰ ਭਈ ਆਫ਼ਤ।
ਦੇਖ ਦਿਆਲ ਗੁਰ ਕਰੀ ਜ਼ਿਆਫ਼ਤ।
ਤਾਕੋ ਖਾਨ ਪਾਨ ਸਭ ਦੀਆ।
ਨਿਜ ਕਰ ਗੁਜਰਾਨ ਕੂਚ ਤਿਨ ਕੀਆ।

ਕਿਸੇ ਨੇ ਉਸੇ ਸਮੇਂ ਅੱਖੀਂ ਦੇਖੀ ਲਿਖੀ ਹੋਵੇ, ਐਸੀ ਕੋਈ ਲਿਖਤ ਅਜੇ ਨਹੀਂ ਮਿਲੀ, ਤੇ ਇਹ ਗੱਲ ਕਿ ਸਚਮੁਚ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਖੁਸਰੋ ਮਿਲਿਆ ਸੀ, ਨਿਸਚੇ ਸਿੱਧ ਕਿਸੇ ਨੇ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ, ਪਰੰਤੂ ਜੇ ਇਹ ਗੱਲ ਸੱਚ ਬੀ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਕੋਈ ਅਣੋਖੀ ਗਲ ਨਹੀਂ। ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੂੰ ਸਭ ਮਿਲਣੇ ਵਾਲੇ ਲੰਗਰੋਂ ਪ੍ਰਸ਼ਾਦਿ ਛਕਦੇ ਸੀ, ਅਕਬਰ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਨੇ ਵੀ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਪਾਸ ਆਕੇ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੇ ਗ੍ਰਿਹਿ ਦਾ ਓਗਰਾ ਛਕਿਆ ਸੀ। ਹਰੀਪੁਰ ਵਾਲੇ ਰਾਜੇ ਵੀ ਲੰਗਰ ਦਾ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ਛਕਿਆ ਸੀ। ਜੋ ਜਿੱਥੇ ਕਿ ਅਟੁੱਟ ਲੰਗਰ ਦਾ ਅਸੂਲ ਵਰਤੋਂ ਵਿਚ ਸੀ ਤੇ ਬਿਨਾਂ ਲਿਹਾਜ਼ ਜ਼ਾਤ ਜਨਮ ਤੇ ਕੁਲ ਦੇ ਸਭ ਨੂੰ ਰੋਟੀ ਮਿਲਦੀ ਸੀ, ਉਥੇ ਜੇ ਸ਼ਾਹਜ਼ਾਦੇ* ਨੇ ਰੋਟੀ ਮੰਗੀ ਤੇ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ ਦਿੱਤੀ ਤਾਂ ਅਪਣੇ ਅਸੂਲ ਤੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਠੀਕ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਆਤਮਕ ਤੇ ਸਦਾਚਰਕ

*ਮਕਾਲਿਫ਼ ਲਿਖਦਾ ਹੈ ਕਿ ਅਕਬਰ ਨੇ ਤਖਤ ਖੁਸਰੋ ਆਪਣੇ ਪੋਤ੍ਰੇ ਨੂੰ ਦੇਣਾ ਕਿਹਾ ਸੀ, ਪਰ ਜਹਾਂਗੀਰ ਨੇ ਤਖਤ ਸਾਂਭ ਲਿਆ ਸੀ, ਇਸ ਕਰਕੇ ਉਹ ਆਗਰੇ ਤੋਂ ਨੱਠਾ ਸੀ ਕਿ ਪੰਜਾਬ ਅਫ਼ਗਾਨਸਤਾਨ ਮੈਂ ਲੈ ਲਵਾਂ। ਪਰ ਇਹ ਗਲ ਸਾਰੀ ਠੀਕ ਨਹੀਂ। ਅਕਬਰ ਆਪ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀ ਗਦੀ ਸਲੀਮ ਆਪਣੇ ਪੁੱਤ੍ਰ ਤੇ ਖੁਸਰੋ ਦੇ ਪਿਓ ਨੂੰ ਦੇ ਗਿਆ ਸੀ। ਖੁਸਰੋ ਜਦ ਪੰਜਾਬ ਨੂੰ ਗਿਆ ਹੈ ਤਾਂ ਆਗਰੇ ਦੇ ਕਿਲ੍ਹੇ ਵਿਚ ਨਜ਼ਰਬੰਦੀ ਵਿਚੋਂ ਨੱਠ ਕੇ ਗਿਆ ਹੈ।

ਅਸੂਲਾਂ ਨੂੰ ਮੁਹਰੇ ਰੱਖਣਾ ਹੈ, ਤੇ ਕਿਸੇ ਭੈ ਤੋਂ ਡਰ ਕੇ ਅਸੂਲ ਨਹੀਂ ਤੋੜਨੇ; ਹਉਮੈ ਵਿਚ ਆਫਰੇ ਜਰਵਾਣੇ ਹਾਕਮਾਂ ਤੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਨੇ ਜੇ ਨਹੀਂ ਸਮਝਣਾ ਤਾਂ ਨਾ ਸਮਝਣ। ਕੁਛ ਬਰਸ ਹੋਏ 'ਹੋਮ ਲਾਇਬਰੇਰੀ ਕਲੱਬ' ਦੇ ਨਾਮ ਹੇਠ ਇਕ ਕਿਤਾਬ ਛਪੀ ਸੀ, 'ਦੀ ਗਰੇਟ ਮੈਂਨ ਆਫ ਇੰਡੀਆ', ਇਸ ਵਿਚ ਜਹਾਂਗੀਰ ਉਤੇ ਇਕ ਲੇਖ ਸੀ ਜੋ ਐਚ, ਜੀ. ਗਲਿਨਸਨ ਸੀ. ਆਈ. ਈ. ਵਲੋਂ ਲਿਖਿਆ ਗਿਆ ਛਪਿਆ ਸੀ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸ਼ਾਹਜ਼ਾਦਾ ਖੁਸਰੋ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਵਲੋਂ ਦਿੱਤੀ ਸਹਾਇਤਾ ਪਰ ਉਸ ਪੁਸਤਕ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਹੈ :-

"The Sikh Pontiff Arjun gave him a sum of money and his blessings not because he was a prince. but because he was needy and friendless".

ਅਰਥਾਤ-ਸਿਖ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਨੇ ਉਸ (ਖੁਸਰੋ) ਨੂੰ ਕੁਛ ਰਕਮ ਤੇ ਅਪਣੀ ਅਸ਼ੀਰਵਾਦ ਜੋ ਦਿੱਤੀ ਸੀ ਤਾਂ ਇਸ ਲਈ ਨਹੀਂ ਕਿ ਉਹ ਸ਼ਾਹਜ਼ਾਦਾ ਸੀ ਪਰ ਇਸ ਲਈ ਕਿ ਉਹ ਲੋੜਵੰਦ ਤੇ ਮਿਤ੍ਰ-ਹੀਨ ਸੀ।

ਇਸ ਲੇਖਕ ਦੇ ਲਫ਼ਜ਼ ਸਾਡੇ ਮਹਿਮਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਦੇ ਲੇਖ ਨਾਲ ਹੀ ਮਿਲਦੇ ਜੁਲਦੇ ਹਨ ਕਿ ਇਸ ਕਰਕੇ ਮਦਦ ਨਹੀਂ ਸੀ ਦਿਤੀ ਕਿ ਉਹ ਸ਼ਾਹਜ਼ਾਦਾ ਸੀ ਪਰ ਇਸ ਕਰਕੇ ਕਿ ਲੋੜਵੰਦ ਸੀ ਤੇ ਮਿਤ੍ਰ ਹੀਨ ਸੀ ਤੇ ਉਸ ਉਤੇ ਇਕ ਆਫਤ ਆ ਪਈ ਸੀ।

ਜੇ ਕਰ ਦੂਸਰਾ ਪਹਿਲੂ ਲਿਆ ਜਾਵੇ ਤੇ ਇਹ ਸੋਚਿਆ ਜਾਏ ਕਿ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨਾਲ ਖੁਸਰੋ ਦਾ ਕੋਈ ਪਹਿਲਾ ਮੇਲ ਜੋਲ ਸੀ, ਜਿਵੇਂ ਉਸਦਾ ਈਸਾਈਆਂ ਨਾਲ ਸੀ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਉਹ ਬੜਾ ਸਤਿਕਾਰ ਕਰਦਾ ਸੀ; ਜੈਸਾ ਕਿ ਤਦੋਂ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ ਸਫੀਰ ਸਰ ਥਾਮਸਰੋ ਲਿਖਦਾ ਹੈ, ਸੋ ਕਿਸੇ ਪਹਿਲੇ ਤਅੱਲਕ ਕਰਕੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਪਾਸ ਆਇਆ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਉਸ ਪਹਿਲੀ ਵਾਕਫੀ ਕਰਕੇ ਉਸਨੂੰ ਜਹਾਂਗੀਰ ਤੋਂ ਚੰਗਾ ਜਾਣਕੇ ਮਦਦ ਦਿਤੀ ਤਦ ਸਾਨੂੰ ਕੋਈ ਲਿਖਤ ਸਿਖਾਂ ਦੀ, ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦੀ, ਕਿ ਈਸਾਈਆਂ ਦੀ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦੀ ਕਿ ਕਦੇ ਪਹਿਲੋਂ ਉਹ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਮਿਲਿਆ ਹੋਵੇ ਯਾ ਆਗਰੇ ਕਿ ਦਿਲੀ ਦੇ ਸਿਖਾਂ ਨਾਲ ਕੋਈ ਉਸਦਾ ਮੇਲ ਜੋਲ ਹੋਇਆ ਹੋਵੇ। ਨਾ ਉਸਦੀ ਬਗਾਵਤ ਦੀ ਵਿਉਂਤ ਨਾਲ, ਜੋ ਆਗਰੇ ਦੇ ਕਿਲ੍ਹੇ ਵਿਚ ਜੰਮੀ, ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਕੋਈ ਵਾਸਤਾ ਕਿਸੇ ਲੇਖਕ ਨੇ ਲਿਖਿਆ ਹੈ।

ਜੇਕਰ ਦਲੀਲ ਦੀ ਖਾਤਰ ਇਹ ਫਰਜ਼ ਕਰ ਬੀ ਲਓ ਕਿ ਭਾਵੇਂ ਵਾਕਫੀ ਵਾਸਤਾ ਤਾਂ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਸੀ ਪਰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਖੁਸਰੋ ਦੀ ਤਾਰੀਫ ਸੁਣੀ ਹੋਈ ਸੀ ਤੇ ਓਹ ਜਾਣਦੇ ਸਨ ਕਿ ਪਰਜਾ ਦੀ ਭਲਿਆਈ ਲਈ ਖੁਸਰੋ ਦਾ ਰਾਜ ਜਨਤਾ ਲਈ ਸੁਖਦਾਈ ਹੋਵੇਗਾ, ਇਸ ਪਰਸੁਆਰਥ ਦੇ ਨੁਕਤੇ ਤੋਂ ਉਸਨੂੰ ਘਰ ਆਏ ਨੂੰ ਕੁਛ ਮਦਦ ਦਿੱਤੀ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਬੀ ਇਹੋ ਮੰਨਣਾ ਪਏਗਾ ਕਿ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਪਰਸੁਆਰਥ ਲਈ ਐਸਾ ਜਾਨ ਹੂਲਵਾਂ ਪਰਉਪਕਾਰ ਕੀਤਾ; ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸ਼ਹਾਦਤ ਦੀ ਕੀਮਤ ਕੂਤ ਕਿਸੇ ਪਹਿਲੂ ਤੋਂ ਬੀ ਸੋਚੋ, ਘਟਦੀ ਨਹੀਂ। ਕਿਉਂਕਿ ਆਪ ਜੀ ਦੀ ਸ਼ਹਾਦਤ ਦੀ ਕੇਂਦ੍ਰੀ ਵਜਹ ਤਾਂ ਤੁਜ਼ਕ ਜਹਾਂਗੀਰੀ ਤੋਂ ਲੱਭ ਗਈ ਹੈ ਕਿ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਪਹਿਲੇ ਤੋਂ ਹੀ ਇਸ ਇਰਾਦੇ ਵਿਚ ਸੀ ਕਿ 'ਦੁਕਾਨ ਉਠਾ ਦੇਵੇ ਯਾ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਦਾਖਲ ਇਸਲਾਮ ਕਰ ਲਵੇ*।'

ਸੋ ਹੁਣ ਪੱਜ ਯਾ ਬਹਾਨਾ ਮਿਲ ਗਿਆ, ਚਾਹੋ ਉਹ ਕੂੜੀ ਊਜ ਸੀ, ਚਾਹੋ ਬਾਤ ਦਾ ਬਤੰਗੜ ਬਣ ਗਿਆ, ਚਾਹੋ ਲੋੜਵੰਦ ਤੇ ਮਿਤ੍ਰ ਹੀਨ ਦੀ ਮਦਦ ਬਗਾਵਤ ਵਿਚ ਸਮਝੀ ਗਈ ਤੇ ਚਾਹੋ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਪਰਜਾ ਦੇ ਸੁਖ ਨੂੰ ਮੁੱਖ ਰਖਕੇ ਕੁਛ ਮਦਦ ਦਿੱਤੀ ਤੇ ਓਹ ਬਗਾਵਤ ਵਿਚ ਸਰੀਹਨ ਮਦਦ ਕਹੀ ਗਈ; ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਹਰ ਹਾਲ ਵਿਚ ਸ਼ਹਾਦਤ ਸੀ।

---

*ਜਹਾਂਗੀਰ ਦੀ ਆਪਣੀ ਇਹ ਲਿਖਤ ਇਸੇ ਲੇਖ ਵਿਚ ਅਗੇ ਆਵੇਗੀ।

ਜ਼ਰਾ ਗੌਰ ਕਰੋ ਕਿ ਜੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਦਾ ਮਤਲਬ ਕੇਵਲ 'ਯਾਸਾ' ਹੀ ਸੀ ਤਾਂ ਫੌਰਨ ਕਤਲ ਕਿਉਂ ਨਾ ਕੀਤੇ ਗਏ? ਖੇਚਲਾਂ ਦੇ ਦੇ ਕੇ ਵਿਚ ਵਿਚ ਵੇਹਲ ਦੇਣੀ ਇਸੇ ਲਈ ਸੀ ਕਿ ਦਾਖਲ ਇਸਲਾਮ ਹੋ ਜਾਣ ਤਾਂ ਹੁਣ ਬੀ ਬਚਾ ਲੈਣ। ਇਹ ਦਲੀਲ ਆਪਣੇ ਆਪ ਸਫੁਟ ਬੀ ਹੈ ਤੇ ਕਈ ਲੇਖਕਾਂ ਨੇ ਲਿਖੀ ਬੀ ਹੈ ਕਿ ਹਰ ਖੇਚਲ ਦੇਣ ਦੇ ਮਗਰੋਂ ਇਹ ਗਲ ਕਹੀ ਜਾਂਦੀ ਸੀ ਕਿ ਪਵਿਤ੍ਰ ਆਦਿ ਬੀੜ ਵਿਚ ਮੁਹੰਮਦ ਦੀ ਤਾਰੀਫ ਪਾ ਦਿਓ, ਇਹ ਗਲ ਦਾਖਲ ਇਸਲਾਮ ਹੀ ਕਰਨ ਦਾ ਕਾਇਲ ਹੈ। ਸੋ ਆਪ ਦੀ ਸ਼ਹਾਦਤ ਇਸ ਕਰਕੇ ਹੋਈ ਕਿ ਜਿੰਦ ਬਚਾਉਣ ਖਾਤਰ ਦਾਖਲ ਇਸਲਾਮ ਨਾ ਹੋਏ। ਜੋ ਕੁਛ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਨੇ ਲਿਖਿਆ ਸਾਰ ਇਹੋ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰੂ ਜੀ ਅਪਣੇ 'ਸਚ' ਤੇ ਟਿਕੇ ਰਹੇ, ਦੁਖ ਪਾਏ ਤੇ ਜਾਨ ਕੁਰਬਾਨ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਪਰ ਸਚ ਨਾ ਦਿਤਾ।

ਹੁਣ ਸੁਆਲ ਇਹ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜਦ 'ਅਗਲਬ' ਪਹਿਲੂ ਤੋਂ ਸ਼ਹਾਦਤ 'ਸਚੀ ਸ਼ਹਾਦਤ' ਦਿਸ ਪੈਂਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਹੋਰ ਇਤਿਹਾਸਿਕ ਖੋਜ ਦੀ ਕੀਹ ਲੋੜ ਹੈ?

ਸੱਚ ਟੋਲੀਦਾ ਹੈ ਸੱਚ ਦੀ ਖਾਤਰ, ਇਤਿਹਾਸਿਕ ਖੋਜ ਕਰੀਦੀ ਹੈ ਇਤਿਹਾਸਿਕ ਸਚਾਈ ਦੀ ਖਾਤਰ। ਕਿਸੇ ਆਪਣੇ ਖਯਾਲ ਮਾਤ੍ਰ ਨੂੰ ਯਾ ਪ੍ਰਯੋਜਨ ਨੂੰ ਸਿਰੇ ਚਾੜ੍ਹਨ ਦੇ ਬ੍ਰਿਥਾ ਯਤਨ ਨਹੀਂ ਕਰੀਦੇ।

ਇਹ ਬੀ ਮਨੋਰਥ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਖੋਜ ਜਾਰੀ ਰਹੇ ਤਾਂ ਅਗਲੇ ਆਉਣ ਵਾਲੇ ਖੋਜੀ ਇਸ ਤੋਂ ਅਗੇ ਹੋਰ ਖੋਜ ਕਰਨ ਤੇ ਇਹ ਪਹਿਲੀ ਖੋਜ ਕੀਤੀ ਕਰਾਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਮਿਲ ਜਾਏ।

ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀਆਂ ਵੀਚਾਰਾਂ ਕਰਕੇ ਅਗਲੇ ਸਫਿਆਂ ਤੇ ਖੋਜ ਅੰਕਿਤ ਹੈ।

੧. ਜਹਾਂਗੀਰ ਦੀ ਲਿਖਤ ਤੋਂ ਸਪਸ਼ਟ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮੁਸਲਮਾਨ ਦੋਖੀਆਂ ਨੇ, ਜੋ ਸਿੱਖੀ ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਨਾਲ ਖੁਣਸ ਰਹੇ ਸਨ, ਤੇ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦੇ ਸਿੱਖ ਬਣਨ ਪਰ ਵਧੇਰੇ ਦੁਖੀ ਸਨ, ਅਤੇ ਚੰਦੂ ਵਰਗੇ ਸੁਆਰਥੀਆਂ ਨੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਕੋਲੋਂ ਪਾ ਪਾ ਕੇ ਤੇ ਅਪਣੇ ਰੰਗਾਂ ਵਿਚ ਰੰਗ ਰੰਗਕੇ ਗਲਾਂ ਦੱਸਣੀਆਂ ਸਨ। ਕਿਸੇ ਕਿਹਾ: 'ਖੁਸਰੋ ਦੇ ਹੱਕ ਵਿਚ ਦੁਆ ਕੀਤੀ' (ਦੇਖੋ ਦਬਿਸਤਾਨ ਮਜ਼ਾਹਬ) : ਪਰ ਜਹਾਂਗੀਰ ਆਪ ਲਿਖਦਾ ਹੈ ਕਿ 'ਖੁਸਰੋ ਦੇ ਮੱਥੇ ਤੇ ਤਿਲਕ ਲਾਇਆ ਤੇ ਖਾਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਵਰਤਾਉ ਕੀਤਾ।' ਤਿਲਕ ਵਾਲੀ ਗਲ ਵੀ ਬਨਾਵਟੀ ਚੁਗਲੀ ਹੈ। ਜੋ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਵਰਤਾਓ ਨੂੰ ਵਧੇਰੇ ਸੰਗੀਨ ਕਰਨੇ ਲਈ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਦੱਸੀ ਗਈ ਹੈ। ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੇ ਘਰ ਵਿਚ ਤਿਲਕ ਕੇਵਲ ਆਪਣੇ ਜਾਨਸ਼ੀਨ ਨੂੰ ਦੇਂਦੇ ਸਨ, ਹੋਰ ਕਦੇ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਸਨ ਦੇਂਦੇ। ਅਕਬਰ ਤੀਸਰੇ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਪਾਸ ਆਇਆ ਤਿਲਕ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤਾ, ਇਕ ਰਾਜਾ ਤੀਸਰੇ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਪਾਸ; ਇਕ ਪੰਜਵੇਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਪਾਸ ਆਇਆ ਤਿਲਕ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤਾ। ਸੋ ਇਹ ਬੀ ਠੱਪੀ ਹੋਈ ਊਜ ਹੀ ਸੀ।

੨. ਭਾਈ ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਜੋ ਖਬਰ ਜਹਾਂਗੀਰ ਦਾ ਦਿਲ ਗੁਰਾਂ ਨਾਲ ਚੰਗੇ ਹੋਣ ਦੀ ਮਿਲੀ ਹੈ, ਠੀਕ ਨਹੀਂ। ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਇਹ ਕਿਸੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਪੱਖੀ ਤੋਂ ਸੁਣੀ ਹੈ, ਯਾ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਨੇ ਜੋ ਚੰਦੂ ਨੂੰ ਅਖੀਰ ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਜੀ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ ਇਸ ਗਲ ਤੋਂ ਉਸਨੂੰ ਨਿਰਦੋਸ਼ ਮੰਨ ਕੇ ਸ਼ਰਧਾਲੂ ਬੀ ਮੰਨ ਲਿਆ ਹੈ, ਪਰ ਜਹਾਂਗੀਰ ਦੀ ਲਿਖਤ ਦੱਸਦੀ ਹੈ ਕਿ ਉਸਦੇ ਜੀ ਵਿਚ ਸਖਤ ਤਅੱਸਬ ਭਰਿਆ ਪਿਆ ਸੀ, ਉਹ ਆਪ ਐਉਂ ਤੁਜ਼ਕੇ ਜਹਾਂਗੀਰ ਵਿਚ ਲਿਖਦਾ ਹੈ :-

''ਦਰ ਗੋਇੰਦਵਾਲ ਕਿ ਬਰ ਕਿਨਾਰੇ ਦਰਿਯਾਏ ਬਿਆਹ ਵਾਕਿਆ ਅਸਤ, ਹਿੰਦੂਏ ਬੂਦ ਅਰਜਨ ਨਾਮ ਦਰ ਲਿਬਾਸੇ ਪੀਰੀ-ਓ-ਸ਼ੈਖੀ, ਚੁਨਾਂਚਿ ਬਿਸ਼ੀਆਰੇ ਅਜ਼ ਸਾਦਹ ਲੋਹਾਨੇ ਹਨੂਦ ਬਲਕਿ ਨਾਦਾਨ ਵ ਸਫੀਹਾਨੇ ਇਸਲਾਮ ਰਾ ਮੁਕੱਯਦੇ ਅਤਵਾਰੋ ਔਜ਼ਾਏ ਖੁਦ ਸਾਖਤਹ ਕੋਸੇ ਪੀਰੀ ਓ-ਵਲਾਇਤ ਰਾ ਬਲੰਦ ਆਵਾਜ਼ਹ ਗਰਦਾਨੀਦਹ ਬੂਦ। ਓ ਰਾ ਗੁਰੂ

ਰਾ ਗੁਰੂ ਮੇ ਗੁਫ਼ਤੰਦ। ਵ ਅਜ਼ ਅਤਰਾਫ਼ੋ ਜਵਾਨਬ ਗੋਲਾਨੋ ਗੋਲ ਪ੍ਰਸਤਾਨ ਬਦੋ ਰੁਜੂਅ ਆਵੁਰਦਹ ਇਅਤਕਾਦੇ ਤਮਾਮ ਬ-ਓ ਇਜ਼ਹਾਰ ਮੇ ਕਰਦੰਦ। ਅਜ਼ ਸਿਰ ਚਹਾਰਪੁਸ਼ਤੇ ਓ ਈਂ ਦੁਕਾਨ ਰਾ ਗਰਮ ਮੇ ਦਾਸ਼ਤੰਦ। ਮੁੱਦਤਹਾ ਬ-ਖਾਤਿਰ ਮੇ ਗੁਜ਼ਸ਼ਤ ਕਿ ਈਂ ਦੁਕਾਨੇ ਬਾਤਿਲ ਰਾ ਬਰਤਰਫ ਬਾਇਦ ਸਾਖ਼ਤ ਯਾ ਓ ਰਾ ਦਰ ਜਿਰਗਹਏ ਅਹਿਲੈ ਇਸਲਾਮ ਦਰ-ਬਾਇਦ ਆਵੁਰਦ।"

ਅਰਥਾਤ "ਗੋਇੰਦਵਾਲ, ਜੋ ਕਿ ਦਰਿਯਾਇ ਬਿਆਸ ਦੇ ਕੰਢੇ ਤੇ ਹੈ; ਵਿਚ ਅਰਜਨ ਨਾਮੀ ਇਕ ਹਿੰਦੂ ਪੀਰੀ ਤੇ ਸ਼ੇਖੀ ਦੇ ਭੇਸ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ। ਚੁਨਾਂਚਿ ਸਿੱਧੇ ਸਾਦੇ ਹਿੰਦੂਆਂ ਵਿਚੋਂ ਬਹੁਤ ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ, ਬਲਕਿ ਮੂਰਖ ਤੇ ਬਿਅਕਲ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਨੂੰ ਭੀ ਆਪਣੀ ਬਣਾਈ ਰਹਿਤ ਬਹਿਤ ਦਾ ਧਾਰਨੀ ਬਣਾਕੇ ਆਪਣੀ ਪੀਰੀ ਤੇ ਗੁਰੂ ਪੁਣੇ ਦਾ ਢੋਲ ਬੜੇ ਜ਼ੋਰ ਸ਼ੋਰ ਨਾਲ ਵਜਾਇਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਉਸਨੂੰ ਗੁਰੂ ਕਹਿੰਦੇ ਸਨ। ਸਭਨਾਂ ਪਾਸਿਆਂ ਤੋਂ ਪੁਜਾਰੀਆਂ ਦੇ ਟੋਲਿਆਂ ਦੇ ਟੋਲੇ ਉਸ ਵਲ ਆਉਂਦੇ ਤੇ ਉਸ ਪਰ ਪੂਰਾ ਭਰੋਸਾ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਤਿੰਨ ਚਾਰ ਪੀੜੀਆਂ ਤੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇਸ ਦੁਕਾਨ ਨੂੰ ਗਰਮ ਕਰ ਰਖਿਆ ਸੀ। ਚਿਰ ਤੋਂ ਮੇਰੇ ਦਿਲ ਵਿਚ ਇਹ ਆਉਂਦੀ ਸੀ ਕਿ ਇਸ ਝੂਠੀ ਦੁਕਾਨ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਏ ਯਾ ਉਸ (ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਸਾਹਿਬ) ਨੂੰ ਦੀਨ ਇਸਲਾਮ ਦੀ ਜਮਾਤ ਵਿਚ ਲੈ ਆਂਦਾ ਜਾਏ।

ਇਹ ਉਸਦੇ ਆਪਣੇ ਲੇਖ ਤੋਂ ਸਾਬਤ ਹੈ ਕਿ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਦੇ ਦਿਲ ਵਿਚ ਤਅੱਸਬ ਤੇ ਵੈਰ ਪਹਿਲੋਂ ਤੋਂ ਸੀ, 'ਦੂਰ ਕਰ ਦੇਣਾ ਅਰਥਾਤ ਮੂਲੋਂ ਮਿਟਾ ਦੇਣਾ ਯਾ ਇਸਲਾਮ ਵਿਚ ਦਾਖਲ ਕਰ ਲੈਣਾ' ਉਸ ਦੇ ਜੀ ਵਿਚ ਪਹਿਲੋਂ ਤੋਂ ਹੀ ਆ ਰਹੀ ਸੀ। ਉਸਨੂੰ ਬਹੁਤ ਗੁੱਸਾ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦੇ ਸਿਖ ਬਣਨੇ ਦਾ ਸੀ। ਇਹ ਜ਼ਾਹਰ ਹੀ ਹੈ ਕਿ ਸੁਣੇ ਸੁਣਾਏ ਖਿਆਲ ਸਨ, ਜੋ ਗ਼ਾਲਬਨ ਚੁਗ਼ਲਖੋਰਾਂ ਦੇ ਪੁਚਾਏ ਹੋਏ ਸਨ। ਆਪੂੰ ਉਸਨੇ ਕੋਈ ਖੇਚਲ ਕਰਕੇ ਤਹਿਕੀਕਾਤ ਥੋੜਾ ਕੀਤੀ ਸੀ। ਫੇਰ ਬਾਕੀ ਜੋ ਬੇਅਦਬੀ ਦੇ ਵਾਕ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਨੇ ਲਿਖੇ ਹਨ ਉਸ ਤਅੱਸਬ ਭਰੇ ਦਿਲ ਤੋਂ ਹੋਰ ਆਸ ਹੀ ਕੀਹ ਹੋ ਸਕਦੀ ਸੀ। ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਵਲੋਂ ਬੇਅਦਬੀ ਦੇ ਵਾਕ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਘਬਰਾਉਣਾ ਨਹੀਂ ਚਾਹੀਦਾ, ਇਹ ਵਾਕ ਦਲੀਲ ਹਨ ਉਸਦੇ ਦਿਲ ਵਿਚ ਪਹਿਲੇ ਭਰੇ ਕੀਨੇ, ਵੈਰ ਤੇ ਤਅੱਸਬ ਦੀ।

੩. ਫਿਰ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਲਿਖਦਾ ਹੈ ਕਿ :-

"ਤਾ ਆਂਕਿ ਦਰੀਂ ਅੱਯਾਮ ਖੁਸਰੋ ਅਜ਼ਾਂ ਰਾਹ ਅਬੂਰ ਮੇ ਨਮੂਦ। ਈਂ ਮਰਦਕੇ ਮਜਹੂਲ ਇਰਾਦਾ ਕਰਦ ਕਿ ਮੁਲਾਜ਼ਮਤੇ ਓ ਦਰ ਯਾਫਤ। ਦਰ ਮਨਜ਼ਲੇ ਕਿ ਜਾ ਓ ਮੁਕਾਮੇ ਓ ਬੂਦ ਖੁਸਰੋ ਰਾ ਨਜ਼ੂਲ ਉਫ਼ਤਾਦ। ਆਮਦਹ ਓਰਾ ਦੀਦ; ਵ ਬਅਜ਼ੇ ਮੁਕੱਦਿਮਾਤ ਫ਼ਰਾਯਾਫਤਹ ਬ-ਓ ਰਸਾਨੀਦ ਵ ਬਰ ਪੇਸ਼ਾਨੀਏ ਓ ਅੰਗੁਸ਼ਤੇ ਅਜ਼ ਜ਼ੁਅਫ਼ਰਾਨ, ਕਿ ਬ-ਇਸਤਲਾਹੇ ਹਿੰਦੂਆਂ ਕ਼ਸ਼ਕ਼ਹ ਗੋਇਅੰਦ, ਕਸ਼ੀਦ ਵ ਆਂ ਰਾ ਸ਼ੰਗੂਨ ਮੇ ਦਾਨੰਦ। ਚੂੰ ਈਂ ਮੁਕੱਦਿਮਾ ਬ-ਮੁਸਾਮਿਅ ਜਾਹੋ ਜਲਾਲ ਮੇ ਰਸਦ ਵ ਬੁਤਲਾਨੇ ਓਰਾ ਬ-ਵਜਹ ਅਕਮਲ ਮੇ ਦਾਨਿਸ਼ਤਮ, ਅਮਰ ਕਰਦਮ ਕਿ ਓਰਾ ਹਾਜ਼ਿਰ ਸਾਖਤੰਦ ਵ ਮਸਾਕਨੋ ਮਨਾਜ਼ਲੋ ਫਰਜ਼ੰਦਾਨੇ ਓਰਾ ਬ-ਮੁਰਤਜ਼ਾ ਖਾਨ ਇਨਾਯਤ ਨਮੂਦਮ ਵ ਅਸਬਾਬੋ ਅਮਵਾਲੇ ਓ ਰਾ ਬਕੈਦੇ ਜ਼ਬਤ ਦਰ ਆਵੁਰਦਹ ਫਰਮੂਦਮ ਕਿ ਓਰਾ ਬ ਸਿਆਸਤ ਵ ਬ-ਯਾਸਾ* ਰਸਾਨੰਦ।"

ਅਰਥਾਤ-'ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਹੀ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਖੁਸਰੋ ਉਸ ਰਸਤੇ ਲੰਘਿਆ। ਇਸ......ਪੁਰਸ਼ (ਭਾਵ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ) ਇਰਾਦਾ ਕੀਤਾ ਕਿ ਉਸ (ਖੁਸਰੋ) ਨੂੰ ਮਿਲੇ। ਉਸ ਪੜਾ ਉਤੇ ਜਿੱਥੇ ਕਿ ਉਸ ਦੀ ਜਗਾ ਤੇ ਟਿਕਾਣਾ ਸੀ, ਖੁਸਰੋ ਦਾ ਉਤਾਰਾ ਹੋਇਆ। ਆ ਕੇ ਉਸਨੂੰ ਦੇਖਿਆ ਮਿਲਿਆ। ਕਈ ਗੱਲਾਂ ਕੀਤੀਆਂ ਤੇ ਕਈ ਮਾਮਲੇ ਉਸ ਨੂੰ ਪੁਚਾਏ ਤੇ ਉਸ ਦੇ ਮੱਥੇ ਪਰ ਆਪਣੀ ਉਂਗਲ ਨਾਲ ਕੇਸਰ ਦਾ, ਜਿਸਨੂੰ ਹਿੰਦੂ ਕ਼ਸ਼ਕ਼ਹ (ਤਿਲਕ) ਆਖਦੇ ਤੇ ਸ਼ਗਨ ਸਮਝਦੇ ਹਨ, ਲਾਇਆ। ਜਦ

*'ਯਾਸਾ' ਤੁਰਕੀ ਲਫ਼ਜ਼ ਹੈ, ਅਰਥ ਹੈ ਕਤਲ ਕਰਨਾ, ਲੁੱਟਣਾ, ਬਦਲਾ ਲੈਣਾ।

ਇਹ ਖਬਰ ਮੇਰੇ ਕੰਨਾਂ ਵਿਚ ਪਹੁੰਚੀ ਮੈਂ ਉਸਦੇ ਝੂਠ ਨੂੰ ਬੜੀ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਾਣਦਾ ਸਾਂ, ਮੈਂ ਹੁਕਮ ਦਿਤਾ ਕਿ ਉਸਨੂੰ ਹਾਜ਼ਰ ਕਰਨ, ਉਸਦੇ ਘਰ ਬਾਰ ਤੇ ਪੁਤ੍ਰਾਂ ਨੂੰ ਮੁਰਤਜ਼ਾ ਖਾਂ ਨੂੰ ਬਖਸ਼ ਦਿਤਾ ਤੇ ਉਸਦੇ ਮਾਲ ਜਾਇਦਾਦ ਨੂੰ ਜ਼ਬਤ ਕਰਕੇ ਮੈਂ ਹੁਕਮ ਦਿੱਤਾ ਕਿ (ਸਿਆਸਤ=) ਸ਼ਾਹੀ ਕਾਨੂੰਨ ਅਨੁਸਾਰ ਉਸਨੂੰ (ਯਾਸਾ-) ਕਤਲ ਦੀ ਕਰੜੀ ਸਜ਼ਾ ਦਿਤੀ ਜਾਵੇ।'

ਇਸ ਲਿਖਤ ਤੋਂ ਸਾਬਤ ਹੋਇਆ ਕਿ ਪਾਤਸ਼ਾਹ, ਜਿਸਦੇ ਦਿਲ ਵਿਚ ਪਹਿਲਾਂ ਮਜ਼ਹਬੀ ਤਅੱਸਬ ਭਰਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਗਲ ਸੁਣਦੇ ਸਾਰ ਅੱਗ ਬਗੋਲਾ ਹੋ ਗਿਆ ਤੇ ਜੋ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਚਿਤਵਦਾ ਹੁੰਦਾ ਸੀ ਕਿ ਸਮਾਪਤੀ ਕਰ ਦਿਆਂ ਉਸਨੇ ਇਸ ਬੇਹੂਦਾ ਜੋਸ਼ ਵਿਚ ਮੌਕਾ ਸਮਝ ਕੇ ਅਤਜਾਚਾਰ ਦਾ ਹੁਕਮ ਦੇ ਦਿੱਤਾ। ਫਿਰ ਇਹ ਬੀ ਇਸ ਤੋਂ ਸਾਫ ਸਿੱਟਾ ਨਿਕਲ ਰਿਹਾ ਹੈ ਕਿ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਨੇ ਤਹਿਕੀਕਾਤ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ, ਨਿਆਂ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਤੇ ਐਵੇਂ ਸੁਣ ਕੇ ਹੀ ਅਪਨੇ ਬਣੇ ਤਅੱਸਬ ਵਿਚ ਗੁੱਸਾ ਖਾਕੇ ਹੁਕਮ ਦੇ ਦਿਤਾ ਹੈ।

ਹੁਣ ਜਦ ਅਸਲੀਅਤ ਦੀ ਖੋਜ ਕਰੀਏ ਤਾਂ ਥਹੁ ਇਹ ਪੈਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਤੇ ਖੁਸਰੋ ਦਾ ਮੇਲ ਹੋਇਆ ਹੀ ਨਹੀਂ। ਇਹ ਇਕ ਊਜ ਸੀ ਜੋ ਤਅੱਸਬੀ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਤੇ ਹੋਰ ਵਿਦ੍ਰੋਹੀ ਲੋਕਾਂ ਵਲੋਂ ਘੜੀ ਗਈ ਸੀ। ਉਹ ਖੋਜ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹੈ :-

ਆਗਰੇ ਤੋਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਖੁਸਰੋ ਦੇ ਮਗਰੇ ਮਗਰ ਟੁਰ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਰਸਤੇ ਵਿਚ, ਖੁਸਰੋ ਦੇ ਠਹਿਰਨ ਕਿਸੇ ਤੋਂ ਮਦਦ ਮਿਲਣ ਤੇ ਅੱਗੇ ਭੱਜੇ ਜਾਣ ਦੀ ਖ਼ਬਰ ਉਸਨੂੰ ਮਿਲਦੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਮਦਦ ਦੇਣਹਾਰਾਂ ਨੂੰ ਸਜ਼ਾਵਾਂ ਦੇਈ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਚੁਨਾਂਚਿ ਕਰਨਾਲ ਦੇ ਪਰਗਨੇ ਵਿਚ ਵੜਦਿਆਂ ਉਸਨੂੰ ਪਤਾ ਲਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਨਜ਼ਾਮ ਥਾਨੇਸਰੀ ਨੇ ਖੁਸਰੋ ਨੂੰ ਮਦਦ ਦਿਤੀ ਹੈ, ਜੈਸਾ ਕਿ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਆਪਣੀ 'ਤੁਜ਼ਕ ਜਹਾਂਗੀਰੀ' ਵਿਚ ਆਪ ਲਿਖਦਾ ਹੈ। "ਸ਼ੇਖ ਨਜ਼ਾਮ ਥਾਨੇਸਰੀ, ਜੋ ਅਪਨੇ ਸਮੇਂ ਦਾ ਮਸ਼ਹੂਰ ਦੰਭੀ ਹੈ, ਖੁਸਰੋ ਨੂੰ ਮਿਲਿਆ ਤੇ ਉਸਨੂੰ ਦੁਆਈਂ ਦੇ ਕੇ ਠੀਕ ਰਸਤੇ ਤੋਂ ਗੁਮਰਾਹ ਕਰ ਦਿਤੋਸੁ ਤੇ ਫੇਰ ਹੁਣ ਮੈਨੂੰ ਮਿਲਣ ਆਇਆ। ਚੂੰਕਿ ਮੈਂ ਇਹ ਗਲ ਸੁਣ ਚੁਕਾ ਸਾਂ ਮੈਂ ਉਸਨੂੰ ਰਸਤੇ ਦਾ ਖਰਚ ਦੇ ਕੇ ਮੱਕੇ ਟੋਰ ਦਿਤਾ[੧]"।

ਫਿਰ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਲਿਖਦਾ ਹੈ ਕਿ ੧੬ ਤ੍ਰੀਕ ਜ਼ਿਲਹੱਜ[੨] ਨੂੰ ਮੈਂ ਸਰਾਇ ਕਾਜ਼ੀ ਸਾਂ, ੧੭ ਜਿਲਹੱਜ (ਮੁਤਾ: ੧੫ ਅਪ੍ਰੈਲ ੧੬੦੬ ਈ:) ਦੀ ਸਵੇਰੇ ਸੁਲਤਾਨਪੁਰ ਪੁੱਜਾ, ਇਥੇ ਦੁਪਹਿਰ ਤਕ ਰਿਹਾ। ਫਿਰ ਪੁਲ ਤੋਂ ਪਾਰ ਹੋ ਗੋਇੰਦਵਾਲ ਪੁੱਜਾ। ਏਥੇ ਖਬਰ ਮਿਲੀ ਕਿ ਖੁਸਰੋ ਤੇ ਫਤੇ ਹੋ ਗਈ ਹੈ। ਹੁਣ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਸਹਿਜੇ ਸਹਿਜੇ ਮੁਕਾਮ ਕਰਦਾ ਟੁਰਦਾ ਹੈ। ੨੮ ਜ਼ਿਲਹੱਜ ੧੦੧੪ ਹਿ: (੨੬ ਅਪ੍ਰੈਲ) ਨੂੰ ਜੈਪਾਲ ਅੱਪੜਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਪਿੰਡ ਲਾਹੌਰੋਂ ੭ ਕੋਹ ਉਰੇ ਹੈ। ੧੭ ਤੋਂ ੨੮, ਗੋਯਾ ਲਗ ਪਗ ੧੨ ਦਿਨ ਮਾਝੇ ਵਿਚ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਖੁਸਰੋ ਦੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਦੀ ਗਲ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਦੇ ਕੰਨਾਂ ਤਕ ਨਹੀਂ ਅੱਪੜਦੀ। ਹੋਰ ਖੁਸਰੋ ਦੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਖਬਰਾਂ, ਥਾਨੇਸਰੀ ਪੀਰ ਵਰਗੇ ਦੀਆਂ ਖੁਸਰੋ ਨੂੰ ਮਿਲਨ ਦੀਆਂ ਸੋਆਂ ਸਭ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਭੱਜਿਆਂ ਜਾਂਦਿਆਂ ਮਿਲਦੀਆਂ ਰਹੀਆਂ; ਹੁਣ ੧੨ ਦਿਨ ਮਾਝੇ ਵਿਚ ਰਹਿਕੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਕਿਉਂ ਖਬਰ ਨਾ ਮਿਲੀ। ਇਹ ਹੋ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ ਕਿ ਖੁਸਰੋ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਮਿਲਿਆ ਹੁੰਦਾ ਤਾਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਖ਼ਬਰ ਨਾ ਮਿਲਦੀ।

---

੧. ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਦੀ ਇਹ ਲਿਖਤ ਬੀ ਦੱਸਦੀ ਹੈ ਕਿ ਇਕ ਮੁਸਲਮਾਨ ਪੀਰ ਨੂੰ ਖੁਸਰੋ ਨੂੰ ਗੁਮਰਾਹ ਕਰਨੇ ਦੇ ਅਪ੍ਰਾਧ ਵਿਚ ਮੱਕੇ ਜਾਣ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਤੇ ਖ਼ਰਚ ਬੀ ਕੋਲੋਂ, ਤੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਉਹ ਹਿੰਦੂ ਸਮਝ ਰਿਹਾ ਹੈ (ਤੇ ਤਹਿਕੀਕਾਤ ਬੀ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ) ਜਾਇਦਾਦ ਜ਼ਬਤ ਤੇ ਕਤਲ ਦਾ ਹੁਕਮ ਦੇਂਦਾ ਹੈ। ਇਸਤੋਂ ਸਾਬਤ ਹੋ ਗਿਆ ਕਿ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਸ਼ਹਾਦਤ ਦਾ ਗੁੱਝਾ ਕਾਰਣ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਦਾ ਇਸਲਾਮੀ ਤਅੱਸਬ ਸੀ ਤੇ ਖੁਸਰੋ ਦੀ ਸੁਣੀ ਗਲ ਦਾ ਗੁੱਸਾ ਬਹਾਨਾ ਬਣ ਗਿਆ ਸੀ। ੨. 'ਜ਼ਿਲਹੱਜ' ਯਾ 'ਜ਼ੀਹਜਾ' ਸ਼ਾਲ ਦਾ ਆਖਰੀ ਮਹੀਨਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਦੇ ਸੂੰਹੀਏਂ ਤੇ ਇਨਾਮ ਲੈਣ ਦੇ ਲਾਲਚੀ ਚੁਗਲ ਖੋਰ ਚੱਪੇ ਚੱਪੇ ਤੇ ਭਰੇ ਪਏ ਸਨ। ਜਿਸ ਦਿਨ ਖੁਸਰੋ ਨੱਸਾ ਹੈ ਉਸੇ ਦਿਨ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਨੇ ਰਾਜਾ ਬਾਸੂ ਨੂੰ ਖੁਸਰੋ ਬਾਬਤ ਖਬਰਾਂ ਲੈਣ ਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਪਕੜਨ ਲਈ ਮਗਰੇ ਨਸਾਇਆ ਹੈ। ਇਹ ਰਾਜਾ ਬਾਸੂ ਪੰਜਾਬੀ ਸੀ। ਇਸ ਨੂੰ ਬੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਖਬਰ ਨਾ ਮਿਲੀ। ਕਦੇ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜੇ ਖੁਸਰੋ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਮਿਲਿਆ ਹੁੰਦਾ ਤਾਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਸੁਲਤਾਨਪੁਰ, ਗੋਇੰਦਵਾਲ ਤੇ ੧੨ ਦਿਨ ਮਾਂਝੇ ਵਿਚ ਫਿਰਦਿਆਂ ਕਿਸੇ ਪਾਸਿਓਂ ਖਬਰ ਨਾ ਮਿਲਦੀ?

੨੯ ਜ਼ਿਲਹੱਜ (੨੭ ਅਪ੍ਰੈਲ) ਨੂੰ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਜੈਪਾਲ ਤੋਂ ਟੁਰਕੇ ਮਿਰਜ਼ਾ ਕਾਮਰਾਨ ਦੇ ਬਾਗ (ਲਾਹੌਰ ਦੇ ਲਾਗੇ) ਅੱਪੜਦਾ ਹੈ। ਇਥੇ ਖੁਸਰੋ ਦੇ ਲਾਹੌਰੋਂ ਹਾਰ ਖਾਕੇ ਭੱਜੇ ਜਾਂਦੇ ਦੀ ਸੋਧਰੇ ਦੇ ਪੱਤਣ ਤੇ ਫੜੇ ਜਾਣ ਦੀ ਖਬਰ ਪੁੱਜੀ ਤੇ ਚੌਥੇ ਦਿਨ ਅਰਥਾਤ ੩ ਮੁਹੱਰਮ (੧ ਮਈ) ਨੂੰ ਖੁਸਰੋ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰ ਹੋਇਆ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਦਾ ਪੇਸ਼ ਹੋਇਆ, ਉਸੇ ਵੇਲੇ ਖੁਸਰੋ ਦੇ ਦੋ ਵਡੇ ਸਾਥੀ ਗਾਂ ਤੇ ਖੋਤੇ ਦੀ ਖੱਲ ਵਿਚ ਸੀਤੇ ਗਏ। ਕਈ ਸੌ ਖੁਸਰੋ ਦੀ ਫੌਜ ਦੇ ਆਦਮੀ, ਜੋ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰ ਸਨ ਸੂਲੀ ਦਿੱਤੇ ਗਏ[1]। ਪਾਤਸ਼ਾਹ ੯ ਮੁਹੱਰਮ ੧੦੧੫ ਹਿ: (੭ ਮਈ) ਤਕ ਕਾਮਰਾਨ ਦੇ ਬਾਗ ਵਿਚ ਰਿਹਾ। ਜੋ ਜੋ ਲੋਕ ਅਪ੍ਰਾਧੀ ਸਮਝੇ ਗਏ ਸਜ਼ਾਵਾਂ ਪਾ ਗਏ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਖਿਦਮਤਾਂ ਕੀਤੀਆਂ ਸਨ, ਇਨਾਮ ਪਾ ਗਏ ਤੇ ਇਸੇ ਦਿਨ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਲਾਹੌਰ ਸ਼ਹਿਰ ਦਾਖਲ ਹੋਇਆ। ਗੋਇਆ ਇਸ ਤਾਰੀਖ ਖੁਸਰੋ ਦਾ ਮਾਮਲਾ ਮੁੱਕ ਚੁਕ ਗਿਆ, ਦੋਸ਼ੀ ਦੰਡੇ ਗਏ, ਸਹਾਯਕ ਇਨਾਮੇ ਗਏ। ਪਰ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਖੁਸਰੋ ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਦੀ ਗਲ ਅਜੇ ਬੀ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਸੁਣਾਈ ਦੇਂਦੀ, ਕੈਸਾ ਅਸਚਰਜ ਹੈ! ਹੋਰ ਸੋਚ ਵਾਲੀ ਗਲ ਹੈ, ਹੁਣ ਤਾਂ ਦੋਸ਼ੀ ਸਾਰੇ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰ ਹੋ ਗਏ ਸਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਦੇ ਪੱਖੀ ਅਹਿਲਕਾਰਾਂ ਨੇ ਤਸੀਹੇ ਦੇ ਦੇ ਕੇ ਯਾ ਲਾਲਚ ਪੇਸ਼ ਕਰ ਕਰ ਕੇ ਖੁਸਰੋ ਦੇ ਪੱਖੀਆਂ ਦੇ ਵੇਰਵੇ ਜ਼ਰੂਰੀ ਪੁੱਛੇ ਹੋਣਗੇ, ਪਰ ਕਿਤੋਂ ਕੋਈ ਗਲ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੇ ਮਿਲਣ ਦੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਬੀ ਨਾਂ ਮਿਲੀ, ਜੋ ਸਾਰੇ ਖੁਸਰੋ ਦੇ ਨਾਲ ਸਨ, ਜੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਖੁਸਰੋ ਮਿਲਿਆ ਹੁੰਦਾ ਤਾਂ ਸਭ ਨੂੰ ਪਤਾ ਹੁੰਦਾ। ਹੁਣ ਹੋਰ ਦੇਖੋ : ੯ ਮੁਹੱਰਮ ਤੋਂ ਬਾਦ ੨੨ ਤ੍ਰੀਕ ਤੱਕ ੧੩ ਦਿਨ ਹੋਰ ਬੀਤ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਗੋਯਾ ਮਾਮਲਾ ਮਿਟ ਚੁੱਕੇ ਨੂੰ ੧੩ ਕੁ ਦਿਨ ਹੋਰ ਬੀ ਉਪਰ ਲੰਘ ਗਏ ਹਨ। ੨੨ ਮੁਹੱਰਮ (੨੦ ਮਈ ੧੬੦੬ ਈ:) ਤੋਂ ਬਾਦ ਕਿਸੇ ਦਿਨ[2] ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਬਾਬਤ ਅਚਾਨਕ ਖਬਰ ਮਿਲਦੀ ਹੈ। ਹੁਣ ਵੀਚਾਰ ਕਰ ਲਓ ਕਿ ਵਾਕਿਆਤ ਦੀਆਂ ਤਾਰੀਖਾਂ ਦੀ ਘੋਖ ਸਾਬਤ ਕਰ ਦੇਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਜੇ ਕਦੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਮਿਲਣ ਦੀ ਗਲ ਅਮਰ ਵਾਕਿਆ ਹੁੰਦੀ ਤਾਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਜ਼ਰੂਰ ਵੇਲੇ ਸਿਰ ਖਬਰ ਮਿਲ ਜਾਂਦੀ। ਸਾਰੇ ਮਾਮਲੇ ਦੇ ਮੁੱਕ ਚੁਕਣ ਦੇ ਬੀ ੧੩ ਦਿਨ ਮਗਰੋਂ ਅਚਾਨਕ ਇਹ ਖਬਰ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਤਕ ਅਪੜਾਈ ਜਾਣੀ ਵਿਦ੍ਰੋਹੀਆਂ ਦਾ ਕੰਮ ਹੈ[3] ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਚੇਤਾ ਆਇਆ ਹੈ ਕਿ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਦੇ ਗੁੱਸੇ ਚੜ੍ਹੇ ਤੋਂ ਲਾਭ ਅਸਾਂ ਕਿਉਂ ਨਾ ਲਿਆ। ਬੱਸ ਊਜ ਘੜੀ ਤੇ ਤਅੱਸਬ ਦੇ ਭਰੇ ਅਫਸਰਾਂ ਰਾਹੀਂ ਪੁਚਾਈ। ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਆਪ ਮੰਨਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਅੱਗੇ ਹੀ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਸੀ, ਮਾਰ ਦੇਣਾ ਯਾ ਮੁਸਲਮਾਨ ਕਰ

---

੧. ਐਲਫਿਨਸਟੋਨ ੭੦੦ ਲਿਖਦਾ ਹੈ।

੨. ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਸ਼ਹਾਦਤ ੨੯ ਮਈ ਨੂੰ ਹੈ, ਤੇ ਚਾਰ ਪੰਜ ਦਿਨ ਤਸੀਹੇ ਹਨ। ਇਕ ਅੱਧ ਦਿਨ ਪਹਿਲੇ ਖ਼ਬਰ ਮਿਲੀ ਹੋਸੀ। ਸੋ ੨੪ ਯਾ ੨੫ ਮਈ ਦੇ ਕਰੀਬ ਖਬਰ ਮਿਲੀ ਸਮਝੋ।

੩. ਉਪਰਲੀ ਖੋਜ, ਤਰੀਕਾਂ ਦੀ ਪੜਤਾਲ, ਪ੍ਰਸਿਧ ਹਿਸਟੋਰੀਅਨ ਸ: ਕਰਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਬੀ ਕੀਤੀ ਸੀ ਅਰ ਇਸੇ ਕ੍ਰਮ ਨਾਲ ਇਸੇ ਸਿੱਟੇ ਤੇ ਅੱਪੜੇ ਸਨ। ਸਾਡੇ ਨਾਲ ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਵੀਚਾਰ ਸਾਰੀ ਕੀਤੀ ਸੀ ਤੇ ਅਸਾਂ ਦੋਹਾਂ ਦੀ ਰਾਇ ਮੁਤਫਿਕ ਸੀ। ਸਾਨੂੰ ਮਾੜਾ ਜੇਹਾ ਖਯਾਲ ਪੈਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਆਪ ਜੀ ਨੂੰ ਇਹ ਬੀ ਸੂੰਹ ਕੁਛ ਪਈ ਸੀ ਕਿ ਖ਼ੁਸਰੋ ਦੇ ਗੋਇੰਦਵਾਲੋਂ ਤੇ ਰਾਮਦਾਸ ਪੁਰੋਂ ਲੰਘਣ ਵੇਲੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੱਕੇ ਵਲ ਗਏ ਹੋਏ ਸਨ। ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਆਪ ਦੇ ਕਾਗਜ਼ਾਂ ਵਿਚ ਕੁਛ ਇਸ ਬਾਬਤ ਵੀਚਾਰ ਯਾ ਖੋਜ ਪਈ ਹੋਵੇ।

ਲੈਣ ਦਾ ਸੰਕਲਪ ਰੱਖਦਾ ਸੀ।

ਹੁਣ ਇਸ ਵਿਚਾਰ ਨਾਲ ਇਕ ਹੋਰ ਵਿਚਾਰ ਰਲਾਉਣੀ ਹੈ ਤੇ ਫਿਰ ਹੋਰ ਸਫੁਟ ਦਿੱਸ ਪੈਣਾ ਹੀ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਕੋਈ ਤਅੱਲਕ ਖੁਸਰੋ ਦੇ ਮਾਮਲੇ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਸੀ।

ਚਿਰ ਮਗਰੋਂ ਜਦੋਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਨੇ ਚੰਦੂ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਹਰ ਗੋਬਿੰਦ ਜੀ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ[1], ਕਿ ਜੋ ਸਜ਼ਾ ਚਾਹੋ ਦਿਓ[2], ਤਦੋਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਨਿਰਦੋਸ਼ਤਾ ਸਾਬਤ ਹੋ ਗਈ ਹੋਊ, ਤਾਂ ਹੀ ਚੰਦੂ ਨੂੰ ਦੋਸ਼ੀ ਸਮਝਕੇ ਹਵਾਲੇ ਕੀਤਾ ਹੋਊ ਨਾ। ਯਾਦ ਰਹੇ ਕਿ ਹਿਣ ਉਸ ਸਮੇਂ ਦਾ ਇਕ ਰਿਵਾਜ ਹੈਸੀ ਕਿ ਦੋਸ਼ੀ ਨੂੰ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਉਹ ਅਪਰਾਧੀ ਹੋਵੇ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਕਰ ਦੇਂਦੇ ਸਨ, ਅਰ ਅਕਸਰ ਤਦੋਂ, ਜਦ ਬਹੁਤਾ ਵੱਡਾ ਤੇ ਅਤਿ ਪਾਪ ਹੋਯਾ ਹੋਵੇ।

ਸੋ ਚੰਦੂ ਨੂੰ ਛੇਵੇਂ ਗੁਰਾਂ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਕਰ ਦੇਣਾ ਕਿ ਜੋ ਦੰਡ ਮਰਜ਼ੀ ਹੈ ਦੇ ਲਓ, ਇਕ ਹੋਰ ਦਲੀਲ ਹੈ ਇਸ ਗਲ ਦੀ ਕਿ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਸਾਬਤ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ ਕਿ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਨਿਰਦੋਸ਼ ਸਨ; ਤੇ ਇਸਨੇ ਮੇਰੇ ਪਾਸ ਕੂੜ ਮਾਰਿਆ ਤੇ ਝੂਠੀਆਂ ਊਜਾਂ ਦਿਤੀਆਂ ਤੇ ਮੈਥੋਂ ਗਲਤੀ ਕਰਵਾਈ ਸੀ[3] ਤੇ ਪਿੱਛੋਂ ਵਹਿਸ਼ੀਆਨਾ ਤਸੀਹੇ ਦਿੱਤੇ ਸਨ। ਮਾਮਲਾ ਹੋਰ ਖੋਜ ਦਾ ਮੁਥਾਜ ਹੈ, ਪਰ ਇਹ ਟੋਲ ਇਹ ਗਲ ਤਾਂ ਸਪਸ਼ਟ ਕਰਕੇ ਦੱਸ ਦੇਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਕੋਈ ਸੰਬੰਧ ਖੁਸਰੋ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਪਿਆ। ਏਤਨੇ ਸਾਰੇ ਦਿਨ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਦੇ ਗੋਇੰਦਵਾਲੋਂ ਲੰਘ ਜਾਣ ਮਗਰੋਂ ਗੁਰਦ੍ਰੋਹੀਆਂ ਨੇ ਘ਼ਾੜਤ ਘੜੀ ਨੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਦੇ ਕੱਚੇ ਤੇ ਪਹਿਲੋਂ ਤੋਂ ਹੀ ਬੁਗ਼ਜ਼ ਨਾਲ ਭਰੇ ਦਿਲ ਨੂੰ ਹੋਰ ਜ਼ਹਿਰ ਆਲੂਦ ਕਰਕੇ ਸਾਕਾ ਵਰਤਾਇਆ।

੪. ਬਹੁਤ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਹੁਣ ਤਕ ਖਿਆਲ ਹੈ ਕਿ ਜਹਾਂਗੀਰ ਬੜਾ ਨਰਮ ਦਿਲ ਤੇ ਨਿਆਇਕਾਰੀ ਸੀ। ਉਹ ਆਪ ਬੀ ਲਿਖਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮਚੇ ਜੰਗ ਤੇ ਸ਼ਿਕਾਰ ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਦੀ ਜਾਨ ਨਹੀਂ ਲੈਣੀ ਚਾਹੀਦੀ। ਪਰ ਉਸ ਦੀਆਂ ਬੇ-ਰਹਿਮੀਆਂ ਸਖਤ ਜ਼ਾਲਮਾਨਾਂ ਸਨ। ਉਸਦੀ ਨਰਮੀ, ਨਿਆਇ ਤੇ ਅਤਜਾਚਾਰ ਸਾਰੇ ਇਕੱਠੇ ਉਸ ਵਿਚ ਸੇ। ਤੌਜ਼ਕੇ ਜਹਾਂਗੀਰ ਦਾ ਮੁਤਰੱਜਮ 'ਰਾਜਰਸ' ਲਿਖਦਾ ਹੈ : 'ਜਹਾਂਗੀਰ ਅਜੀਬ ਮਿਲ-ਗੋਭਾ ਸੀ, ਉਹ ਖੜਾ ਹੋਕੇ ਆਪਣੇ ਸਾਹਮਣੇ ਜਿਊਂਦਿਆਂ ਮਨੁੱਖਾਂ ਦੀਆਂ ਖੱਲਾਂ ਲਹਾਉਂਦਾ ਤੇ ਵੇਖ ਸਕਦਾ ਸੀ। ਤੇ ਜੀਕੂੰ ਉਹ (ਜਹਾਂਗੀਰ) ਆਪ ਦੱਸਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਕ ਆਦਮੀ ਨੂੰ ਮੈਂ ਜਾਨੋ ਮਰਵਾ ਦਿੱਤਾ ਤੇ ਦੋਹਾਂ ਦੀਆਂ ਸੜ੍ਹਾਂ ਵਢਾ ਦਿੱਤੀਆਂ ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਬੇ-ਮੌਕਿਆਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਕਿਉਂ ਆ ਖੜੋਤੇ ਯਾ ਮੇਰੇ ਸ਼ਿਕਾਰ ਨੂੰ ਕਿਉਂ ਡਰਾ ਦਿੱਤਾ। ਫਿਰ ਉਹ ਨਿਆਂ ਦਾ ਯਾਰ ਤੇ ਵੀਰਵਾਰ ਦੀਆਂ ਸ਼ਾਮਾਂ ਉਚੀਆਂ ਗੁਫ਼ਤਗੂਆਂ ਵਿਚ ਖਰਚ ਕਰ ਸਕਦਾ ਸੀ। ....ਉਹ (ਜਹਾਂਗੀਰ) ਅੱਬੁਲ ਫ਼ਜ਼ਲ ਨੂੰ ਕਤਲ ਕਰਵਾ ਸਕਦਾ ਸੀ ਤੇ ਬਿਨਾਂ ਪਛੁਤਾਏ ਦੇ ਆਪਣੀ ਕਰਤੂਤ ਮੰਨਦਾ ਸੀ। ਫੇਰ ਉਹ ਹਾਥੀਆਂ ਨੂੰ ਪਾਲਾ ਲਗਦਾ ਵੇਖਕੇ ਠੰਢੇ ਪਾਣੀ ਦੀ ਥਾਂ ਗਰਮ ਨਾਲ ਨੁਹਾਉਣ ਦਾ ਹੁਕਮ ਦੇ ਸਕਦਾ ਸੀ। ਹਿੰਦੂ ਫਕੀਰਾਂ ਨਾਲ ਗੱਲਾਂ ਕਰਦਾ ਸੀ, ਪਰ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਅਵਤਾਰਾਂ ਤੋਂ ਨਫਰਤ ਸੀ, ਤੇ ਵਿਸ਼ਨੂੰ ਦੀ ਬ੍ਰਾਹ ਅਵਤਾਰ ਦੀ ਮੂਰਤੀ ਤੋੜਕੇ ਪੁਸ਼ਕਰ ਵਿਚ ਸਟਵਾ ਦਿਤੀ ਸਾਸੁ।

ਐਲਫਿਮਸਟਨ ਲਿਖਦਾ ਹੈ :- ''ਖੁਸਰੋ ਦੇ ਪਾਸ ਸਲਾਹਕਾਰ ਤੇ ਉਸਦੇ ਮਗਰ ਲੱਗਣ ਵਾਲੇ ਜੋ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਦੇ ਹੱਥ ਆਏ, ਉਸਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਪਰ ਆਪਣੇ ਆਚਰਨ ਦਾ ਵਹਿਸ਼ੀ-ਪੁਣਾ ਜ਼ਾਹਰ

---

੧. ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਬਾਜ਼ੂਦ ਦੀਵਾਨ ਹਵਾਲਾ ਨਮੂਦ। (ਉਮਦਹ-ਤੁੱ-ਤਵਾਰੀਖ)

੨. ਤ੍ਵਾ: ਪੰਜਾਬ-ਕਨ੍ਹੱਯਾ ਲਾਲ। ੩. ਇਸ ਨੇ ਜਹਾਂਗੀਰ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਕੇ ਹਜ਼ੂਰ ਮੇਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਕੀ ਨਿਸਬਤ ਬਹੁਤ ਸੀ ਬਦਗੋਈਆਂ ਵ ਗ਼ੰਮਾਜ਼ੀਆਂ ਕੀਂ, ਯਹਾਂ ਤਕ ਕਿ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਕਾ ਮਿਜ਼ਾਜ ਗਰੂ ਜੀ ਕੀ ਤਰਫ ਸੇ ਬਰਹਮ ਹੋ ਕਰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਕੀ ਤਲਬੀ ਮੁਕਾਮ ਲਾਹੌਰ ਹੁਈ।' (ਤਾਰੀਖੇ ਪੰਜਾਬ ਰਾ: ਸਾ: ਕਨ੍ਹੱਯਾ ਲਾਲ।

ਕਰਨ ਦਾ ਪੂਰਾ ਮੌਕਾ ਮਿਲਿਆ। ਸਤ ਸੌ ਕੈਦੀ ਲਾਹੌਰ ਦੇ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਕਤਾਰ ਵਿਚ Impale ਕੀਤੇ ਗਏ, ਅਰਥਾਤ ਸੂਲੀ ਚਾੜ੍ਹੇ ਗਏ, ਉਹ (ਜਹਾਂਗੀਰ) ਆਪਨੀ ਤੁਜ਼ਕ ਵਿਚ ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਭਿਆਨਕ ਜਾਨਕਨੀ ਦੀਆਂ ਪੀੜਾਂ ਨੂੰ ਖੁਸ਼ ਹੋ ਹੋ ਲਿਖਦਾ ਹੈ। ਆਪਣੇ ਵਹਸ਼ੀਪਨੇ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਨ ਲਈ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਨੇ ਖੁਸਰੋ ਨੂੰ ਹਾਥੀ ਤੇ ਚੜ੍ਹਾ ਕੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਦੀ ਲੰਘਾਇਆ, ਜਦੋਂ ਨਕੀਬ ਕਹਿ ਰਿਹਾ ਸੀ ਕਿ "ਲੈ ਬੱਚੂ ਆਪਣੇ ਨੌਕਰਾਂ ਦੀਆਂ ਸਲਾਮਾਂ" ਆਦਿ।

ਗੁਰੂ ਜੀ ਪਰ ਊਜਾਂ ਥੱਪਣ ਬਾਬਤ ਮੈਕਾਲਫ ਨੇ ਐਉਂ ਦੱਸਿਆ ਹੈ :-

ਪੰਡਤਾਂ ਤੇ ਕਾਜ਼ੀਆਂ ਨੂੰ ਬੀ (ਇਹ) ਸਮਾਂ ਚੰਗਾ ਲੱਭਾ ਕਿ ਗੁਰੂ (ਜੀ ਤੇ) ਲਾਏ ਗਏ ਪੁਰਾਣੇ ਦੋਸ਼ਾਂ ਨੂੰ, ਕਿ (ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇਕ) ਪੁਸਤਕ ਰਚੀ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਹਿੰਦੂਆਂ ਦੀਆਂ ਰਸਮਾਂ ਪੂਜਾਂ ਤੇ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦੇ ਨਮਾਜ਼ ਰੋਜ਼ਿਆਂ ਨੂੰ ਨਿੰਦਿਆ ਹੈ, ਨਵੇਂ ਸਿਰੇ ਫੇਰ ਚੁੱਕਿਆ[੧]। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਦੋਸ਼ ਲਾਕੇ ਚੰਦੂ ਨੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ (ਦੇਵ ਜੀ) ਦੇ ਬੁਲਾ ਭੇਜਣ ਲਈ ਪ੍ਰੇਰਿਆ, ਚੰਦੂ ਦਾ ਦਿਲ ਹੁਣ ਪ੍ਰਸੰਨ ਸੀ, ਉਹ ਜਾਣਦਾ ਸੀ ਕਿ ਆਖਰ ਬਦਲਾ ਲੈਣ ਦਾ ਸਮਾਂ ਉਸਨੂੰ ਮਿਲ ਹੀ ਪਿਆ।

੫. ਇਕ ਅਚਰਜ ਗੱਲ ਹੈ ਕਿ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਲਿਖਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮੈਂ ਮਾਰ ਦੇਣ ਦਾ ਹੁਕਮ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ਤੇ ਫਾਰਸੀ ਲੇਖਕ ਦਬਿਸਤਾਨ ਮਜ਼ਾਹਬ ਵਾਲਾ ਲਿਖਦਾ ਹੈ ਭਾਰੀ ਜੁਰਮਾਨਾ ਕੀਤਾ[੨], ਕਵਿ ਜੀ ਜੁਰਮਾਨਾ ਤਾਂ ਲਿਖਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਵਲੋਂ ਬੇਅਦਬੀ ਤੇ ਮਾਰਨ ਦੇ ਹੁਕਮ ਦਾ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਲਿਖਦੇ। ਇਸ ਦਾ ਕਾਰਨ ਇਹੋ ਜਾਪਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜੁਰਮਾਨੇ ਦੀ ਗਲ ਲਾਹੌਰ ਦੇ ਹਾਕਮਾਂ ਨੇ ਟੋਰੀ

---

੧. ਉਮਦਹ-ਤੁੱ-ਤਵਾਰੀਖ-ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਜੀ ਪਰ ਊਜਾਂ ਥੱਪਣ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹੈ :-

(ਦੀਵਾਨ ਚੰਦੂ) ਦਰ ਖਿਦਮਤੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਜਹਾਂਗੀਰ ਮੁਨਕਸ਼ਫ ਨਮੂਦ ਕਿ ਸ਼ਖਸੇ ਬ-ਇਸਮ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਨਾਮ ਬਾਇਸ ਬਰ ਈਜਾਦ ਵ ਤਕਵੀਨੇ ਫ਼ਿਰਕਹ ਸਾਲਸ ਅਜ਼ ਮਿਯਾਨੇ ਹਨੂਦ ਵ ਮੁਸਲਮੀਨ ਗਰਦੀਦਹ, ਅਕਸਰੇ ਸੁਨਨ ਦਲਾਇਲੇ ਇਸਲਾਮ ਰਾ ਮਹਵ ਵ ਮਨਸ਼ੀ ਗਰਦਾਨੀਦਹ ਵ ਦਰ ਕਵਾਇਮ ਵ ਅਸਾਸ ਅਰਕਾਨ ਮੁਸਲਮਾਨੀ ਤਫ਼ਾਵਤ ਵ ਖਲਲੇ ਅਜ਼ੀਮ ਰਾਹਯਾਬ ਗਸ਼ਤਹ ਵ ਹਰ ਰੋਜ਼ ਚੰਦੇ ਅਜ਼ ਹਨੂਦਾਨ ਵ.ਗੈਰਹ ਤਬਕਹ ਇਤਾਅਤ ਵ ਇਨਕਯਾਦੇ ਗੁਰੂ ਮੌਸੂਫ ਦਰ ਰਕਬਹ ਜਾਨ ਮੇ ਅੰਦਾਜ਼ੰਦ। ਅਗਰ ਹਜ਼ਰਤ ਖੁਦ ਬਦੌਲਤ ਤਦਾਰਕੇ ਈਂ ਮਅਨੀ ਨਮੂਦੰਦ ਫੀਹਾਂ ਦਰ ਸੂਰਤੇ ਬਾਅਦ ਅਜ਼ ਮੁਰੂਰ ਮੁੱਦਤੇ ਕਲੀਲ ਦਰ ਅਰਾਕੀਨੇ ਸਲਤਨਤ ਵ ਅਸਾਤੀਨੇ ਖ਼ਿਲਾਫਤ ਜਹਾਂ ਬਾਨੀ ਇਨਹਦਾਮ ਵ ਇਨਅਦਮ ਰੌਨਕ ਬਰੂਜ਼ ਖਾਹਦ ਯਾਫਤ। ਬੰਦਹ ਮਹਜ਼ ਅਜ਼ ਰਾਹੇ ਖ਼ੈਰ ਅੰਦੇਸ਼ੀ ਦਰ ਤਰੀਕੇ ਗ਼ੁਲਾਮੀ ਗੁਜ਼ਾਰਸ਼ੇ ਈਂ ਮੁਕੱਦਮਾ ਨਮੂਦਹ ਅਸਤ.....।

ਪਾਦਸ਼ਾਹ ਅਜ਼ ਰਾਹੇ ਜ਼ਹੂਲਤ ਵ ਗ਼ਫਲਤੇ ਇਨਸਾਨੀ ਕਿ ਅਜ਼ ਸਮੂ ਦਰਜਹ ਵ ਅਲੂ ਮਰਤਬਹ ਈਂ ਕ਼ਬਹ ਆਲੀਆ ਫ਼ੁਕਰਾ ਵਾਕਿਫ ਵ ਮੁਤਲਅ ਨ ਬੂਦ, ਬਾ-ਮਆਨੀ ਨਜ਼ਰ ਦਰੀਂ ਮੁਕੱਦਮਾ ਤਫ਼ਹਸ ਵ ਤਜੱਸੁਸ ਨ-ਨਮੂਦਹ ਬਰ ਜ਼ੁਬਾਂ ਆਵੁਰਦਾ ਕਿ ਹਰ ਕਿਸਮ ਕਿ ਮੁਨਾਸਬ ਬੁਦਹ ਬਾਸ਼ਦ ਬ-ਸਜ਼ਾਏ ਬਾਇਦ ਰਸਾਨੀਦ। ਦੀਵਾਨ ਜ਼ਲਾਲਤ ਅਕਤਰਾਨ ਜ਼ਹੂਰੇ ਈਂ ਹੁਕਮੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹੀ ਅਜ਼ ਤਾਈਦਾਤੇ ਏਜ਼ਦ ਬ-ਚੂੰ ਤਸੱਵਰੀਦਹ ਵ ਦਰ ਇਨਹਮਾਕ ਵ ਇਨਮਹਾਕੇ ਖੇਸ਼ ਨਜ਼ਰ ਨ ਕਰਦਹ ਆ ਚੁਨਾਂ ਮੁਕੱਦਮਾਂ ਨ-ਸ਼ਾਇਸਤਹ ਨਮਾਇਆਂ ਕਰਦ ਕਿ ਕਲਮ ਦਰ ਤਹਿਰੀਰੇ ਆਂ ਖ਼ੂੰ ਫ਼ਿਸ਼ਾਂ ਵ ਦੀਦਹ ਗਿਰਿਯਾਂ ਵ ਦਿਲ ਬਿਰਿਯਾਂ ਵ ਜਾਨ ਹੈਰਾਂ ਮੇ ਬਾਸ਼ਦ।

(ਦੀਵਾਨ ਚੰਦੂ ਨੇ) ਜਹਾਂਗੀਰ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਦੀ ਖਿਦਮਤ ਵਿਚ ਦੱਸਿਓ ਸੂ ਕਿ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਨਾਮ ਦੇ ਇਕ ਆਦਮੀ ਨੇ ਹਿੰਦੂ ਤੇ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਵਿਚ ਇਕ ਤੀਜਾ ਫਿਰਕਾ ਬਣਾਇਆ ਹੈ। ਇਸਲਾਮ ਦੇ ਕਈ ਤਰੀਕਿਆਂ ਨੂੰ ਮਿਟਾਕੇ ਇਸਲਾਮੀ ਰੁਕਨਾਂ ਵਿਚ ਭਾਰੀ ਵਿਰੋਧ ਤੇ ਖਲਲ ਪਾ ਦਿਤੇ ਹਨ। ਹਰ ਰੋਜ਼ ਕੁਛ ਹਿੰਦੂ ਆਦਿਕਾਂ ਵਿਚੋਂ ਉਪ੍ਰੋਕਤ ਗੁਰੂ ਦੀ ਤਾਬਿਆਦਾਰੀ ਦੀ ਰੱਸੀ ਆਪਣੀ ਜਾਨ ਦੀ ਗਰਦਨ ਵਿਚ ਪਾ ਰਹੇ ਹਨ (ਅਰਥਾਤ ਸਿਖ ਬਣ ਰਹੇ ਹਨ)। ਜੇ ਕਦੀ ਆਪ ਹਜ਼ੂਰ ਇਸਦਾ ਬੰਦੋਬਸਤ ਕਰਨ ਤਾਂ ਚੰਗਾ ਹੈ, ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਇਸ ਤੋਂ ਪਿਛੋਂ ਥੋੜਾ ਸਮਾਂ ਗੁਜ਼ਰ ਜਾਣ ਤੇ ਸਲਤਨਤ ਤੇ ਇਸਲਾਮ ਦਾ ਕੰਮ ਢਹਿ ਢੇਰੀ ਹੋ ਜਾਇਗਾ। ਮੈਂ ਗ਼ੁਲਾਮ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਸਿਰਫ ਸ਼ੁਭਚਿੰਤਕਤਾ ਤੋਂ ਇਸ ਮਾਮਲੇ ਬਾਰੇ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ ਹੈ......। (ਬਾਕੀ ਟੂਕ ਉਲਥਾ ਦੇਖੋ ਅਗਲੇ ਪੰਨੇ ਦੇ ਹੇਠ)

੨. 'ਮੂਬਲਗੇ ਸਤਰਗ ਅਜ਼ੋ ਮੇ ਖ਼੍ਵਾਸਤੰਦ'। (ਦਬਿਸਤਾਨ ਮਜ਼ਾਹਬ)

ਹੋਣੀ ਹੈ ਤੇ ਦੋਸ਼ ਚੰਦੂ ਨੂੰ ਦਿਤਾ ਹੋਣਾ ਹੈ ਕਿ ਇਸਨੇ ਜੁਰਮਾਨਾ ਵਸੂਲ ਕਰਨ ਲਈ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਦੁੱਖ ਦਿਤੇ ਤੇ ਜਾਨ ਲੀਤੀ। ਸੋ ਜਦ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਨੇ ਚੰਦੂ ਨੂੰ ਦੋਸ਼ੀ ਠਹਿਰਾਇਆ ਤੇ ਸਜ਼ਾ ਲਈ ਛੇਵੇਂ ਗੁਰਾਂ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਤਾਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਨੇ ਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਆਪਣੀ ਨਿਰਦੋਸ਼ਤਾ ਦਾ ਸਿੱਕਾ ਬਿਠਾ ਲਿਆ। ਇਹੋ ਖਿਆਲ ਆਮ ਪ੍ਰਚੁਰ ਹੋ ਗਿਆ ਤੇ ਸਰਬ ਸਾਧਾਰਨ ਦੇ ਸੀਨੇ ਬਸੀਨੇ ਟੁਰਿਆ ਆਇਆ। ਇਥੋਂ ਤਾਈਂ ਇਹ ਗਲ ਹੈ ਕਿ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਵਲੋਂ ਕਤਲ ਕਰ ਦੇਣ ਦੇ ਹੁਕਮ ਦਾ ਪਤਾ ਫਾਰਸੀ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰ ਦਬਿਸਤਾਨ ਮਜ਼ਾਹਬ ਵਾਲੇ ਨੂੰ ਵੀ ਨਹੀਂ ਲਗਾ ਤੇ ਕਈ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ੀ ਤੇ ਹੋਰ ਫਾਰਸੀ ਉਰਦੂ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਬੀ ਥਹੁ ਨਹੀਂ ਪਿਆ।

੬. ਬਾਕੀ ਰਹੀ ਇਡੇ ਕਰੜੇ ਤਸੀਹਿਆਂ ਵਿਚ, ਜੋ ਭਾਈ ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ ਜੀ ਤੇ ਹੋਰ ਇਤਿਹਾਸਾਂ ਨੇ ਵਰਣਨ ਕੀਤੇ ਹਨ, ਸਤਿਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਬ੍ਰਿਤੀ ਕਿਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ ਰਹੀ? ਇਸ ਦੀ ਉਗਾਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪਰਮ ਨਿਕਟ ਵਰਤੀ ਸੱਚੇ ਮਹਾਂ ਪੁਰਖ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੇ ਪਾਸ ਰਹੇ ਸਿਖਾਂ ਤੋਂ ਅੱਖੀ ਡਿੱਠੀ ਸੁਣਕੇ ਇਉਂ ਦਿੱਤੀ-

ਰਹਿਦੇ ਗੁਰੁ ਦਰੀਆਉ ਵਿਚਿ, ਮੀਨ ਕੁਲੀਨ ਹੇਤੁ ਨਿਰਬਾਣੀ।
ਦਰਸਨੁ ਦੇਖਿ ਪਤੰਗ ਜਿਉ ਜੋਤੀ ਅੰਦਰਿ ਜੋਤਿ ਸਮਾਣੀ।
ਸ਼ਬਦੁ ਸੁਰਤਿ ਲਿਵ ਮਿਰਗ ਜਿਉ ਭੀੜ ਪਈ ਚਿਤਿ ਅਵਰ ਨ ਆਣੀ।
ਚਰਣ ਕਵਲ ਮਿਲਿ ਭਵਰ ਜਿਉ ਸੁਖ ਸੰਪਟ ਵਿਚਿ ਰੈਣਿ ਵਿਹਾਣੀ।
ਗੁਰੂ ਉਪਦੇਸੁ ਨ ਵਿਸਰੈ ਬਾਬੀਹੇ ਜਿਉਂ ਆਖ ਵਖਾਣੀ।
ਗੁਰਮੁਖਿ ਸੁਖ ਫਲੁ ਪਿਰਮ ਰਸੁ ਸਹਜ ਸਮਾਧਿ ਸਾਧ ਸੰਗਿ ਜਾਣੀ।
ਗੁਰ ਅਰਜੁਨ ਵਿਟਹੁ ਕੁਰਬਾਣੀ॥੨੩॥ (ਵਾਰ ੨੪)

ਅਰਥ-ਗੁਰ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ (ਤੱਤੇ ਰੇਤਿਆਂ ਵਿਚ ਬੈਠੇ ਅੰਦਰੋਂ) ਰਹਿੰਦੇ ਰਹੇ ਹਨ ਗੁਰੂ ਰੂਪੀ ਸਮੁੰਦਰ ਵਿਚ, ਜਿਵੇਂ ਮੱਛੀ (ਪਾਣੀ ਵਿਚ) ਲੀਨ ਰਹਿੰਦੀ (ਨਿਵਾਰਣ ਰਹਿੰਦੀ) ਹੈ, (ਤਿਵੇਂ ਆਪ ਕਸ਼ਟਾਂ ਵਿਚ) ਨਿਰਬਾਣ ਰਹੇ। (ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਉਸ ਵੇਲੇ ਦਰਸ਼ਨ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਸਾਖਜਾਤਕਾਰ ਹੋ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਉਸ) ਦਰਸ਼ਨ ਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ ਪਤੰਗ ਵਾਂਙੂ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਜੋਤਿ ਜੋਤੀ ਵਿਚ ਸਮਾ ਗਈ। ਹਾਂ (ਬੜੀ ਕਠਨ) ਭੀੜਾ ਉਹਨਾਂ ਤੇ ਪਈ ਸੀ, ਪਰ ਸੁਰਤ ਸ਼ਬਦ ਵਿਚ ਲਗੀ ਰਹੀ ਮ੍ਰਿਗ ਵਾਂਙੂ, ਹੋਰ ਕੋਈ ਫੁਰਨਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਚਿੱਤ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਆਯਾ। (ਚਲਾਣੇ ਤੋਂ ਪਹਿਲੀ ਰਾਤ ਬੜੀ ਹੀ ਕਸ਼ਟ ਭਰੀ ਸੀ, ਪਰ ਭਾਈ ਜੀ ਦੱਸਦੇ ਹਨ ਕਿ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਉਹ) ਰਾਤ (ਭੀ) ਭਵਰ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਕਮਲਾਂ ਵਿਚ ਮਿਲੇ ਰਹਿਕੇ ਸੁਖਾਂ ਦੇ ਡੱਬੇ ਵਿਚ (ਬੈਠਿਆਂ) ਬੀਤੀ, (ਭਾਵ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਬ੍ਰਿਤੀ ਘਬਰਾ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਗਈ, ਆਪ ਸਹਜਾਨੰਦ ਵਿਚ ਹੀ ਰਹੇ)। (ਅੰਤਮ-ਸੁਆਸਾਂ ਤਕ ਬੀ) ਬਾਬੀਹੇ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪੁਕਾਰ ਕੇ (ਸ਼ਬਦ ਦਾ) ਵੱਖਜਾਨ ਕਰਦੇ ਰਹੇ। ਗੁਰਮੁਖ (ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਨੇ) ਸੁਖ ਰੂਪੀ ਫਲ, ਪ੍ਰੇਮ ਰਸ, ਸਹਜ ਸਮਾਧਿ ਤੇ ਸਾਧ ਸੰਗਤ ਹੀ ਜਾਣੀ ਸੀ। (ਮੈਂ) ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਜੀ ਤੋਂ ਕੁਰਬਾਨ ਹਾਂ : ਜਿਨਾਂ ਦੀ ਇਹ ਅਚਰਜ ਕਰਨੀ ਸੀ।

(ਪਿਛਲੇ ਪੰਨੇ ਦੀ ਟੂਕ ਦੀ ਬਾਕੀ

ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਜੋ ਮਨੁੱਖੀ ਭੁੱਲ ਜਾਣ ਦੇ ਸੁਭਾਵ ਤੇ ਬੇ-ਪਰਵਾਹੀ ਕਾਰਨ ਤੇ ਉੱਚੇ ਦਰਜੇ ਤੇ ਵਡੇ ਮਰਤਬੇ ਵਾਲੇ ਫਕੀਰਾਂ ਦੇ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਂ ਦੇ ਹਾਲ ਤੋਂ ਵਾਕਫ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਦੂਰ ਦੀ ਨਜ਼ਰ ਨਾਲ ਇਸ ਗਲ ਦੀ ਖੋਜ ਪੜਤਾਲ ਕੀਤੇ ਬਿਨਾਂ ਕਹਿ ਦਿਤਾ, ਕਿ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਮੁਨਾਸਿਬ ਹੋਵੇ ਦਿੱਤੀ ਜਾਵੇ। ਗੁਮਰਾਹ ਹੋਏ ਹੋਏ ਦੀਵਾਨ ਦੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੇ ਵੱਲੋਂ ਦਿਤੇ ਗਏ ਇਸ ਹੁਕਮ ਨੂੰ ਗੈਬੀ ਮਦਦ ਜਾਣਿਆਂ, ਆਪਣੀ ਬਾਬਤ ਲੰਮੀ ਸੋਚ ਤੋਂ ਕੰਮ ਨਾ ਲੈਕੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਅਯੋਗ ਬਣਤਰ ਬਣਾਈ ਕਿ ਉਸ ਨੂੰ ਲਿਖਣ ਲਗਿਆਂ ਲਿਖਣ ਰੱਤ ਦੇ ਹੰਝੂ ਕੇਰਦੀ ਹੈ, ਅੱਖਾਂ ਰੋਂਦੀਆਂ ਹਨ, ਦਿਲ ਪਾਟਦਾ ਤੇ ਜਾਨ ਹੈਰਾਨ ਹੋ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। (ਦਫਤਰ ਅੱਵਲ ਪੰਨਾ ੩੪)